

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

KÁLLAI ERNŐ

HELYI CIGÁNY KISEBBSÉGI ÖNKORMÁNYZATOK MAGYARORSZÁGON

HELYI CIGÁNY
KISEBBSÉGI ÖNKORMÁNYZATOK
MAGYARORSZÁGON

A MAGYAR CIGÁNY NÉPESSÉG HELYZETE

Kállai Ernő

HELYI CIGÁNY KISEBBSÉGI ÖNKORMÁNYZATOK MAGYARORSZÁGON

Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet
Budapest, 2005

A könyv az 5/017/2001. sz. „A magyarországi cigány népesség helyzete a 21. század elején” című NKFP kutatási program keretében készült.

Szakmai lektor: Kemény István

Minden jog fenntartva.
Bármilyen másolás, sokszorosítás,
illetve adatfeldolgozó-rendszerben való tárolás
a kiadó előzetes írásbeli engedélyéhez van kötve.

© Kállai Ernő, 2005

© MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2005

www.gondolatkiado.hu

www.mtaki.hu

A kiadásért felel Bácskai István és Szarka László

A szöveget gondozta Boros Erika

Olvasószerkesztő Rátkay Ildikó

Műszaki szerkesztő Pintér László

Tördelő Unyi Krisztina

A kiadói munkálatokat a Books in Print végezte

ISBN 963 9567 82 5

ISSN 1786-5786

TARTALOM

I. BEVEZETÉS	7
II. A CIGÁNY KISEBBSÉGI ÖNKORMÁNYZATOK HELYE ÉS SZEREPE A MAGYAR JOGRENDSZERBEN ÉS TÁRSADALOMBAN	9
1. Cigányok/romák Magyarországon	9
2. Autonómia és kisebbségi törvény	22
3. A kisebbségi törvény helye a jogrendszerben	28
4. A kisebbségi törvény	29
III. A KUTATÁS HIPOTÉZISEI ÉS CÉLJAI	36
IV. A KUTATÁS MÓDSZEREI	40
V. A VIZSGÁLT TELEPÜLÉSEK TÁRSADALMI ÉS INFRASTRUKTURÁLIS JELLEMZŐI	43
1. Néességszám és a cigányok számának alakulása	43
2. A cigány népesség etnikai/nyelvi megoszlása	56
VI. A CIGÁNY NÉPESSÉG INTERETNIKUS KAPCSOLATAI A VIZSGÁLT TELEPÜLÉSEKEN	60
1. Nyelvhasználat	60
2. Vegyes házasságok	65
3. Hagyományörzés	68
4. A cigányok többség általi megítélése	71
VII. A KISEBBSÉGI ÖNKORMÁNYZATOK MEGALAKULÁSA	78
1. Folyamatosság és megszűnő testületek	78
2. A választáson részt vevő képviselőjelöltek számának alakulása és a jelöltek motivációi	79
VIII. A MŰKÖDÉS ALAPVETŐ FELTÉTELEI	85
1. Elhelyezés és tárgyi feltételek	85
2. Pénzügyi feltételek és gazdálkodás	95
3. Személyi feltételek: a cigány kisebbségi önkormányzati tagok jellemzése	107
IX. A CIGÁNY KISEBBSÉGI ÖNKORMÁNYZATOK FELADATAI ÉS MŰKÖDÉSE	121
1. Testületi ülések	121
2. Külső segítség	122
3. Tevékenységi szerkezet	124
4. Együttműködés a települési önkormányzattal	130

X. A CIGÁNY KISEBBSÉGI ÖNKORMÁNYZATOK KAPCSOLATRENDSZERE	140
1. Kapcsolat a helyi intézményekkel, személyekkel	140
2. Kapcsolat országos szervekkel	141
3. Kapcsolat az Országos Cigány Önkormányzattal	142
XI. ÉRTÉKELÉS, MEGÍTÉLÉS	146
XII. A JÖVŐRE VONATKOZÓ ELKÉPZELÉSEK	159
XIII. A KUTATÁS TAPASZTALATAINAK ÖSSZEGZÉSE	169
XIV. FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM	174
XV. MELLÉKLET	181

I. BEVEZETÉS

2001-ben nagyszabású kutatás indult az MTA Kisebbségkutató Intézetében,¹ amely célul tűzte ki a magyarországi cigány népesség társadalmi viszonyainak minél szélesebb körű feltérképezését, megismerését. Így a harmadik, országos reprezentatív cigánykutatás mellett lehetőség volt olyan alprogramok lebonyolítására is, amelyek az iskolai és települési szegregáció, a szociális földprogram, valamint a nyelvi asszimiláció kérdéseit járták körül. A többéves munka eredményét jelen munkánkban kívánjuk összegezni.

Említést kell tennünk arról is, hogy sokan kétkedve fogadták az újabb kutatást, különösen a roma politikai szféra irányából. Sokak megítélése szerint már „mindent” tudunk a romákról, viszont annál kevesebbet teszünk értük. Ebben a véleményben sok igazság van. Egyrészt azonban nem a mi feladatunk a politikai változások megvalósítása, de még kezdeményezése sem igazán, legfeljebb csak adatokat és elemzéseket szolgáltatathatunk ezekhez a sokak által – megítélésünk szerint jogosan – várt változásokhoz. Reméljük, munkánk meggyőzi a kétkedőket arról, hogy az újabb ismeretek nem hiábavalók.

Munkánk során fontosnak éreztük azt is, hogy jó néhány szociológia szakos egyetemi hallgató szerény kutatásunk kapcsán megismerkedhetett az empirikus kutatás tényleges módjával. Így örülünk annak, hogy nem cigány embereket sikerült „hús-vér cigány emberek” közelébe vinnünk, aminek révén – legalább bennük – sikerült valamelyest oldani a valamennyiünkben meglevő, akár a cigányokkal, akár más társadalmi csoportokkal szembeni előítéleteinket.

Végezetül reményünket fejezzük ki, hogy aki elolvassa kötetünket, nem érzi majd feleslegesnek több évig tartó kutatómunkánkat.

¹ Az 5/017/2001. sz. *A magyarországi cigány népesség helyzete a 21. század elején (szegregáció, megélhetés, iskolázottság, önkormányzatiság)* című NKFP-projekt vezetője Kemény István, a *Cigány kisebbségi önkormányzatok kutatása* alprogram vezetője Kállai Ernő volt.

II. A CIGÁNY KISEBBSÉGI ÖNKORMÁNYZATOK HELYE ÉS SZEREPE A MAGYAR JOGRENDSZERBEN ÉS TÁRSADALOMBAN

1. CIGÁNYOK/ROMÁK MAGYARORSZÁGON

A kezdetektől a XX. század közepéig

A nyelvészeti kutatások szerint a cigányok/romák² az indoeurópai népek családjába tartoznak, őseik a szibériai sztyeppéken élő, állattenyésztő árja törzsek közül valók.³ A Kr. e. II. évezredben megindult népvándorlási hullám során ezek az indoárja törzsek az indiai szubkontinensre vonultak, és magukba olvasztották az itt élő, fejlett kultúrájú népeket. Kialakult a szanszkrit nyelv, amelyből a Kr. e. 4. században aztán kivált a hindi mellett a cigányok ősi nyelve is, a romani sid.⁴ A lassan megszerveződő roma etnikum fokozatosan Északnyugat-Indiába (a mai Pandzsáb területére) húzódott, ahol a több évszázados fejlődés során kialakult a törzsi-nemzetségi szervezet és az a szokásrendszer, amely több évezredre meghatározta a romák életét. A Kr. u. 6–10. században a népvándorlások és az ezzel járó állandó háborúskodások kimozdították helyéről a több évszázada letelepedett ősróma népességet. Először Perzsiába, majd Örményországba és Bizáncba jutottak el vándorlásuk során. Ebből az időszakból származik az első néhány cigányokra vonatkozó írott forrás is. Így Firdauszi *Királyok könyve* című perzsa nemzeti eposzában említi azt a legendát, amelyben Bahram Gó perzsa király tízezer, lanthoz értő lurit kér Sangul indiai királytól. A nyelvészek erre az időszakra teszik az ősi cigány etnikum és nyelv szétválását, három részre szakadását is (az örmény lomavren, az ázsiai domari és a későbbi európai romani). Bizánc határozott fordulatot hozott a romák életében: ebben az időszakban ismerkedhettek meg a kereszténységgel. Egyes feltételezések szerint népnevük egy görög eretnek szektát jelölő *atszinganosz* szóból alakult ki, és került át a latin nyelvbe *cingarus*ként, a német nyelvbe a *Zigeuner*ként, később pedig a magyarba cigányként. A Bizáncon átvonuló zarándokoktól releváns ismereteket szerezhettek az európai viszonyokról. Továbbvándorlásuk Európába valószínűleg ezeknek az ismereteknek is köszönhető volt, valamint a feltartóztathatatlan török támadásoknak, amelyeknek a

² A továbbiakban a két elnevezést szinonimaként használjuk. Értelmezésére a későbbiekben térünk ki.

³ A cigányok kezdeti történetére vonatkozó ismeretek meglehetősen hiányosak. Ebben a munkánkban egy közismert összefoglalást használtunk fel. Vö. Sir Angus Fraser: *A cigányok*. Budapest, 1996, Osiris Kiadó.

⁴ A nyelvészet által megfogalmazott elméleteket lásd részletesebben: *uo.*

Bizánci Birodalom is áldozatul esett. Az évszázadokon keresztül tartó vándorlásuk során feltehetően sikerült megőrizniük a kézművességhez és a szolgáltatóiparhoz kapcsolódó eredeti megélhetési módjukat, amelyet valószínűleg még Indiából hoztak magukkal. A vándorló életforma megőrzése azonban az a kompromisszummal járt, hogy erősen alkalmazkodniuk kellett azokhoz a népekhez, akik igényt tartottak szolgáltatásaikra. Ezáltal a nyelv és az identitás változása is elkerülhetetlenné vált: etnikai tudatukat külső és belső tényezők is állandóan újraformálták, így elszakadtak ugyan indiai eredetüktől, de megőrizték különállásukat – vezető réteg, írott nyelv nélkül is – az őket körülvevő népektől.

Magyarországon minden bizonnyal a 14–15. században jelentek meg a Balkánról, a hódító törökök elől menekülve. Itt azonban nem álltak meg, hanem továbbvándoroltak a nyugat-európai országokba, ahol menleveleket és támogatást szereztek a korszak uralkodóitól, mivel Kis-Egyiptomból származó zarándokoknak hitték őket. A krónikák 1423-ban Rómában, 1427-ben Párizsban adnak hírt róluk (1423-ban egy csoportjuk menlevelet kapott a kor legnagyobb európai uralkodójától, Zsigmond német-római császártól). Ekkor alakult ki az egyiptomi eredet, a „fáraó népe” mítosza, és a Gipsy elnevezés ezt a hagyományt őrzi mai napig is angol nyelvterületen. Nyugat-Európának azonban nem volt szüksége tartósan erre az új, számukra idegen kultúrával és szokásokkal rendelkező népre: sorra jelentek meg minden országban a kiutasító határozatok. Angliában halállal fenyegették őket, XIII. és XIV. Lajos francia királyok irtó hadjáratot kezdtek ellenük, és a pápa is kiutasította őket az egyházi állam területéről. E kiutasítások azzal magyarázhatók, hogy megszilárdultak a társadalmi viszonyok, illetve a központi monarchiák adóztató rendszere, a céheknek és a formálódó manufaktúráknak pedig erős konkurenciát jelentett a hagyományos kézműiparral rendelkező, termékeiket a kereskedelmi útvonalakon vándorolva értékesítő népesség. Szabad földterületek sem voltak már, tehát új jobbágyságra nem lévén szükség, a civilizált Nyugat-Európa megjelenésük után néhány évtizeddel radikális módon megszábadult a cigányoktól.

A többségében a Kárpát-medencébe viaszorult nép a törökök ellen vívott hosszú háborúk zűrzavaros évszázadaiban azonban megtalálta a helyét a magyar társadalomban.⁵ Az állandó hadi készülődés során, de a kézművesek hiánya miatt is rengeteg munkaalkalom adódott számukra, ami viszont összekapcsolódott az autonómia megőrzésének korlátozott lehetőségével. Az erre az időszakra vonatkozó igen kevés adat ellenére – egyes kutatók megítélése szerint – úgy tűnik, hogy hosszú időn keresztül nélkülözhetetlen foglalkozáso-

⁵ A magyarországi letelepedés utáni néhány évszázadról a kutatók ismerete meglehetősen hiányos, sőt a források csekély száma miatt gyakran ellentmondásos. Munkánkban egy pozitív megközelítést használtunk, amivel – természetesen – nem mindenki ért egyet. Vö. Bársony János: A cigányság és a rendőrség kapcsolatának összefüggései. In Csányi Klára (szerk.): *Szöveggyűjtemény a kisebbségi ügyek rendőrségi kezelésének tanulmányozásához*. Budapest, 1997, Alkotmány- és Jogpolitikai Intézet, 319–332.

kat űztek: erődítési, építkezési munkálatokat végeztek, fémművességgel, fegyvergyártással és karbantartással, lókereskedéssel, postaszolgálattal foglalkoztak, illetve a magyar hadvezetés megbízásából az ország számára kémkedést stb. folytattak. Így Zsigmond és Mátyás királyoktól kezdődően egészen a Rákóczi vezette szabadságharcig egyes cigány csoportok privilégiumokat nyertek, sok ember számára még a társadalmi felemelkedés útja is megnyílt. Így a feljegyzések szerint 1557-ben Perényi nádor a nagyidai vár védelmével egy 1000 fős cigány csoportot bízott meg. Ebben az időben már rendszeres adózók voltak, akik szabadon gyakorolhatták iparukat. Igazgatásukra öt vajdát jelöltek ki, akik az adó beszedésétől az igazságszolgáltatásig minden feladatot elláttak. Sok nemes igyekezett állandó szolgáltatásaik érdekében letelepíteni a kumpániákat, és nagyon sok családi közösség a biztosabb megélhetés érdekében feladta vándorló életmódját.

A törökök kiűzése után azonban a hadi gazdálkodáshoz kapcsolódó, addig hasznosnak tartott tevékenységek többségükben feleslegessé váltak, és megindult az a folyamat, hogy egyre inkább csak a legalantasabb munkákat bízták a cigányokra. Ezzel megkezdődött elszigetelődésük. Néhány évtizeddel a törökellenes harcok után már csak tudatlan, kóbor, henye népként emlegették őket, akik lopásból és rablásból élnek. A 18. század közepén Mária Terézia és II. József felvilágosult abszolutizmusa tett kísérletet a kérdés megoldására. Alapelvük szerint minden ember egyenlő, tehát úgy kell megoldani a problémát, hogy a többségi társadalom tagjaihoz hasonlóan ennek a népnek a tagjait is engedelmes alattvalókká kell átnevelni. Ennek első lépéseként Mária Terézia rendeletben megtiltotta a cigány népnév használatát, helyette az „új parasztot”, az „új magyart” tette kötelezővé. Később korlátokat állított a cigányok házasságkötése elé, majd elrendelte a gyerekek elvételét a cigány szülőktől, hogy őket azután „polgári vagy paraszti” családban neveljék fel. Eltiltotta őket a lókereskedelemtől, de megszüntetésre ítélte a vajdák intézményét is, és mindenkit a falusi bírák joghatósága alá rendelt. Végül 1783-ban II. József a cigány nyelv használatát is megtiltotta. Ezek az intézkedések a felvilágosult, abszolutista gondolkodásból, valamint az emberekről való gondoskodás törekvéséből fakadtak. Összegezve elmondható, hogy ezek az abszolutista megoldások alapvetően elhibáztak, antihumánusak voltak, és a magyar történelem során az első jelentősebb diszkriminatív intézkedéseknek tekinthetők. Ma nehezen lehet megindokolni ezen intézkedések szükségességét, amelyek következetesen a cigányok hátrányos megkülönböztetését írták elő, annál is inkább, hiszen a 18. századi Magyarországon a népeségmozgás, az etnikai-nyelvi sokszínűség megszokott és elfogadott dolog volt.

Az ellenállás és az intézkedések korántsem következetes végrehajtása ellenére az erőszakos asszimiláció sikeresnek bizonyult. A 19. századra a több száz éve betelepült, szokásait és kultúráját régóta megőrző cigányság döntő többsége feladta, illetve elfelejtette anyanyelvét, és betagoledott a magyar társadalomba. Eddigi megélhetési formáik leginkább a fémművesség különböző szakmáihoz, valamint a vásári szórakoztatáshoz, a zenéléshez kapcsolódtak. A rendeletek hatására nagy részük a még mindig megélhetést garantáló ko-

vács, szegkovács szakmát kezdte művelni, ami a 19. század végén a családtagokkal együtt 60 ezer romának nyújtott jövedelmet. Még inkább a felemelkedésre adott lehetőséget a magyar nemzeti öntudatra ébredéssel együtt megjelenő és hosszú időre uralkodóvá váló zenei műfaj, a verbunkos virágkora. Míg a 18. század végén alig 1600 cigányzenészt említenek az összeírások, száz év múlva már 17 ezer zenész cigányt regisztráltak Magyarországon. A falusi zenészekről a külföldön is jól ismert bandákig széles társadalmi skálán elhelyezkedve, ők mint a cigányság minden idők legsikeresebb és leginkább megbecsült tagjai írták be nevüket a magyar történelembe. Kialakult a cigányság „arisztokráciája”, amely társadalmi rangját, anyagi jólétét, ha csökkenő mértékben is, de egészen a 20. század második feléig meg tudta őrizni.

A cigánykérdés újbóli jelentkezése a 19. század második felére tehető, különösen a romániai cigány rabszolga-felszabadítás után meginduló bevándorlás új hullámával kezdődően. A hagyományait és nyelvét megőrző, többségükben még vándorló életmódot folytató cigányok megjelenése nagy riadalmat keltett az országban, de – a különböző vélemények szerint – ellenérzésekkel fogadták őket a már letelepült, a többségi társadalom kultúráját élő, asszimilálódott cigányok is.⁶ A régóta itt honos cigányok, félve attól, hogy megjelenésükkel lerombolják a korábban kiharcolt viszonylagos elfogadottságot, igyekeztek elhatárolódni az újonnan jöttektől. A többségi társadalom jelentős részében e törekvések ellenére is kezdett eluralkodni a cigányellenesség, és ezt a formálódó gyűlöletet kivetítették a már asszimilálódott-integrálódottakra is, mivel sötétebb bőruk miatt továbbra is jól felismerhetők voltak. A betelepülési hullám hatására – hiszen a kutatások szerint 1840 és 1893 között a Magyarországon élő cigányok létszáma megduplázódott – a múlt század végén elrendelték az ország cigány lakosságának összeírását. Az 1893. évi összeírás – a magyarországi cigányok történetének egyik legfontosabb dokumentuma – szerint 1893. január 31-én kerekén 280 ezer cigány élt az országban. Az összeírt cigányok száma 274 940 volt, de kimaradt az összeírásból Budapest, ahol a cigányok száma valószínűleg félezer körül lehetett.

A 20. század elejére kialakult a magyarországi cigányság hármas tagozódása. A középkorban érkező, nyelvüket és kultúrájukat elvesztő legnagyobb csoportot nevezik „romungróknak”, magyar embereknek, akik többségükben maguk is megkülönböztetik magukat a cigányság többi részétől. A másik csoport döntő többsége a 19. század második felében érkezett; ekkor még beszéltek cigány anyanyelvüket, és érkezésük iránya miatt „oláh cigányoknak” nevezik őket. Létezik még egy kis létszámú harmadik csoport is: ők főleg a Dunántúl déli részén letelepedett „beások”, akik a román nyelv archaikus változatát beszélik.

⁶ Ez a mechanizmus a mai napig megmaradt helyi szinten, ahogyan majd a kutatásból is látható lesz: a „mi cigányainkkal” általában nincs bajunk, a probléma a frissen betelepülő, „újakkal” van.

A magyarországi cigányság az elmúlt fél évszázadban

A második világháború előtt

A dualizmus idején megkezdődött ugyan a hagyományos cigány mesterségek háttérbe szorulása, lassú elhalása, de az akkori idők gyors gazdasági növekedése és liberalizmusa miatt a mesterségüket elvesztő cigányok sikeresen tudtak más megélhetést találni. A két világháború között azonban a régi foglalkozások eltűnése rohamossá vált, a válságokkal tarkított technikai-társadalmi fejlődéssel egyre kevésbé tudtak a cigányok lépést tartani. Súlyosbította a helyzetet az erős cigány bevándorlás a Trianon utáni környező országokból, így a jóval kevesebb munkalehetőségen egyre több romának kellett osztoznia. Az 1944-es német megszállás előtt a mintegy 200 ezer főre becsült cigányság már döntő többségében letelepedett életmódot folytatott, a szabályozásukra hozott rendeletek (rendészeti, járványügyi) is főleg csak a kóbor, vándor életmódot folytatókra irányultak. Anyagi, szociális és kulturális leszakadásuk a többségi társadalomtól rohamszerűen gyorsult. „Felszabadulásunk előestéjén a magyarországi cigányság relatív helyzetét tekintve történetének mélypontján állott.”⁷

Ezt a helyzetet súlyosbította a náci megszállás után ellenük irányuló egyre határozottabb fellépés. A megelőző évtizedek liberalizmusát fokozott cigányellenesség váltotta fel mind a közigazgatásban, mind a csendőrségen. „Átnevelés”, „civilizálás” vagy valamiféle kényszermunkatábor vetődött fel ötletként a cigánykérdés „kezelése” érdekében. Ezután megkezdődött a munkaszolgálatos századok összeállítása, majd 1944. március 19-e után a „cigánykérdés megoldása” népirtásba torkollott. A nácik és a magyar nyilasok célja eredetileg a vándorcigányok deportálása volt, de ilyen életmódot folytatókat egyáltalán nem vagy alig találtak, így a végrehajtás során egész települések teljes cigány lakosságát hurcolták el a megsemmisítő táborokba. Arra azonban a történettudomány még nem adott megbízható és határozott választ, hogy ennek a népirtásnak hányan estek áldozatul. A legmegbízhatóbbnak tartott kutatás⁸ 5000-re teszi a számukat, de a Nácizmus Üldözötteinek Bizottsága erősen vitatott becslése több mint 30 000-ről szól.

1945-től az 1961-es párthatározatig

A háború vége a cigányok számára mindenekelőtt az életben maradást, a megsemmisítéstől való megmenekülést jelentette. Az 1947–1948-ig tartó népi demokratikus időszak nagymértékben megváltoztatta a cigányságnak az egész társadalomhoz való viszonyát. Az 1944 előtti tekintélyelvű rendszer a cigányo-

⁷ Kemény István: *Beszámoló a magyarországi cigányok helyzetével foglalkozó 1971-ben végzett kutatásról*. Budapest, 1976, MTA Szociológiai Intézet, 50.

⁸ Karsai László: *A cigánykérdés Magyarországon, 1919–1945*. É. n., Cserépfalvi Kiadása.

kat nem ismerte el egyenjogúnak, a demokrácia viszont az egyenjogúság elvét hirdette meg. Az újonnan létrejött – és a csendőrség szerepét vidéken felváltó – rendőrség ugyan a politikai harc eszközévé vált, de a faji vagy etnikai megkülönböztetés tiltott volt számára, személyi állományát tekintve pedig társadalmi téren alapvetően szegénypárti volt. Gazdasági téren viszont rontotta a cigányság helyzetét a nagybirtokok felosztása, mivel ez a munkaalkalmak elvesztésével járt számukra. Kimaradtak a földreformból, noha azelőtt megélhetésük jelentős részben a mezőgazdaságban végzett munkából származott. A demokratizálódás hatott a beiskolázásra is. A második világháború előtt az iskolába nem járó cigány gyerekek aránya 50% volt, ez az arány 1945 után gyors csökkenést mutatott, 1957 utánra pedig az iskolaköteles korba lépők között az arányuk már csupán 10% volt.

Politikai téren azonban a háború után sokáig nem történt előrelépés, sőt még a cigányság helyzetét illető kérdést sem fogalmazták meg. A cigánysággal kapcsolatos első és még sokáig az egyetlen elméleti fejtegetés 1946-ban jelent meg a kommunista párt elméleti folyóiratában.⁹ Néhány szerző¹⁰ csak magánvéleménynek tartja Kálmán András írását, azonban hosszú idő után ő volt az első, aki átfogó módon közelítette meg a kérdést. „A gazdasági talpra állítást ki kell hogy egészítse a cigányság nemzetiségi jogainak megadása.”¹¹ Megfogalmazásában a „cigányprobléma” nem a cigány fajúak vagy cigány anyanyelvűek problémáját jelenti, hiszen a cigányság döntő többségét asszimilálódott, városban lakó munkások, kisiparosok, kereskedők képezik. A fő problémát azok a falun lakó vagy „vándorcigányok” okozzák, akiknek nincs rendszeres munkájuk, keresetük. Véleménye szerint nemzetiségi kérdésről van szó, hiszen a cigányság is nemzetiség, csak még nem kapták meg azokat a jogokat, amelyek ebben az esetben megilletnék őket. Jól ismerte fel, hogy az adott időben a cigányság gazdasági helyzete mélypontra jutott, illetve hogy a kitaszítottságot a kulturális, iskolázottságbeli lemaradás csak tovább fokozza. Kétségtelen tény ugyanakkor az is, hogy a cigányság teljes egészében kimaradt a földosztásból is, pedig az 1945 után a törvény előtti egyenlőség eszméjét meghirdető új demokráciában sokak számára egy ideig ez jelentette a határozott jövőképet. Sokáig nem szerveződött olyan mozgalom, nem termelődött ki olyan cigányszármazású értelmiségi réteg, amely felkészülten tudott volna hatást gyakorolni a cigányság életének rendezésére, problémáinak megoldására.

Bár tudjuk, hogy az előbbi helyzetelemzés nem jelentett hivatalos álláspontot, mégis ennek hatását érezzük az 1957-től – még ha rövid időre is – megszerveződő Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége alapelveiben. Az első cigány származású főtítkárr, László Mária által kezdeményezett Cigányszövetség a többi nemzetiségi szövetség mintájára, a Művelődési Minisztérium Nem-

⁹ Kálmán András: A magyar cigányok problémája. *Társadalmi Szemle*, 1946/8–9. sz.

¹⁰ Sággy Erna: Cigánypolitika Magyarországon, 1945–1961. *Regio*, 1999/1. sz.

¹¹ Kálmán András: A magyar cigányok problémája. *Társadalmi Szemle*, 1946/8–9. sz.

zetiségi Osztályának alárendelve 1957. október 26-án jött létre. Célként tűzték ki, hogy megteremtik és megőrzik az eredeti cigány irodalmat, zenét, más művészeteket, és átmentik a tudomány számára ősi nyelvüket. De szerepelt az alapító okiratban a munkahelyteremtés, az iskoláztatás, az egészségügy, az életkörülmények javításának általános igénye is. Hatáskörükbe vonták a negyvenes években alakult cigány szegkovács kisipari szervezetek patronálását is. Ezek a célok pedig egy nemzetiségi státus elfogadtatását célozták meg, amit a politikai hatalom a kezdetektől fogva nem nézett jó szemmel, hiszen ez az autonómia bizonyos formáját jelentette volna. Működésüket is egyre inkább lekötötte az egyéni panaszos ügyek intézése, ami azt mutatja, hogy a cigányság körében igen nagy igény mutatkozott valamiféle érdekvédelmi szervezetre. Az ilyen típusú munkát azonban nem tűrhették sokáig a hatalom képviselői. László Mária ellen lejáratási hadjáratot indítottak (fasiszta múlttal vádolták) azért, hogy elmozdítása után a Szövetség élére főtitkárként a megbízhatónak tartott, az utasításokat katonatiszti múltjából eredően fegyelmezetten végrehajtó Ferkovics Sándort nevezhessék ki. Ez az 1959-től 1961-ig tartó időszak már csak a megszüntetés előtti utójátéka volt a nagy lendülettel induló kezdeményezésnek. 1960-tól a háttérben Végh Sándor, a Nemzetiségi Osztály vezetője pártutasításra már a cigánykérdés marxista alapú megközelítésén dolgozott. Ez lett aztán a híres-hírhedt 1961-es párthatározat.

1961-től a rendszerváltozásig

Az MSZMP KB Politikai Bizottságának 1961-es határozata a cigánykérdést nem nemzetiségi, hanem szociális ügyként határozta meg.

„A cigány lakosság felé irányuló politikában abból az elvből kell kiindulni, hogy bizonyos néprajzi sajátossága ellenére sem alkot nemzetiségi csoportot. Problémáik megoldásánál sajátos társadalmi helyzetüket kell figyelembe venni, és biztosítani kell számukra a teljes állampolgári jogok és kötelességek érvényesülését, és ezek gyakorlásához szükséges politikai, gazdasági és kulturális feltételek megteremtését. (...) Sokan nemzetiségi kérdésként fogják fel és javasolják a »cigány nyelv« fejlesztését, cigány nyelvű iskolák, kollégiumok, cigány termelőszövetkezetek stb. létesítését. Ezek a nézetek nemcsak tévesek, hanem károsak is, mivel konzerválják a cigányok különállását, és lassítják a társadalomba való beilleszkedésüket.”¹²

Tehát egyértelműen afféle szociális válságkezelés köntösébe bújtatott asszimilációs törekvésről volt szó. Egyetlen pozitívuma a dokumentumnak, hogy a határozatban leírják, miszerint 2100 cigánytelep létezik az ország területén, amelyeken embertelen körülmények között lehet csak élni.

¹² A cigányság helyzetének javításával kapcsolatos egyes feladatokról tájékoztat az MSZMP KB Politikai Bizottságának határozata, 1961. június 20. In *A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban, 1422–1985*. (továbbiakban: *Dokumentumok*). 240.

1971-ben Kemény István vezetésével országos kutatás készült a cigányokról, amely hosszú idő óta a legmegbízhatóbb adatfelvétel volt, és még sokáig az is maradt.¹³ A kutatás szerint akkor 320 ezer fő volt a cigányok száma. Ebből 23 százalék élt a keleti régióban (Szabolcs-Szatmár, Békés és Hajdú-Bihar megyében), 20 százalék az északi régióban (Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád és Heves megye), 21 százalék a Dunántúlon, 19 százalék a budapesti régióban (Pest, Fejér és Komárom megye), valamint 16 százalék az alföldi régióban (Csongrád, Bács-Kiskun és Szolnok megye). Településtípusok szerint 7,7 százalék élt Budapesten, 14 százalék a vidéki városokban és 78 százalék a községekben.

Magyar anyanyelvű ebben az időben 71 százalék, cigány anyanyelvű 21 százalék és román anyanyelvű nem egészen 8 százalék. A cigányok több mint kétharmada vályog-, vertföld- vagy sárfalú kunyhóban lakott a cigánytelepen. A lakások 44 százalékában nem volt villany, 8 százalékában volt csak vízvezeték, az épület telkén kút található 16 százalékánál, 100 méternél közelebb levő kút 37,5 százalékánál és 100 méteren túl levő kút a lakások 39 százalékánál. A lakáson belüli WC 3 százalékban, a lakáson kívül viszont 4 százalékban található. Árnyékszék a lakások 61 százalékához tartozik, míg 32 százalékuknál árnyékszék sem volt.

A 14 éven felüli cigányok 39 százaléka analfabéta volt, a 20–24 éves korú cigány fiatalok 26 százaléka végezte el az általános iskolát, a többiek nyolc osztálynál kevesebbet, és több mint 10 százalékuk egyáltalán nem járt iskolába. Az országos kutatás regisztrálta azt is, hogy az ötvenes–hatvanas évek iparosításának hatására 1971-re már foglalkoztatottá vált a munkaképes korú férfiak 85 százaléka, valamint azt is, hogy a cigány családfők 11 százaléka volt szakmunkás, 10 százaléka betanított munkás, 44 százaléka segédmunkás, 13 százaléka mezőgazdasági fizikai dolgozó, 3 százaléka napszámos, 6 százalékuk pedig önálló, segítő családtag, illetve alkalmi munkából tartotta fenn magát. A munkaképes korú nők foglalkoztatottsága 1971-ben 30 százalékos volt, de a nyolcvanas évek elejére ez az arány 50 százalékra emelkedett.

1965-ben indították el a cigánytelepek felszámolására irányuló programot. Ennek keretében az állandó keresetű cigányok kedvezményes kamatú kölcsönt vehettek fel úgynevezett „CS” (csökkentett értékű) új házak építtetésére vagy megüresedő, régi parasztházak megvásárlására. A „CS” házak többnyire telepszerűen, egymás mellé épültek, a régi parasztházak vásárlására pedig leginkább a sorvadó kistelepüléseken volt lehetőség, vagyis ezáltal a települési elkülönülés új formái jöttek létre ekkor. A cigányok települési és lakásvizsgálata azonban ennek ellenére igen nagy mértékben javultak.

A kérdés szempontjából a következő, jelentősebbnek tartott 1984-es pártdokumentum szerint¹⁴ a 360 ezresre becsült lélekszám teljes egészében letelepedtnek tekinthető, hiszen a területi elhelyezkedésük is állandósult. Döntő

¹³ Kemény István: *Beszámoló a magyarországi cigányok helyzetével foglalkozó, 1971-ben végzett kutatásról*. Budapest, 1976, MTA Szociológiai Kutatóintézet.

¹⁴ Az adatok az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottságának 1984. október 2-ai ülésén megtárgyalt jelentéséből származnak. In *Dokumentumok*, 275.

többségük a főváros és környékén, valamint Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár megyében él, leginkább falvakban. A munkalehetőségeket azonban az iparral rendelkező nagyvárosokban találják meg, ezért nagy részük ingázik, vagy munkásszálláson lakik. A foglalkoztatottsági arány tovább emelkedik, például a cigány nők 53 százalékának van állandó munkaviszonya. Az aktív keresők fele azonban segédmunkás, a szakmunkások aránya elenyésző a többségi társadalomhoz viszonyítva. Gyorsult a telepek megszüntetése is, de az új, „CS” lakások építésével szeparált, csak cigányok által lakott településrészek alakultak ki.

A dokumentum szerint a cigány gyerekeknek mintegy 60 százaléka már jár óvodába, fele már elvégzi az általános iskolát, és egyre többen tanulnak szakmát, járnak középiskolába.¹⁵ Formálódik a cigány értelmiség első generációja is, ők főleg művészeti, népművelési területen érnek el sikereket. Azonban egyre inkább elfogadott dolog az elkülönített és a gyógypedagógiai oktatás, és nem látják az összefüggést a többségi társadalomhoz képest még mindig alacsony iskolázottság és a sajátos oktatási formák között. A nyílt és rejtett előítéletek azonban továbbra sem csökkennek, legfeljebb csak a „puha diktatúra” nyomja a felszín alá. A rossz életkörülményekért és a nehéz felzárkózás miatt egyedül csak a cigányságot okolja a társadalom, a tömegtájékoztatási eszközök pedig tovább erősítik a munkakerülő bűnöző sztereotípiákat.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a 80-as évek végére a cigányság helyzete az előző évtizedekhez képest megváltozott. Sok ember számára megnyílt a felemelkedés lehetősége, és akinek ez sikerült, környezete már nem is tekintette „igazi” cigánynak. Ezek az eredmények azonban nagyon ingatag talajon álltak. Az oktatás alacsony színvonala, a munkaerő képzetlensége időzített bombaként robbant az előre nem látott rendszerváltozás után. A romok pedig maguk alá temették a cigányság jelentős részét az elmúlt évtizedek eredményeivel és illúzióival együtt.

A rendszerváltás után

A látványosan meginduló, de nem eléggé megalapozott felemelkedés a rendszerváltás után pillanatok alatt kártyavárként omlott össze. A szocializmus alatt is a segédmunkásként foglalkoztatott cigány származású munkavállalók (az aktív keresők több mint a fele!) váltak először fölöslegessé a privatizálandó vállalatoknál. 1971-ben – amint láthattuk – a munkaképes korú roma népesség körében a foglalkoztatottság 85 százalékos volt (alig eltérően a nem romák 87 százalékától), ennek ellenére azonban 1993 végére ez az arány 29 százalékra csökkent (szemben a nem romák 64 százalékával).¹⁶ Az alacsony iskolázottságú embereknek, akiket az elmúlt évtizedekben is csak a legkevesebb szakértelmet igénylő feladatokra használtak, reményük sem lehetett

¹⁵ Ua.

¹⁶ Kemény István: A magyarországi roma (cigány) népességről. In *Magyar Tudomány*, 1997/6. sz.

arra, hogy sikeresen érvényesüljenek a most már üzleti alapon szerveződő munkaerőpiacon. Ezzel pedig megingott a cigány családok megélhetése, és ennek egyik következménye az lett, hogy sorra veszítették el lakásaikat, mivel képtelenek voltak a régebben felvett lakásépítési hiteleiket visszafizetni.

A rendszerváltás sokkhatása után a cigányság az elmúlt években tovább differenciálódott. Kialakulóban van egy olyan – egyelőre még szűk – réteg, amely sikeres tudott lenni az elmúlt években kialakult új körülmények között. Ők leginkább vállalkozóként próbálnak érvényesülni, többen számottevő sikerrel. Persze ez csak korlátozott mértékben vonatkozik azokra, akik kényszerből léptek a vállalkozás útjára, ők éppen csak a mindennapi megélhetést tudják biztosítani családjuknak, de még így is kedvezőbb helyzetben vannak, mint a cigányság nagy része. Vannak olyanok is, akik értelmiségi pályán, közéleti szereplőként tudnak érvényesülni.

A cigány családok jelentős része azonban rövid időn belül az évtizedekkel ezelőtti szintre süllyedt vissza, mivel képzetlenségük miatt esélyük sem volt munkalehetőségre. A reménytelen helyzetbe került cigány emberek körében – a többi hátrányos szociális helyzetben levőhöz hasonlóan – ismét kialakult a „megélhetési bűnözés”,¹⁷ amely sokak számára az életben maradás egyetlen esélyét jelentette. A többségi társadalom pedig – mivel a rendszerváltozás minden ember anyagi helyzetét megingatta – megújult ellenszennvel fordult a cigányság felé. Az 1990-es évek első felében a mindennapossá váló oktatási, foglalkoztatási, hatósági és lakhatási diszkrimináció mellett ötletként megjelent a kényszerlakhelyre telepítés gondolata is, valamint szervezett csoportok által elkövetett támadások, bántalmazások is történtek. A nyíltan faji megkülönböztetést hirdető politikai erők, amely rasszista jelszavakat hangoztató és náci „hősöket” dicsőítő felvonulásokat szerveztek, gyakran országosan elismert politikai szervezetek oldalvizén hajóztak, azok nyílt vagy burkolt támogatását élvezve. Az elhíresült tiszavasvári különballagztatás után személyiségi jogaik megvédéséért az igazukat polgári peres eljárásban kereső emberek csak mint a „tetvesek, rühesek” vonultak be a jobboldali sajtó történetébe. A rosszul értelmezett szólásszabadság a demokrácia örve alatt felszínre hozta az évtizedek óta lappangó, sok esetben gyűlöletté fajuló ellenszennvet.

A rendszerváltás utáni időre tehető a cigányság politikai ébredése, önszerveződésének kezdete is. A jogállamiság eszméjéhez kötődő és az egyesülést, a szólás- és sajtószabadságot deklaráló törvények megjelenése után lehetőség nyílt önálló szervezetek létrehozására is; addig hosszú időn keresztül csupán felülről irányított szerveződések – mint az 1985-ben létrehozott Országos Cigánytanács vagy az 1986-ban újrászervezett Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége – működhettek. Az 1990-es országgyűlési választásokra három cigány párt is alakult – köztük a Magyarországi Cigányok Szociáldemokrata Pártja volt a legsikeresebb –, de önálló mandátumot egyik képviselőjük sem szerzett. Az első szabadon választott parlamenti ciklusban azonban három, ci-

¹⁷ A „megélhetési bűnözés” természetesen szociológiai fogalom, a tételes jog nem ismeri ebben a formában.

gány származását nyíltan vállaló képviselő (Hága Antónia, Horváth Aladár és Péli Tamás) is részese lehetett a hatalomformálásnak országos, nagy pártok képviselőiként. A nagy felbuzdulás után a politikai pártok azonban csak 2002-ben gondolták úgy, hogy a Parlamentben valóban szükség van cigány származású képviselőkre is. Így a legutóbbi választások után négy pártpolitikus cigány személy kapott mandátumot.

Sokkal határozottabbnak bizonyult az újonnan megalakult civil cigány szervezetek tevékenysége: 1991 végére már 96 ilyen szervezetet jegyeztek be. Működésük azonban egyre bizonytalanabbá vált, egyrészt a finanszírozás esetlegessége miatt, másrészt pedig a pályázati pénzek megszerzése gyakran a hatalmon levő kormányhoz való lojalitáson múlt. Az állam közalapítványokat hozott létre, ahonnan különböző programokra nyerhettek támogatást. A „Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért” Közalapítvány 1995-ben jött létre, elsősorban a kisebbségi önazonosság és a kultúra megőrzésének támogatása érdekében. 1996-ban pedig a megélhetést segítő „A Magyarországi Cigányokért Közalapítvány” kezdte meg működését, amelynek támogatási keretét 80-90 százalékban a mezőgazdasági termelés ösztönzésére osztották szét pályázatok útján.

Nagyobb reményre adnak okot azok a kísérletek, amelyek a cigányok kulturális felzárkóztatása érdekében új kezdeményezésekre teremtenek lehetőségeket az oktatás területén. Ezek között megtalálhatók a különböző felzárkóztató és szakképző programok, de ugyanígy a ma már európai hírnévre szert tett pécsi Gandhi Gimnázium vagy az átlagnál magasabb tudású szakemberek képzésére szolgáló Romaversitas Láthatatlan Kollégium is. Lassan, de formálódik egy szakmailag jól felkészült, fiatal cigány értelmiségi réteg is, amelyet egyre nehezebb lesz a cigányságra vonatkozó döntésekből kihagyni. Biztató a jövőre nézve az is, hogy megindult egy tudományos igényű felmérés az általános iskolákban és az óvodákban a cigány gyerekek helyzetére vonatkozóan. Ezek a tapasztalatok talán lehetővé teszik majd a mára egyértelműen zsákutcának bizonyuló elkülönítő oktatási gyakorlat megváltoztatását.

Kormányzati-politikai törekvések az elmúlt másfél évtizedben

A rendszerváltás után az első demokratikusan megválasztott parlament és kormány azonnal szembesült az évtizedek óta háttérbe szorított kisebbségi kérdés megoldatlan gondjaival, az azonnali cselekvés szükségességével. Így az elmúlt tíz év történéseit két nagy szakaszra bonthatjuk: 1990-től 1995-ig az egész jogszabályi és intézményi háttér újragondolása, jogszabályalkotás útján történő át- és kialakítása volt napirenden, amiről a későbbiekben számolunk be. 1995-től pedig megjelentek az első olyan kormányzati programok, amelyek a cigányság helyzetének jobbítása érdekében születtek. Tovább már nem is lehetett halogatni az állami szerepvállalást, mivel a rendszerváltás az egész magyar társadalom anyagi helyzetét megingatta, a munkanélkülivé váló, elkecsesedett tömegekben pedig egyre inkább kezdett felerősödni az intolerancia, a

mások gondjai iránti közömbösség. Az indulatok elszabadulásától tartva a politikai döntéshozók is felismerték, hogy speciális, a romák társadalmi integrációját elősegítő állami segítség nélkül nincs esély a helyzet megváltoztatására.

Középtávú intézkedéscsomagok

Az 1120/1995. (XII. 7.) Korm. határozat volt az első fontosabb kormányintézkedés, amely már kifejezetten a cigányság egyre inkább ellehetetlenülő helyzetére kereste a megoldást. Ennek érdekében első lépésként a minisztériumok és az országos hatáskörű szervek munkáját összehangolandó Cigányügyi Koordinációs Tanácsot hoztak létre a cigányság problémáinak kezelésére, valamint társadalmi integrációjának elősegítése érdekében. Deklarált feladatai között megtalálható a közép- és hosszú távú program kidolgozásának, az esélyegyenlőtlenség csökkentésének az igénye. Szorosan kapcsolódik ehhez az 1125/1995. (XII. 12.) Korm. határozat, amely a cigányság helyzetével kapcsolatos, legsürgetőbb feladatokat foglalja össze, és felismerve az állami szerepvállalás elkerülhetetlenségét, cselekvési programok kidolgozását írja elő a szaktárcák számára meghatározott területeken.

Ezekre az 1995-ös határozatokra épül az első középtávú intézkedéscsomag [1093/1997. (VII. 29.) Korm. határozat], amely széleskörűen igyekszik felmérni és meghatározni a cigányság társadalmi integrációjához szükséges feladatokat. Első részében az 1997–1998-ban megvalósítandó intézkedéseket tartalmazza: az oktatás-művelődés területén kiterít a tandíjrendszerre, a gyermekvédelmi támogatás továbbfejlesztésére és hatékonyságának sürgető javítására, az oktatási szegregáció megakadályozására, a regionális tehetséggondozó programok (pl. Gandhi Gimnázium és Kollégium) továbbfejlesztésére, hálózatuk bővítésére, tehetséggondozó kollégiumok létrehozására. A foglalkoztatás területén a cigánytelepek felszámolása, a foglalkoztatási programok kialakítása és a működtetők továbbfejlesztése, a cigány tanulóknak a szakképzési rendszerbe történő integrálása, föld- és állattenyésztési programok megvalósítása került be célként. A szociális területen válságkezelő vis maior keret létrehozását irányozza elő. A térségi programokhoz komplex válságkezelő tervek végrehajtását írja elő olyan településeken, ahol a lakónépességen belül jelentős részarányt képviselnek a halmozottan hátrányos helyzetű rétegek, így a cigányság is. A diszkriminációellenes tervezet tekintetében szükségesnek tartja, hogy felmérjék az esetleges további jogszabályok szükségességét, és fontosnak ítéli, hogy a rendőrképzésbe épüljenek be a cigányságra vonatkozó ismeretek. Kommunikációs területen pedig a cigányság élethelyzetének fejlesztéséhez kapcsolódó PR-tevékenység kidolgozásának szükségessége jelenik meg. Az intézkedéscsomag második részében a később meghatározandó feladatok irányelveit rögzíti a határozat. Így szól a cigány tanulók felsőoktatási tanulmányainak elősegítéséről, a kulturális intézmények fontosságáról, a kisebbségi önkormányzatok szerepéről a munkanélküliség leküzdésében, a szűrő-gondozó hálózat kiterjesztéséről a cigányság egészségügyi állapotának javítása érde-

kében, a jogvédő irodák támogatásáról a konfliktuskezelés hatékonyságának javítására, a reális cigánykép kialakításáról a közszolgálati médiumokban.

Az 1998-ban hatalomra lépő új kormány szükségesnek tartotta a középtávú intézkedéscsomag átdolgozását. Az 1047/1999. (V. 5.) Korm. határozatban megfogalmazottak alapvetően az 1997-es célokat követik, de prioritást kaptak az oktatásra, kultúrára vonatkozó feladatok. Így az oktatás tekintetében az alapfokú oktatásban a tartalmi fejlesztés (rendszeres óvodába járás és a mulasztások csökkentése mellett), a közép- és felsőfokú oktatásban pedig a lemorzsolódás megelőzése (kollégiumok, ösztöndíjak) volt a kitűzött cél. A kultúrát illetően a csoportszerveződéshez kapcsolódó közművelődési intézményrendszer fejlesztését, szakemberek továbbképzését, szakanyagok elkészítését, a foglalkoztatásban pedig a tartós és pályakezdő munkanélküliek segítését, közmunka és közhasznú programok szervezését, valamint a szociális földprogramot dolgozták ki. A diszkriminációellenes programok esetében a kormányhatározat a hatályos jogszabályok érvényesülésének fontosságát hangsúlyozza, a kommunikációs stratégia területén pedig annak szükségességét, hogy a többségi társadalommal meg kell érteni, miért is van egyáltalán szükség a cigányokkal foglalkozó programra.

A középtávú intézkedéscsomag sikeres megvalósításának érdekében az új kormány szükségesnek tartotta az irányító szervezet megváltoztatását is, így az 1048/1999. (V. 5.) Korm. határozatban megszüntette a Cigányügyi Koordinációs Tanácsot, és helyette felállította a Cigányügyi Tárcaközi Bizottságot. Előrelépés, hogy az új fórum albizottságokat hozhat létre, és meghívás alapján tanácskozási joggal cigány társadalmi szervezetek képviselői is részt vehetnek az évente tartandó legalább négy ülésen, valamint állandó meghívottként szerepel a kisebbségi jogok országgyűlési biztosa, a Magyarországi Cigányokért és a Gandhi Közalapítvány, valamint az Országos Cigány Önkormányzat elnöke is.

A 2002-ben hatalomra lépett új kormány – szinte már természetesnek mondható módon – ismét újraalkotta a középtávú intézkedéscsomagot, az eddigiekhez hasonló tartalommal, de most már esélyegyenlőségi programnak nevezte. Ennek hangsúlyos részét képezi a cigány gyerekek ösztöndíj-támogatása, valamint a telepfelszámolási program.

Ezekhez a programokhoz kapcsolódik továbbá egy hosszú évek óta, nem kevés energia befektetésével készülő, de a mai napig el nem fogadott, „hosszú távú stratégiai program” is, amely hasonló elveket fogalmaz meg.

Összegzés

A fentebbi történeti áttekintésből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy magyarországi cigány népesség életében időszakonként, nagy társadalmi változások idején, ún. „modernizációs válságok” keletkeznek, amelyek legszembetűnőbb megnyilvánulása a megélhetés, a munkahely tömeges elvesztése, valamint a társadalmi kirekesztettség formáinak felerősödése. Következik ez abból, hogy a társadalmilag „békés” periódusokban is folyamatosan jelen levő diszkriminatív attitűd a romák meghatározó részét a társadalom alsó felében tartja

oly módon, hogy kevés lehetőségről gondoskodik a jó minőségű oktatásban való tömeges részvételre, ezzel is kizárva az anyagi és társadalmi státusz emelkedésével járó, minőségi munkahelyek megszerzésének lehetőségét. Így egy-egy foglalkozási csoport – például a zenészek – időleges kiugrása mellett a szegény és kitaszított cigányok csoportja folyamatosan újatermelődik.

Az ilyen válságokat – ha nem is találunk rájuk teljes körű megoldást a gazdaság és a társadalom bonyolult összefüggései és önmozgása következtében – egy bizonyos idő eltelte után kiegyensúlyozottabb időszakok követik. Anélkül persze, hogy a cigány népesség helyzete stabilan jó irányba változna. A mindenkorai kormányok különböző intézkedési tervekkel beavatkoznak ezekbe a folyamatokba. Ezek, amennyiben sikeres a terv, akkor gyorsíthatják a válságból történő kilábalást, ellenkező esetben azonban csak a romákkal szembeni előítéleteket sikerül erősíteni. Idáig inkább az utóbbinak lehettünk tanúi. Az elmúlt másfél évtized kétségkívül jó szándékú intézkedései a cigányság helyzetén számottevően nem javítottak, viszont a társadalom nagy részében azt tudatosították, hogy rengeteg – több milliárd forint – pénzt költenek a cigány népességre, a jelek szerint értelmetlenül. Pedig az ilyen terveknél nem a jó szándékkal van a baj, hanem a tisztázatlan célokkal és elvekkel. Hiszen a rendszerváltás óta sem az aktuális kormányzó elit, sem pedig a roma politika képviselői nem tudják eldönteni, vajon van-e „cigányügy”. Mert ha van – és a meglevő, egyre erősödő társadalmi kirekesztettség erre utal –, akkor bizony bármennyire is félő ezt kimondani, időlegesen legalábbis, speciális, csakis a cigányok helyzetét javító intézkedésekre is szükség lenne, vagyis elkülönített költségvetésre, és saját, feladatorientált intézményrendszerre, ha valóban hatékonyan akarnak küzdeni a problémák ellen. Ha viszont nincs „cigányügy” – és ez a vonulat látszik kirajzolódni az utóbbi években –, sikerül ismételten szociálpolitikára redukálni az intézkedéseket. Így minden egyes szegényeknek tett gesztus – például a családi pótlék emelése – egyben „cigány intézkedés” is, amely elszámolható többmilliárdos kiadás, a helyzet viszont – az elemzések szerint – nem változik pozitív irányba, mivel figyelmen kívül maradnak a társadalmi kirekesztettség okai és megszüntetésének következetes módszerei is.

Az utóbbi elvek egyik terméke a kisebbségi önkormányzati rendszer is, amely – a politikai döntéshozók és a cigány népesség reménye szerint – a cigányság társadalmi felemelkedésének jól működő intézménye lehet. A munkánkban a továbbiakban erről a vágyott lehetőségről, valamint a realitásokról lesz szó.

2. AUTONÓMIA ÉS KISEBBSÉGI TÖRVÉNY

Az önkormányzatiság gondolata hosszú történelmi fejlődés során jutott el mai formájáig.¹⁸ Magyarországon, hasonlóan Európa többi területéhez, a középkori uralkodótól elnyert privilégiumlevelek garantálták az adott közösség kü-

¹⁸ Az előzmények részletes kifejtését lásd Mezey Barna (szerk.): *Magyar Alkotmány-történet*. Budapest, 1996, Osiris Kiadó.

lönböző szabadságaiban (jogaiban) megtestesülő lehetőségeket. Hazánkban is egyik jellegzetes formája a libera regia civitas, a szabad királyi városi jogállás volt, amely a kiváltságok révén magában foglalta az igazgatás, az adóztatás és az igazságszolgáltatás jogát is. A másik formát, hasonló tartalommal, a nagyobb területi egységekben szerveződött nemesi önkormányzat jelentette. A polgári forradalmak győzelme után az állam azonban az önkormányzati alapon szerveződő testületekre is kiterjesztette főhatalmát, ezzel együtt ezek az autonóm formák elvesztették funkcióik nagy részét. Mindezek után leginkább azzal a megfogalmazással érthetünk egyet, amely szerint „a helyi önkormányzás a helyi önkormányzatoknak azt a jogát és képességét jelenti, hogy – jogszabályi keretek között – a közügyek lényegi részét saját hatáskörükben szabályozzák és igazgassák a helyi lakosság érdekében”.¹⁹ Sajátosságként említhető, hogy a jogi szakirodalom a magyar önkormányzat fogalmának meghatározásakor a fogalom három alapelemére helyezi a hangsúlyt: a helyi demokráciára, az átfogó felelősségre, valamint a helyi önállóságra.²⁰

Ennek egy szűkebb dimenziója a kisebbségi autonómia, amely „pozitív rendelkezésekkel biztosítja a speciális kisebbségi érdekek érvényesülését azáltal, hogy az államhatalom, legalábbis bizonyos ügyeket illetően, a kisebbséghez tartozók felett elkülönítve az ő intenciójuk szerint, esetleg az ő közreműködésükkel vagy éppen ő általuk gyakoroltatik”.²¹ Egy másik szerző megállapítása szerint ez „lehetővé teszi a kompakt módon települt kisebbségnek, hogy a tagjait érintő politikai, kulturális és gazdasági döntésekre nagyobb befolyást gyakoroljanak. Ez azonban nem annyira azt jelenti, hogy az etnikai csoportok »saját« állami kormányokkal rendelkezzenek, hanem inkább azt, hogy a hatalmi intézmények és állami szolgáltatások kerüljenek közelebb hozzájuk.”²² Ezekből a meghatározásokból is leszűrhető tehát, hogy a kisebbségi autonómia nem más, mint az identitáshoz kapcsolódó kérdésekben a döntéshozatali jogosítványok valamilyen mértékű átruházása az állam által egy adott kisebbségi csoport demokratikusan megválasztott vezetésére.

A kisebbségi autonómia megvalósításának két alapvető módja lehetséges.²³ Az egyik alapmodell az ún. területi vagy politikai autonómia, amelynek kiindulópontja az adott állam jól elhatárolható területe annak teljes lakosságával együtt. Ilyen esetben nemzetiségre való tekintet nélkül minden állampolgár részt vesz a terület vezetésének megválasztásában, a létrejövő testületnek pe-

¹⁹ *Helyi Önkormányzatok Európai Chartája*. Európa Tanács, Strasbourg, 1985. X. 15. 3. cikk 1. <http://www.hhrf.org/html/dokumentumok/851015h.htm>

²⁰ Részletes kifejtését lásd Ficzer Lajos (szerk.): *Magyar közigazgatási jog. Általános rész*. Budapest, 1998, Osiris Kiadó.

²¹ Búza László: *A kisebbségek jogi helyzete*. Budapest, 1930, MTA, 3. Idézi Kovács Péter: Az autonómia a nemzetközi jogban. In *Kisebbségi érdekérvényesítés, önkormányzatiság, autonómiaformák*. Budapest, 1997, Osiris Kiadó, 193.

²² Eide, Asbjörn: *Protection of Minorities. Possible Ways and Means of Facilitating the Peaceful and Constructive Solution of Problems Involving Minorities*. Idézi: uo. 194.

²³ Részletes kifejtése megtalálható ifj. Korhecz Tamás: A kisebbségi autonómiáról címszavakban. *Európai Utas*, 1999/4, 37. sz.

dig illetékessége van a terület egésze felett. Ennek a formának közismert példája Dél-Tirol. A másik típus az ún. személyi elvű, perszonális autonómia, amelynek esetén a meghatározott átruházott közhatalmi jogosítványokkal rendelkező kisebbségi intézményeket, lakóhelytől függetlenül, az adott kisebbségi csoporthoz tartozók választják, így az önkormányzati szervek hatásköre is csak az adott kisebbségi közösség tagjaira, illetve intézményeire terjed ki. Ezt a formát nevezik gyakran kulturális autonómiának is, mivel a megválasztott szervek leggyakrabban az oktatás és a kultúra területén jogosultak eljárni.

Mára már a modern nemzetközi jogban is megjelent a kisebbségi önkormányzatiság elve.²⁴ A nemzetközi szabályozás sajátosságai miatt azonban – a jogi kötőerő-nélküliség, valamint szembenállás az állami szuverenitás alapelveivel – inkább csak „ajánlásokról”, „javaslatokról” beszélhetünk. A legjellemzőbb példák közé tartozik az ENSZ egyik közgyűlési határozata, amely elismeri a kisebbségek autonómiához való jogát, ha az adott nemzeti szabályozás azt lehetővé teszi.²⁵ Hasonlóan tesz az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének ajánlása is, amely a területi autonómiát támogatja.²⁶ Még ennél is határozatlanabban fogalmaz az EBESZ Koppenhágai Dokumentuma, amely egyszerűen tudomásul veszi az ilyen típusú intézmények létét: „A részt vevő államok tudomásul veszik egyes nemzeti kisebbségek etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásának a védelmét és ennek feltételeinek megteremtése érdekében vállalt azon erőfeszítéseket, amelyek e célok elérésének egyik lehetséges eszközeként az ilyen kisebbségek speciális, történelmi és területi körülményeinek megfelelő helyi vagy autonóm közigazgatás megteremtését célozzák, az érintett állam politikájának megfelelően.”²⁷

Mindezen előzmények és a sajátos magyar politikai érdekek alapján formálódott a kilencvenes évek elején a magyar kisebbségi jogi szabályozás, amelynek legfontosabb eleme a kisebbségi önkormányzati rendszer.

A kisebbségi törvény létrejötte és előzményei

A nemzetiségek jogainak törvényi szabályozására irányuló igény a bipoláris világrend megszűnése idején jelent meg, jellemzően Európa keleti és középső felében. Természetesen ez nem véletlen, hiszen a világháborúkat követő béke-rendszerek következtében számos ország területén éltek az anyaországuktól elszakadt kisebbségi csoportok. A politikai erjedés hatására így először 1989-

²⁴ A nemzetközi jogi vonatkozások részletes elemzése megtalálható Majtényi Balázs: A kisebbségek autonómiája és a regisztráció. In Majtényi Balázs (szerk.): *Merre visz az út? A romák politikai és emberi jogai a változó világban*. Budapest, 2003, 79–100.

²⁵ Nyilatkozat a nemzeti vagy etnikai, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogairól. 1992. 2. cikk 3. pont.

²⁶ Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése 1201/1993-as ajánlásának harmadik cikk 2. pontja.

²⁷ *EBESZ Koppenhágai Dokumentum*. 1990, 35. pont.

ben Litvániában, 1990-ben Észtországban, 1991-ben Lettországban és Horvátországban, 1992-ben Fehéroroszországban és Ukrajnában születtek meg nemzetiségi törvények. Ezt követte Magyarországon a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény.²⁸

Ennek azonban komoly előzményei vannak hazánkban. Elég csak utalnunk az 1868-as Eötvös–Deák-féle nemzetiségi törvényre – felemás végrehajtását itt nem kívánjuk érinteni –, amely a maga korában egyedülálló volt Európában. Az ezt követő évszázadban a politikai vezetés részéről nem merült fel igény a kérdés törvényi szabályozására, ami a különböző politikai rezsimek és nem kis részben a nemzetközi fejlemények következménye volt, valamint a nemzetiségeknek sem volt módjuk arra, hogy hallathassák hangjukat.

A rendszerváltozás utáni törvényalkotási folyamat is jó néhány évre tekint vissza.²⁹ Az első – ha nem is közvetlen előzményként számon tartott – tervezetet 1979-ben Samu Mihály jogászprofesszor készítette, amelyben a meglevő jogtörténeti előzményekre és a demokratikus fejlődéshez szükséges új igényekre hívta fel a figyelmet. A koncepció azonban az MSZMP akkori vezetésénél nem talált támogatásra.³⁰

1988-tól azonban már sorra születtek meg a javaslatok. Az egyik első irányelvet még az MSZMP KB fogadta el 1988 novemberében. Ma már tudható, hogy ezek és a későbbi kezdeményezések nem csak a politikusok által sokat emlegetett nemzetiségi kérdés iránti elkötelezettség miatt – „követve a magyar történelem legnemesebb hagyományait és értékeit”³¹ – születtek. Több elemző is megfogalmazta³² ugyanis, hogy két praktikus ok vezette a magyar politikai elitet a kisebbségi jogi szabályozás megalkotása során. Egyrészt pozitív színben kívánták feltüntetni a demokratizálódó magyar államot annak érdekében, hogy gyorsítani lehessen az európai intézményrendszerhez történő csatlakozást. A nehéz gazdasági helyzetben levő ország nem szerette volna, ha az emberi és kisebbségi jogok kodifikációjának a hiánya hátráltatja a várt segítségeket, a csatlakozást. Másrészt szem előtt tartották a határon túli magyarság megoldatlan gondjait is, ezzel is „példát mutatva”, hiszen hazánkban a

²⁸ A részleteket lásd Brunner, Georg: *Die rechtliche Lage der Minderheiten in Mittel-, Ost- und Südosteuropa. Osteuropa Recht.* 1994, 40, 162.

²⁹ Ahány szereplő, annyiféle megközelítés. Természetesen mindenki annak a jelentőségét emeli ki, amelynek elkészültében szerepe volt. Ezért gyakran ellentmondásokkal találkozunk. Vö. Győri Szabó Róbert: *Kisebbségpolitikai rendszerváltás Magyarországon a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Kollégium és Titkárság történetének tükrében (1989–1990).* Budapest, 1998, 99–151; Bodáné Pálok Júlia: A magyar kisebbségi törvény megszületésének körülményei. *Acta Humana*, 1993, 12–13, 26–45; dr. Kaltenbach Jenő: Európai szabályozású kisebbségi törvényt. www.nemzetisegek.hu

³⁰ Utalva az előzőekben írottakra, ennél a kérdésnél sem lehet egyértelműen megállapítani, hogy Samu Mihály kezdeményezéséről van-e szó, vagy pedig felkérték a koncepció elkészítésére.

³¹ Idézet az 1993. évi LXXVII. törvény Preambulumából.

³² Vö. Eiler Ferenc: *A kisebbségi önkormányzati rendszer és tapasztalatai. Eredmények kérdőjelekkel.* MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet. Kézirat. Szalai Júlia: Az elismerés politikája és a cigánykérdés. In *Cigánynak születni.* 562 stb.

szétszórt népcsoportok miatt nem volt kockázata egy területi típusú autonómiának. Ezt támasztják alá az olyan „elszólások”, miszerint „a törvénytervezet véleményezésébe a határon túli magyarság képviselőit is bevonták”,³³ miközben kizárólag a hazai szabályozás megalkotásáról volt szó.

Az első, komoly tárgyalási alapot jelentő tervezetet 1989 áprilisára, az Igazságügyi Minisztérium megbízásából Baka András készítette el, amely 1990 februárjára már kész szöveggé terebélyesedett. Elemzők ezt a tervezetet nevezik „liberális koncepció”-nak, amellyel a szabályozás alapelveire és jellegére utalnak:

„Az állampolgári jogok egyes elemeinek jogi szabályozása úgy és csak úgy lehetséges, ha a jogrendszer egésze s a jogok érvényesülését szolgáló intézmények mintegy zárt rendszert alkotva garanciáját jelentik az emberi-állampolgári jogok teljességének. Nem a külön intézmény megalkotása jelenti tehát e jogok fő biztosítékát, hanem a jogrendszer egészének az összeműködése, ami természetesen nem zárja ki az olyan megoldások lehetőségét, hogy egyes speciális állampolgári jogterületek fokozottabb védelmére bizonyos speciális jogi eszközöket is alkalmazunk, speciális intézményeket létesítsünk.”³⁴

Ebben a megfogalmazásban a nemzetállami jogrend keretein belül kell biztosítani a kisebbségi jogokat, de semmiképpen sem tartozik ide az autonómia. Ezt ugyanis a tervezet szerzője megvalósíthatatlannak tartja a kisebbségek szórt elhelyezkedése, illetve a kisebbségi regisztráció hiánya miatt. Megítélése szerint, ha egyáltalán létre is jönne az autonómia, akkor azt maguknak a nemzetiségeknek kellene létrehozniuk. A tervezet – amely nem talált kedvező fogadtatásra a nemzetiségek körében – újra felbukkant 1990 decemberében, most már az Antall-kormány hivatalos javaslataként. Ez a változat alapvetően kultúrára vonatkozó jogokat tartalmazott, a politikai jogok tekintetében pedig az újraírt Alkotmány vonatkozó szakaszait ismételte meg.

Mivel a kisebbségek kedvezőtlenül reagáltak az ilyen típusú megoldási javaslatokra, ezért több új irányt jelző, különböző, de már „autonomista” tervezet született. Ezek egyikét még az Antall-kormány hivatalba lépése előtti időszakban vetették papírra: ez volt a Tábajdi Csaba által vezetett Kisebbségi Titkárság tervezete, amelynek megalkotása alapvetően Bíró Gáspár nevéhez köthető. Az elkészült, a kisebbségi autonómia egyik változatát is tartalmazó szöveggel alapvetően is inkább a külföldi szakértők értettek egyet, Magyarországon azonban sem a kormányzati oldal, sem a nemzetiségi szervezetek nem tudták elfogadni az elképzeléseket. 1991. január 30-án megalakult a nemzetiségi szövetségek közös szervezete, a Kisebbségi Kerekasztal, amely egy új tervezet elkészítését vállalta magára. Ez el is készült áprilisra, és az újonnan meg-

³³ Győri Szabó Róbert: *Kisebbségpolitikai rendszerváltás Magyarországon a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Kollégium és Titkárság történetének tükrében (1989–1990)*. Budapest, 1998, 120.

³⁴ Baka András: Az új magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségi törvény koncepciójáról. *Regio*, 1990. december, 59–66.

alakult Kisebbségi Hivatal is új anyagot gyárt össze a már meglevőkből. Mindkét tervezet tartalmazta az asszimiláció tilalmát, a szabad identitásválasztás, az egyéni és kollektív jogok biztosításának és védelmének elvét, valamint az önkormányzatiság és az anyagi támogatási rendszer kialakításának szükségességét.

A Kerekasztal tervezete – amelyből az állammal szembeni nagyfokú bizalmatlanság érezhető ki – alapvetően a kisebbségi önkormányzati rendszert helyezte a középpontba, mégpedig nagyon határozottnak tűnő javaslatokkal. A legnagyobb figyelmet az országos önkormányzat kapta, ezt szánva a kulturális autonómia és az egész rendszer hierarchikus központjának. Az elképzelés súlyát jelzi, hogy ezt a szervezetet a kisebbségi közösség határain is túlnyúló közjogi funkcióval, a mindenkire kötelező rendeletek alkotásának jogával is fel kívánták ruházni, aminek révén természetesen a szabályozás kiterjedt volna a szigorú értelemben vett belső, kisebbségi ügyeken túli területre is. Mindezek mellett olyan erős jogosítványokat is tartalmazott az elképzelés, mint például a kisebbségi oktatás törzsanyagának meghatározása a közoktatásban, azon álláshelyek meghatározása, amelyek betöltéséhez kisebbségi nyelvismeret szükséges, feladatok előírása a helyi kisebbségi önkormányzatoknak, ülnökök választása a Legfelsőbb Bíróság Kisebbségi Kollégiumába, országgyűlési képviselő jelölése stb. A résztvevők szerint az egész folyamat csúcspontját – a közös tervezet elfogadását – az 1991. szeptemberi, a kormányzati oldallal történő konszenzus kialakítása jelentette.

Az ezt követő, egészen a tervezet 1993-as elfogadásáig terjedő időszakot – egyesek véleménye szerint – a szakszerű szövegezési és finomítási munkálatok jellemezték, míg mások szerint a kompromisszumos tervezet a hatpárti politikai alku következtében elvérzett, és a ténylegesen kikényszeríthető jogok helyett inkább csak kívánalmakat és lehetőségeket fogalmazott meg.

„A legnagyobb visszalépés a két leglényegesebb területen, a kisebbségi önkormányzati rendszert és a kulturális autonómiát illetően történt. Az önkormányzati rendszer a parlamenti szakaszban szinte a felismerhetetlenségig megváltozott, és ezáltal elvesztette az önkormányzati jegyek jelentős részét. A kulturális autonómia pedig távoli, bizonytalan ígéretté szelídült, ígéretté, amelynek bevalthatóságát az azóta eltelt idő aligha igazolta.”³⁵

A hatpárti konszenzus következtében szinte egyhangú, 96,5%-os többséggel fogadta el az országgyűlés a törvényjavaslatot. Két cigány származású képviselő azonban elvetette a kialakult formát (Hága Antónia tartózkodott, Horváth Aladár nemmel szavazott),³⁶ ezzel mintegy előrevetítve azokat a várható nehézségeket, amelyeket a „felpuhított” jogi szabályozásból eredeztetnek az elemzők.

³⁵ Dr. Kaltenbach Jenő: *Európai szabályozású kisebbségi törvényt*. www.nemzetisegekek.hu

³⁶ Vö. http://www.mkogy.hu/internet/plsql/ogy_szav.szav_lap_egy?p_szavdatum=1993.07.07.22:02:06&p_szavkepv=I&p_szavkpvcop=I&p_ckl=34

3. A KISEBBSÉGI TÖRVÉNY HELYE A JOGRENDSZERBEN

Az alapvető emberi jogok napjainkra már a nemzetközi jog szerves részévé váltak, és minden körülmények között érvényesülésre igényt tartó szabályokként megtalálhatók a demokratikus berendezkedésű országok alaptörvényeiben, alkotmányaiban. Így van ez Magyarország esetében is:

„8. § (1) A Magyar Köztársaság elismeri az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait, ezek tiszteletben tartása és védelme az állam elsőrendű kötelessége. (2) A Magyar Köztársaságban az alapvető jogokra és kötelességekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg, alapvető jog lényeges tartalmát azonban nem korlátozhatja.”³⁷

Az itt megfogalmazott elvárásokat a – nemzetinek és etnikainak nevezett – kisebbségek esetében a kisebbségi törvény konkretizálja.

A fontosabb nemzetközi jogi szabályok részletes ismertetése nélkül is elmondhatjuk, hogy az általános deklaráció mindenben megfelel a nemzetközi elvárásoknak, a kérdés alaptörvény szintű szabályozásának. Anélkül, hogy részletesen felsorolnánk az első és második generációs alapjogok katalógusát, figyelmünket csak a témánk szempontjából releváns részekre irányítjuk. Így két, különösen jelentős szakaszt kell kiemelnünk – 68. § (1) és 70/A. § (3) –, amelyeket olyan fontosnak érzett a jogalkotó, hogy szó szerint átemelte a kisebbségi jogi szabályozásba:

„68. § (1) A Magyar Köztársaságban élő nemzeti és etnikai kisebbségek részesei a nép hatalmának: államalkotó tényezők.

(2) A Magyar Köztársaság védelemben részesíti a nemzeti és etnikai kisebbségeket. Biztosítja kollektív részvételüket a közéletben, saját kultúrájuk ápolását, anyanyelvük használatát, az anyanyelvű oktatást, a saját nyelven való névhasználat jogát.

(3) A Magyar Köztársaság törvényei az ország területén élő nemzeti és etnikai kisebbségek képviseletét biztosítják.

70/A. § (1) A Magyar Köztársaság biztosítja a területén tartózkodó minden személy számára az emberi, illetve az állampolgári jogokat, bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül.

(2) Az embereknek az (1) bekezdés szerinti bármilyen hátrányos megkülönböztetését a törvény szigorúan bünteti.

(3) A Magyar Köztársaság a jogegyenlőség megvalósulását az esélyegyenlőtlenségek kiküszöbölését célzó intézkedésekkel is segíti.”³⁸

„A kisebbségvédelem keretében két célt kell az államnak elérnie: egyrészt biztosítani kell azt, hogy a kisebbséghez tartozó egyéneket kisebbséghez való tartozásuk miatt alapvető jogaik gyakorlása során ne érhesse hátrányos megkülönböztetés, másrészt a kisebbségi közösségek és a kisebbséghez tartozó egyének számára olyan

³⁷ 1949. évi XX. törvény. A Magyar Köztársaság Alkotmánya.

³⁸ Ua.

többséttjogosítványokat biztosíthat, amelyek segítik a kisebbségi létből adódó hátrányos helyzetük leküzdését, végső soron pedig megakadályozzák a többségi társadalomba való beolvadásukat.”³⁹

Ezeket a megállapításokat kitűnően példázzák az Alkotmányból idézett szakaszok. Így természetesen azért, mert valaki kisebbségi csoporthoz tartozik, ugyanolyan államalkotó tényező – tehát teljesen azonosak a jogai –, mint a többségi társadalom tagjainak. Saját identitásuk, kultúrájuk, nyelvük ápolása és megőrzése miatt semmilyen hátrány nem érheti őket, sőt külön jogosítványok segíthetik kisebbségi önazonosságuk megőrzését. Ezért garantálhatják országgyűlési képviselőiket⁴⁰ és önkormányzati alapon működő önzagzatásukat is.

A fentiekből jól látható, hogy az 1989 óta teljesen átfarmálódott Alkotmányunk körütekintően, a demokrácia és a jogállamiság elveinek figyelembevételével igyekszik megfelelni a nemzetközileg is igényelt elvárásoknak. Így a magyarországi cigányság számára is adottak azok az alkotmányos keretek, amelyek alapján megfelelő jogi környezetben élhet, illetve élhetne; hogy mégis problémák vannak ezen a téren, az nem az alkotmányos szintű szabályozás hiányosságaiból fakad.

4. A KISEBBSÉGI TÖRVÉNY

Az Alkotmányban deklarált alapelvek részletszabályait tehát a kisebbségi törvény bontotta ki. Így a törvény már a preambulumban arra az alapvető felismerésre jut, hogy a „nemzeti és etnikai kisebbségek harmonikus együttélése a többségi nemzettel a nemzetközi biztonság alkotó eleme”, és „a nemzeti és etnikai önazonossághoz való jogot az egyetemes emberi jogok részének” tekinti. Fontos megemlíteni azt is, hogy ezáltal a kisebbségek nem részesülnek különleges kiváltságban:

„Ezen jogok összessége nem a többség adománya és nem a kisebbség kiváltsága, forrásuk pedig nem a nemzeti és etnikai kisebbségek számaránya, hanem az egyén szabadságának és a társadalmi békének tisztelete alapján a másság joga.”

A törvényben megtalálhatók mindazon elvek és értékek, amelyeket védeni és fejleszteni kíván:

³⁹ Palásti Sándor: A diszkrimináció természete. A kisebbségek jogainak védelme a magyar jogrendszerben. *Társadalmi Szemle*, 1998/5. sz., 67.

⁴⁰ Ismét a jogérvényesülés egyik problémája: mivel még a mai napig sem született részletes szabályozás a kisebbségek parlamenti képviselőinek ügyében, az Alkotmánybíróság már két esetben állapított meg mulasztásos alkotmányértést. Mivel a politikai pártok régóta és sikertelenül egyezkednek a kérdésben, egyre inkább kezd úgy tűnni a dolog, mintha a kisebbségek országgyűlési képviselője nem Alkotmányban lefektetett alapjog, hanem a többség adománya lenne.

„A Magyar Köztársaság területén élő, magyar állampolgárságú nemzeti és etnikai kisebbségek nyelve, tárgyi és szellemi kultúrája, történelmi hagyományai, valamint a kisebbségi létükkel összefüggő más sajátosságaik egyéni és közösségi önazonosságuk része.”

Emellett kiemelten deklarálja az önkormányzathoz való jogot is:

„az önkormányzatok a demokratikus rendszer alapját képezik, a kisebbségi önkormányzatok létrehozását, tevékenységét és az ezáltal megvalósuló kulturális autonómiát az Országgyűlés a kisebbségek sajátos jogérvényesítése egyik legfontosabb alapfeltételének tekinti”.

Mindezek alapján már most előre kell bocsátani a törvény legjellemzőbb sajátosságát: nemcsak egyéni jogokat ismer, véd és támogat, hanem a közösségi (kollektív) jogok is megtalálhatók a jogszabályban. Ennek a legjellemzőbb megjelenési formája a kisebbségi önkormányzatok rendszere. A fejlett jogelvek ilyen határozott kinyilvánításától Európa többi részén általában sokáig tartózkodtak, így ezért is tekinthették sokáig különlegesnek a hazai szabályozást.

A törvény személyi hatályának megállapítása a törvény-előkészítés egyik legnehezebb, legnagyobb problémája volt, ugyanis figyelembe kellett venni, hogy a kisebbségek a regisztráció, a nyilvántartásba vétel minden formája ellen tiltakoztak. Ennek következtében a törvényben megjelenő jogokat a nemzeti és etnikai kisebbséghez tartozók gyakorolhatják, ennek alapja pedig a szabad identitásválasztás: más értelmezésben az identitás szabad megvallása.⁴¹ Mindenki önmaga döntheti el, saját belátása szerint, hogy származása alapján kisebbségi csoporthoz tartozónak tekinti-e magát, de nem kizárt a többes kötődés kinyilvánítása és elismerése sem. Ez az önbevallás egyben különlegesen védett személyes adat is, bármilyen nyilvántartásban szerepeltetni csak különösen szigorú szabályok szerint lehetséges.⁴² A törvény alapvető rendelkezései között találjuk a hátrányos megkülönböztetés általános tilalmát és annak konkrét eseteit is anélkül, hogy magának a diszkriminációnak fogalmi meghatározását adná.

A jogszabály taxatívra felsorolja azokat a nemzeti és etnikai kisebbségeket, amelyek élhetnek a kisebbségi törvényben rögzített jogokkal. Eszerint nemzeti és etnikai kisebbség

⁴¹ E kérdés apropójából jelentős elméleti vita bontakozott ki, mivel ha az identitás szabad választásáról beszélünk – egyesek értelmezésében –, ez lehetővé teheti az identitás „váltogatását”, amivel visszaélhetnek. A megválasztást viszont egyszeri aktusnak tekintik, amin a joggal való visszaélés nélkül már nem lehet változtatni. A kettős vagy többes kötődés törvény általi elismerése azonban további bonyodalmakat teremthet. Ezért az biztos, hogy a jogszabály nem egyértelmű fogalmazása bizonytalan helyzetet idézhet elő.

⁴² Előrebocsáthatjuk érdekességgént: a hivatkozott Adatvédelmi törvény szigorú szabályai ellenére kutatásunk során szinte minden településen, a kisebb helyeken pedig valószínűleg igen pontosan meg tudták mondani nemcsak a cigány emberek számát, hanem életkori megoszlásukat, iskolai és munkahelyi adataikat is. Hiába igen nagy az asszimilációs elvárás, a közösség nem felejtí el, ki a cigány.

„minden olyan, a Magyar Köztársaság területén legalább egy évszázada honos népcsoport, amely az állam lakossága körében számszerű kisebbségben van, tagjai magyar állampolgárok és a lakosság többi részétől saját nyelve és kultúrája, hagyományai különböztetik meg, egyben olyan összetartozás-tudatról tesz bizonyosságot, amely mindezek megőrzésére, történelmileg kialakult közösségeik érdekeinek kifejezésére és védelmére irányul”.

A törvény záró rendelkezései között sorolja fel azt a tizenhárom népcsoportot, amely a törvény értelmében nemzeti és etnikai kisebbségnek minősül:

„E törvény értelmében Magyarországon honos népcsoportnak minősülnek: a bolgár, a cigány, a görög, a horvát, a lengyel, a német, az örmény, a román, a ruszin, a szerb, a szlovák, a szlovén és az ukrán.”⁴³

Ennek kapcsán említést kell tennünk arról a dilemmáról, amely azzal kapcsolatos, hogy a kisebbségi törvény névleg különbséget tesz nemzeti és etnikai kisebbségeket között; ez a megkülönböztetés a közbeszédben is meggyökeresedett. Azt azonban nem mondja meg, mi is a különbség a kétféle csoport között. A szakirodalomban, illetve szakmai körökben közhellyé vált az az értelmezés, amely szerint egy nemzeti kisebbségnek az a csoport tekinthető, amelynek van anyaországa, az etnikai kisebbséget pedig a cigányok alkotják.⁴⁴ Ez azonban törvényi szinten egyértelműen nincs deklarálva, és az ilyen típusú megkülönböztetésnek akkor volna értelme, ha valamiféle külön szabályozás vonatkozna egyik vagy másik csoportra, illetve speciális kötelezettségeik vagy jogaik lennének. Mindez zavart okoz a köznap nyelvhasználatban is, hiszen így nehezebb kisebbségekről beszélni, mert mindig hozzá kell tenni a „nemzeti és kisebbségi” jelzőt is, megkülönböztetve őket más – például vallási vagy szexuális – kisebbségi csoportoktól. Úgy tűnik, az egységes és egyszerű „nemzetiség” kifejezést nem találták megfelelőnek a jogalkotók.

A törvény személyi hatálya kapcsán azonban még további kérdésekről is említést kell tennünk. A jogszabály hatálya nem terjed ki a menekültekre, a bevándorlókra, a letelepedett külföldi állampolgárokat és a hontalanokra, bármilyen nemzetiséghez tartoznak is. Másrészt több szerző további problémákra is felhívja a figyelmet.⁴⁵ Így az előbb is említett taxatív felsoroláson kívül, hivatalosan nem léteznek olyan személyek, akik esetleg más etnikumhoz tartozhatnának. Számosan vitatják a „száz éve honos” meghatározást is, hiszen nyilvánvalóan vannak olyan kisebbségek, amelyek nem felelnek meg ennek a kritériumnak. Ezenfelül, másrészt, ahogyan ez a történeti áttekintésből is kiderült, hazánkban soha nem létezett egységes „cigány” népcsoport, ez a mindenkor hatalom „találmánya” az egyszerűbb politikai viszonyok remé-

⁴³ IX. fejezet, a 61. § (1) bekezdése.

⁴⁴ Itt lehet az alapja annak, hogy kutatásunk során a polgármesterek, illetve jegyzők gyakran féltek használni a cigány kifejezést, és helyette inkább az „etnikumot” emlegették.

⁴⁵ Vö. Majtényi Balázs: A magyarországi kisebbségi önkormányzati rendszer elvei és működése. *Fundamentum*, 2001, 3. sz.

nyében. Ez a tény alapvető vizsgálódásunk szempontjából. A cigányok önmaguk is több csoportot különböztetnek meg, amelyeknek eltérő a nyelvük, szokásaik és kulturális hagyományaik.

A tartalmi részt illetően elmondható, a törvényalkotó céljai közé tartozott, hogy megteremtse a kisebbségi lét megéléséhez szükséges intézményes alapokat, beleértve az anyaországokkal és a más nemzetekkel való kapcsolattartást, továbbá elősegítse a kisebbségi létből adódó hátrányok mérséklését és felszámolását, az ehhez szükséges demokratikus intézményrendszer kiépítését, valamint ennek keretében a kulturális autonómia kiépítésének lehetőségét. A jogszabály 2. fejezete foglalkozik először az egyéni kisebbségi jogokkal, majd a későbbi részekben bontja ki tartalmukat részleteiben is. Mindezek alapján a nemzetiségi identitásukat megvallóknak joguk van hagyományaik ápolásához, családi ünnepeik, az egyházi szertartások anyanyelven való megtartásához. Joguk van saját és gyermekeik nevének, utónevének megválasztásához, anyanyelvük szabályai szerinti anyakönyveztetéséhez, hivatalos okmányokban való feltüntetéséhez. A kisebbséghez tartozó személynek joga van anyanyelvének, történelmének, kultúrájának, hagyományainak megismeréséhez, ápolásához, gyarapításához, továbbadásához, joga van az anyanyelvi oktatásban, művelődésben való részvételhez, a kisebbségi mivoltukkal kapcsolatos személyi adatok védelméhez. A törvény 3. fejezete szól a közösségi jogokról. Eszerint a kisebbségek közösségi jogai közé tartozik a kisebbségi önazonosság megőrzése, ápolása, erősítése és átörökítése, hagyományaik, kultúrájuk, nyelvük ápolása és fejlesztése, tárgyi és szellemi kultúrájuk megőrzése, illetve gyarapítása, jelképeik használata, emlékeik, emlékhelyeik ápolása. Társadalmi szervezeteket, helyi és országos önkormányzatokat, országos nevelési, oktatási, tudományos hálózatot hozhatnak létre. Joguk van az anyanyelvi neveléshez, oktatáshoz, művelődéshez. Itt rendelkezik a törvény a közszolgálati médiumokban a műsorkészítési jogról, a kisebbségek országgyűlési képviselőkhöz való jogáról, valamint sajátos módon a kisebbségi jogok országgyűlési biztosának (ombudsman) intézményéről is.

Kisebbségi önkormányzatok

„Az egyes kisebbségek az e törvényben meghatározottak szerint községben, városban és a főváros kerületeiben kisebbségi települési önkormányzatokat vagy közvetett, vagy közvetlen módon létrejövő helyi kisebbségi önkormányzatokat, valamint országos kisebbségi önkormányzatokat hozhatnak létre. A fővárosban közvetlen módon létrejövő helyi kisebbségi önkormányzat alakítható.”⁴⁶

A kisebbségi törvény elsődleges céljának tekinthető a személyi elven alapuló kulturális autonómia megteremtésének elősegítése, amelynek szervezeti megnyilvánulása a kisebbségi önkormányzatok rendszere. Ennek jelenleg két – he-

⁴⁶ 1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól, 21. § (1).

lyi és országos – szintje van. A helyi kisebbségi önkormányzatok háromféle módon jöhetnek létre. Így először akkor – és ez a cigányság esetében elvétve fordul elő –, ha a települési önkormányzati választásokon mandátumot szerzett képviselők több mint a felét egy adott kisebbség képviselőjeként választják meg, mivel ebben az esetben az új testület átalakulhat települési kisebbségi önkormányzattá. Az így létrejött testület azokat a feladatokat is – hatósági jogkör, közüzemi szolgáltatások stb. – ellátja, amelyek egy települési önkormányzat hatáskörébe tartoznak. Egy másik – de szintén igen ritka – lehetőség az, ha a települési önkormányzat képviselőinek 30%-a egyazon kisebbség jelöltje, ugyanis ebben az esetben ezek a képviselők létrehozhatják a közvetett módon létrejött helyi kisebbségi önkormányzatot. A harmadik, alapvetően és döntő többségében előforduló lehetőség a közvetlen módon létrejött helyi kisebbségi önkormányzat. Ebben az esetben mindösszesen öt ajánlásra van szükség ahhoz, hogy valaki kisebbségi képviselőjelölt lehessen. Az identitásmegvallás már ismertetett és néha problémásnak tűnő módja miatt a jelöltnek még megválasztása után sem kell nyilatkoznia kisebbségi hovatartozásáról, elegendő csupán arról, hogy vállalja az adott kisebbség képviselőt. Mivel a települési és kisebbségi önkormányzati választásokat egy időben tartják – és természetesen nincs nyilvántartás a választók kisebbségi származásáról –, minden választójoggal rendelkező magyar állampolgár a kisebbségi önkormányzati választásokon is részt vehet, mind aktív, mind passzív választójoggal.⁴⁷

A választás a jelenleg is hatályos szabályok szerint a következő módon zajlik: a helyi kisebbségi önkormányzati választást a helyi választási bizottságnak kell kitűznie, ha azt legalább 5 fő – magát azonos kisebbséghez tartozónak valló és a településen állandó lakóhellyel rendelkező választópolgár – a kisebbségi törvény mellékletében meghatározott iratminta kitöltésével kezdeményezi. A helyi kisebbségi önkormányzati választásokon mindazok szavazhatnak, akik jogosultak a helyi önkormányzati képviselők megválasztására. Mindkét testület választóit a településenként vezetett közös névjegyzékben tartják nyilván. A két választás azonos napon és ugyanazokban a szavazóhelyiségekben zajlik. A választópolgárok – független attól, hogy a kisebbségi közösség tagjai-e, vagy sem – kézhez kapják a kisebbségi önkormányzati választás szavazólapját is. A kisebbségi önkormányzatokat az ún. „kislistás rendszer” szabályai szerint választják. A választópolgárok legfeljebb annyi jelöltre szavazhatnak, ahány tagja a testületnek lehet. A jelöltek neve a szavazólapra alfabetikus sorrendben szerepel. A kisebbségi önkormányzatok képviselőinek számát a törvény – a település lakosságszámától függően – 3 vagy 5 főben határozza meg. Érvényesen szavazni csak egy kisebbség jelöltjére lehet, és azok lesznek képviselők, akik a legtöbb szavazatot nyerték el. A választás akkor érvényes, ha legalább 50, illetve a 10 000-nél több lakosú településeken és a fővárosi kerületekben legalább 100 választópolgár érvényesen szavazott.

Az így létrejött helyi kisebbségi önkormányzatok közjogi státusúak, feladataikat a települési önkormányzat mellett látják el. A települési kisebbségi ön-

⁴⁷ Ez több elemző, illetve a kisebbségi ombudsman szerint is alkotmányellenes.

kormányzat kivételével – amely „működteti” az egész települést – a másik két kisebbségi testületi forma szinte azonos, de meglehetősen bonyolult szabályozott feladat- és hatáskörrel rendelkezik. Egyrészt van saját hatásköre – saját vagyonának felhasználása, gazdasági irányítás, szervezeti és működési rend meghatározása, névválasztás, helyi kisebbségi ünnepek meghatározása, ösztöndíjak és kitüntetések alapítása, intézményalapítás stb. –, másrészt lehetősége van a települési önkormányzatnak, hogy hatásköröket átruházzon a kisebbségi önkormányzatra (ennek azonban nincsenek kötelező esetei), és vannak olyan hatáskörök is, amelyek a települési önkormányzattal együttesen gyakorolhatók. Ezek az egyetértési, szabályozási, véleményezési jog esetei. Törvényességi felügyeletüket az illetékes Közigazgatási Hivatal látja el, gazdálkodásukat pedig csak az Állami Számvevőszék ellenőrizheti.

A kisebbségi önkormányzatok működésének infrastrukturális hátterét a települési önkormányzatoknak kell megteremteniük: ők gondoskodnak a megfelelő elhelyezésről, a szükséges technikai eszközökről. A működés pénzügyi feltételeit az éves költségvetési törvényben meghatározott nagyságú normatív összeg fedezi. A finanszírozás azonban többszoros. Az államilag biztosított normatívát a települési önkormányzat – saját belátása szerint – tetszőleges összeggel kiegészítheti, lehetőség van pályázatok kiírására és külföldi szervezetek támogatásának, adományának elfogadására vagy akár vállalkozás folytatására is. Mindezen pénzeket azonban csak a költségvetési gazdálkodás szabályai szerint lehet kezelni. A helyi kisebbségi önkormányzat költségvetésének teljes mértékben be kell épülnie a települési önkormányzat költségvetésébe, bár erre vonatkozóan a településnek nincs döntési jogosultsága. A gazdálkodás végrehajtója azonban csak az önkormányzat hivatala lehet. A kötelezettségvállalásra, utalványozásra, ellenjegyzésre a települési önkormányzat jegyzője jogosult; az ellenjegyzés a fedezet meglétére és a kiadás jogszerezésére terjed ki.

Külön kell szólni az országos önkormányzatokról, mivel a kisebbségi törvény lehetőséget ad a helyi kisebbségi önkormányzatok országos szintű integrációjára, kisebbségenként egy országos önkormányzat megalakítására. Az országos önkormányzatot elektori rendszerben választják. Így kisebbségi elektor minden – az ismertetett három forma közül bármilyen módon – megválasztott helyi kisebbségi képviselő vagy szószóló.⁴⁸ Ha a településen ilyenek nincsenek, akkor egy elektor megválasztását kezdeményezheti a településen élő három, magát kisebbséghez tartozónak valló állampolgár. Ha az országos választáson az elektorok ötven százaléka megjelenik, és a választási eljárás során végig jelen is van,⁴⁹ akkor a gyűlés határozatképes. Az országos önkormányzat képviselőit ekkor saját körükből, a kislistás választás szabályainak megfelelően vá-

⁴⁸ A szószóló – amely intézménnyel nem foglalkoztunk részletesen – egy településen kisebbségi önkormányzat hiányában láthatja el az adott kisebbség érdekeinek képviselét, védelmét.

⁴⁹ 2003 januárja óta tudjuk: az 50%-os részvételnek az elektori gyűlésen folyamatosan, így az utolsó szavazás alkalmával is meg kell lennie.

lasztják meg, számuk 13 és 53 között lehet. A megválasztott testület alapvető feladata a helyi kisebbségi önkormányzatok érdekeinek országos és megyei szintű képviselete. Az országos és helyi szint között azonban nincs hierarchikus viszony, nem tartoznak egymásnak beszámolási kötelezettséggel. Feladat- és hatáskörét tekintve az országos önkormányzatnak szinte azonosak a jogosítványai, mint a helyi testületeknek. Így a kisebbség kulturális autonómiájának megteremtése érdekében intézményeket hozhat létre, és összehangolja azok működését. Önállóan dönthet intézményei megalapításáról, ezek szervezeti és működési szabályairól, fenntartásáról, működtetéséről; továbbá színház működtetéséről, múzeumi kiállítóhely, országos gyűjtőkörű közgyűjtemény létesítéséről, fenntartásáról; kisebbségi könyvtár fenntartásáról; művészeti, tudományos intézet, kiadó alapításáról, működtetéséről; országos hatáskörű közép- és felsőfokú oktatási intézmények fenntartásáról; jogsegélyszolgálat létrehozásáról és működtetéséről, valamint egyéb, a törvény által hatáskörébe utalt feladatainak ellátásáról. Véleményt nyilvánít az általa képviselt kisebbséget e minőségében érintő jogszabályok tervezetéről, ideértve a megyei, fővárosi közgyűlési rendeleteket is. A képviselt kisebbségek csoportjait érintő kérdésekben közigazgatási szervektől tájékoztatást kérhet, részükre javaslatot tehet, hatáskörükbe tartozó ügyekben intézkedést kezdeményezhet. Közreműködik a hatáskörrel és illetékességgel rendelkező állami szervekkel az általa képviselt kisebbségek alsó-, közép- és felsőfokú kisebbségi oktatás szakmai ellenőrzésében. A kisebbségi oktatás törzsanyagának kialakításában – a felsőoktatás kivételével – az érintett országos önkormányzatot egyetértési jog illeti meg. Az országos önkormányzat működése körében pályázatokat írhat ki, ösztöndíjakat alapíthat. Lényeges különbség azonban, hogy míg gazdálkodását szintén az Állami Számvevőszék ellenőrzi, törvényességi felügyeletére egyetlen állami szervnek sincs hatásköre; ennek hiányára a kisebbségi ombudsman több alkalommal is felhívta már a figyelmet.

Arra a kérdésre, hogy a most ismertetett elvek milyen mértékben valósulnak meg a gyakorlatban, reményeink szerint csak kutatásunk eredményeinek áttekintését követően tudunk választ adni.

III. A KUTATÁS HIPOTÉZISEI ÉS CÉLJAI

AZ EDDIGI KUTATÁSOK

Kutatási céljaink megfogalmazása előtt érdemes vázlatosan áttekinteni az ebben a tárgykörben már lezajlott kutatások eredményeit. Különösképpen azért, mert a téma érdekessége és sokakat foglalkoztató mivolta ellenére az elmúlt években nem sok ilyen vizsgálat volt, másrészt a saját kutatási eredményeink bemutatása során szeretnénk összevetni azokat a már publikáltakkal. Természetesen előre kell bocsátanunk, hogy speciálisan, csak a cigány kisebbségi önkormányzatokkal még ezen belül is kevesen foglalkoztak, így gyakran nehézséget okoz a párhuzam pontos megtalálása.

Az első jelentősebb, minden kisebbségi önkormányzatra kiterjedő empirikus kutatást⁵⁰ az MTA Regionális Kutatások Központja és a Kisebbségkutató Műhely végezte 1997–1998-ban. E vizsgálat keretében egy felmérés készült, amelyhez esettanulmányok csatlakoztak. Így valamennyi kisebbségi önkormányzathoz és az adott település polgármesteri hivatalához önkitöltős kérdőívet juttattak el, kérve azok kitöltését és visszaküldését. Ebből a módszerből aztán „eredendően számtalan esetlegesség és bizonytalanság is adódott. Nem ismerhettük azt, hogy mely településről és milyen kisebbségi önkormányzat küldte vissza a kérdőívet.”⁵¹ A cigány kisebbségi önkormányzatok esetében 451 testületből 112 küldte vissza, ami 24,8%-os arányt jelent. Összességében megállapítható, hogy a szereplők szükségesnek tartják a meglévő kisebbségi önkormányzati rendszert, azonban az feltétlenül reformokra szorul. A válaszadók a leggyakrabban a feladatok, a jogok és az elvárások összehangolatlanságát, a finanszírozási rendszer elégtelenségét kifogásolták. Az esettanulmányokban viszont megfogalmazódott, hogy az első ciklus a tanulás időszaka volt csupán, a jövőtől viszont sokkal többet várnak.

Kutatási eredményeinek ismertetésekor nagyon is markáns véleményt fogalmaz meg Rátkai Árpád,⁵² aki öt nagyváros és két budapesti kerület – összesen 46 kisebbségi önkormányzat – választási eredményeit és körülményeit elemezte. Megítélése szerint a helyi kisebbségi önkormányzatok nem töltenek be

⁵⁰ Csefkó Ferenc – Pálné Kovács Ilona (szerk.): *Kisebbségi önkormányzatok Magyarországon*. Budapest, 1999, Osiris – MTA Kisebbségkutató Műhely – MTA Regionális Kutatások Központja.

⁵¹ I. m. 62.

⁵² Rátkai Árpád: A kisebbségi önkormányzatok legitimációhiánya. *Regio*, 2000/3. sz., 113–132.

meghatározó szerepet, megválasztásuk csak „szemfényvesztés”, a rájuk ruházott feladatokat a már eddig is létező civil szervezetek sokkal jobban el tudnák látni, igazi legitimációjuk nekik van. Mindezekből azt a következtetést vonja le, hogy a helyi kisebbségi önkormányzatokra nincsen szükség, megszüntetésükkel az országos önkormányzat erősödne.

2000-ben Robert Koulish⁵³ öt településre kiterjedő vizsgálatának alanyai-ként nem is a kisebbségi önkormányzatokat választotta, hanem – a roma lakosság (500 fő) kérdőíves megkérdezésével és helyi közintézmények képviselőivel készült interjúk során – arra kereste a választ, milyen elvárásai vannak a roma közösségeknek ezekkel az intézményekkel szemben. A kutatás fontosabb megállapításai a következőkben összegezhetők: a romák részt kívánnak venni a közéletben, de nincsenek megfelelő készségeik és technikáik a sikeres érdekérvényesítéshez; a romák 46,6%-a elégtelennek minősíti a kisebbségi önkormányzat munkáját, de 90%-uk ellenezné a kisebbségi önkormányzatok felszámolását; a romák a kulturális tevékenység helyett inkább a szociális jogok érvényesítésében, a szociális segélyezésben, a munkaerőképzésben, a lakásellátás megoldásában, a diszkriminációs esetek feltárásában látná szívesen a kisebbségi önkormányzatok tevékenységét.

Molnár Emília és Kai A. Schafft⁵⁴ 2001-ben és 2002-ben (részben megismételve Schafft 1998-as postai kérdőíves vizsgálatát) interjúkat és esettanulmányokat készítettek, valamint postai kérdőíves vizsgálatot végeztek az összes helyi cigány kisebbségi önkormányzatra vonatkozóan. Valószínűleg a jó szervezésnek köszönhetően megdöbbentően magas – 76%-os – visszaküldési arányt elérve tudtak következtetéseket levonni, mintájukat reprezentatívnak tekintve. Megállapításaikat a következőképpen összegezhetjük: a cigány kisebbségi önkormányzatok az előírt identitásőrző feladatuktól eltérően a szociális problémák enyhítését, a megélhetési feltételek javítását, a fiatal generáció iskoláztatásának elősegítését szorgalmazták. Továbbá a kisebbségi önkormányzatok szociális lobbiként lépnek fel, ezzel etnicizálják a szociális problémákat. Befejezésként pedig – másokhoz hasonlóan – az antidiszkriminációs törvény megalkotásának szükségességét sürgetik, ettől remélve a meglevő diszkriminatív gyakorlat változását.⁵⁵

⁵³ Koulish, Robert E.: What Roma Want. Survey: Roma Civic Attitudes in Hungary. http://www.romacentrum.hu/aktualis/tudkut/attitud_a.htm

⁵⁴ Molnár Emília – Kai A. Schafft: A helyi roma/cigány kisebbségi önkormányzatok tevékenysége és céljai Magyarországon 2000–2001-ben. *Szociológiai Szemle*, 2003/1, 79–99; valamint Molnár Emília: Atyáskodás és kiszorítódsi. Helyi intézmények, cigányok, kisebbségi önkormányzatok. *Beszélő*, 2002/1, 74–86.

⁵⁵ A sors fintora, hogy azóta elfogadták a 2003. évi CXXV. törvényt az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról, hasonló hibákkal, mint a kisebbségi jogszabályt. Hiszen hiába van végre törvényben is rögzített meghatározása a diszkriminációnak, ha a megállapításához és az eljáráshoz szükséges intézményrendszert nem hozták létre. Úgy tűnik, hogy az ország teljesítette a nemzetközi elvárást az antidiszkriminációs törvény megalkotásával, de hatását kifejteni nem tudja.

Ebben az időszakban a Szociológiai Kutatóintézetben – Szalai Júlia vezetésével – esettanulmányok készültek a helyi kisebbségi önkormányzatok jobb megismerése érdekében. Ezekben általában a kisebbségi kérdés etnicizálásáról, illetve a helyi kisebbségi önkormányzatok sikertelenségéről számoltak be.⁵⁶

2002 tavaszán a kisebbségi jogok országgyűlési biztosa kezdeményezett vizsgálatot annak megállapítása érdekében, miként érvényesülnek a kisebbségi törvényben rögzített kisebbségi jogok a kisebbségi önkormányzatok működése során.⁵⁷ A Váradi Monika által vezetett kutatás során a Baranya és a Szabolcs-Szatmár-Bereg megye településein működő kisebbségi önkormányzatokhoz – valamint az adott települések helyi önkormányzataihoz is – önköltős kérdőívet küldtek ki, amelyből 38% érkezett vissza. A kérdőíves vizsgálathoz kapcsolódott még a megyei fórum, illetve 44 településen 100 interjú elkészítése is, általában a kisebbségi egyesület, civil szervezet vezetőjével. Elemzésük során a megismert adatokból modelleket állítottak fel, amelyek – a cigány önkormányzatok esetében – közös jellemzője (általunk teljesen leegyszerűsítve), hogy az adott testületek nem a törvényben meghatározott feladatokat végzik, hanem a roma lakosság érdekében próbálnak enyhíteni a szociális nehézségeken.

HIPOTÉZISEK ÉS KUTATÁSI CÉLOK

A kérdéssel való többéves foglalkozás után, a vonatkozó szakirodalom és a cigány kisebbségi vezetők véleményének ismeretében, valamint figyelembe véve azt a tényt, hogy a cigány kisebbségi önkormányzatok száma ciklusonként emelkedik, az a meggyőződésünk alakult ki, hogy a kisebbségi képviselet e formáját nem lehet sommásan szükségtelennek minősíteni. Kell lennie olyan funkcióknak, amelyeket csak a kisebbségi önkormányzatok tudnak ellátni, vagy legalábbis egy civil szervezetnél jóval hatékonyabban képesek erre. Nem lehet véletlen, hogy a kisebbségi rendszer egyik bírálója – aki többször is felvetette a megszüntetés lehetőségét – alkalomadtán élt a lehetőséggel, és elvállalta az országos önkormányzat vezetését.

Az sem lehet véletlen, hogy a helyi cigány kisebbségi önkormányzatok fontosnak érzik a szociális kérdés „eticizálását”, vagyis azt, hogy olyan területen is tevékenykedjenek, amely nem feltétlenül az ő feladatuk lenne. Oka lehet annak – már ha igaz, hogy ilyen jelentős mértékben vesznek részt a szociális kérdések megoldásainak keresésében –, hogy ilyen területre tévednek.

⁵⁶ Vági Péter: Cigányok Szekszárdon; Tóth Marcell: A felszabadult falu: Zala-komár. In Horváth Ágota – Landau Edit – Szalai Júlia (szerk.): *Cigánynak születni*. Budapest, 2000, Aktív Társadalom Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó.

⁵⁷ Jelentés a kisebbségi jogok érvényesüléséről a kisebbségi önkormányzatok 2002. évi működési tapasztalatai alapján. www.obh.hu; valamint Váradi Monika Mária: „A rendszer működőképes, de...” A kisebbségi önkormányzatok működési és együttműködési modelljei. *Beszélő*, 2002/12. sz.

Feltételezzük azt is, hogy a kisebbségi önkormányzatok legalább olyan színvonalú politikai szocializációs szerepet tölthetnek be, mint a civil szervezetek. Már csak azért is, mert a települések vezetői, a közjogi státus miatt, kénytelenek valamivel komolyabban venni a megválasztott képviselőket, mint mondjuk egy alapítvány képviselőjét, és ez a romák esetében nem elhanyagolható szempont. Látható az is, hogy a helyi szintről most már több országosan is ismert roma politikus „nőtt ki”, bár az országos szintű politizálásban még korántsem sikerült megismételniük helyi eredményeiket.

Előzetesen úgy gondoljuk, hogy túlságosan egyszerű magyarázat lenne az „etnobiznisz” kérdése. Tudomásunk szerint ugyanis ezeknek a kisebbségi testületeknek nincsenek olyan pénzügyi lehetőségeik, amelyek miatt és kizárólag emiatt megérné vállalni a jelöltséget. Nem is beszélve arról, hogy sok esetben nem cigány származásúak vállalkoznak cigány kisebbségi önkormányzat alakítására, és ezt biztosan nem a romák magas társadalmi presztízse miatt teszik.

Mindezen feltételezések tényleges igazolása vagy éppen elvetése érdekében kutatásunkban kíváncsiak voltunk arra, hogy a helyi cigány kisebbségi önkormányzatok hogyan és milyen körülmények között működnek. Ezért igyekeztünk alapvető adatokat beszerezni a települési közegről is, ami befolyásolja a kisebbségi testület lehetőségeit. Kutatásunkban tehát röviden felvillantjuk a vizsgált települések szociológiai jellemzőit, romák és nem romák számát és arányát, egymáshoz való viszonyukat, a nyelvhasználati és interetnikus kapcsolataikat. Megvizsgáljuk a helyi cigány kisebbségi önkormányzatok (CKÖ) működését meghatározó külső és belső feltételeket, így az infrastrukturális ellátottságot, a pénzügyi helyzetet és gazdálkodást, a képviselők személyes tulajdonságait. Részletesen elemezzük, hogy a CKÖ-k tényleges tevékenysége mennyire azonos a kisebbségi törvényben megfogalmazott elvárásokkal, illetve ha nem ilyen tevékenységeket folytatnak, akkor mivel foglalkoznak a kisebbségi testületek. Igyekszünk feltérképezni a testületek kapcsolatrendszerét, a működés hatékonyságát a külső szemlélők nézőpontjából is. Végül pedig kitérünk arra, vajon a kisebbségi képviselők szükségesnek tartják-e a jelenlegi rendszer megváltoztatását.

IV. A KUTATÁS MÓDSZEREI

A helyi cigány kisebbségi önkormányzatok működését 2001 végétől kezdődően vizsgáljuk az MTA Kisebbségkutató Intézetében. A kutatás két részletben zajlott le. 2001 őszén és 2002 tavaszán harminc Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves megyei települést, illetve fővárosi kerületet választottunk ki. Az adatfelvételt ebben a szakaszban a Miskolci Egyetem szociológia szakos hallgatóinak bevonásával végeztük el.⁵⁸ A kutatás során az alábbi módszereket alkalmaztuk:

- Kérdőíves adatokat vettünk fel a mintába került településeken a helyi cigány kisebbségi önkormányzat vezetőjével.
- Kérdőíves adatokat vettünk fel a település polgármesterével vagy jegyzőjével.
- Települési Adatlap néven megfigyelési jegyzőkönyvet készített minden terepmunkás a kutatás körülményeiről, az általa tapasztaltakról.
- Mélyinterjút készítettünk a cigány kisebbségi önkormányzat vezetőivel.
- Mélyinterjút készítettünk a település polgármesterével vagy jegyzőjével.
- Statisztikai adatokat gyűjtöttünk az adott településekre és megyékre vonatkozólag.
- Minden terepmunkás esettanulmányt készített az általa meglátogatott településről, felhasználva minden rendelkezésére álló adatot és egyéni benyomásait.

2003 nyarán–őszén (a választások után, a megalakult új kisebbségi önkormányzatokkal) újabb adatfelvételre került sor. Ekkor professzionális kérdezőbiztosokat vettünk igénybe a személyes adatfelvételhez. Ennek során kiválasztottunk az ország összes megyéjéből 100 települést. A második forduló során a következő módszereket használtuk:

- Kérdőíves adatokat vettünk fel a mintába került 100 településen a helyi cigány kisebbségi önkormányzat vezetőjével.
- Kérdőíves adatokat vettünk fel a 100 település polgármesterével vagy jegyzőjével.
- Statisztikai adatokat gyűjtöttünk az adott településekre és megyékre vonatkozóan.

⁵⁸ A kutatás résztvevői: Bezzeg Éva, Bíró Natália, Boros Zsolt, Horváth Kata, Juhász Éva, Kalászdí Beáta, Kállai Gabriella, Károlyi Julianna, Kriston Szabina, Nagy Brigitta, Simon Dávid, Svéda Katalin, Thomázy Gabriella, Vidra Zsuzsanna, Vízkeleti Viola.

Fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy elsődlegesnek tekintettük a személyes adatfelvételt, illetve az interjúk készítését, mivel az eddig zajló kutatások önkitöltős kérdőíveket használtak, ami behatárolta a kérdőív lehetséges hosszúságát; a mostani kutatás során, reményeink szerint, több és mélyebb elemzések-re alkalmasabb adatot kaptunk.

A MINTAVÉTEL MÓDSZERE

Mindkét ciklusban azonos volt a módszertan a minta elkészítése során. Így a mintavételhez a következő adatbázisokat használtuk:

- 1990-es népszámlálás adatai (KSH);
- 2001-es népszámlálás adatai (KSH);
- 1992-es Kertesi–Kézdi-féle becslés;
- 1994/95-ben, 1998-ban és 2002-ben megválasztott CKÖ-k adatai a BM Választási Hivatalának nyilvántartásából;
- 2003-as KSH községsoros adatok és kisebbségi önkormányzatok adatbázisa.

A MINTAVÉTEL LÉPÉSEI

1. Az adott megye településeit két részre válogattuk szét, és azokat tartottuk meg, amelyekben már az előző ciklusban vagy ciklusokban is létezett cigány kisebbségi önkormányzat, mivel az összehasonlítás és a tendenciák feltérképezésénél ezekre voltunk kíváncsiak.
2. A megmaradt településekből három csoportot képeztünk a lakosság száma és KSH besorolás (településtípus) alapján:
 - A) városok és a megyeszékhely,
 - B) községek 1000 fő fölötti lakossággal,
 - C) községek 1000 fő alatti lakossággal,
3. Ezután, figyelembe véve a települések megyén belüli elhelyezkedését és a legnagyobb mértékű cigány arányokat, a csoportokból véletlenszerűen kiválasztottunk:
 - A) két várost és a megyeszékhelyet,
 - B) négy 1000 fő fölötti lakosságú községet,
 - C) három 1000 fő alatti lakosságú kisközséget.

Ezek alapján összesen 130 településen készült adatfelvétel, 30 település esetében a kisebbségi önkormányzatok második ciklusának a végén, 100 település esetében pedig a kisebbségi önkormányzatok harmadik ciklusának elején. Tudatosan törekedtünk arra, hogy olyan települések kerüljenek a mintába, amelyek esetében már volt kisebbségi önkormányzat a megelőző ciklusban, ciklusokban is. Mindezek alapján, ha reprezentativitásról kívánunk beszélni, akkor az kutatásunkban kizárólag már az első ciklus óta létező cigány kisebbségi önkormányzatokra vonatkozhat.

Az elemzés során – az eltérő ciklus miatt – gyakran külön hivatkozunk az „első körre”, ami a harminc településről származó adatokat jelenti, valamint a „második körre”, amikor 100 településről van szó. Mint látható, mélyebb adatfelvétel a 30 településen történt, itt készültek interjúk, illetve a szubjektív benyomásokat rögzítő adatlapok és esettanulmányok is. Így, ha idézetet, egyéni benyomást használunk, ezek a kutatás első szakaszából származnak – ezt nem jelöljük minden esetben –, de meggyőződésünk szerint ezek átlagosan jellemezhetik a további 100 település viszonyait is, az egyéni eltérések figyelmen kívül hagyásával.

Meg kell említenünk továbbá, hogy elemzésünk elkészítésénél, az egyik területi csoportosításnál, a régiók meghatározásánál Kemény István csoportosítását használtuk, amely figyelembe veszi az ország egész területén szétszóródva élő cigány népesség eloszlását is.⁵⁹

Mindezek után csak remélni tudjuk, hogy a megszerzett adatok és a belőlük levont következtetések közelítenek az „átlagos” valósághoz.

⁵⁹ *Észak* (Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Nógrád megye); *Kelet* (Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar és Békés megye); *Alföld* (Csongrád, Bács-Kiskun és Jász-Nagykun-Szolnok megye); *Budapesti iparvidék* (Budapest, Pest, Fejér és Komárom megye); *Dél-Dunántúl* (Baranya, Somogy, Tolna, Veszprém és Zala megye); *Nyugat* (Vas és Sopron megye).

V. A VIZSGÁLT TELEPÜLÉSEK TÁRSADALMI ÉS INFRASTRUKTURÁLIS JELLEMZŐI

1. NÉPESSÉGSZÁM ÉS A CIGÁNYOK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA

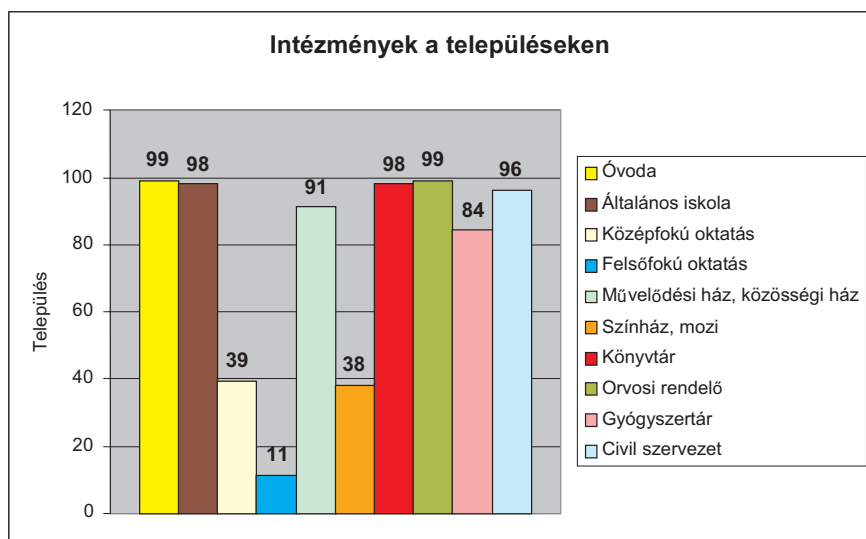
A mintavétel során 5 településtípust különböztettünk meg a településen élők összlétszáma és a különböző szolgáltatásokkal való ellátottságuk alapján. Így az első fordulóban, a harmincas mintába 4 fővárosi kerület, 3 megyeszékhely, 3 város, 13 község került, amelyek mindegyikének összlakossága 1000 fő fölötti, valamint 8 kisközség, amelyek mindegyikének összlakossága 1000 fő alatti. Érdekesnek tartottuk az ilyen típusú rétegzett mintavételt, mivel meggyőződésünk szerint minden településtípuson, az adott lehetőségek függvényében, más-más kihívásokkal kell szembesülnie a CKÖ-knek. Arra törekedtünk, hogy az ilyen módon szétválogatott települések közül azok kerüljenek a mintába, amelyekben a romák a különböző kutatások és más adatok alapján a legnagyobb arányban képviseltetik magukat az összlakosságon belül.

A második fordulóban ugyanezen szempontokat követtük, de már nem három megye, illetve a főváros területéről, hanem az ország teljes területét figyelembe véve választottunk ki 100 települést. Ennek során került a mintánkba 8 megyeszékhely, 24 város, 57 község több mint 1000 lakossal, 11 község 1000 lakos alatt. Figyelembe vettük, hogy az első fordulóban milyen arányban vizsgáltunk bizonyos megyéket, így ezekből második alkalommal már kevesebb településsel foglalkoztunk.

A kutatás első fordulójáról készült gyorsjelentésünkben⁶⁰ részletesen ismertettük a települések szociológiai jellemzőit, valamint a cigány és nem cigány lakosság számának és arányainak változásait. Ennek során láthatóvá vált, hogy a roma népesség lényegesen rosszabb körülmények között él, ami például a közművekhez való hozzájutásban is érzékelhető volt. Megtudtuk továbbá, hogy az akkor vizsgált területen az összlakosság folyamatos csökkenése mellett a cigányság számának és arányának a növekedése is megfigyelhető.

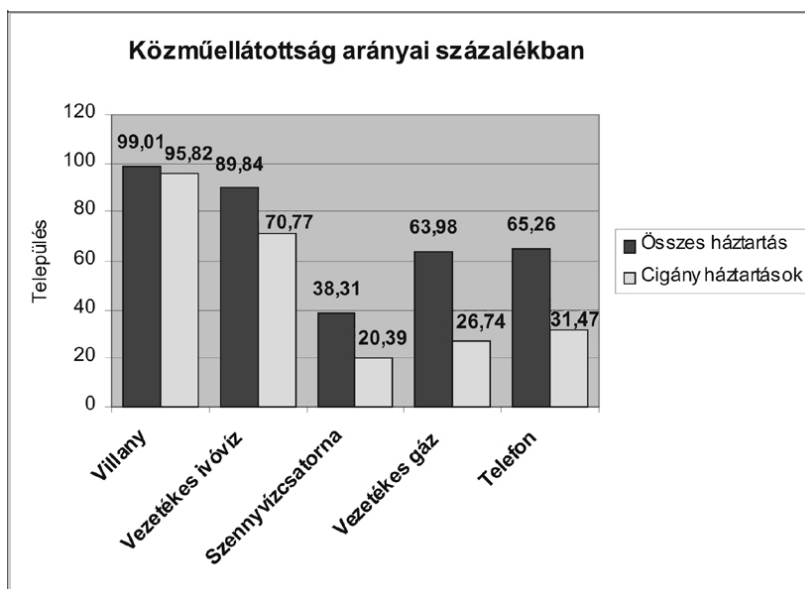
Kutatásunk második szakaszának ismertetésekor elsőként néhány szóban érdemes arról említést tennünk, hogy a második mintában infrastrukturális tekintetben közel azonosak voltak a lehetőségek. A települések nagyságbeli különbözőségei inkább csak az oktatásban, illetve művelődésben nyilvánultak meg.

⁶⁰ Kállai Ernő: Cigány kisebbségi önkormányzatok Magyarországon. Kutatási gyorsjelentés. In Kállai Ernő (szerk.): *A magyarországi cigány népesség helyzete a 21. század elején. Kutatási gyorsjelentések*. Budapest, 2003, MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.

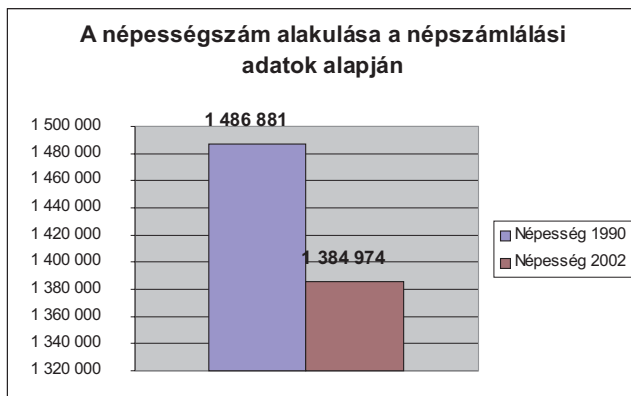
1. diagram

Nagyobb eltérések mutatkoznak azonban az infrastruktúrához való hozzáférésben a cigány és nem cigány háztartások között. Ezek a különbségek sok tekintetben már előre jelzik a később ismertetendő adatokat.

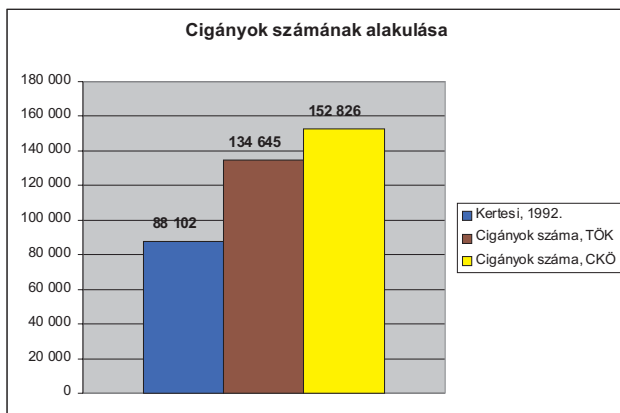
2. diagram

A második fordulóban vizsgált 100 település között igen nagy volt a lakosság megoszlása, ami természetesen a különböző településtípusokból következett. Így a polgármesterek és jegyzők adatai alapján 401 és 207 187 közé tehetjük az egy-egy településen élő lakosság összlétszámát. Kutatásunk tehát olyan településekre terjedt ki, ahol az ország népességének közel 15 százaléka, azaz közel másfél millió ember él. A népszámlálási adatok alapján azonban jól látható a csökkenő népességszám is, hiszen százezer fővel kevesebb ember élt az adott területen tíz évvel később.

3. diagram

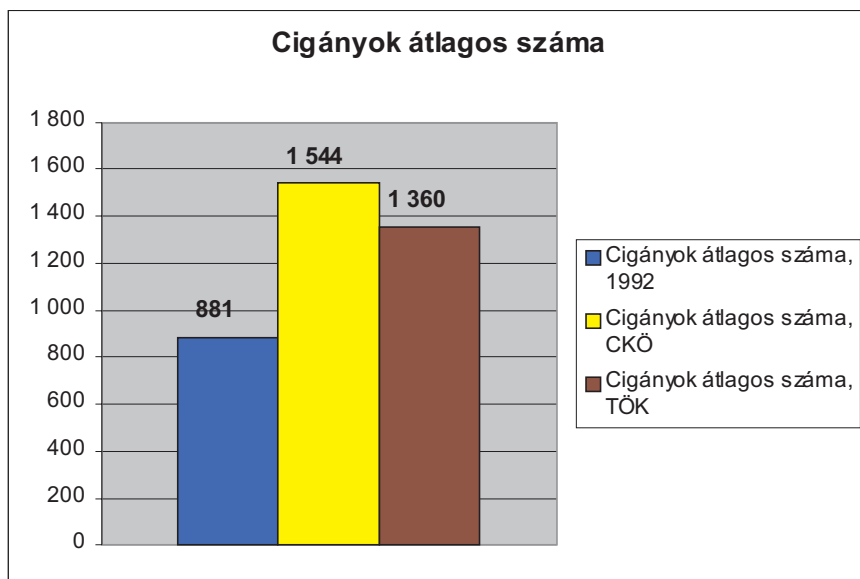
A cigányok becsült száma hasonlóan széles skálán mozgott. A CKÖ-vezetők 140 és 14 000 fő közé tették az adott településen élő romák számát. Ha ennek összegét – ez több mint 150 000 fő – a Magyarországon élő romáknak a kilencvenes évek közepén becsült számához – 500 000 fő – viszonyítjuk, akkor megállapíthatjuk, hogy a vizsgálatunk körébe tartozó településeken az országban élő

4. diagram

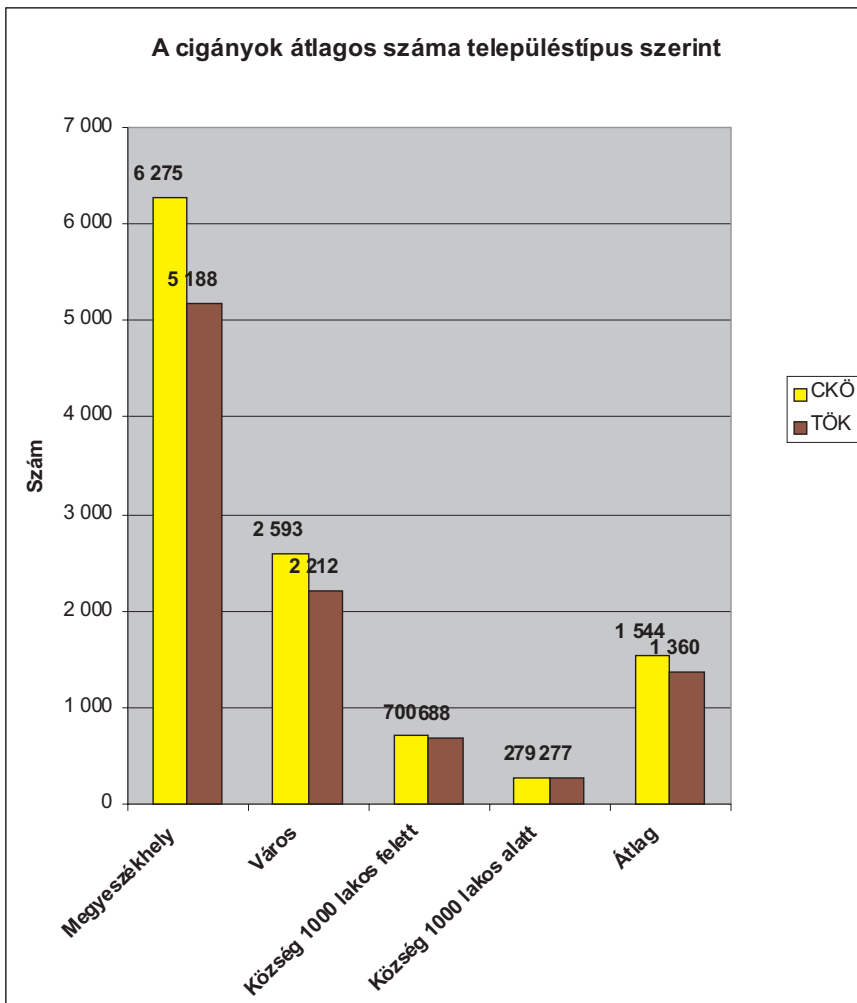
romák több mint 30 százaléka élt. Megfigyelhető továbbá a romák számának folyamatos emelkedése, valamint az is, hogy a kisebbségi önkormányzatok közel húszezerrel többre becsülték az adott településeken élő romák számát.

A cigány népesség számának növekedését mutatja a vizsgált településeken a cigányok átlagos számának összehasonlítása is. A Kertesi–Kézdi-féle becslés (1992) alapján az adott településeken átlagosan közel 900 cigány ember élt, míg vizsgálatunk idején ez a szám – különösen a CKÖ-k becslése alapján – majdnem megduplázódott.

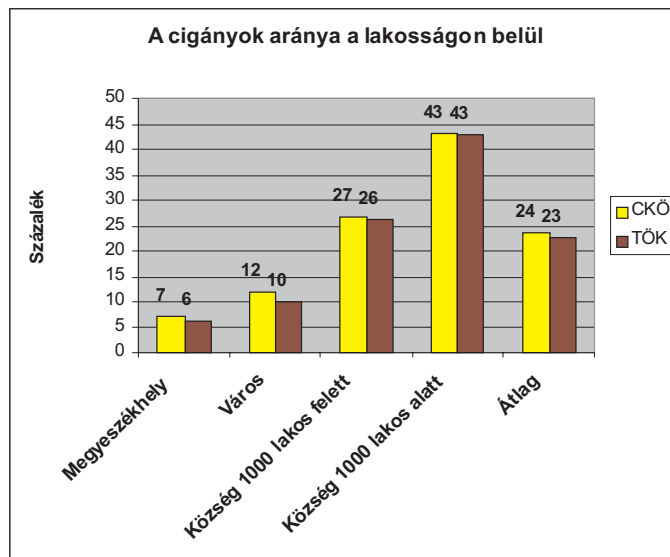
5. diagram

Az adatok elemzése során észrevehető, hogy a CKÖ-k általában nagyobb számokat mondtak a cigány lakossággal kapcsolatban. Összességében azonban rendkívül érdekes, hogy a települések nem cigány vezetői is a cigány kisebbségi önkormányzatokhoz nagyon hasonló módon voltak képesek megadni az adott településen élő cigány származású emberek számát. Megítélésünk szerint ez a becslési – mint egyetlen törvényesen használható – módszer viszonylag jónak bizonyult a romákkal kapcsolatos kutatásokban (amint a későbbiekben láthatjuk: a létszámon túl egyéb, valószínűsíthető adat megismerése tekintetében is). Természetesen a nagyobb települések esetében több esély van a tévedésre. Így a legnagyobb eltérést a megyeszékhelyek esetében tapasztaltuk, míg a kistelepüléseknél szinte azonos számokat mondtak a megkérdezettek. Az általunk vizsgált településeken tehát a romák átlagos száma 1500 és 1300 között lehet településenként.

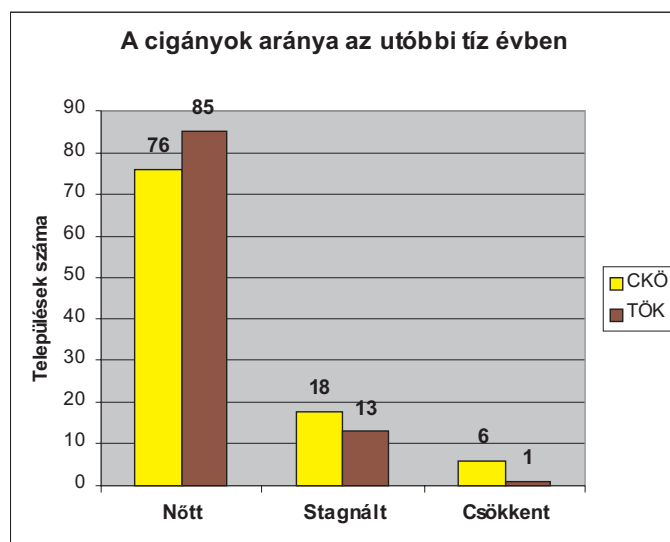
6. diagram

A cigányok aránya a magyarországi teljes összlakosságon belül – mint Kemény István kutatásaiból tudjuk – 5 százalék körüli lehet. A saját kutatásunkban ennél nagyobb arányban képviseltetik magukat a romák, mivel kifejezetten célunk volt, hogy ott vizsgáljuk a CKÖ-k működését, ahol igen nagy a romák aránya. Így átlagosan 23-24 százalékról beszélhetünk, a legnagyobb számokkal pedig a kistelepülések esetében találkozunk. A nagyobb községek esetében a lakosság közel harmadát, míg kisebb községeknél majdnem a felét alkották a romák, de még a megyeszékhelyek esetében is meghaladták az országos átlagot.

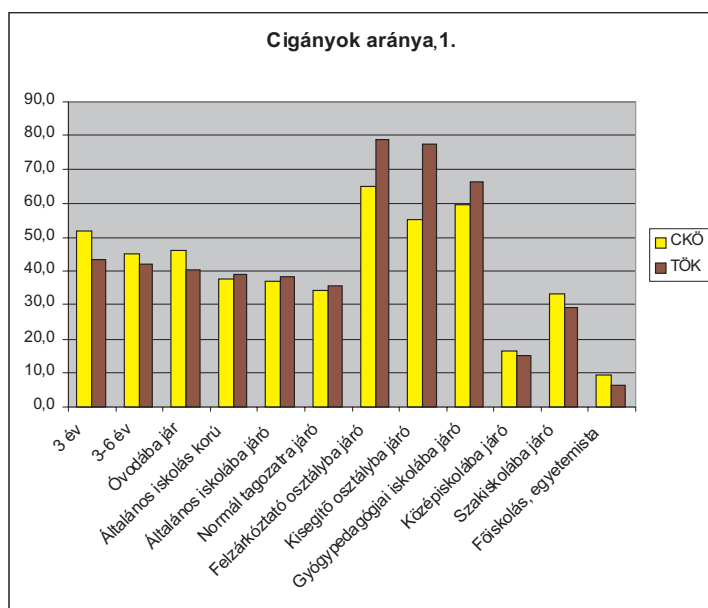
7. diagram

Mindezek után nem meglepő, hogy a települési és CKÖ-vezetők döntő többsége is érzékelte a cigányok számának és arányának növekedését az elmúlt évtizedben. Figyelmet érdemel, hogy a települési vezetők nagyobb arányban érezték a növekedést, többen a teljes „elcigányosodás” vízióját vetítették előre.

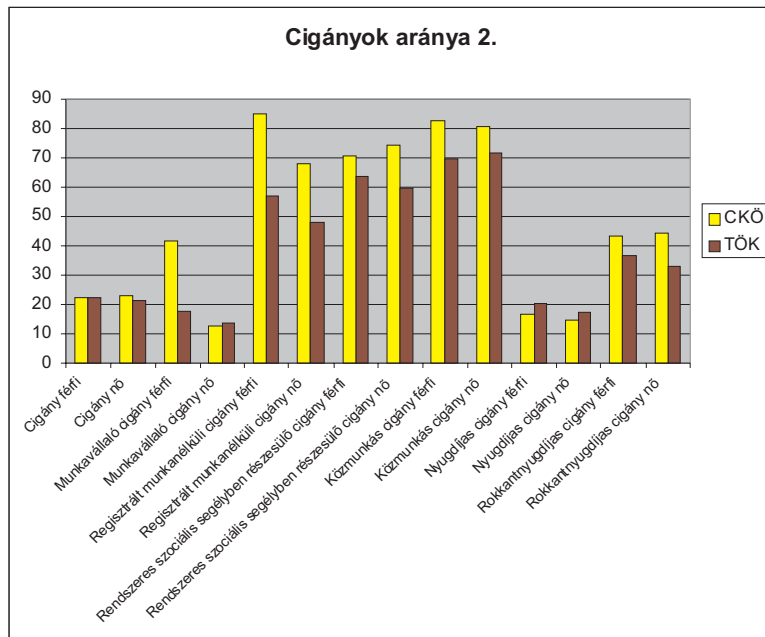
8. diagram

Összességében tehát elmondható, hogy a 100 településre kiterjedő mintánkban is egy csökkenő összlakosságon belüli növekvő számú és arányú cigány lakossággal találkoztunk. Vizsgálatunk e szakaszában azonban további – becsült – információkat is gyűjtöttünk a roma lakosságról a vizsgált településeken, ami megítélésünk szerint további támpontot jelenthet a CKÖ-k működésének megértéséhez, a későbbiekben ismertetendő adatok értelmezéséhez. Így kér- tük a CKÖ vezetőit – és hát ki ismerné jobban az adott településen élő roma lakosságot, ha nem ők –, valamint a települési vezetőket, hogy a korcsoportos megoszlással, iskolai végzettséggel és munkavégzéssel kapcsolatos kérdések- ben is foglaljanak állást. Természetesen így nem hivatalos statisztikai adatokat mutatunk be, de figyelemre méltó, hogy mennyire összecseng a kétféle véle- mény. Érdekes, hogy például az iskoláztatási arányok megítélésekor a telepü- lési vezetők lényegesen nagyobbnak ítélték a különböző felzárkóztató vagy gyógypedagógiai oktatásban részt vevő romák számát, míg a felsőoktatásba já- rók esetében – a nem túl magas számok miatt is – szinte „darabra” tudták a vá- laszt. Érdeemes megemlíteni még, hogy a kistelepülések esetében a három év alatti cigány gyerekek száma elérte a 60 százalékot is, de mindenütt jellemző a születések magasabb száma, illetve a nyugdíjasokat illető alacsony arány is.

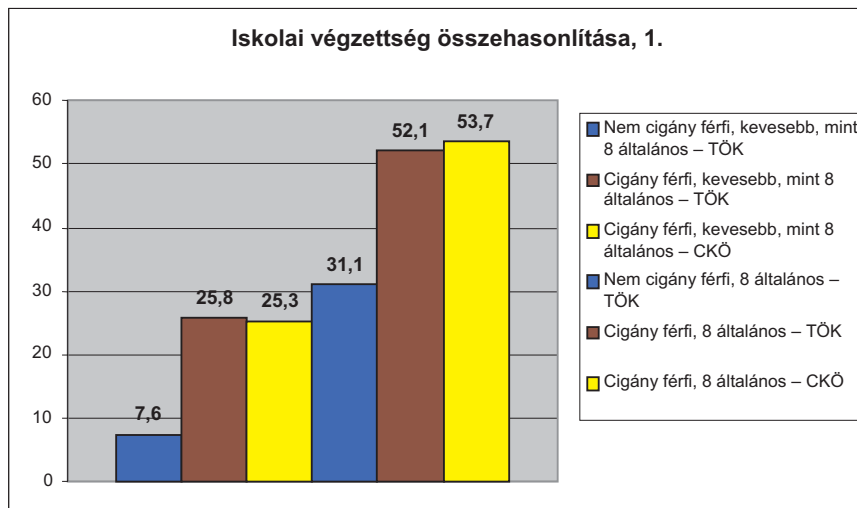
9. diagram

A munkavállalással, illetve munkanélküliséggel kapcsolatban viszont a CKÖ- vezetőik tudtak lényegesen nagyobb számokról tájékoztatni. Megítélésük sze- rint sok cigány férfi dolgozik, de igen sokan különböző ellátási formákat vesz- nek igénybe.

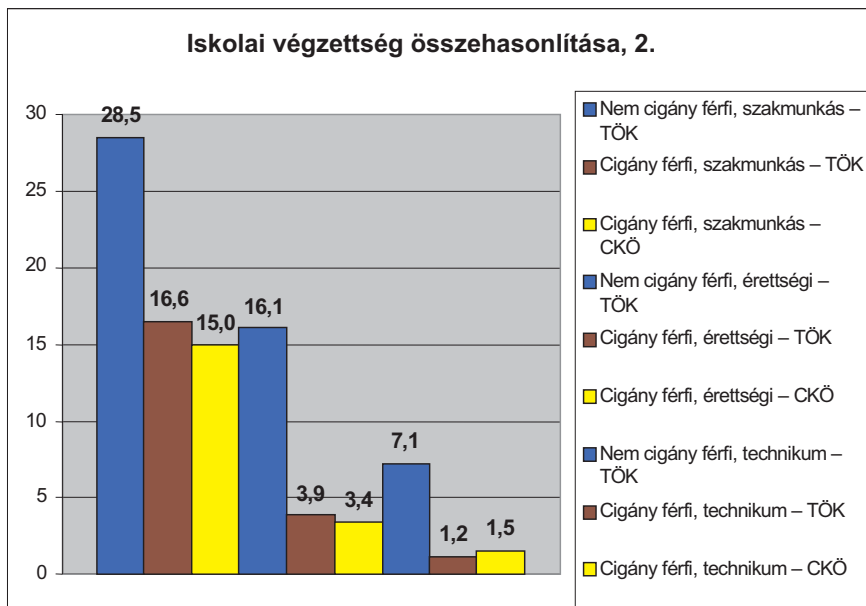

10. diagram

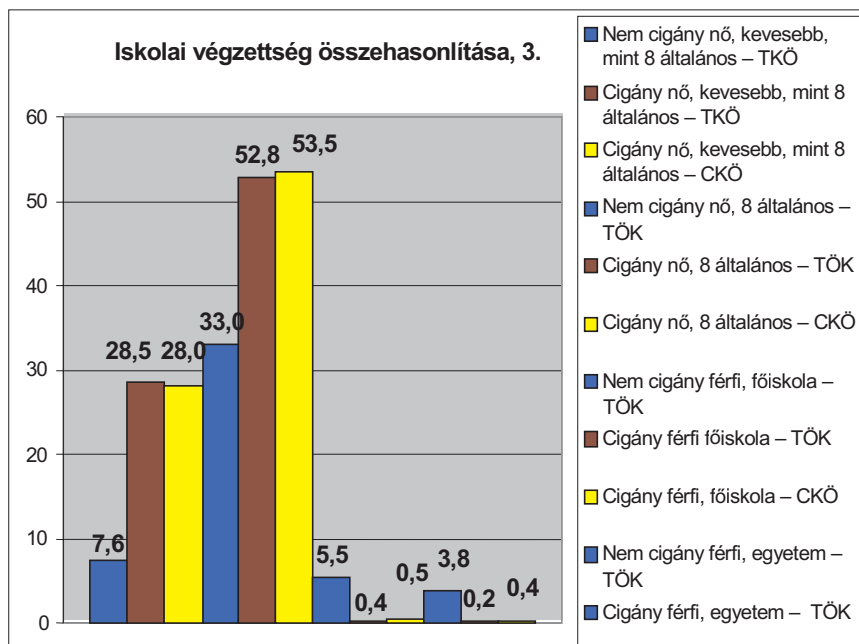
Fontosnak éreztük az iskolai végzettség összehasonlítását is, ami a társadalmi érvényesülés során alapvetően meghatározza a további lehetőségeket. Mélyebb elemzések nélkül álljanak itt az adatok:

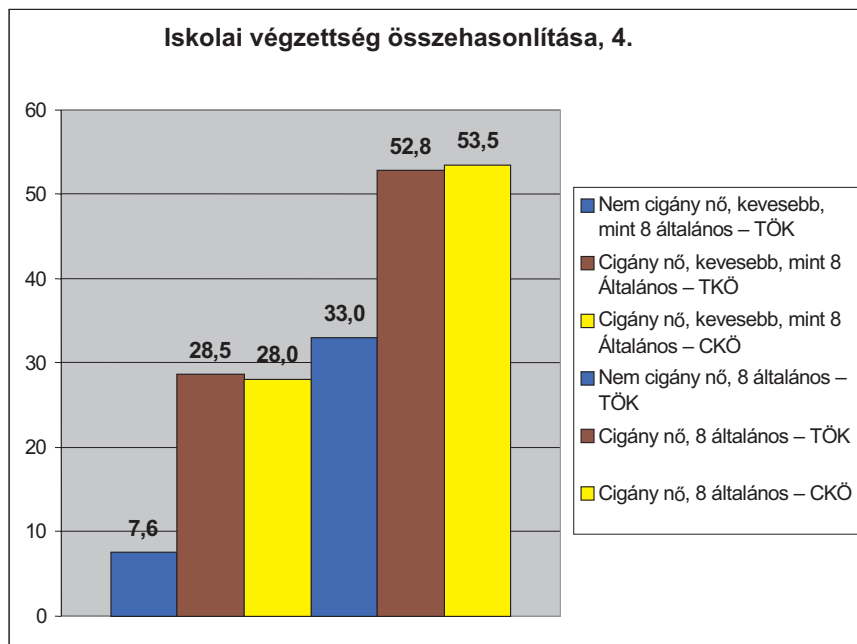
11. diagram

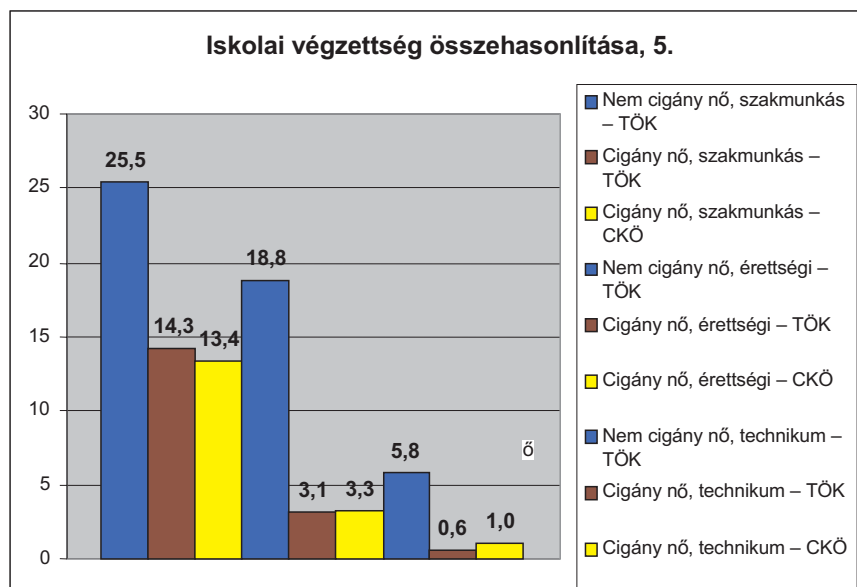
12. diagram

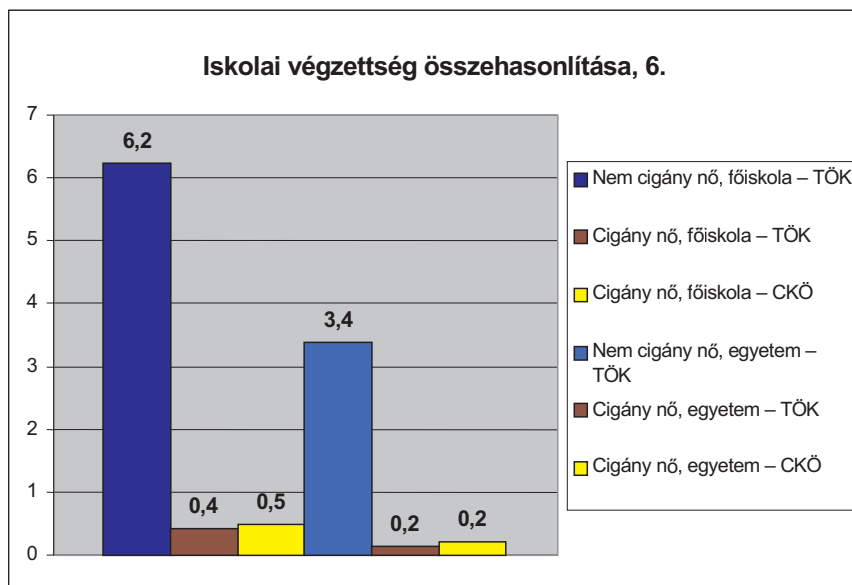
13. diagram

14. diagram

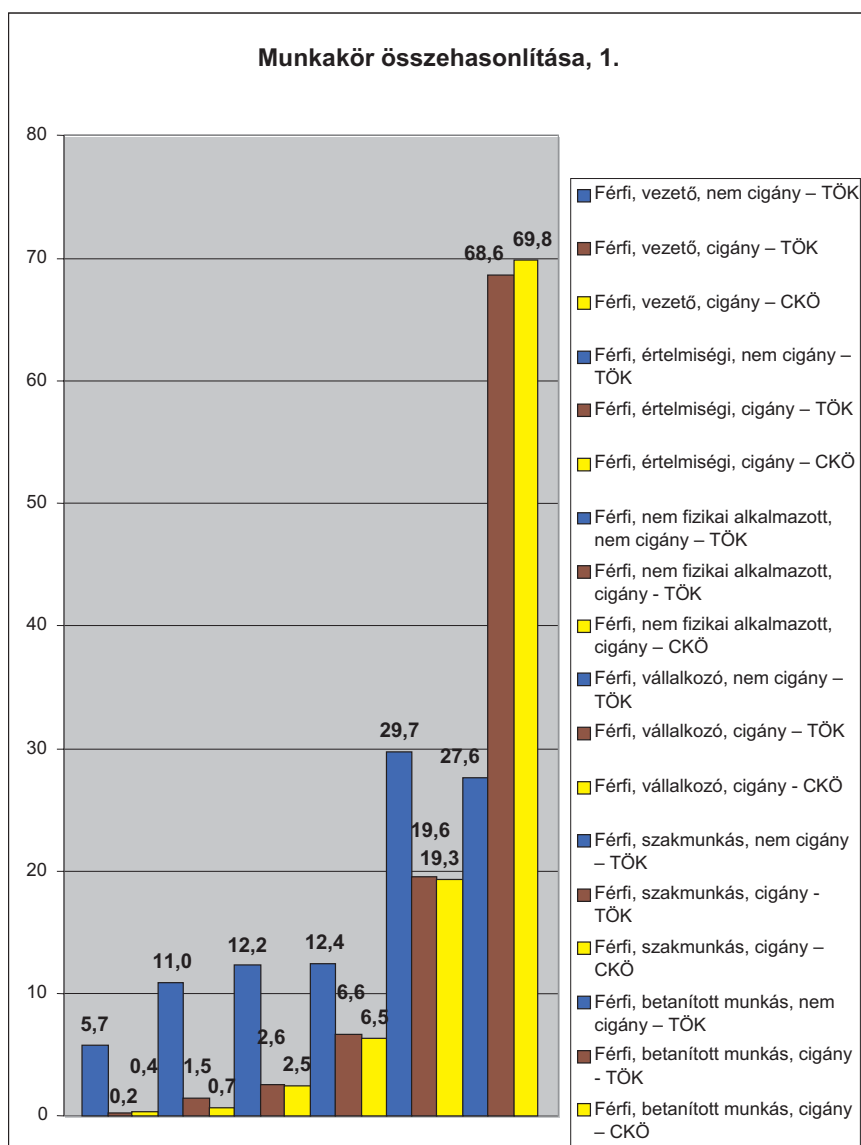
15. diagram

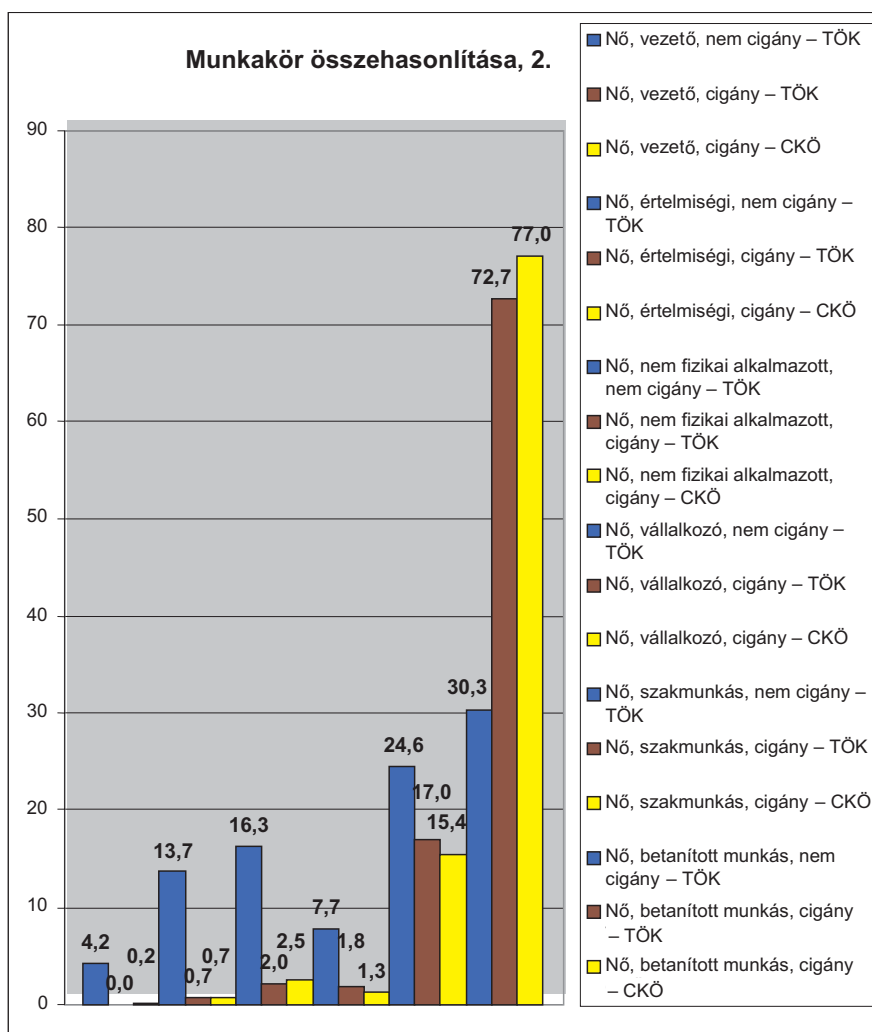
16. diagram

Az adatokból szinte közhelyszerűen megállapítható, hogy a nem cigány lakossághoz képest a romák, a lehetőségek hiánya és egyéb okok miatt, igen kevésé iskolázottak. Érdekes, hogy mennyire összezsengenek a települési és a CKÖ-vezetők által közölt adatok. Így például a 100 településen 34 cigány férfiról tudtak beszámolni, akik egyetemi végzettségűek. Persze, ennél lényegesen többen is lehetnek, sőt ez a szám a néhány évtizeddel ezelőtti „semmihez” képest akár forradalmi előretörésnek is tekinthető, de gondoljunk arra, hogy most összességében másfél millió lakosról beszélünk.

Ezzel szorosan összefügg a munkavégzés, a munkakör jellege is. Az ismertett iskolai végzettségre vonatkozó adatok után nem lepődtünk meg azon, hogy – szinte természetesen – csak a legalacsonyabb beosztásokat tudják elfoglalni a roma emberek. Ebből pedig a cigány családok lényegesen rosszabb életminőségére is következtethetünk.

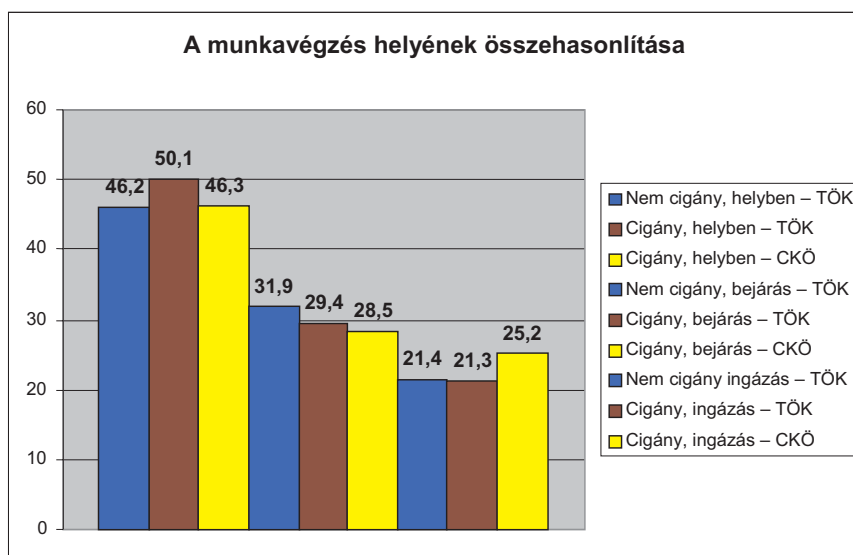

17. diagram

18. diagram

További adalék a munkavégzéssel kapcsolatban, hogy a vizsgált településeken élők közel harmada bejáró, illetve ingázó.

19. ábra

2. A CIGÁNY NÉPESSÉG ETNIKAI/NYELVI MEGOSZLÁSA

A többségi társadalom ismert tévedése, hogy a ma Magyarországon élő cigányságot egységes népcsoportnak gondolja el. A történeti előzmények, illetve az ebből következő hagyományok és szokások alapján azonban maguk a cigányok is legalább három, karakteresen elkülönülő csoportot szoktak megkülönböztetni. Az elnevezések kiindulópontja pedig – sok más, már említett történeti múltba vesző hagyomány mellett – a különböző anyanyelv, illetve nyelvhasználat. Így a vizsgálatban kíváncsiak voltunk arra is, hogy a helyi cigány közösségeket milyen anyanyelvi csoportok alkotják, és a három csoport – a magyarul beszélő romungrók, az oláh cigányok (akik magyarul és cigányul beszélnek) és a beások (akik magyarul és románul beszélnek) – milyen arányban képviselteti magát a településeken. Mint ahogy korábban már említettük, nyolc településről nem állnak rendelkezésünkre efféle adatok, és további problémát vet fel az a jelenség is, amelyet négy Nógrád megyei település esetében tapasztaltunk. Ezeken a településeken ugyanis a kisebbségi önkormányzati vezetők szerint kizárólag romungró közösségek élnek, ugyanakkor e közösségek ismerik és mindennapi életük során használják is a cigány nyelvet. Lehetséges, hogy a kérdezés során lépett fel értelmezési zavar, ugyanakkor a CKÖ-vezetők tévedése sincs kizárva.

A legnagyobb, legtöbb településen megtalálható cigány nyelvi csoport a magyar nyelvet anyanyelvként használó romungró cigányok csoportja. Mintánkban 31 olyan települést találtunk, ahol csak és kizárólag e csoport tagjai élnek, és mindössze 12 olyan település volt, ahol egyáltalán nem voltak jelen a

CKÖ-vezetők szerint. 80 településből – ahol mintánkban megtalálhatók – mindössze 26 helyen kisebb az arányuk 50 százaléknál.

Romungrók a mintába került településeken:

	Települések száma
Nincs	12
Van	80
Összes	92
Hiány	8
Teljes	100

Mintánkban a második legnagyobb cigány nyelvi csoportot az oláh cigányok képezik, akiknek egy – egyre csökkenő – része anyanyelvként használja a romani nyelv valamelyik dialektusát, de szinte mindannyian tudnak magyarul is. A rendelkezésünkre álló adatok tanúsága szerint 92 település közül 39 helyen nem találunk ilyen közösségeket, 54 településen azonban igen. Ezek közül 40 településen kisebb az arányuk 50 százaléknál, és mindössze egyetlen olyan települést találtunk, ahol 100 százalékos az oláh cigányok aránya.

Oláh cigányok a mintába került településeken:

	Települések száma
Nincs	38
Van	54
Összes	92
Hiány	8
Teljes	100

A beás cigányokból alakul a harmadik cigány nyelvi csoport, akiknél az anyanyelvet a „beás” – a nyelvújítás előtti román nyelv egyik változata – jelenti, de természetesen tudnak magyarul is. Az általunk vizsgált települések kevesebb mint felében találkozhatunk ilyen közösségekkel: a 92-ből mindössze 42 helyen. Összesen két olyan települést találtunk, ahol csak beás közösség él, az esetek felében pedig 50%-nál kisebb az arányuk.

Beások a mintába került településeken:

	Települések száma
Nincs	50
Van	42
Összes	92
Hiány	8
Teljes	100

Arra a kérdésre, hogy melyik településen és milyen arányban találhatók meg a különféle nyelvi csoportok képviselői, meglehetősen nehéz úgy válaszolni, hogy a településeket valamiféle csoportokba rendezzük, hiszen ahány település, annyiféle lehet a csoportok egymáshoz való aránya. Így, némileg önkényesen, 14 csoportot képeztünk úgy, hogy elsősorban azt próbáltuk érzékeltetni, melyik nyelvi csoport a legnagyobb arányú, és azon kívül milyen más csoportok találhatók még a településen belül.

A vizsgált települések közül 21-ben mindhárom nyelvi csoport létezik, 34 esetben pedig csak egyetlen csoport képviselői találhatók meg; ebből 31 településen kizárólag romungrók, egy esetben csak oláh cigányok és két esetben pedig beások élnek. Nem meglepő, hogy meglehetősen magas azon települések száma, ahol a romungró csoportok dominálnak: az esetek kb. $\frac{2}{3}$ -át teszik ki, és e települések csaknem felében kizárólag csak ilyen csoportot találunk.

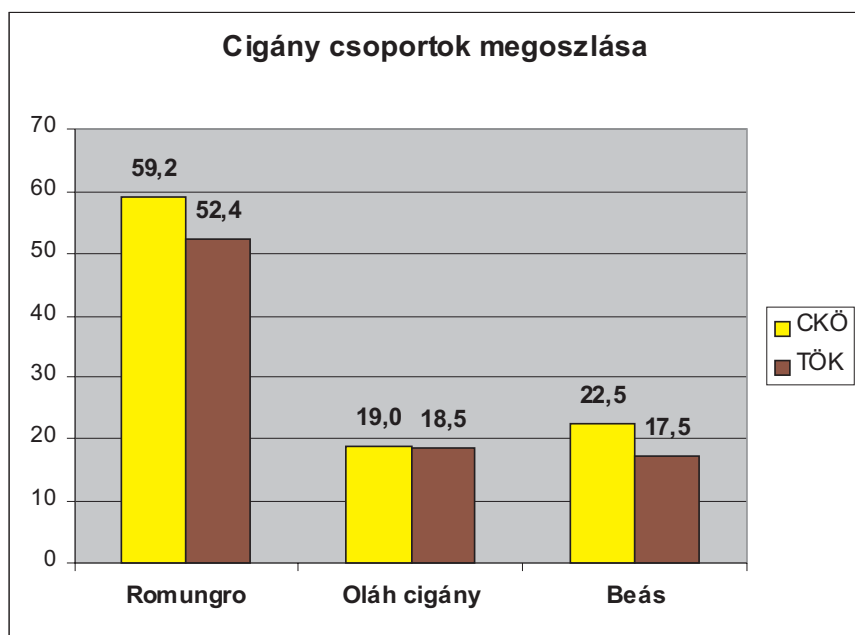
Mint a táblázat mutatja, az ilyen szempontú összetétel településenként igen sokszínű képet mutat, az esetek többségében – $\frac{2}{3}$ rész – két vagy három csoport él egymás mellett.

Cigány arány a településeken:

	Települések száma
Csak R	31
R több + O	10
R több + O + B	12
R több + B	2
Csak B	2
B több + O	9
O több + B	3
Csak O	1
B több + O + R	7
O több + B + R	4
O több + R	8
R és B, kevés O	1
R és B	1
B több és R	1
Összes	92
Hiány	8
Teljes	100

R = romungró; O = oláh cigány; B = beás; több = többség

Összességében tehát – a mintavétel sajátosságaiból következőleg – az arányok számottevő eltérést mutatnak az országos megoszláshoz képest. A megkérdezett felek – a CKÖ- és a települési vezetők – meglepően hasonlóan nyilatkoztak a kérdésről.

20. diagram

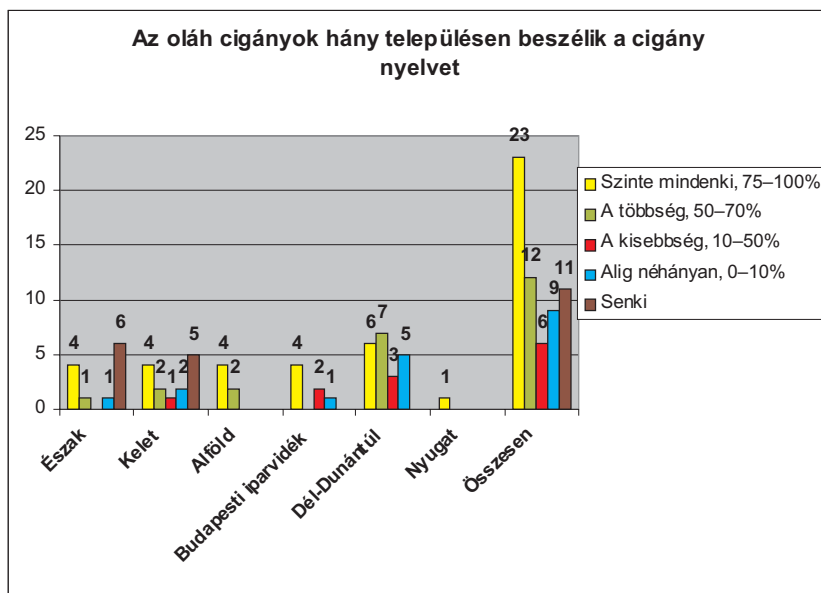
VI. A CIGÁNY NÉPESSÉG INTERETNIKUS KAPCSOLATAI A VIZSGÁLT TELEPÜLÉSEKEN

1. NYELVHASZNÁLAT

Az oláh cigányok nyelvhasználat

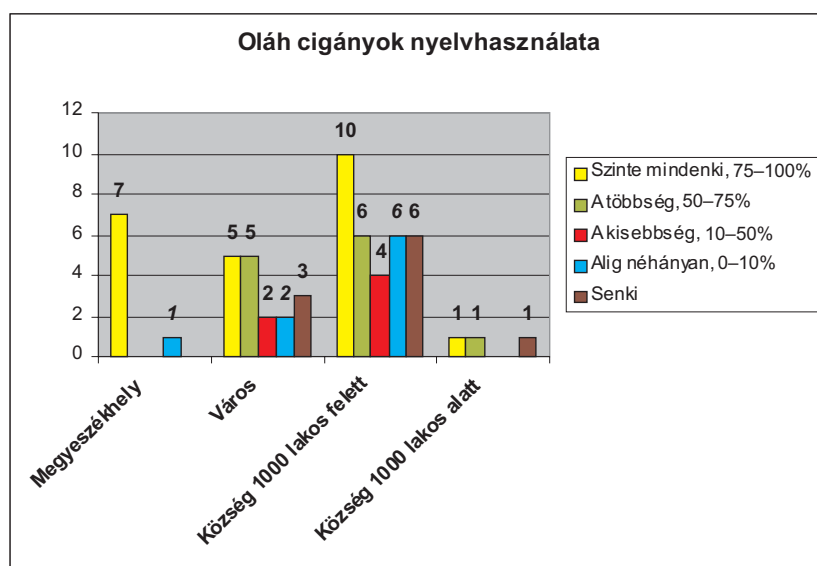
A kisebbségi önkormányzati vezetők szerint a mintánkba került települések csaknem kétharmad részében élnek a romani nyelv valamelyik dialektusát beszélő oláh cigányok is. Arra voltunk kíváncsiak, hogy ez a csoport mennyire őrizte meg cigány nyelvét, illetve mennyire tartja fontosnak annak ápolását.

Az adatokból megállapítható, hogy a települések csaknem 60 százalékában élő oláh cigány emberek életében nagyon fontos szerepet tölt be a cigány nyelv ápolása, hiszen ezekben az esetekben többségük vagy szinte mindenki beszéli a cigány nyelvet. Kevés olyan települést találtunk, ahol csak az oláh cigányok kisebbsége beszéli a cigány nyelvet, ám az esetek kb. egyharmadában csupán néhányan vagy senki sem beszéli már ősei nyelvét. A problémát tüzetesebben megvizsgálva arra a következtetésre jutottunk, hogy a legnagyobb arányú nyelvvesztés az északi és a keleti régióban érhető tetten, egyedül az itteni kisebbségi önkormányzati vezetők jelezték azt, hogy bár a helyi cigány közösségekben oláh cigányok is megtalálhatók, mégsem ritka, hogy közülük senki sem

21. diagram

használja már a cigány nyelvet. Ezeken a településeken a cigány közösség összetételére jellemző, hogy zömmel a romungrók alkotják, de mellettük kisebb arányban – kevesebb mint 20 százalék – élnek oláh cigányok és/vagy oláh cigányok és beás közösségek is. Más régiókban szintén megfigyelhetünk hasonló tendenciákat romungró dominancia és oláh cigány kisebbség esetén, azonban nem találtunk olyan települést, ahol az oláh cigányok közül senki sem használná az anyanyelvét (ennek oka az is lehet, hogy mintánkban az északi és a keleti régió felülreprezentált, valószínűleg más régiókban is találnánk hasonló példákat). Ugyanakkor ezzel a jelenséggel nem találkozunk minden olyan településen, még az északi és keleti régiókban sem, ahol a romungró csoportok dominálnak. Fordított esetekben azonban, amikor az oláh cigány közösségek nagyobbak, mint a többi cigány csoport, az oláh cigányok megőrzik nyelvüket, és többségük használja is a mindennapi életben.

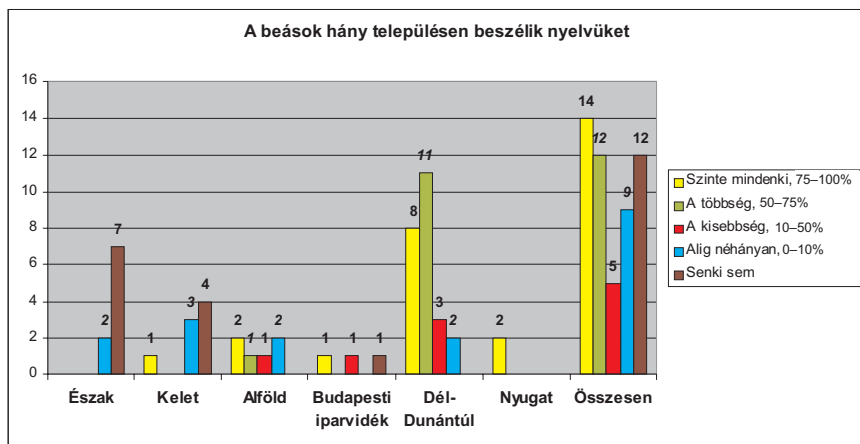
22. diagram

A beás cigányok nyelvhasználata

A beás nyelvi csoportnál, úgy tűnik, valamivel kisebb a nyelvhasználók aránya, mint az oláh cigányok körében. Ez az eltérés igen kicsi, a különbség adódhat a mintavétel módjából is. Megállapíthatjuk azonban, hogy azokon a településeken, ahol a beás közösségek élnek, az esetek felében a többség, illetve szinte mindenki ismeri és használja is a beás nyelvet.

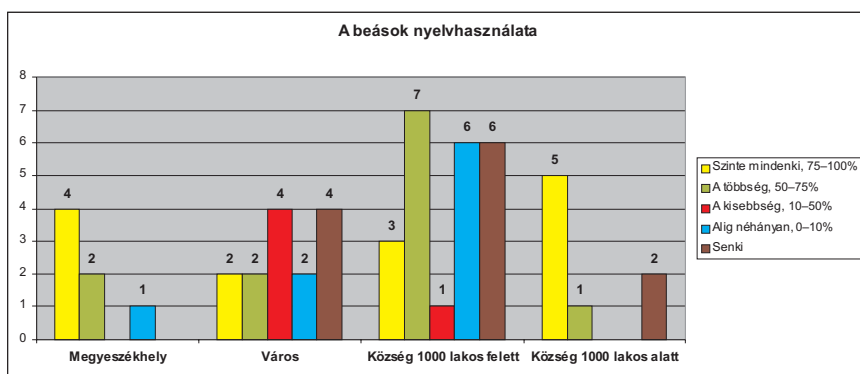
Hasonlóan az oláh nyelvi csoporthoz, feltűnően magas az északi és a keleti régióban azoknak a beás közösségeknek a száma, ahol alig néhányan vagy senki

ki sem beszél beásul, továbbá szembeűnő az is, hogy a hagyományosan beás közösségek által lakott dél-dunántúli településeken is három olyan települést találtunk, ahol csak a kisebbség beszéli, és két olyan községet, ahol alig néhányan beszélik ezt a nyelvet. Ezek közül az egyik településen a romungró többség mellett élnek beások és oláh cigányok is, a másik településen viszont a beás többségű cigány közösség mellett találkozhatunk oláh cigányokkal is.

23. diagram

Az oláh cigányokéhoz hasonlóan a beás közösségek közül is általában ott beszélik egyre kevesebben a nyelvet, ahol a romungró és/vagy oláh cigány közösségek mellett kisebb lélekszámú csoportot képviselnek. Azonban ez a jelenség ennél a csoportnál sem nevezhető általánosnak: azokra a településekre igaz leginkább, ahol a romungró csoportok dominálnak, ahol viszont a beás vagy oláh cigány közösségek vannak többségben, legalább a beás közösségek fele

24. diagram

érti és használja is ősei nyelvét. Itt, úgy tűnik, a romungró csoportok nagyságrendje, részaránya jobban meghatározza a beás közösségek nyelvvesztését, mint az oláh cigányoknál, ugyanakkor ismételten meg kell jegyeznünk, hogy a jelenség adódhat mind a minta kis számából, mind pedig az adatközlők esetleges torzításaiból is, hiszen ők is valamelyik csoporthoz tartoznak, és nem minden esetben vannak a más csoportokra vonatkozó pontos információik. Erre utal, hogy sok helyen nem tudtak vagy nem akartak válaszolni ezekre a kérdésekre.

Nyelvhasználati szokások

Kutatásunkban azt is megpróbáltuk kideríteni, hogy a kisebbségi önkormányzati vezetők véleménye szerint az egyes csoportok – gyerekek, fiatal felnőttek, középkorúak és idősek – milyen arányban értik meg egykori anyanyelvüket, illetve milyen arányban beszélnek, használják azt mindennapi életük során. Itt is elmondható – mint minden más nyelv esetében –, hogy többen értik, mint ahányan használják a nyelvet mindennapi életükben.

Az adatok értékelése előtt szükséges megismételnünk egy módszertani megjegyzést: négy Nógrád megyei településen – bár a kisebbségi önkormányzat vezetői szerint csak és kizárólag romungró cigány csoportok élnek – a cigány nyelvet mégis viszonylag magas arányban beszélnek. Ez egy érdekes jelenségre vagy esetleg tévedésre utalhat.

Adatainkból kitűnik, hogy várakozásunknak megfelelően elsősorban az idős romák értik és használják a cigány nyelvet: az értékelhető válaszok közül – igen nagy számban, 38 településen nem tudtak választ adni a nyelvi kérdéseinkre – csaknem 70 százalékban minden idős ember megérti, közülük viszont minden harmadik már nem használja azt a mindennapi életben.

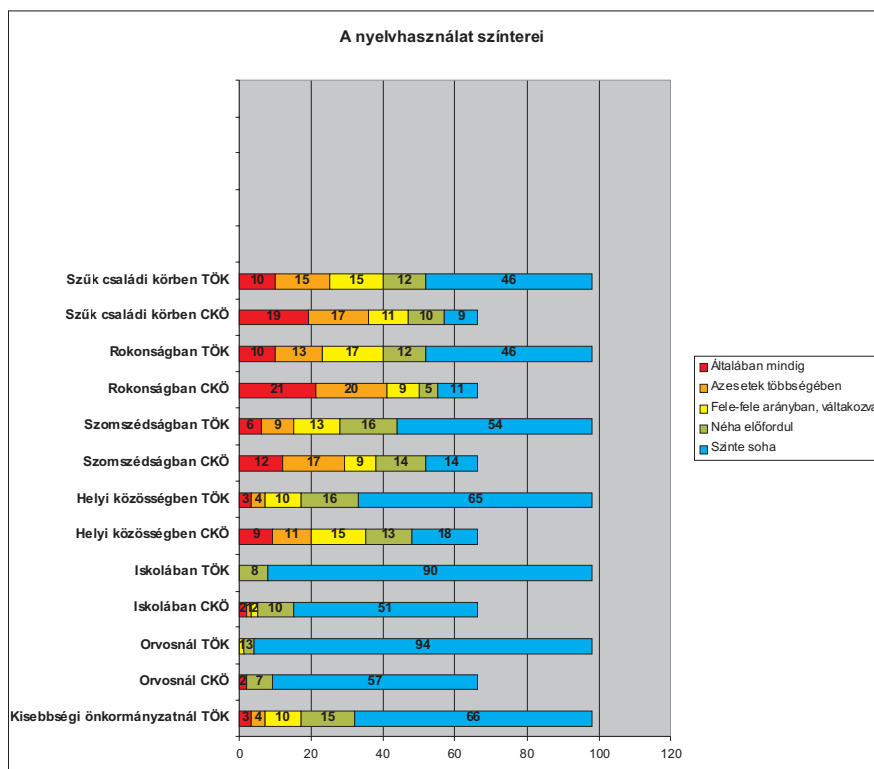
Lényegesen kevesebb településen, az esetek csaknem 40 százalékában érti meg minden középkorú roma a cigány nyelvet, közülük is a felénél alig több településen használják a mindennapokban. Úgy tűnik tehát, hogy a középkorú generáció kevésbé érti és használja anyanyelvét, mint az idősek, bár meg kell jegyezni, hogy a települések felénél a középkorúak legalább 75-80 százaléka érti a nyelvet.

Nem meglepő ezek után, hogy a roma gyerekek még kevésbé ismerik és használják a cigány nyelvet, mint a felnőttek vagy a fiatal felnőttek. Mindössze a települések 20 százalékában ismeri az összes gyermek a cigány nyelvet, de csak ezen települések felében használják a mindennapi életben.

Mindössze 6 olyan települést találtunk, ahol az oláh cigány közösség minden tagja ismeri és beszél is ősi nyelvét. Ezek általában községek, egyetlen megyeszékhely kivételével, és az esetek többségében a helyi cigány közösséget kizárólag vagy döntő többségben az oláh cigányok alkotják, egy esetben beás többség mellett élnek romungrók és oláh cigányok, egy másikban pedig a romungró többség mellett él oláh közösség is. Az esetek fele a keleti régióban, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében található. Összesen 11 településen vála-

szolták azt, hogy kicsik és nagyok, fiatalok és idősek egyaránt értik a cigány nyelvet, viszont nem mindenki használja. Egyetlen olyan eset volt – mégpedig Nógrád megyében, ahol a válaszadó szerint kizárólag romungrok laknak –, ahol mindenki értette, ám senki nem használta a nyelvet.

Arra is kíváncsiak voltunk, milyen társadalmi interakciós helyzetekben használják leginkább, illetve legkevésbé a cigány nyelvet a roma közösségek. Ha megfigyeljük az eredményeket, lényeges eltéréseket tapasztalhatunk a két becslés között. A CKÖ-vezetők sok esetben lényegesen többre becsülték a nyelv használatát bizonyos helyzetekben, mint a települési önkormányzat. Mindezek mellett igen határozott adatok rajzolódtak ki. Úgy tűnik, hogy a hivatalos ügyintézővel kapcsolatos helyeken, orvosnál, önkormányzatnál, iskolában általában nem használják – hiszen nem is nagyon van erre lehetőség – a cigány nyelvet, inkább magyarul beszélnek, bár néhány településen előfordul, hogy alkalomadtán elhangzik egy-egy cigány szó ezekben az intézményekben is. Ugyanakkor meglepő az is, hogy a templomokban csak elvétve használják a cigány nyelvet, még ritkábban, mint az iskolákban. Az is érdekesség, hogy a cigány kisebbségi önkormányzatoknál az esetek majdnem felében szinte soha nem hangzik el cigány szó.

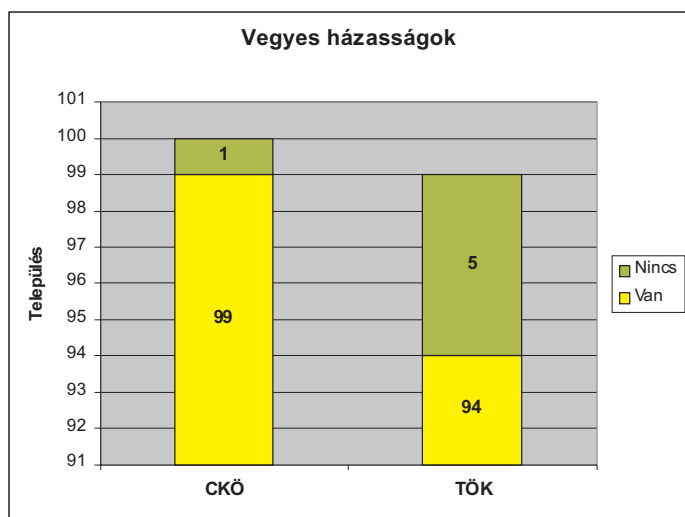

25. diagram

Mindemellett az élet intimebb szféráiban – különösen a CKÖ-vezetők megítélése szerint – viszonylag sok településen használják a cigány nyelvet a társadalmi érintkezések során. Elmondható, hogy minél intimebb a közeg, annál többször használják a cigány nyelvet: így leginkább szűk családi körben, az esetek több mint négyötödében legalább néha, de inkább az esetek többségében. Ugyanakkor a tágabb rokonsági körben – annak ellenére, hogy szám szerint némileg kevesebb településen használják – mégis intenzívebbnek látszik annak használata, hiszen az esetek kb. 60 százalékában általában mindig, de legalábbis az esetek többségében. Feltehetően egy nagyobb, ugyanakkor zárt közösség erősíti meg magát ezáltal, míg a szűkebb családban megengedett – egyszerűbb? – a magyar nyelv használata is, hiszen a mindennapi élet „eszközei”, mint a tévé, rádió, újság, magyar nyelven érhetők el. A cigány nyelvet leginkább családi események, esküvők, ünnepek (karácsony, húsvét, születésnap stb.), valamint vásárok, búcsúk alkalmával használják, de emellett az sem ritka, hogy minden helyzetben és alkalommal, amikor csak tehetik, beszélnek a nyelvet, ez utóbbi főként a dél-dunántúli beás közösségekre jellemző.

2. VEGYES HÁZASSÁGOK

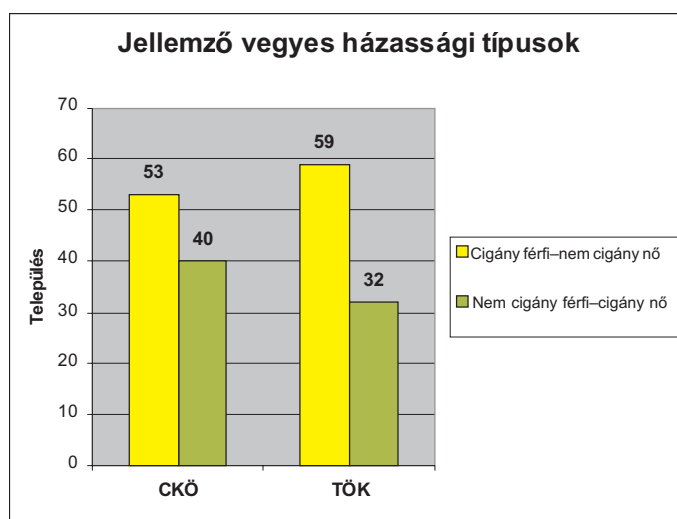
Arra a kérdésre, hogy a település cigány és nem cigány lakosai között előfordul-e házasság, egyetlen kivétellel minden kisebbségi önkormányzati vezető igennel válaszolt. Az egyetlen nemleges válasz egy olyan dél-dunántúli községből származott, ahol a cigány lakosság döntő többségét a beás nyelvi csoport alkotja, de mellettük csekély számban oláh cigányok is élnek. Nem sokkal tért el ettől a települési önkormányzat vezetőinek a vélekedése sem.

26. diagram

Ennél a kérdésnél fontos felhívni a figyelmet arra, hogy a megfigyelési egység ebben a kutatásban nem a család, a háztartás volt, tehát nem minden egyes családot kérdeztünk meg, és nem is minden egyes családról kérdeztünk véleményt, hanem a kisebbségi önkormányzati és a települési vezetők véleményét kértük ki arról, hogy ők hogyan látják, van-e vegyes házasság, és hogyan érzékelik, hová sorolják magukat a házasfelek.

Az adatok alapján a vegyes házasságoknál valamivel gyakoribb, hogy a cigány férfi nem cigány asszonyt visz a házhoz, de az sem ritka, hogy a cigány lány nem cigány férjet talál. Viszonylag kiegyenlített a helyzet az északi és keleti régiókban, valamint az Alföldön, ellenben a Dél-Dunántúlon és a budapesti iparvidéken valamivel erőteljesebb az a tendencia, hogy inkább a cigány férfiak kötnek házasságot nem cigány nőkkel.

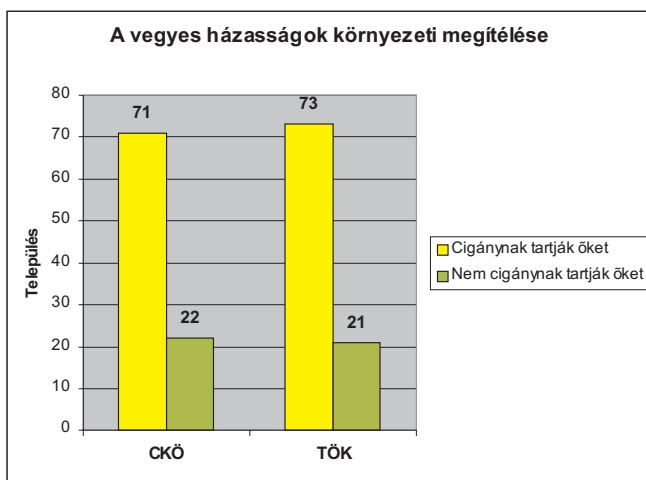

27. diagram

A cigány és nem cigány vegyes házasságok esetében a környezet – tekintet nélkül arra, hogy a házaspár férfi vagy nő tagja cigány származású-e – az esetek döntő többségében cigánynak minősíti az újdonsült családot, de előfordul néhány esetben az ellenkezője is. Itt nem látszik az azzal való összefüggés, hogy a cigány származású házafél férfi-e, vagy nő, de az adatok szerint az sem befolyásolja a kérdést, hogy a cigányság melyik nyelvi csoportjából származik a házastárs, bár úgy tűnik, hogy a romungró származásúaknak valamivel könnyebb elfogadtatniuk magukat a nem cigány környezettel. Megfigyelhető továbbá, hogy az egyetlen és egyben legfőbb szempont – ami a környezet megítélését befolyásolhatja – az új család életvitele, életmódja, kulturális közege.

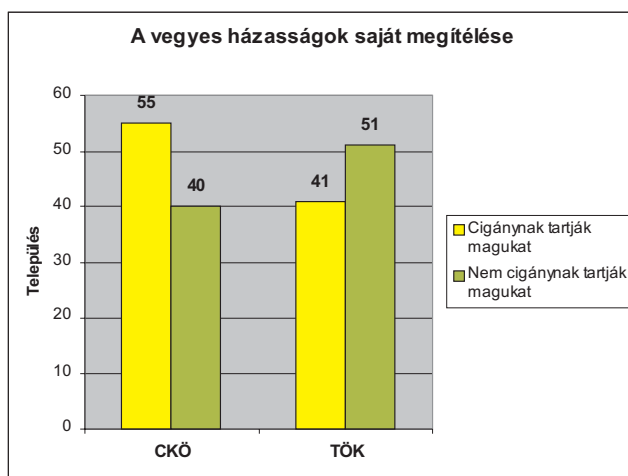
Ugyanakkor a vegyes házasságok kb. 40 százalékáról vélük úgy a házasságban élők, hogy inkább a nem cigányokhoz tartoznak. A különbség tehát meglehetősen szembetűnő a környezeti megítélés és saját maguk megítélése között. A kör-

nyezeti megítélés és a saját magukról alkotott vélemény közszégi és kisközszégi szinten mutat leginkább összecsengést. A húszból 17 olyan eset van, amikor a környezet nem cigánynak tartja őket, és önmaguk is hasonlóan gondolkodnak.

28. diagram

A városokban, megyeszékhelyeken viszont többen szeretnék magukat nem cigánynak tudni, mint amennyit a környezet engedélyez. Számokra lefordítva, ez azt jelenti, hogy a 31 városból, megyeszékhelyből mindössze három olyan települést találtunk, ahol a vegyes házasságokat a környezet és a házasfelek is nem cigánynak minősítették, legalábbis a CKÖ-vezetők szerint. Ebben a kér-

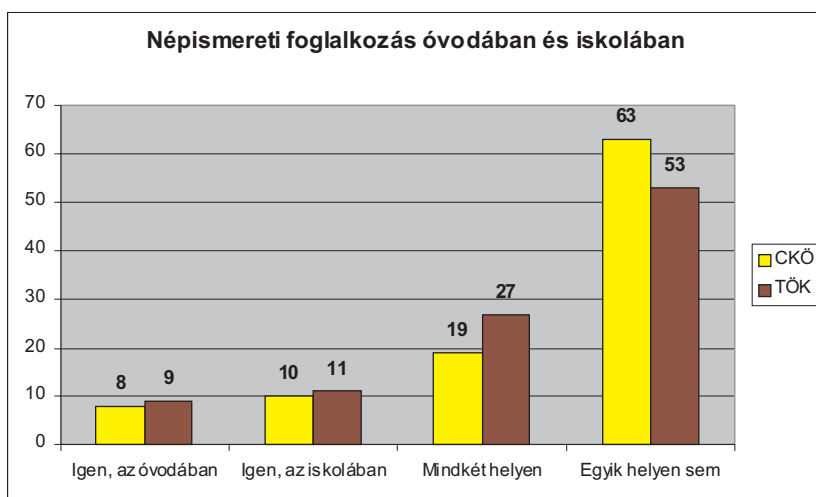

29. diagram

désben mutatkozott viszonylag nagyobb eltérés a települési vezetők és a CKÖ-tagok között. A polgármesterek még inkább asszimilációs igényt látnak a romák esetében, hiszen ők inkább úgy gondolták, hogy ezek a párok nem cigányként szeretnék meghatározni önmagukat.

3. HAGYOMÁNYŐRZÉS

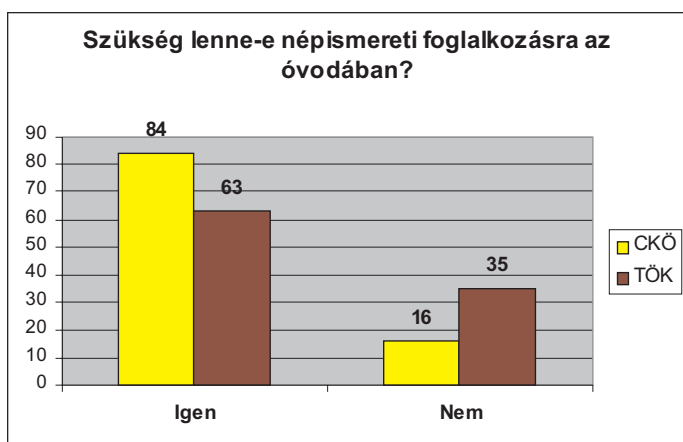
A felkeresett települések csaknem $\frac{2}{5}$ -ében az óvodában vagy az iskolában működik a cigányság történetét, szokásait, hagyományait bemutató foglalkozás. Az esetek csaknem felében az óvoda és az iskola is tart ilyen kurzust, azonban a települések egy kicsivel nagyobb részén inkább az iskolásoknak szervezik ezeket az órákat. Láthatóan a népismereti foglalkozásokat elsőként a nagyobb településeken vezették be, jó néhány megyeszékhelyen és városban is működik ez a program, továbbá a községek egy részében is, azonban az 1000 fő alatti lélekszámú településeken csak elvétve találkozunk ilyen kezdeményezéssel. A csak romungrók alkotta cigány közösségű települések majdnem felében működik népismereti foglalkozás, míg a csak beások által lakott két településen nem működik ilyen program, a csak oláh cigányok alkotta cigány közösségű településen pedig csak az óvodában tartanak ilyen foglalkozást.

30. diagram

A kisebbségi önkormányzati vezetők a települések túlnyomó részén fontosnak tartanak, hogy az óvodában vagy az iskolában bevezessék a népismereti oktatást. Érdekes, hogy egy alföldi városban, ahol már mindkét helyen működik ez a program, a CKÖ vezetése szerint nincs rá szükség. Legkevésbé az északi és a keleti régió (Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves, Szabolcs-Szatmár-Bereg)

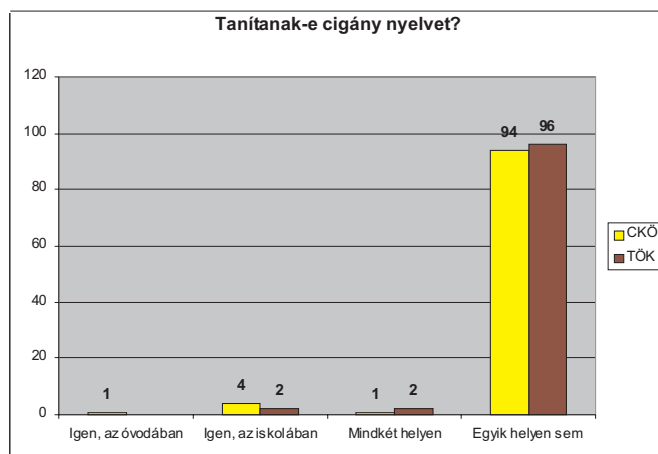
községeiben érezték úgy, hogy nem szükséges a cigányság hagyományaival, szokásaival megismertetni a gyermekeket. Feltételezzük, azért e vélekedés, mert sokan az asszimilációban látják az egyedüli kitörési lehetőséget az itteni rossz helyzetből.

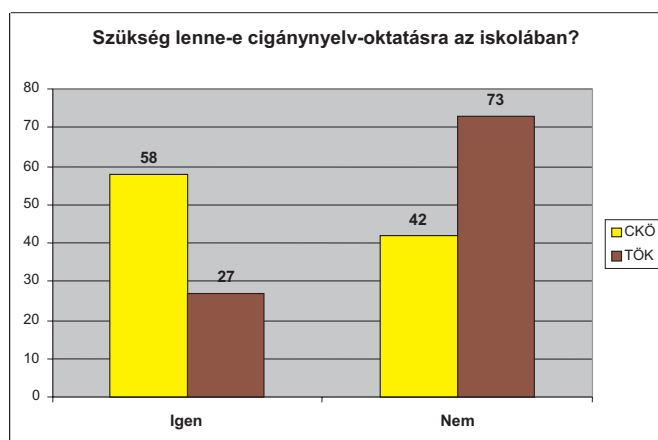
31. diagram

A népismereti oktatás viszonylag elterjedt ugyan, de a cigány nyelv ápolása, oktatása óvodai és iskolai keretek között még egyáltalán nem számít mindennaposnak. Összesen 6 olyan települést találtunk, ahol foglalkoznak nyelvi képzéssel: két helyen az óvodások is gyakorolhatják egykori – vagy jelenlegi – nyelvüket, de inkább az iskolában tartják a nyelvi foglalkozásokat. A hat települést hat különböző megyében találtuk: Bács-Kiskun, Baranya, Komárom-Esztergom, Heves, Békés és Tolna megyékben, nagyságuk szerint egy megyeszékhely, két város és három község. Vélelmezhetően ebben a kérdésben jelentős szerepe van a nyelvoktatásra képes szakemberek hiányának is. Egyetlen olyan település van ezek között, ahol az óvodában és az iskolában is zajlik mind népismereti, mind pedig nyelvoktatási program: egy Tolna megyei községben, ahol zömmel beások és mellettük oláh cigányok élnek. A nyelvoktatással foglalkozó települések felében nem foglalkoznak népismereti oktatással.

A nyelvoktatás megszervezése iránt a települések csaknem 60 százalékában lenne igény a CKÖ-vezetők szerint. Meglepő, hogy a csak romungrók alkotta cigány közösségek vezetőinek majdnem fele vélekedett úgy – főként Borsod-Abaúj-Zemplén és Nógrád megyében –, hogy fontos és szükséges lenne a nyelv oktatása, ápolása, ugyanakkor a kérdésre nemmel válaszolók között túlnyomórészt a főként vagy kizárólag romungrók alkotta cigány közösségek kisebbségi önkormányzatait találjuk. Legkevésbé az északi és a keleti régióban (Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg) tartják szükségesnek a nyelvoktatás bevezetését, míg a dél-dunántúli régióban a 25 település közül 23-ban tartanák fontosnak.

32. diagram

33. diagram

Összességében 56 településen válaszolták azt a kisebbségi önkormányzatoknál, hogy szükségesnek tartanák mind a népismereti, mind pedig a nyelvoktatás bevezetését az alapfokú oktatásban, 28 esetben csak a népismeret bevezetését tartanák fontosnak, 2 esetben csak a nyelvoktatást, míg 14 esetben egyiket sem tartják szükségesnek. Ez utóbbiak közül hat település esetében nincs adatunk az ott élő cigány lakosság összetételéről, négy településen csak romungrók élnek, egy településen pedig romungró többség él, míg három helyen beások és oláh cigányok. Az északi és a keleti régióban (Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Békés megyékben) találhatóak túlnyomórészt ezek a települések. A megyeszékhelyeken mindenütt mindkét típusú képzést fontosnak és szükségesnek tartják, míg a többi településtípus esetében, feltehetően a megvalósítás nehézségei miatt is, könnyebben lemon-

danak egyikről vagy másiktól, esetleg mindkettőtől. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a kisebbségi önkormányzatok vezetői között is vannak olyanok, akik a településen működő népismereti vagy nyelvoktatási programról úgy nyilatkoztak, hogy tulajdonképpen nincs is rá szükség (egy-egy ilyen települést találtunk mindkét képzés esetében).

A hagyományok ápolásának másik kiemelkedő formája a különböző művészeti együttesek létrehozása. Kutatásunk tapasztalatai szerint hagyományőrző csoportok a települések 60 százalékában működnek. Számos helységben egyetlen ilyen együttes működik, viszonylag gyakori az is, hogy kettő, de csak elvétve találtunk olyan települést, ahol három is tevékenykedik. Azokon a településeken, ahol kizárólag egy anyanyelvi csoport alkotja a helyi cigány közösséget, az esetek csupán $\frac{1}{3}$ részében működik hagyományőrző csoport. A csak beás vagy csak oláh cigányok alkotta közösségekről a kis esetszám miatt nem tudunk túl sokat megállapítani – a mintában szereplő településeken nem működik hagyományőrző csoport –, a csak romungrók alkotta közösségeknél viszont meglehetősen magas azon települések száma – 30-ból 19 –, ahol nincs egyetlen ilyen csoport sem. A hagyományőrzőket nélkülöző romungró települések nagy része az északi és a keleti régióban található, Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Hajdú-Bihar megyében.

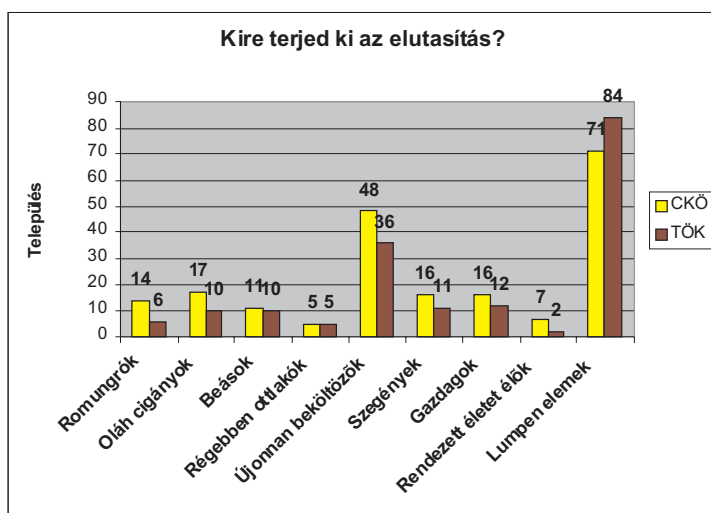
4. A CIGÁNYOK TÖBBSÉG ÁLTALI MEGÍTÉLÉSE

Miután kiderült, hogy igen sok adatuk van a nem cigányoknak is a romákról, kíváncsiak voltunk arra is, hogy milyen vélemény alakult ki róluk. Ezt a kérdést is feltettük mind a két oldalnak, tehát megkérdeztük a CKÖ-vezetőket is

34. diagram

arról: mit gondolnak, hogyan vélekednek róluk a nem cigányok. Kicsit meglepődtünk, hiszen ebben is nagyon hasonlóak az eredmények.

35. diagram

Általános nézetként jelent meg, hogy alapvetően csak a cigányok bizonyos csoportjaival szemben jelenik meg elutasítás. Bár 5 településen a vezetők azt mondták, hogy egyáltalán nem szereti senki sem a cigányokat, bármilyen tulajdonságaik legyenek is.

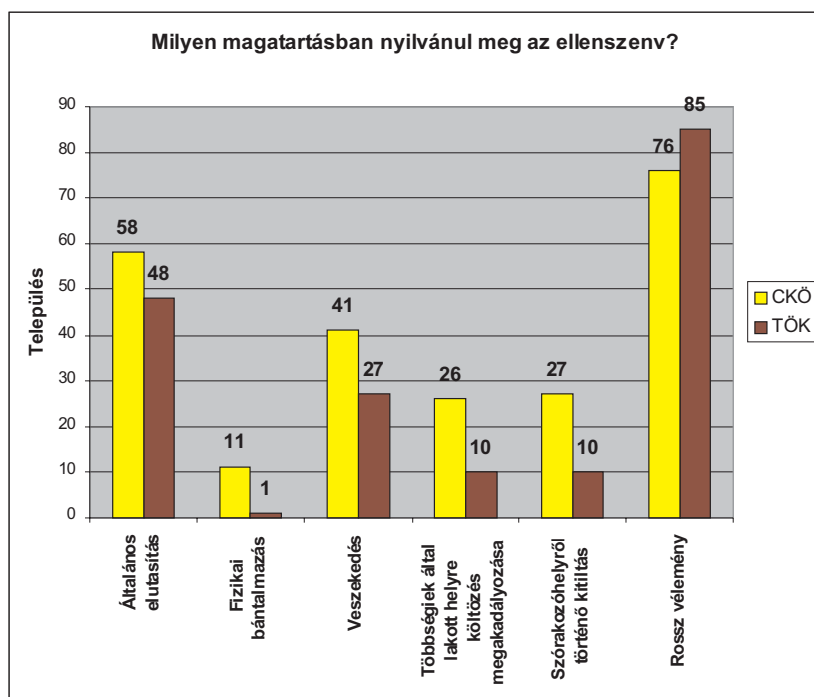

36. diagram

Az adatainkból az is látható, hogy 5–15 százalék körül minden cigány csoport kapott elutasító véleményt, de kiugróan magas az ellenszenv az újonnan beköltözők esetében. Több helyen megfogalmazták a „mi cigányainkat már domesztikáltuk, de az újonnan beköltözőkkel nem tudunk mit kezdeni” típusú véleményt; sokan az egyre nagyobb arányú cigány beköltözésben és a nem cigányok elköltözésében látják a település állapota általános leromlásának jelét. Hasonló módon ítélik meg a „lumpen elemeket”, bár ez a többség értelmezésében azokat jelenti, akik nem úgy viselkednek, ahogyan a többség elvárja. A CKÖ-vezetők szerint is ez a két probléma valóban jellemző, ők is hasonlóan vélekednek erről a kérdésről. Ezek után természetesen megkérdeztük, hogy kik azok, akik ennyire nem szeretik a romákat.

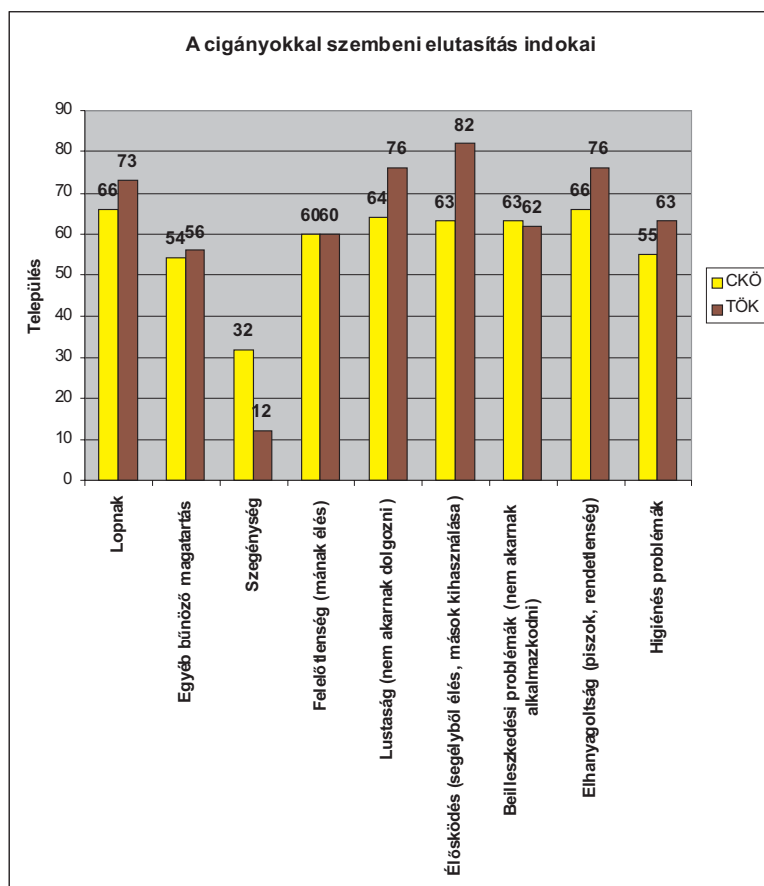
Talán a legmegdöbbentőbb adatokat éppen az erre a kérdésre adott válaszokban kaptuk. Mert hát különböző foglalkozási csoportok esetében is voltak ilyen vélekedések – az egyik polgármester a pedagógusokat kifejezetten rasszistának gondolta: „köztudott, hogy a pedagógusok is rasszisták, nem nagyon örülnek, hogyha cigány gyerekek valamelyik iskolában megjelennek, illetve ott növekszik a számuk...” A települések döntő többségében viszont – a települési vezetők szerint – minden „rendes fehér ember” alapvetően utálja a cigányokat.

Az ilyen nagyarányú elutasítás természetesen különböző formákban nyilvánul meg.

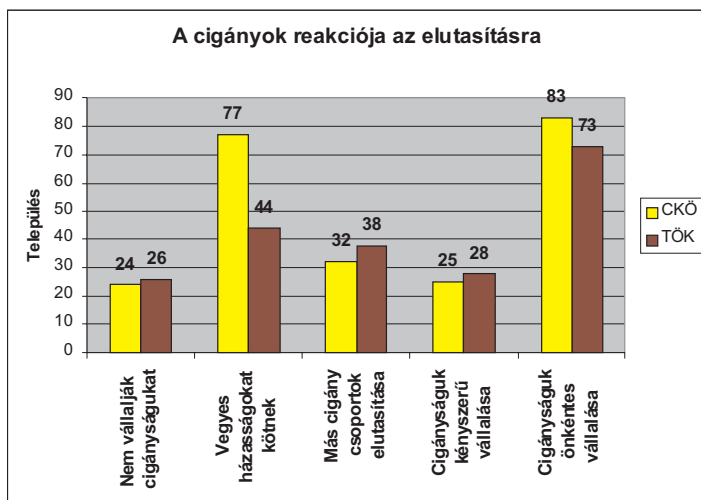
37. diagram

Általában az alapvetően „csak” rossz vélemény és a mindennemű kapcsolat elutasítása a döntő módon meghatározó magatartásforma, de nem egy esetben van szó lakóhelyi diszkriminációról, a saját elvárásokkal kapcsolatos vélemény indulatos közléséről, szórakozóhelyről történő kitiltásról vagy akár fizikai bántalmazásokról is. Természetesen kíváncsiak voltunk arra, hogy mivel tudják indokolni az ilyen irányú magatartásokat, tehát mit tettek a cigányok, ami miatt ennyire büntetni kell őket.

38. diagram

A fenti ábra alapján elmondható, hogy még napjainkban is az évtizedek-évszázadok óta meglevő sztereotípiák széles spektrumát vallja – legalábbis a települési és a CKÖ-vezetők szerint – a nem cigány emberek nagy része. Így biztosak abban, hogy a magyar népesség általában úgy gondolja, a cigányok többsége lop, egyéb bűnöket követ el, mindemellett nem dolgozik, segélyekből él, számolatlanul szüli a gyerekeket, és persze bűdös is.

39. diagram

Mindezek után a cigányok nagy számban próbálnak rejtőzködő vagy „menekülő” magatartást folytatni, hiszen a cigány származás bélyegével a homlokon esélyük sincs a mindenki által olyan nagyon várt beilleszkedésre. A többség persze nem tud mit tenni – „látható kisebbségről” van szó –, de egyre többen tagadják meg saját identitásukat, kötnek vegyes házasságot, vagy kezdenek el hasonló módon gyűlölködni bizonyos cigány csoportokkal szemben, saját maguk „másságát” kiemelve.

Érdekes az interjúk során szerzett néhány tapasztalatot is ismertetnünk. Mivel az interjú nem olyan személytelen, mint egy kérdőív, a beszélgetésben a kérdezett feloldódik, könnyebben fogalmazza meg véleményét, és az elhangzottak sok esetben tükrözik a száraz adatok mögött rejlő nézeteket.

Mélyreható elemzés nélkül is három kategóriába sorolhatjuk a véleményeket. Először is vannak, akik már „szinte egyenrangú félként” kezelik a cigányságot, legalábbis bizonyos csoportjaikat. Az ő véleményükben erősen keveredik a saját meggyőződésük szerinti segíteni akarás egy atyáskodó szerepkörrel.

„– Ön hogyan ítéli meg a cigány–magyar együttélést?

– Toleránsan. Természetesen vannak olyan esetek, amelyek borzolják a kedélyeket. Ha a kérdés általában van feltéve, akkor azt mondom, hogy jó. A korábbi hagyományoknak megfelelően a cigányok a város peremén éltek, de akik már nem érezték magukat jól ott, szép lassan elkezdtek beköltözni, és ma már a városnak minden pontján megtalálhatók. És ők nem is mind vallják magukat romának, van, aki már felnőtt ezen a szinten, azon az értelmi szinten, hogy megtagadja a saját múltját. Ezen túl lehet lépni, és felvállalják az új világot, odatartozásukat, ők tudnának a legtöbbet segíteni a többieknek. De erre a szintre még igazán kevesen jutottak el. Ez az általános. Ha a mélyére nézünk, az életformából és azokból a különbségekből adódóan, ahogy a romák és a nem romák szemlélik az életet, vannak esetenként feszültségek,

és elsősorban önmagukkal. Amikor itt rendőrségi beavatkozásra volt szükség, mert ilyen is volt, vagy amikor nekem kellett békíteni csoportokat, akkor arról volt szó, hogy két familia egymásnak ment, és az ásó, kapa, minden volt... Nincs olyanfajta atrocitás, ami roma és nem roma között lenne. Viszont azzal, hogy egymással ilyen helyzetekbe keverednek, ezzel természetesen a magyar lakosságnak is okoznak kellemetlen perceket. De ezt nem tartom veszélyes dolognak. Egyre kevésbé szokás. Mi megnyitottuk a rendezvényeinket is, gyakorlatilag mindent, mindenki előtt. És egyre többen vesznek részt ünnepségeinken, programjainkban, azt kell mondani, tényleg jó látni, ahogy beépülnek és beilleszkednek, mert hogyha nem tudnám, hogy ő cigány, akkor eszembe nem jutna, mert a viselkedésével meg magatartásával és az itteni életvitelével semmi nem utal rá. Vannak persze gondjaink is, főleg a környékben élő romák miatt, olyan félreeső helyek, ahol egyszemélyes elbeszélgetéseket lehet folytatni akár nekem személyesen a tulajdonossal, hogy nem zárhatja ki onnan a cigányokat, fiatalokat. Így volt ez a diszkóval is, amikor jelezték nekem a cigány képviselők, hogy nem engedik be a fiataljaikat a diszkóba. Nyilván ezzel mindjárt foglalkoztam, mert nem tartom ezt egy jó megoldásnak. Inkább mindenhova oda kell őket vinni, és a környezet fogja őket formálni, nevelni. És ezáltal változhatnak a dolgok. Úgy gondolom, hogy alapjában véve nagyon jó irányban haladunk. Egy tény, hogy az ő családmmodelljük egészen más, mint a nem romáké, ebből adódóan a népességük lényegesen nagyobb arányban nő, ez már jelentkezik az iskoláinkban, óvodáinkban, egyre nagyobb létszámú a beírt cigány gyerekek aránya. De igazából alapvetően nagy problémát nem okoznak. Nincsenek olyan szembenállások, mint amilyenekről lehet néha hallani, hogy más településen falat építettek, meg mindenképpen külön iskolát csináltak nekik, mert annak idején, amikor cigánytanítóként idekerültem, éppen az volt az egyik célkitűzésem, hogy ezt az állapotot számoljuk fel. Mert kényelmes volt ugyan a cigányoknak, ott volt közel az intézmény. Jó volt nekik, mert ott semmiért nem kellett fizetni. A pedagógusok között több olyan volt, aki tényleg élethivatásaként kezelte ezt a kérdést, és ilyen szempontból is praktikus volt a dolog. De ami miatt nem tartottam igazán jónak a helyzetet, és azt gondolom, hogy akkor járunk jó úton, hogyha nem szeparáljuk őket, mert így azok a példák, amiket elvárnak, hogy hassanak rájuk, azok nincsenek ott, a környezetükben. És hát most is, van olyan kisegítő intézményünk, ahol többségében ők vannak jelen, viszont az összes intézményben is jelen vannak, beleértve az óvodát és az iskolát is a cigány tanulók, egyre nagyobb arányban.”

A másik jellegzetes véleménynek a már megszokott sztereotípiákat nevezhetjük. Ezek a települési vezetők általában a szociális helyzetből és az ebből kialakuló feszültségekből vonnak le következtetéseket.

„– Persze, a cigányok. Én három éve vagyok polgármester, de ide magyar ember, egy kezemen meg tudom számolni, hogy hányszor jött, a roma viszont csőstől jön segélyért.

– Ennek mi az oka?

– A magyar sem kap sokkal többet, csak másképp osztja be. Amikor ők megkapnak valami pénzt, akkor egy-két napig Kánaán, náluk nem probléma, én nem is láttam még görögdinnyét vagy paradicsomot, paprikát, ők meg kilószám viszik. Tálcaástól viszi, amikor kap pénzt. Aztán, hogy holnap mi lesz, az nem érdekli.

Nagyon más perspektíva nincs. Meg az ital, a cigaretta. Ha az a probléma, hogy a gyerekemnek nem tudok tízórait venni, akkor ne az legyen az első, hogy nekem egy doboz cigarettám legyen, ugye? Meg a játékgépbe szórom az 500 forintokat, közben

megiszom egy-két deci pálinkát, a gyerek meg éhes. Nem mindenki közülük se, mert tapasztalható, hogy próbálnak igazodni, tudom, hogy borzasztó nehéz. De a többség viselkedése óriási kívánnivalókat hagy maga után. A szegénység nem jogosít fel senkit olyan viselkedésre, ahogy ők viselkednek, meg ez a rengeteg lopás is...”

„– Mi a falu vélekedése általában a cigánykérdésről?

– Az én véleményem tükrözi a faluét, az emberek mélységesen fel vannak háborodva azon, hogy munka nélkül soha nem tesznek le semmit az asztalra, és mégis csinálják a gyerekeket, megpróbálnak abból élni. Itt az állam egy óriásit hibázott, mert erre semmi szükség nincs, ezt nyugodtan mondhatom. Hogy olyan támogatásokat adnak a cigányságnak. A normális cigány megáll kettőnél, maximum háromnál, mert tudja, hogy a gyerekemnek, ha meg akarom adni azt, hogy ne olyan sorsban éljen, ahogy én éltem, akkor a gyerekek után kapott ilyen-olyan szociális juttatásból nem tudok megélni. Itt pontosan azokkal az emberekkel szaporítjuk az országot, akikből semmi nem lesz, és csak teher lesz belőlük, és hatványozódnak. Itt nagyon elszállt a dolog, és erre nincs szükség.”

A harmadik jellegzetes típus a „szókimondó”, aki véleményében már erősen rasszista felhangot üt meg. Hivatkozási alapja, hogy ő régóta ismeri a cigányokat, szinte együtt nőttek fel, és akinek más a véleménye, az költözzön közéjük.

„A hetvenes évek elejétől a cigányok betelepültek, végig a lakosság összetétele miatt a település – a cigányok miatt, ki merem jelenteni – pusztulásnak indult. Nem dolgozták a földeket, loptak, a magyar emberek innentől kezdve nem szívesen természettek, mert úgyis lelopják, minek. Több összetűzés volt a magyar és a cigány lakosság között, mindig amiatt, hogy a cigány lop, és tényleg lop. Ahogy a mai napig is, és megkezdődött az, hogy a fiatal magyar lakosság kezdett innen elvándorolni. Az is oka ennek, hogy fejlődött az oktatás, különféle szakmákat tanultak ki a fiatalok, és a szakma után el kellett menniük gyárakba. Tehát két okból mentek el innét a fiatalok: tanultak, és olyan szakmákat, hogy a környéken nem tudtak ezzel boldogulni, tehát mentek a városokra. Másrészt pedig a lakosság összetétele taszította őket. [...] Most ott tartunk, hogyha az infrastruktúrát nem tudjuk fejleszteni, akkor ez 10 év múlva 100 százaléban cigány település lesz, mert akkor már az sem marad itt, aki akar, taszítja a magyar lakosságot a cigányok kultúrája, életmódja, a szemetes-piszkos hozzáállása a dolgokhoz. [...] Büdös a munka nekik, egyenesen megmondom: tisztelet a nagyon kevés kivételnek, a cigánynak igenis büdös a munka. [...] Sajnos, az a baj, hogy a cigány ember igénytelen, tisztelet megint a kivételnek, de ebből is kevés van. Aki piszkosan, retkesen jelenik meg a hivatalban, aki eszik, iszik meg a szükségleteit elvégzi, annak elég ez a pénz. [...] Odáig fajult a dolog, hogy a falu lakossága nekem tapsol, hogy végre egy polgármester, aki nem hagyja őket lopni. Lehet, hogy elég nyers a nyilatkozatom, de én velük nőttem fel, aki erről más véleménnyel van, legyen egy évig szomszédja cigánynak, járjon a gyereke osztálytársként cigányokkal, 180 fokot fordul majd a véleménye.

Különösebb összegzés nélkül ennyit mondhatunk vázlatosan a vizsgálatunkba vont települések szociológiai jellemzőiről, népességéről, infrastruktúrájáról, a cigány lakosság jellemzőiről, valamint a cigány–magyar együttélésről, a cigányokról való vélekedésről. Ezek a viszonyok is alapvetően befolyásolják a cigány kisebbségi önkormányzatok működésének sikerességét, a következőkben leírtakhoz mindig vegyük figyelembe ezeket a társadalmi viszonyokat is.

VII. A KISEBBSÉGI ÖNKORMÁNYZATOK MEGALAKULÁSA

1. FOLYAMATOSSÁG ÉS MEGSZÚNÓ TESTÜLETEK

Korábban már jeleztük, alapvető célunk az volt, hogy olyan települések cigány kisebbségi önkormányzatait vizsgáljuk meg, ahol a testületet már az első ciklus, azaz 1994 vagy az 1995-ös pótválasztás óta megválasztották, és meg is kezdte működését. Rákérdeztünk azért arra is, hogy a jelenlegi CKÖ elnöke milyen időpontra emlékezik az első testület megalakulását illetően. A 100-ból két olyan település volt, ahol teljesen „vad” időpontot mondtak, hiszen még a kisebbségi törvény születése előtti időre (1989 és 1991) tették az első testület megalakulását. Valószínűsíthető, hogy egy civil szervezet alakult meg ebben az időpontban, amely később alapja lehetett a megválasztott önkormányzatnak. Hárman viszont – tévesen – 1998-ra tették az első testület megalakulását, a hivatalos nyilvántartások ugyanakkor minket erősítettek meg.

Érdekesnek tűnik az a kérdés, hogy mennyire volt folyamatos a működés egy adott ciklusban, vagy pedig már a ciklus lejárta előtt befejezték a munkát. Természetesen erre is volt példa 12 esetben. Egy olyan településről tudunk, amelynél az első két ciklusban – 1994-től és 1998-tól kezdődően is – mindkét esetben hamarabb szűnt meg a munka, valamint további 7 olyan településről, amely esetében a képviselők 1994 és 1998 között nem töltötték ki végig a mandátumukat. A maradék 4 eset a második ciklus idején, évente egy megszűnő CKÖ-t jelent. Az elemzés során ezekből az adatokból csak az vált nyilvánvalóvá, hogy a több megszűnés – természetesen – az első ciklusban volt, vélhetőleg a helyzet újdonsága miatt. Egy másik esettanulmányom eredményéhez hasonlóan⁶¹ (illetve más kutatások eredményei szerint is) az első ciklus, az 1994–1998 közötti periódus csak a tanulás időszakát jelenthette, egyaránt vonatkozik ez mind a kisebbségi, mind a települési vezetőkre. Így a kezdeti tapasztalatlanság időszakában e néhány eset nem tűnik soknak. Nem találtunk összefüggést a megszűnés kapcsán sem megyei, sem regionális szinten, nincsenek ismétlődések, jellegzetességek, tehát a helyi adottság függvényében történtek a dolgok. Egyedül annyi mondható el, hogy a településtípus szerinti elemzés során láthatóvá vált, hogy a 10 megszűnésből minden esetben nagyobb községről van szó, de ezt a minta kiválasztásából adódó véletlen adatnak tekintjük.⁶²

⁶¹ Kállai Ernő: Az abonyi cigány kisebbségi önkormányzat működése. *Regio*, 1998/4. sz.

⁶² A 100-as mintába került 8 megyeszékhely, 24 város, 57 község 1000 lakos felett, és 11 község 1000 lakos alatt.

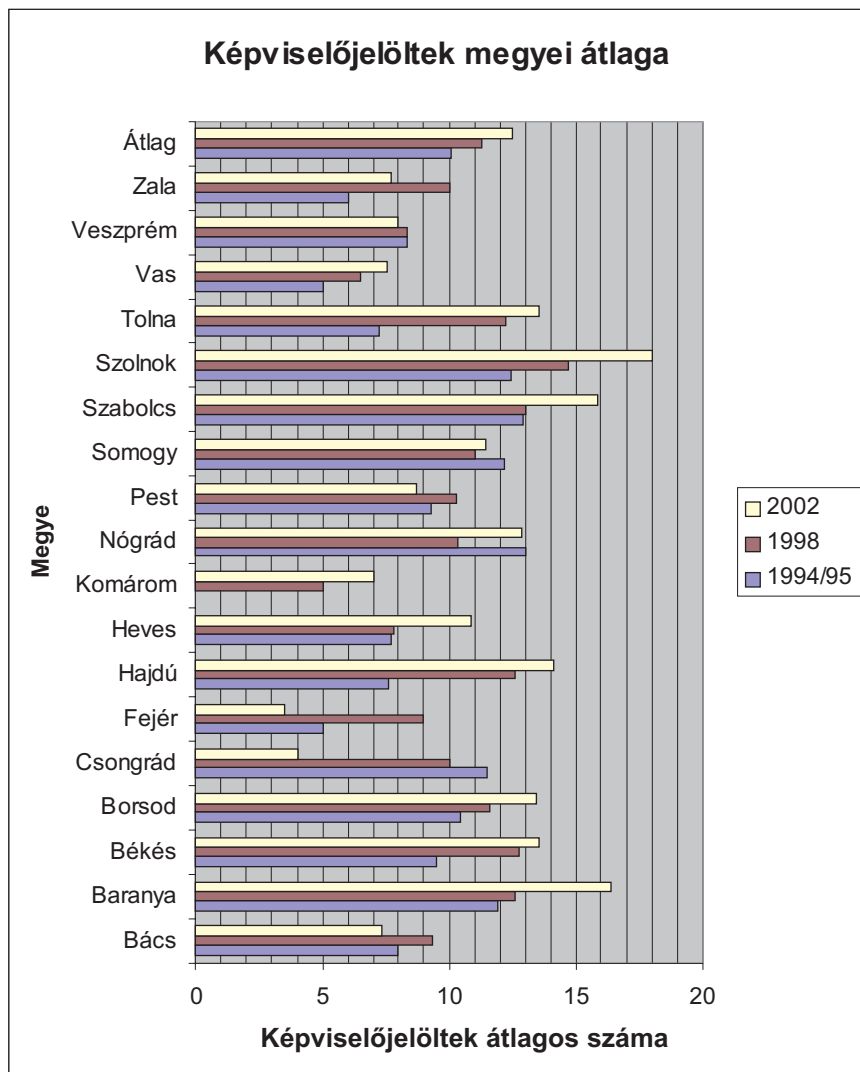
2. A VÁLASZTÁSON RÉSZT VEVŐ KÉPVISELŐJELÖLTEK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA ÉS A JELÖLTEK MOTIVÁCIÓI

Már a harmadik választási ciklusban járva folyamatosan tanúi voltunk annak, hogy igen nagy mértékben emelkedett a CKÖ-k száma. Kíváncsiak voltunk arra, hogy az általunk vizsgált települések tekintetében van-e elmozdulás a képviselőjelöltek számában, tapasztalható-e változás, vagy egy kiegyenlített – és ezáltal egy jól körülhatárolható, meghatározott – körről van szó az aspiránsok esetében, ami alapvetően a politizálással foglalkozó vagy az iránt érdeklődő személyek számát is jól jellemezheti.

Áttekintve a három ciklus választásának eredményeit, a következőket tapasztaltuk. Az első ciklusban egy településen a legkisebb számú jelölt 3 fő volt, a legtöbb 29. A legfontosabb mégis az, hogy 58 település esetében a jelöltek száma 5 és 10 közötti volt, tehát a többség esetében nem túl nagy számú, de a demokratikus választáshoz elegendő képviselőjelölt mérette meg magát a helyi közösséggel. 1998-ban 30 volt a legtöbb jelölt egy településen, de a települések többségében (70) már 5 és 15 közötti volt a jelöltek száma, mégpedig úgy, hogy a nagyobb számok 10 és 15 között mozogtak. 2002-ben már 50 fő jelentette a legnagyobb jelöltszámot egy településen. A mezőny pedig tovább bővült, mivel a települések döntő többségében – 76 település – 5 és 17 között volt a jelöltek száma.

Érdekes megvizsgálni a területi és településtípus szerinti megoszlást is. Az megyei átlagok nem mutatnak különösebb eltérést: 1994/95-ben a megyében levő képviselők száma átlagosan 7 és 13 fő közötti, hasonlóan 1998-hoz, és 2002-ben is csak a felső érték emelkedik 18-ra. Érdekeség, hogy Szolnok megyében folyamatosan a legmagasabb az átlag, a kiugró települési értékeket pedig – 25, 30 és 50 jelölt egy településen – folyamatosan Borsod megye produkálta. Figyelemre méltó az is, hogy a harmadik ciklusban látványos visszaesést produkált Csongrád, Fejér és Bács-Kiskun megye, de ettől – és néhány, a második választás idején történő megingást eltekintve (bár ez adódhat a becslések hibáiból is) – folyamatos fejlődésnek vagyunk tanúi.

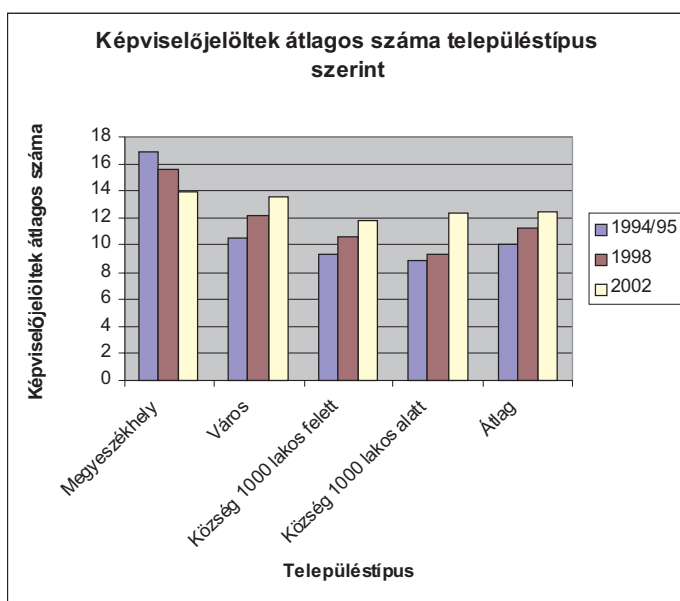
Az igazi eltérést a településtípusok esetében tapasztaljuk, bár ez sem tűnik rendkívüli meglepetésnek. Mint látható, 1994/95-ben lényegesen több jelölt volt a megyeszékhelyeken, mint a kisebb településeken, az 1000 lakos alatti községekhez képest közel a duplája. Ez azonban nem válik tendenciaszerűvé, hiszen a következő két ciklusban gyakorlatilag kiegyenlítődik az arány. Így ebben az esetben annak lehettünk tanúi, hogy a nagyobb településen élők „előbb ébredtek”, hamarabb szereztek tudomást a kisebbségi törvény megszületése után az adott lehetőségről, mint a kistelepüléseken. Ez az információhiány azonban az évek múlásával fokozatosan megszűnt.

40. diagram

Mindezen eredmények alapján jól látható, hogy igen dinamikusán bővült a választáson képviselőjelöltként részt vevők száma. Pedig számos megállapítás szerint – és sok minden fog elhangzani erről még ebben a kutatási beszámolóban is – nincs igazán elismertsége sem a kisebbségi önkormányzatoknak, sem a képviselőknek. Ennek ellenére mégiscsak jelent valamiféle vonzerőt a politizálni kívánó roma emberek számára ez a pozíció. Vélekedésünk szerint ennek több oka is lehet. Egy ilyen megbízatás egyrészt helyi szinten, különösen kis településen jelent még valamiféle elismertséget. A kutatásunk is arra a

megállapításra jutott, hogy valószínűleg nem a tiszteletdíjből fakadó, nem túl jelentős anyagi előny motiválja az embereket, sokkal inkább a képviselőséggel járó informális kapcsolatok kiépítésének lehetősége, amely hosszú távon már anyagi előnnyé is transzformálható. Hasonlóan vonzó lehet az ún. „kedvezményes hely” megszerzésének a lehetősége is, amely esetben valaki már a települési önkormányzat képviselője lehet, és ez az előbb említett kapcsolatok mellett azonnali anyagi haszonnal is jár, mivel a települési képviselők már nagyságrendekkel nagyobb tiszteletdíjban részesülnek. Hasonlóan feltételezzük, hogy több embert motivál az indulásban a „nagypolitikába” való belépés első lépéseként a helyi tisztség elnyerése is. Hiszen ez szükséges ahhoz, hogy valaki az Országos Önkormányzat képviselője legyen, illetve akár más, országos vagy megyei pozíciót betöltsön, szintén az előbb említett, hosszú és rövid távon felhalmozódó kapcsolati és anyagi tőkével együtt.

41. diagram

Megvizsgáltuk azt is, hogy most, a harmadik ciklusban képviselői mandátumot elnyertek töltötték-e már be ilyen funkciót, és ha igen, mikor és mennyi ideig.

Az elemzésből jól látható, hogy a mai tagok közül 1 fő 22 település esetében, 2 fő 34 település esetében, 3 fő 18 település esetében képviselő volt már az első ciklusban is, és csak 8 településen nem mutatható ki ez az összefüggés egyetlen személy esetében sem. A második ciklus elemzése szerint azon települések száma emelkedett, ahol már többen is tagok voltak 1998-tól kezdődően. Végül áttekintve a folyamatot, kiderült, hogy igen nagy számban léteznek

olyan települések, amelyek esetében egy, kettő vagy három – sőt hat olyan település is van, ahol mind az öt – képviselő folyamatosan ellátja ezt a funkciót az első kisebbségi önkormányzati választások óta. Megfordítva a kérdést, elmondhatjuk, hogy mindössze csak 14 olyan település van jelenleg a mintánkban, amelynek egyetlen tagja sem volt még CKÖ-képviselő folyamatosan 1994/95 óta, és csak 4 olyan település, amelynek az előző ciklusban sem volt aktív képviselője.

Ez a közepesen erős összefüggés is a megyei átlagot vizsgálva jelenik meg. Így Szabolcs, Heves, Csongrád és Borsod megye mutat viszonylag nagy állandóságot. Ezzel szemben például Nógrád megyében igen nagy volt a változás, illetve Szolnok megye esetében sem volt véletlen, hogy a korábban ismertetett módon igen nagy volt a képviselőjelöltek száma, mert ez jelentős változásokkal is járt, ciklusonként ingadozva.

Település megyéje	A mai képviselők közül átlagosan hányan voltak tagok		
	1994–1998 között	1998–2002 között	1994/95 óta folyamatosan
Bács	2,00	2,33	2,00
Baranya	1,80	1,90	1,50
Békés	1,25	1,75	1,00
Borsod	2,21	2,47	1,71
Csongrád	3,00	3,00	3,00
Fejér	2,00	3,00	2,00
Hajdú	1,50	2,00	1,50
Heves	2,63	3,00	2,57
Nógrád	1,00	1,50	0,67
Pest	1,71	2,14	1,50
Somogy	2,40	3,00	2,20
Szabolcs	4,00	4,13	3,86
Szolnok	2,29	2,57	1,71
Tolna	2,00	2,50	0,67
Vas	1,50	3,50	1,50
Veszprém	1,33	1,67	1,33
Zala	3,67	4,67	3,67
Átlag	2,14	2,53	1,85

Mindebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy bár egyre többen szeretnének kisebbségi képviselők lenni – ezt mutatja a képviselőjelöltek folyamatosan emelkedő száma is –, nem történnek nagy változások a képviselők személyében, ugyanis a CKÖ-ket viszonylag nagyfokú állandóság jellemzi. Megítélésünk szerint ez összefügghet azzal a motivációval, ami valakit képviselőjelöltté tesz, hiszen csupán hosszú távon jelentkeznek a kapcsolati tőkéből fakadó előnyök. A harminc településre kiterjedő interjúk kutatásainkból az a vélemény szűrhető le, hogy a kisebbségi képviselő az idő múlásával „ráérez” azokra a le-

hetőségekre, a kialakult kapcsolataiból fakadó előnyökre, amelyről már nem szívesen mondana le, amit a CKÖ-vezetők úgy fogalmaztak meg, hogy „össze- gyűlik annyi tapasztalat, hogy nem érdemes abbahagyni, mert másnak előlről kellene kezdeni az egészet”. Hasonló dolgot tapasztaltunk a település veze- tőinek oldaláról is, ők „megszokják” az adott embereket, akikkel együtt kell dolgozniuk, őket már „kezelhetőnek” tartják, és nem szívesen kezdik újra az alkalmazkodást egy ismeretlen emberrel. Az egyik polgármester ezt a követ- kezőképpen fogalmazta meg:

„Jó kezekben van a kisebbségi önkormányzat irányítása, és mondtam is neki, mert múltkor emlegette, hogy nem indul a választáson. Mondtam, hogyha nem indulsz a választáson, akkor én nem fogok többé együttműködni más cigánnyal, csak veled. Nem azért, mert haragszok rá, hanem azért, mert ezt érteni is kell. Ő már úgy benne van ezekbe a hivatali dolgokba, az összes papírmunka részébe, a bürokráciájába a dolgoknak, érti a dolgokat.”

Megítélésünk szerint nem hátrány, ha létezik bizonyos állandóság egy kisebbségi önkormányzat életében, de az nem lenne szerencsés, ha „megkövesednének” a viszonyok, mivel ez hosszú távon a fiatal – a remények szerint már magasabban képzett – generáció politikai érdektelenségét vagy hatalomból való kiszorítását jelentené.

A választáson történő indulás motivációi is igen különbözőek voltak. Interjúk kutatásunkban igen sokféleképpen találkoztunk. Az egyik tipikus példa volt a „kötelesség- tudó”, aki mintegy utasításra indult a választásokon: „Kitették a papírt, hogy meg lehet alakítani a kisebbségi önkormányzatot, a jegyző rakta ki, és értesítettek ben- nünket, így alakítottuk meg.” Ennek egyik „továbbfejlesztett” változata, amikor ma- guk a település vezetői gyakorolnak nyomást arra, hogy ki legyen tagja a kisebbségi önkormányzatnak. Az ő szempontjukból ez megkönnyíti az együttműködést, hiszen az általuk jól ismert emberek alakítják meg a kisebbségi testületet. Nem egy esetben találtunk példát erre is: „Mindenki ennek a polgármesternek a jelöltje volt, és volt egy független is, aki bekerült ebbe a cigány kisebbségi önkormányzatba. Négy a pol- gármester jelöltje volt. A '94-es választások előtt a polgármester úr alakított egy B.-ért választási szövetséget, a lakosság 80 százaléka belépett, nem tudták, hogy mi ez, de beléptek. És senki nem szavaz, ugye, az ellen, aminek tagja.”

Ennek a még „extrább” esete, amikor nem is cigány származású jelöltet támo- gatnak:

„– A korábbi cigány kisebbségi önkormányzat tagjait ismerte?
– A polgármester asszony volt a korábbi. Mert ő vezette az elsőt. Utána lett polgár- mester, akkor átadta egy idősebb bácsinak, utána jöttem én.
– A cigányok közül nem akart senki? Vagy nem volt alkalmas ember?
– Van két cigány tagja az önkormányzatnak, csak egyik sem akart elnök lenni igazán.
– Mondta, hogy volt 12 jelölt. Miért nem voltak esélyesek? Hogy tudta megnyerni?
– Ez tényleg érdekes. Lehet, hogy nem ők (a cigányok) szavaztak rám, mert nem csak a cigányok szavazhattak ezen a választáson. De nem hiszem, hogy igazán alkal- masak lennének rá. Nem iskolai szinthez kell csak mérni ezt, mert lehet, hogy vala-

kinek van 6 osztálya, de lehet, hogy egy osztálya sincs, ilyen is volt, mégis el tudott sok mindent érni. Akarat is kell, meg ambíció, meg nem tudom, még mi.

– Önt támogatta valamilyen szervezet?

– Igen, a Lungo Drom. Ez Szolnokon működik.”

A képviselőség célját azonban nagyon egyértelműen és hasonlóan fogalmazták meg interjúalanyaink. Elsődleges céljuk volt a cigány népesség helyzetének a javítása, a segítség szándéka. „Elsődleges az volt, hogy itt helyileg nagyon sok probléma volt a cigánysággal, tehát egyszerűen nem tudtam kilábalni abból, hogy a termelőszövetkezet megszűnt, és a termelőszövetkezetbe nagyon sok cigány ember dolgozott, és abból kellett eltartania a családját. Amikor a termelőszövetkezet megszűnt, akkor egy olyan állapotba kerültek ezek az emberek, hogy a nincstelenség küszöbén voltak, és valakinek ezt kézbe kellett fognia. Mivel az én vállalkozásom ebben az időben szűnt meg, láttam azt, hogy valamilyen megoldást kell keresnem ezeknek az embereknek, úgy gondoltam, hogy ezt valakinek fel kell vállalnia, és bátorkodtam ezt felvállalni.”

A kiindulópont tehát a többség esetében a cigányság megélhetéséhez fűződő teendők voltak, nem a kisebbségi törvényben megfogalmazott célok, mivel akkor még nem is ismerték azokat.

VIII. A MŰKÖDÉS ALAPVETŐ FELTÉTELEI

1. ELHELYEZÉS ÉS TÁRGYI FELTÉTELEK

Egy kisebbségi önkormányzat sikeres működésének – megítélésünk szerint – alapvető feltétele, hogy milyen körülmények között található az iroda, és milyen tárgyi eszközök állnak rendelkezésre a feladatok megoldásához. Ennek vizsgálata már csak azért is fontos, mivel a kisebbségi törvény szerint „a települési önkormányzat által létrehozott polgármesteri hivatal – a szervezeti és működési szabályzatban meghatározott módon – köteles a helyi kisebbségi önkormányzatok munkáját segíteni”.⁶³ A jogszabályban azonban nincs tételesen meghatározva, hogy az adott körülmények között mi számít megfelelőnek. Így ennek a jogszabályi előírásnak azonban – tapasztalataink szerint – gyakran nem sok köze van a valóban megfelelő, minőségi elhelyezéshez. Kezdődik ez azzal, hogy a települési önkormányzat „ideiglenesnek” tekinti az átadott irodát, hiszen a CKÖ megszűnése esetén az „visszaszállna” a települési önkormányzatra. Másrészt, különösen kis településeken, gyakran az önkormányzatnak is kevés a megfelelő, irodának alkalmas hely. Mindezek miatt gyakran csak valóban a „törvény betűjének a betartása” történik meg, igyekeznek a számukra legkevésbé megterhelő módon megoldani a kötelezettséget. Amennyiben rossznak ítélik a CKÖ-k a körülményeket, felvetődik a további kérdés: miért csak ennyit ad a települési önkormányzat? Lehet, hogy csak erre van lehetőségük, vagy nem tartják annyira fontosnak a kisebbségi önkormányzat sikeres működését? A 30 településre kiterjedő, interjúkkal is kombinált kutatásunkban erre is találtunk választ. Így találkoztunk tévesz-irodába száműzött CKÖ-vel, de üléseit kényszerűségből a kultúrházban tartó testülettel is, bár ők határozottan magukénak érezték az egész épületet. Volt olyan meglepő tapasztalatunk is, hogy az egyik megyeszékhelyen a többségében cigányok által lakott településrészen biztosítottak helyiséget a kisebbségi önkormányzat számra – gondolván, ott tudnak a legközvetlenebbül érintkezni közösségükkel –, de mi ezt az épületet bedeszkázva találtuk, és a környéken lakók csak megerősítettek abban a vélekedésünkben, hogy az irodát már évek óta nem használják. A megtalált CKÖ-vezető a következőt mondta erről:

„A CÖK irodája a sz. nyomortelep mellett van. Elég nagy az iroda, 60 m² vagy 80? És úgy üres, ahogy az Isten meghagyta. Egy-két rossz szekrény, leesett ajtókkal, ezt megkaptuk. Azonkívül a világon semmi. Meg van egy telefon. Ha tartottunk ott va-

⁶³ 28. §.

lamilyen összejövettel, akkor bejöttek azonnal az emberek, s hol részegen, hol józanul, szó szerint megfenyegettek, hogy mit képzelünk mi, mi az, hogy nem adunk lakást, ruhát, a gyerekeknek tanszereket? Azért vagyunk, hogy felmarkoljuk a sok pénzt. Tehát szó sem lehetett, hogy egy-egy ember oda lemenjen fogadóórát tartani.”

Kistelepülésen valóban ott biztosítottak helyet, ahol éppen volt:

„– Hol van az önkormányzat helyisége?

– Itt a szomszédban, ilyen házasságkötő terem, ott tartja az önkormányzat is meg a mi kisebbségeink is az üléseit, nincs külön helyiség. Ez nagyon rossz, mert egy vasárnap vagy szombaton, amikor mind akarnánk, akkor nem jó, akkor jönni kell elkérni a kulcsot – oda is adják, de az olyan, mint amikor valaki megy a fogászatra.”

Egy számunkra is meglepő megoldással azonban a település polgármestere igen elégedett volt:

„– A cigány kisebbségi önkormányzatnak nincs helye?

– Úgy van helye, hogy mi nem tudtunk biztosítani, abban maradtunk, hogy bérelnék helyiséget, és a kisebbségi önkormányzat elnökének elég nagy lakása van, ott van helyiségük.”

Érdemes megjegyezni azt is, hogy bérlőt és tulajdonost is csak egy-egy esetben találtunk ebben a mintában, a többieket szívességi használóként helyezték el. Ennek hátrányait azonban már többen szóvá tették, hiszen az elmúlt években – visszatekintve az előző ciklusra is – a települési önkormányzat nem egy esetben más irodát jelölt ki a kisebbségi testület számára, mivel más célra akarta felhasználni az éppen foglalt helyiséget. A megkérdezések során nem egy esetben indulatos, a politikai pártok befolyására utaló kijelentésekkel is találkozottunk, amikor a „kilakoltatás” okait firtattuk. Hasonló elégedetlenség jellemezte a Heves megyei kisebbségi önkormányzatokat is, amint erről a megyében tevékenykedő kutatónk is beszámolt.⁶⁴ Ebben a megyében a tapasztalatok szerint a

„kisebbségi önkormányzatok alakulásakor a polgármesteri hivatal irodákat jelölt ki számukra, ám ők sérelemként élték meg az eltelt nyolc év alatt lezajlott, az irodákkal kapcsolatos hercehurcákat: a kapott irodák az esetek nagy többségében eleve elég rossz állapotú ingatlanok voltak. Az egyik ilyen irodát már életveszélyesnek nyilvánították (a polgármesteri hivatal szerint a kisebbségi önkormányzat lakta le, így új irodát nem is adott helyettük), a másik iroda beázott, falai penészesek, ezért a bútorokat átszállították a helyi művelődési ház alagsorában levő kicsi irodába. Az egyik településen az irodát azért költöztették kisebb helyre, mert az eredetileg az önkormányzat által biztosított, a CKÖ által felújított és berendezett tágasabb házrészre az önkormányzat Kht.-je tartott igényt (a polgármester ezt a lépést azzal indokolta, hogy a CKÖ csak viszonylag kevés időt töltött az irodájában, és mivel nem bonyolítanak kü-

⁶⁴ Kállai Gabriella: Tereptapasztalatok Heves megyében. In Kállai Ernő (szerk.): *A magyarországi cigány népesség helyzete a 21. század elején. Kutatási gyorsjelentések*. Budapest, 2003, MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 93–103.

lönösen nagy ügyfélforgalmat, a kisebb ház is megfelelő számukra a működéshez). Egy másik esetben a város egyik fiókkönyvtárával közös épületben kapott helyet az iroda, aminek egyetlen szépséghibája az volt, hogy meglehetősen távol esett a város központjától (a buszok a csúcsforgalom idején félóránként, egyébként óránként jártak), és még az sem volt elmondható, hogy a cigány lakosság lakóhelyéhez közel esett volna. Irodával való ellátottság tekintetében egyetlen kisebbségi önkormányzat volt elégedett: ők nagyobb irodát kaptak a városközpontban, a polgármesteri hivatal épületében. Az önkormányzat néhány kiselejtezett bútorral be is rendezte az irodát, a CKÖ pedig saját erőből kiegészítette azt számítógéppel, nyomtatóval. Az irodák berendezésénél, felszerelésénél a települési önkormányzatok nagy része többé-kevésbé, de vállalt valamiféle hozzájárulást, a rezszi költségét is ők állják, viszont ebbe a telefonszámla általában nem tartozik bele, ez utóbbi minden esetben az önkormányzattal való megegyezés kérdése. A hat település kisebbségi önkormányzatának csupán fele rendelkezett telefonvonallal, számítógéppel és nyomtatóval, fénymásológép összesen két helyen fordult elő, internetes kapcsolattal pedig csupán egyetlen iroda rendelkezett (illetve tavasszal várták a bekötését). A terepmunkám során meglátogatott irodákban rend, tisztaság, nem túl régen festett falak fogadtak.”

A felszereltség tekintetében azonban elég rossz körülményekkel találkoztunk. Így ebben a felvételben, amely a második ciklusban készült, az irodabútorokkal való felszereltségről általában – de nem minden esetben – az önkormányzatok gondoskodtak, bár ez legtöbbször kimerült az „egy asztal meg néhány szék” kategóriájában. Sokkal fontosabb azonban az, hogy a modern ügyintézéshez szükséges milyen technikai eszközökkel voltak felszerelve az irodák. Hiszen ezzel már csak a legritkább esetben szolgált a települési önkormányzat, így azt saját erőből kellett volna megoldaniuk a CKÖ-knek. A később bemutatandó egyéb tényezők mellett azonban nem meglepő, hogy az ilyen eszközökkel való ellátottság terén lesújtó állapotokat találtunk. A vizsgált CKÖ-k közül csak hatnak volt fénymásolója, alapvetően pályázati pénzből megvásárolva ezt, de Szabolcs megyében senkinek sem volt sajátja, még a megyeszékhelyen sem. Még inkább megdöbbentő, hogy 15 CKÖ egyáltalán nem volt számítógépe, bár úgy tűnt, hogyha lenne, akkor sem tudnának alkalmazott hiányában sokat kezdeni a masinával. Ebből az adatból szinte egyenesen következik, hogy 22 helyen nem volt internetelérhetőség sem. Mindezen adatok fényében meglepőnek mondható, hogy a megkérdezettek 27,6%-a még a kulturált ügyintézésre is alkalmasnak tartja ezeket a feltételeket, továbbá több mint 48%-uk „még megfelelőnek” véli a felszereltséget. Ebből az következtethető, mintha a többség meg lenne elégedve az adott lehetőségekkel, bár mindenkinek voltak ötletei a továbblépés érdekében. A fővárosiak voltak azonban leginkább elégedetlenek, és a leginkább elégedettek a Borsod megyeiek, pedig ott volt a legtöbb olyan CKÖ, ahol sem telefonvonal, sem számítógép, sem internetlehetőség nem állt rendelkezésre.

Részletesebb adatokkal szolgált a nagymintás kutatásunk. A megkérdezett 100 cigány kisebbségi önkormányzat közül a jelenlegi ciklusban 41 település esetében a Polgármesteri Hivatalban nyertek elhelyezést a kisebbségi testületek, 58 település esetében pedig „egyéb helyen”. Mint említettük, az interjú

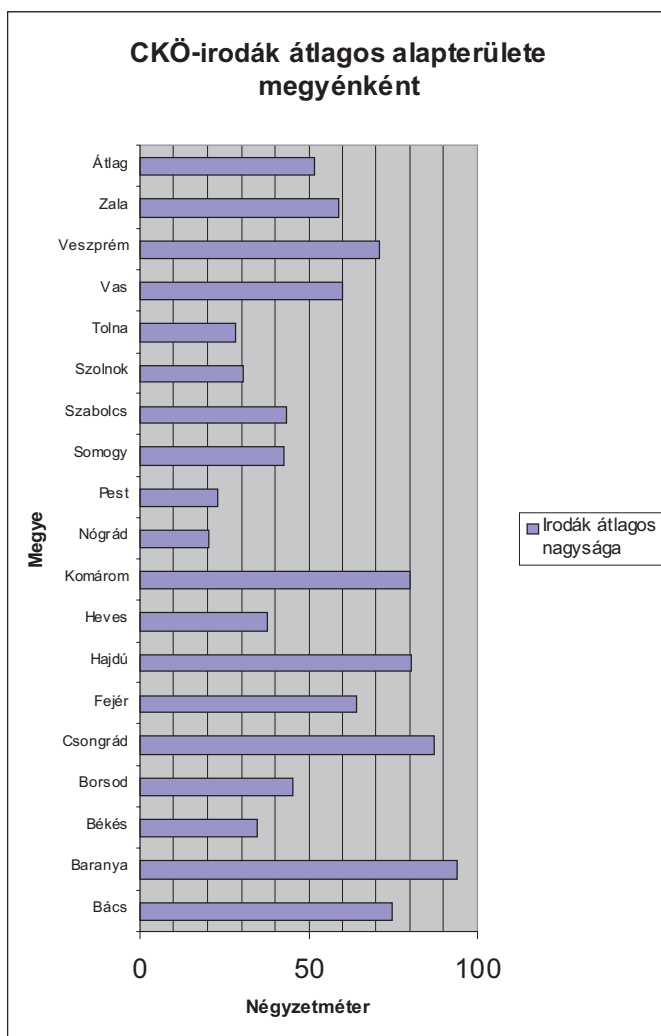
kutatásunkból tudjuk, hogy ez az „egyéb hely” jelenthet – különösen nagyobb településeken – néhány esetben a települési önkormányzat kezelésében levő irodaházat vagy bérleményt is, de jellegzetesen valamilyen más állandó funkcióval felruházott épületet kell ezen a kategórián érteni. Így beszélhetünk a település könyvtáráról, kultúrházáról, tévész-irodáról is. Későbbiekben majd látni fogjuk, itt a leginkább elégedetlenek a képviselők. Számottevő változás nem is történt ezen a területen, mivel a mutatók már 1994/95 esetében is teljesen hasonlóak voltak (40 és 58). Arra a kérdésünkre, hogy milyen minőségben használták régen és ma az irodáikat, a megkérdezettek 40%-a nem tudott válaszolni. A válaszolni tudók azonban döntő módon szívesebben használnakról szóltak, tehát a települési önkormányzat az önkormányzati és kisebbségi törvényben meghatározott célok érdekében adja át a kijelölt helyeket, de csak az CKÖ működésének idejére. Igen kevés a számuk azoknak a testületeknek, amelyek bérlőként – 1994/95-ben 13, jelenleg 10 testület esetében – használják irodáikat. Az interjúkutatásból tudjuk, hogy az ilyen esetek döntő többségében a települési önkormányzat bérlí ezek az irodákat, mivel saját helyiségeikből nem tudnak juttatni a kisebbségi testületeknek. Tulajdonosok pedig még kevesebben – 1994/95-ben 5, jelenleg 7 település esetében – vannak a cigány kisebbségi önkormányzatok között. A tulajdonviszonyokról elmondható még, hogy az iroda céljára szolgáló helyiségről döntő módon a települési önkormányzatok rendelkeznek. A területi összefüggésekről még annyit elmondhatunk, hogy természetesen a kisebb települések esetében meghatározóbb a Polgármesteri Hivatalban való elhelyezés, hiszen gyakran nincs más lehetőség az adott településnek. Nem meglepő módon, minél nagyobb egy település, annál inkább van lehetősége más típusú elhelyezésre is.

A CKÖ-k jelenlegi elhelyezése településtípus szerint:

		A CKÖ elhelyezkedése jelenleg		Összes
		Polgármesteri hivatalban	Egyéb helyen	
Településtípus	Megyeszékhely	1	7	8
	Város	4	20	24
	Község 1000 lakos felett	29	27	56
	Község 100 lakos alatt	7	4	11
Teljes		41	58	99

A CKÖ elhelyezésének kérdését sokkal fontosabbnak ítéltük, mint amennyire talán első látásra tűnhet. Hiszen mindkét esetben – Polgármesteri Hivatalban vagy máshol – megvan a maga előnye és hátránya is. A Polgármesteri Hivatalban ugyanis rendelkezésre áll minden: ha nincs megfelelő irodai eszköze a CKÖ-nek, használhatják a hivatal felszerelését. Ha segítségre van szükség, vagy egyeztetni kell valamilyen tisztviselővel, gyakran elég, ha felmennek az

emeletre. De ez a helyzet azzal a veszéllyel is járhat – hiszen nem egy esetben tapasztaltuk –, hogy a kisebbségi testületek kezdik elveszteni önállóságukat, a tisztviselői kar „kézhez szoktatja” a romákat. Nem egy esetben hangzott el interjúban, hogy a település vezetői hívják össze a roma képviselőket, vezetik a jegyzőkönyvet, intéznek minden hivatali adminisztrációs ügyet. Ezt igen nagy veszélynek érezzük, hiszen a politikai szocializáció során fel kell nőniük a képviselőknek, mivel független és hatékony érdekképviselőre csak akkor lesznek képesek, ha maguk is megtanulják az alapvető ügyviteli ismereteket, és így a kiszolgáltatottságból fakadó befolyásolhatóságuk is csökken.

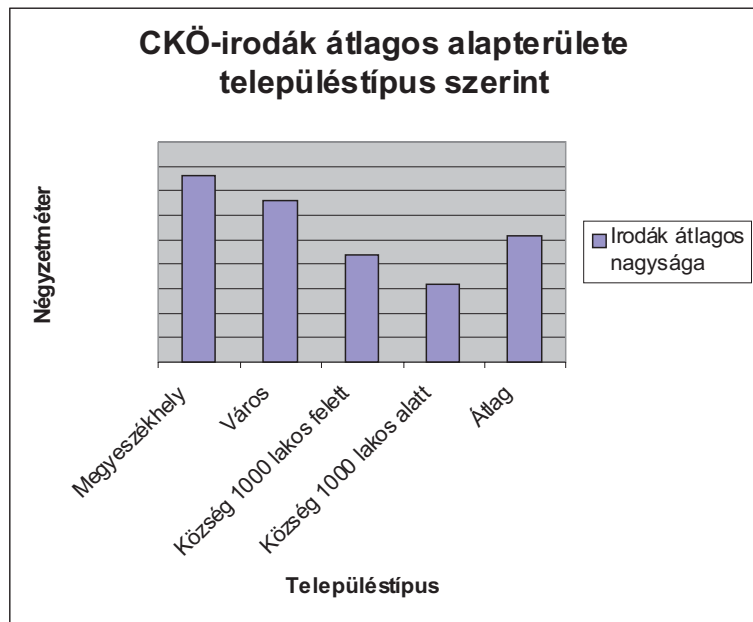

42. diagram

Hasonló fontosságúnak érezzük azt is, hogy mekkora terület áll a kisebbségi képviselők rendelkezésére ügyeik intézése során: nem mindegy, hogy egyetlen iroda néhány székkal⁶⁵ vagy külön tárgyaló-, ügyfélfogadó helyiség, esetleg kisebb-nagyobb rendezvények lebonyolítására is alkalmas terem áll rendelkezésükre.

A vizsgálat eredményei alapján a CKÖ irodáinak nagysága igen nagy változatosságot mutat az általunk megkérdezett településeken: így a 6 négyzetmétertől a 300 négyzetméterig szinte minden megtalálható, a többség azonban 20 és 100 négyzetméter közötti. A területi elhelyezkedés szempontjából lényeges eltéréseket is látunk a megyei átlag áttekintésekor. Az országos átlag 52 négyzetméter körül mozog, de ettől lényegesen nagyobb átlagot mutat Baranya, Csongrád, Hajdú-Bihar és Komárom megye. A legkisebb irodák pedig Pest és Nógrád megyében találhatók, lényegesen az átlag alatt.

Nem véletlen a településtípus szerinti különbség sem, hiszen a megyeszékhelyek adatai több mint kétszer akkora átlagot mutatnak, mint például az 1000 lakos alatti kistépelölések. Itt kell utalnunk újra arra az összefüggésre is, hogy a kistépelöléseken általában a Polgármesteri Hivatalban helyezik el a kisebbségi testületeket, míg a megyeszékhelyeken többségében valahol máshol, ebből következően valószínű, hogy nagyobb lehetősége van a CKÖ-nek a működésre.

43. diagram

⁶⁵ Vö. Kállai Ernő: *Az abonyi cigány kisebbségi önkormányzat*. I. m.

Az elhelyezéssel kapcsolatban megvizsgáltuk azt is, hogy az előbb említett nagyságú irodák hány helyiségből állnak. A válaszadók felénél az adott terület mindössze egyetlen helyiségből áll, 17 esetben kettőből, 7 esetben háromból és 9 esetben négy helyiség alkotja az iroda összterületét. Ha megnézzük a megyei átlagokat, látható, hogy az előbb említett magas átlagú területet felmutató megyékben a helyiségek átlaga viszont alacsony, így valószínűsíthető, hogy az ilyen nagy irodák, amelyek szinte egyetlen helyiségből állnak, nem is annyira irodák. Talán csak a büszkeség mondatta egy-egy olyan képviselővel, akik például a kultúrházban vannak elhelyezve, hogy a kisebbségi önkormányzat kizárólagos használatában van az egész terület. Erre utalnak azok az adatok is, amelyek a különböző helyiségek funkcióját és területét mutatják. Ennek során megkérdeztük, mekkora az a helyiség, ahol kifejezetten a hivatali ügyintézés folyik. Erre a kérdésre válaszolva a megkérdezett önkormányzatok közül 26-an határozottan azt válaszolták, hogy nincs a hivatali ügyintézésre szolgáló irodájuk.

A létező irodák területe 8 és 100 négyzetméter közötti, de az irodával rendelkező 65 CKÖ döntő többségének (ötvennek) 12 és 30 négyzetméter közötti a kifejezetten hivatali ügyintézésre szolgáló irodaterülete. 18 olyan CKÖ is van, ahol külön elnöki iroda is található, többségében 12 és 20 négyzetméter közötti. Továbbá 26-an mondták, hogy különálló, 10 és 50 négyzetméter közötti tárgyalóhelyiséggel, 25-en, hogy átlagosan ugyanakkora ügyfélfogadó helyiséggel (valószínűleg a kettőn ugyanazt értették, és ugyanarra a helyiségre gondoltak), továbbá 8-an, hogy 20 és 150 négyzetméter közötti rendezvényteremmel is rendelkeznek. Mindezekből látható, hogy a mintába került CKÖ-k kevesebb mint egyharmadának van a kulturált ügyintézéshez leginkább szükséges nemcsak területe, hanem megfelelő funkciókkal működő helyiségei, így elnöki irodája, de még inkább ügyfélfogadásra, megbeszélésekre alkalmas tárgyalója is. Igen kis számban, de azért léteznek olyan kisebbségi testületek, amelyeknek, elmondásuk szerint, saját rendezvénytermük is van, bár ennek állandóságában, kizárólagos használatában kicsit kételkedünk, tényleges voltát csak egy mélyebb kutatás tudná kideríteni. Összegezve a működéshez szükséges feltételek egy elemének – az elhelyezés minőségének – vizsgálata során szerzett tapasztalatainkat, úgy gondoljuk, hogy a sikeres működés lehetősége már ennél az alapvető kérdésnél is megbicsaklik.

Technikai feltételek

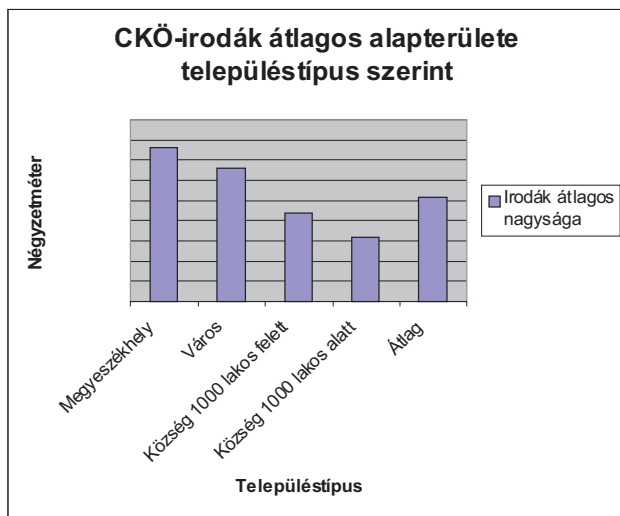
A következő lépésben megkérdeztük a kisebbségi önkormányzatokat, hogy munkájuk sikeres végzéséhez milyen technikai eszközök állnak a rendelkezésükre. Hiszen első nekifutásra nem szabad mélyreható következtetéseket levonni az elhelyezés minőségéből. Lehetséges, hogy bár az elhelyezés nagy kívánnivalókat maga után, de a megfelelő felszereltség megléte – még ha összezsúfolva is kis vagy funkcionálisan nem megfelelően elkülönített helyen – és használata eljelentéktelenítheti az elhelyezésből fakadó gondokat.

Így rögtön az elején azt kellett tapasztalnunk, hogy a megkérdezettek több mint 60 százalékának nincs számítógépe, 27 helyen volt egy számítógép, 5 helyen kettő, illetve egy-egy helyen 10, illetve 13 is. Akik rendelkeztek ezzel a felszereléssel, általában pályázati úton szerezték be, de nem ritka, hogy az önkormányzat adományozta, vagy vásárolták maguknak. A számítógépen elkészített dokumentumok megjelenítéséhez szükséges nyomtatóval is – amelyet már döntően saját vagy pályázati forrásból szereztek be – természetesen azok rendelkeztek, akiknek sikerült a számítógépet is beszerezniük. Ezek után nem véletlen, hogy igen kevés volt az internet-hozzáférés. Ahol nincs számítógép, természetesen szóba sem jöhet, hiszen eszköz nélkül nem használható a világháló. De a megfelelő technikai háttérrel rendelkezők közül is csak 21 olyan CKÖ-t találtunk, akik saját forrásból, illetve pályázat vagy az önkormányzat segítségével részesei lehetnek a gyors információáramlásnak. Ezt a kérdést pedig kiemelten fontosnak tartjuk, nemcsak azért, mert a számítógépes háttér ma már a modern és gyors ügyintézés nélkülözhetetlen technikai feltétele, hanem azért is, mert fontos szerepet játszik a többszatszámú finanszírozáshoz kapcsolódó pályázati rendszer működtetésében is. Az elmúlt évek során ugyanis alapvető kormányzati törekvés lett a pályázati lehetőségek elérésének elősegítése, méghozzá internetes portálokon keresztül, ilyen például a Romaweb, minisztériumok honlapjai. Mi is sokszor voltunk fültanúi konferenciákon, fórumokon – amikor a későn megismert pályázati lehetőségek miatt panaszkodtak kisebbségi képviselők – a következő kijelentéseknek: „De hát fenn van a weben, letölthető minden adatlap és a tájékoztató is.” A fentebb bemutatott technikai lehetőségek miatt már valóban kárt szenved a sikeres kisebbségi képviselet lehetősége. Ennek azonban más, nem elhanyagolható összefüggései is vannak, amire később még visszatérünk.

Ezek után azt tudakoltuk, vajon a kisebbségi testületeknek legalább megfelelőek-e az irodabútorai. 31 esetben azt válaszolták, hogy nincsenek kifejezetten a kisebbségi önkormányzat kizárólagos használatába adott bútoraik. Valószínűleg ezek azok az esetek, amikor egy teljesen más funkciójú – kultúrház, tévész-iroda stb. – helyiségbe beengedik néha a kisebbségi testületet is, hogy megtartsák ülésüket, vagy félfogadást tartsanak. Ezek után nem véletlen, hogy például a testületek 80 százalékának nincs fénymásoló berendezése. Meglepetést okozott, nem is annyira az internetes hálózat, hanem inkább a saját telefonvonal hiánya, ugyanis 54 testületnek nincs telefonvonala. Amelyeknek viszont van, azok döntő többségükben a Polgármesteri Hivatalban nyertek elhelyezést. A telefonkérdés pedig már szinte a „cigányok bűdösek és lopnak” erősségű sztereotípiák közé kezd emelkedni, hiszen igen sok jegyzőtől-polgármestertől hallottuk: „*vagyonokat telefonálnak el*”.

Szerettük volna megtudni azt is, vajon a kisebbségi önkormányzatok, ha szűkében vannak a szükséges eszközöknek, használhatják-e a Polgármesteri Hivatal hasonló funkciójú készülékeit. A válaszokból kiderült – 88 esetben igen –, hogy ilyen módon próbálják áthidalni a hiányosságokat. De megítélésünk szerint – mint már utaltunk rá – ez a körülmény is hátráltathatja az önállóság kialakulását.

Próbáltuk kideríteni, hogy az irodai eszközök átlagos számát mennyire befolyásolják a területi különbségek. Az analízisünk erős összefüggést mutatott regionális és településtípus szerinti csoportosításban is.

44. diagram

A fenti ábrából látható, hogy a rosszabb gazdasági mutatójú keleti országrészben, különösen az „Észak” régióban sokkal rosszabb a helyzet, mint a Dunától nyugatra. Még inkább láthatók a különbségek településtípusok szerint.

45. diagram

Egyértelműen a megyeszékhelyeken levő irodák a legjobban ellátottak, a közösségi lehetőségek pedig mélyen ez alatt vannak, az adott település lehetőségeinek függvényében.

Az elhelyezés és a tárgyi feltételek értékelése

Az infrastruktúrára vonatkozó kérdések végén megkértük a CKÖ-elnököket, hogy minősítsék, mennyire elégedettek az elhelyezéssel és a felszereléssel, vagyis a sikeres működéshez elengedhetetlen technikai feltételekkel. A válaszadók 21 százaléka szerint a meglévő tárgyi és elhelyezési feltételek alkalmasak a kulturált ügyintézésre, 26 százaléka pedig még a működés alapvető feltételeit sem látja a jelenlegi állapotok között. A többiek szerint „még megfelelőek” az állapotok. A felsorolt adatok jól mutatják a kialakult helyzetet. A 26 elégedetlen válaszadó esetében gondoljunk – és vessük össze a már ismertetett adatokkal – arra a 26 CKÖ-re, amelyek elmondása szerint nincs kifejezetten ügyintézésre alkalmas irodájuk, az elégedett 21 CKÖ esetében pedig azokra, akiknek van külön tárgyalójuk, elnöki irodájuk, van számítógépük nyomtatóval, és akár internet segítségével is intézhetik a CKÖ ügyeit. Megkérdeztük, hogy az önkormányzattól kapott vagyontárgyak mennyire befolyásolják a munkavégzés sikerességét, tehát milyen mértékben függenek a település jóindulatától. A válaszadók 17 százaléka szerint az önkormányzat segítsége nélkül a működés egyáltalán nem lenne elképzelhető, 24 százalék szerint pedig az általuk nyújtottak döntő módon hozzájárulnak tevékenységükhöz. Összességében tehát a CKÖ-k több mint 40 százaléka esetében az önkormányzat hozzájárulása nélkül a kisebbségi testületek feladata gyakorlatilag teljesíthetetlen lenne.

Ha összegezni szeretnénk a működés egyik alapvető tényezőjéről (elhelyezés és a tárgyi feltételek) megszerzett ismereteinket, akkor két típusú cigány kisebbségi önkormányzat képe rajzolódik ki előttünk. Az első típusba – amely a CKÖ-k kevesebb mint egyharmadát jelenti – azok tartoznak, amelyek az ügyintézéshez nem csak elegendően nagy, 60–80 négyzetméter nagyságú irodával rendelkeznek, hanem funkcionálisan is elkülönített helyiségeket használnak, van ügyintézésre alkalmas irodájuk, ügyfélfogadó-tárgyaló helyiségük, esetleg külön elnöki irodájuk vagy rendezvénytermük is. Ezek az önkormányzatok rendelkeznek számítógéppel, többségük internet-hozzáféréssel is. Bár nagymértékben függenek a felsorolt feltételek megteremtésében a helyi önkormányzatok jóindulatától, általában valamilyen külön épületben helyezték el őket, mivel alapvetően a jobban finanszírozott megyeszékhelyeken és nagyobb városokban találhatók. A másik típus – és ez a CKÖ-k több mint kétharmadát jelenti – kb. 30–50 négyzetméter nagyságú, általában egyetlen helyiségből álló irodában léteznek, amelyek többségében a helyi Polgármesteri Hivatalban találhatók. Döntő többségüknek nincs számítógépe, ebből következőleg internet-hozzáférése sem, sőt többnyire még saját telefonvonala sincs. Ezeknek, az általában kisvárosokban vagy még inkább községekben levő CKÖ-knek a működése attól függ, hogy a Polgármesteri Hivatal hozzájárul-e

az éppen szükséges infrastruktúra használatához. Ezzel pedig jócskán csorbul önállóságuk, és a feltételek nem megfelelő volta miatt csupán távoli szemlélői lehetnek a pénzbevétel és ezáltal több programot jelentő, pályázatokhoz kapcsolódó finanszírozási lehetőségeknek.

2. PÉNZÜGYI FELTÉTELEK ÉS GAZDÁLKODÁS

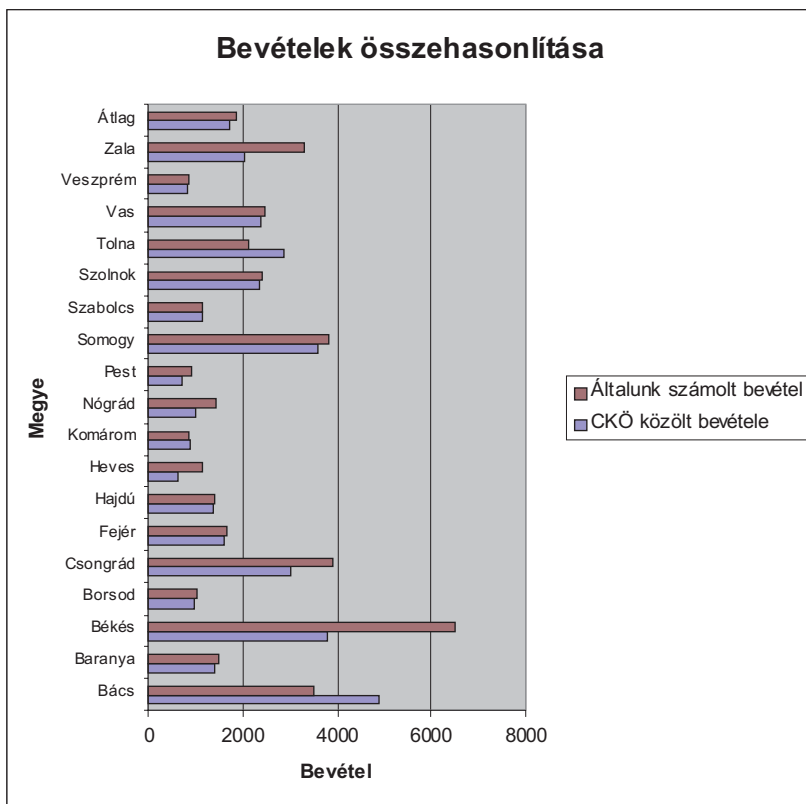
Vizsgálatunk során külön nagy egységet képezett a helyi kisebbségi önkormányzatok finanszírozási rendszere mint a működési feltételek egyik meghatározó tényezője. Az elmúlt években ugyanis a sokak által demokratikusnak és megfelelőnek tartott, míg mások által teljesen alkalmatlannak minősített „többszörös finanszírozás” értékelése megosztotta a CKÖ-ket is. Ennek a finanszírozási formának a lényegét a következőkben foglalhatjuk össze: az állam minden helyi kisebbségi önkormányzat számára negyedéves ütemezéssel, kötelezően kifizetendő állami normatíváról gondoskodik az éves költségvetésben minden (tehát nem csak cigány) kisebbségi önkormányzat számára. Ez az összeg 2001-ben 628 ezer, 2002-ben 655 ezer, 2003-ban 680 ezer, 2004-ben 714 ezer forint volt; ezt egyrészt saját belátásának megfelelően kiegészítheti a helyi önkormányzat, másrészt a kisebbségi testület is növelheti az összeget a pályázatokból és minden lehetséges forrásból megszerzett támogatásokkal. Természetesen az állami normatíván kívül minden csak esetleges. A településtől kapott támogatás nagysága azonban sok mindentől függ. Elsősorban attól, hogy maga a helyi önkormányzat képes-e a támogatásra. Nem árulunk el nagy titkot azzal, hogy Magyarországon különösen a kisebb települések esetében általánosságban jellemző a forráshiány. Ezért a legnagyobb jó szándék ellenére sem biztos, hogy támogatni tudják a kisebbségi önkormányzatokat, különösen ha olyan településről van szó, ahol akár 6-8 kisebbségnek is van önkormányzata. Fontos szempont továbbá, hogy e tekintetben meghatározóak a személyes kapcsolatok. Ha ellentét van a polgármester vagy a képviselő-testület tagjai és a CKÖ tagjai között, igen kicsi az esély a támogatás elnyerésére. Ez pedig – a kutatás tapasztalatai szerint – „felpuhíthatja” a harcos, érdekvényesítő és érdekvédő tevékenységet. Teljesen hasonló a helyzet az országos, nagy pályázatok esetében is.

A bevételi oldal

A 30 településre vonatkozó kutatásunk során igyekeztünk megtudni a CKÖ-k gazdálkodására vonatkozó adatokat: összes éves bevételként 600 ezer és 11 millió közötti összegeket kaptunk, mindazonáltal az adatok igen nehezen értékelhetőnek tűntek. Ezért a 100 település vizsgálat során új módszert alkalmaztunk, és csoportosítva a dolgokat, már igen érdekes eredményekre jutottunk.

Ennél az adatfelvételnél nem kértük, hogy a kisebbségi önkormányzatok mondják meg, mennyi az éves normatíva összege (mert ebben nagyon rossz ta-

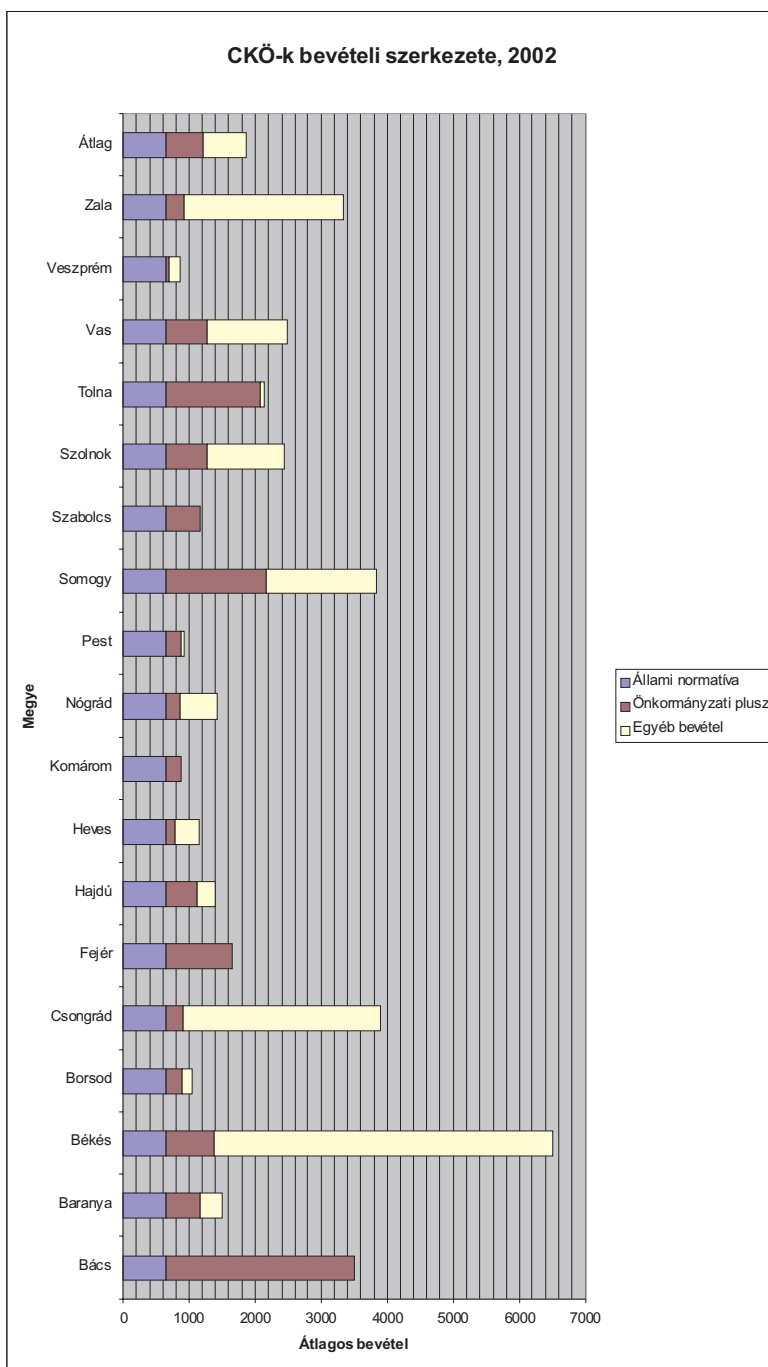
pasztalataink voltak). Később azonban már nem csodálkoztunk, mikor a települési önkormányzatok többsége sem tudta megmondani a pontos összeget. Így 2002-re vonatkozólag azt kértük, hogy közöljék a települési önkormányzattól kapott kiegészítő támogatás összegét, valamint az egyéb bevételeket – később ezt részleteiben beszámoltattuk is – és a teljes évi bevétel összegét. Ez utóbbi alapvetően tartalmazta már az állami normatívát is.

46. diagram

Ellenőrzésképpen mi is összesítettük az általuk közölt részadatokat, ehhez hozzáadtuk az éves normatíva összegét, és az így kapott összeget összehasonlítottuk az általuk közölt éves bevétel nagyságával. A grafikonon is jól látható, igazán nagy eltérést csak egy-két esetben találtunk, ami azt jelzi számunkra, hogy a kisebbségi önkormányzatok tudnak a normatíva összegéről, hozzá is számolják a teljes éves összeghez, csak azt nem tudják pontosan, mi is az. Hiszen az önkormányzattól kapják közvetlenül, és nehezen különítik el más, szintén ezen az úton kapott pénztől.

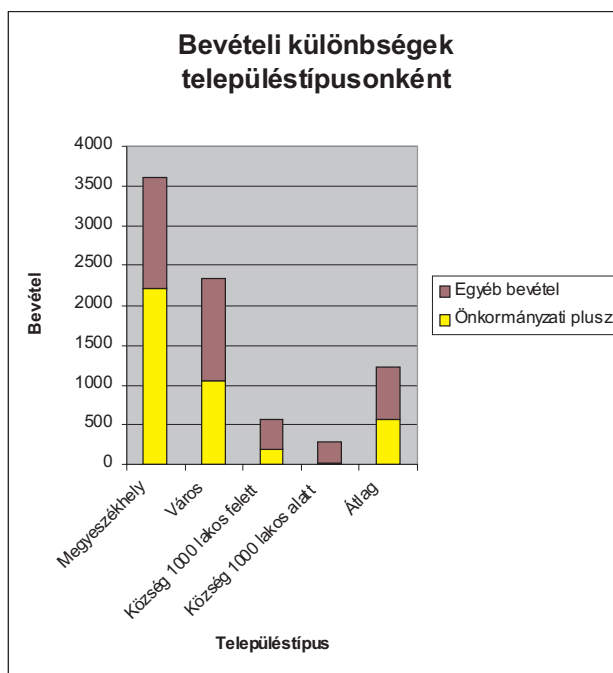
Ezek után megvizsgáltuk a bevételek átlagos alakulását, és ennek szerkezetét is.

47. diagram

Az elemzés során kiderült, hogy a legtöbb kisebbségi önkormányzatnak megyei összehasonlításban hasonló a bevétele. Ez az összeg megyénként átlagosan valamivel több mint 1 712 000 forint. Természetesen vannak egészen kiugró példák is. Így például a Békés megyei testületek 2002-ben az átlagnak majdnem négyszerese felett diszponálhattak, azaz közel 6 és fél millió forinttal, de a Csongrád, a Somogy (közel 4 millió forint) és a Zala (több mint 3 millió forint) megyei CKÖ-k is igen szép összeggel tudtak gazdálkodni. Mindezek mellett a cigány lakosság száma szempontjából fontos Borsod, Szabolcs vagy Pest megyének is szemmel láthatólag kevés a bevétele.

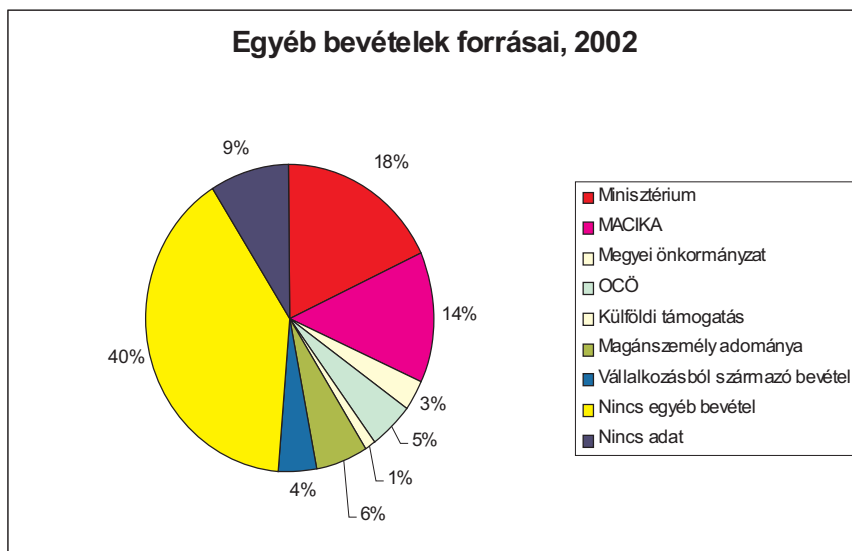
Jól kitapinthatók a településtípusok között meglevő különbségek is: így a megyeszékhelyek számára az 1000 lakos alatti településekhez viszonyítva közel ötször annyi pénz áll a rendelkezésére, de a település nagyságával növekedve, emelkedik a bevétel összege is.

48. diagram

Az ilyen nagy bevételkülönbségek egyik okát annak szerkezetében kereshetjük. Amint az előző két grafikonnál is látható, létezik az állami normatíva, amely a településnagyságtól és a nemzetiségek számától függetlenül ugyanakora. Az önkormányzatoktól kapható és kapott plusz támogatásokban már lényeges eltérés tapasztalható. Így a kistelepülések, amelyek maguk is forráshiányosak, igen kevésbé tudják támogatni a kisebbségi önkormányzatokat. Míg egy megyeszékhelynek átlagosan nem megerőltető, hogy évente 2-3 milliót ad-

jon a CKÖ-nek, addig ez az átlagos kistelepülések esetében nem éri el a 10 ezer forintot sem. Néhány megyében pedig az átlagosnál lényegesen nagyobb ez a kiegészítő támogatás, a legfontosabbnak azonban a településtípus szerinti különbségeket érezzük. Meghatározó a már említett jó vagy rossz kapcsolat is a polgármester és a CKÖ között, itt is elsősorban a kistelepülések esetében, az intenzívebb személyes kapcsolatok miatt.

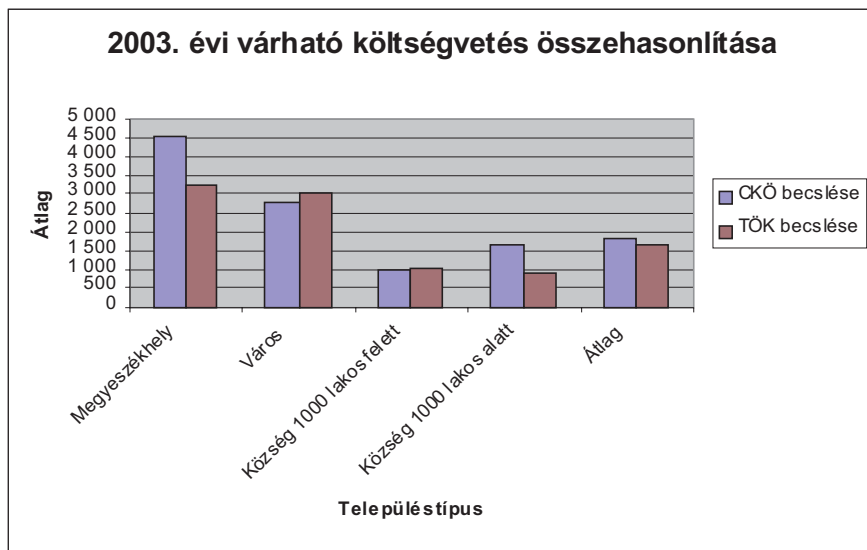
49. diagram

A megyei összesítékből az is látható, hogy létezik – és bizony igen nagy – különbség az ún. egyéb bevételek között is. A már említett „nagy bevételek” esetében is ennek az összetevőnek van meghatározó szerepe. Ez a kategória valamely minisztériumtól a legnagyobb arányban érkező támogatást jelenti – mintánkban 18 ilyen önkormányzat volt –, amelyet döntő többségében valamilyen kulturális rendezvény megtartására szántak. A minisztériumtól érkező támogatások többségében – 15 esetben – 50 ezer és 400 ezer forint között mozogtak, de volt közöttük két és fél milliós támogatás is. A második legnagyobb pályázati támogató a Magyarországi Cigányokért Közalapítvány (MACIKA), amellyel 14 önkormányzat állt sikeres kapcsolatban. Ők általában megélhetéshez kapcsolódó programok szervezéséhez nyújtottak 60 ezer és több mint 3 millió közötti összegben támogatást. A megyei önkormányzatoknak igen kis szerepe van a finanszírozásban – mind a kutatás eredményei alapján, mind a CKÖ-elnökök véleménye szerint –, ennél még a helyi önkormányzatok is többet adtak, általában kulturális célra. Adományként jelenik meg az a néhány eset, amelyben az Országos Cigány Önkormányzat (OCÖ) nem számottevő, 30 ezer és 600 ezer forint közötti értékben juttatott vetőmagot és egyéb, a megélhetési programhoz kapcsolódó dolgot 5 helyi kisebbségi önkormányzat-

nak. Egy esetben előfordult külföldi támogatás is. Ez rendkívül ritka a romák esetében, köztudomású ugyanis, hogy nincs anyaországuk, amivel egy bevételi forrástól elesnek. Ha mégis létezik ilyen típusú támogatás, ez általában különböző külföldi székhelyű alapítványok pályázatának elnyerését vagy még inkább valamelyik magyarországi alapítvány által külföldről érkező támogatások továbbosztását jelenti. Elvértve előfordul még magánszemély által juttatott adomány is, alapvetően táborozásra, gyerekek számára szétosztandó dolgokkal. Néhány kisebbségi önkormányzat vállalkozást is folytat, amiből akár milliós nagyságrendű bevétel is származhat; ez általában valamilyen munkahelyteremtő tevékenység során megvalósuló kisüzemet (varroda, raklapüzem) takar.

Látható a grafikonon is, hogy a CKÖ-k közel felének azonban semmilyen egyéb bevétele nincs. Ennek több oka is lehet, de a kutatás adatai alapján elsődleges a személyes kapcsolatok hiánya, miként a sikeres pénzszerzőknél éppen ennek megléte a meghatározó, illetve a CKÖ-tagok ügyessége is. Nagyon fontos, hogy van-e az adott település kisebbségi önkormányzatában országosan is ismert roma politikus. Talán nem véletlen, hogy a legjobban finanszírozott, legmagasabb költségvetésű települési CKÖ-k közé tartozik Szolnok, Nagykanizsa, Bányaterenye kisebbségi testülete.

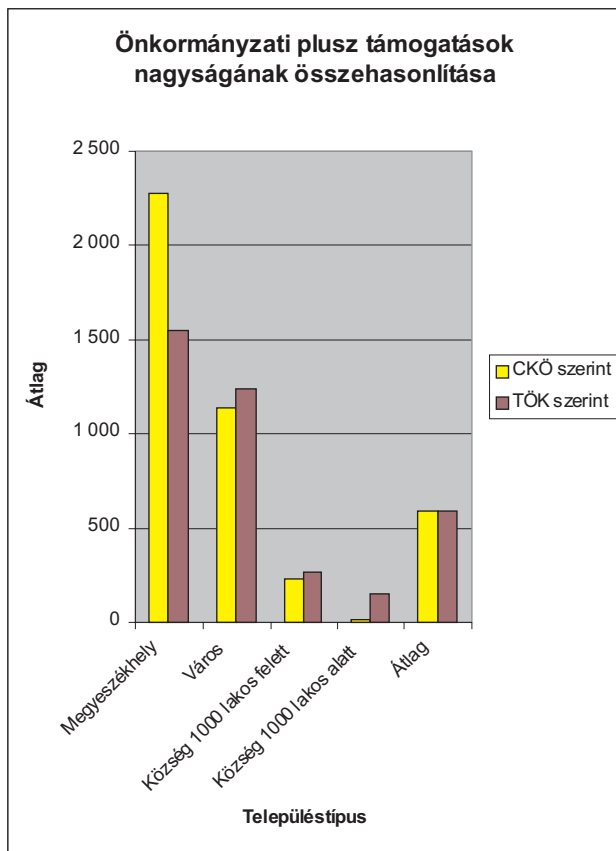
Természetesen megkérdeztük, milyen bevételnagyságra számítanak a 2003. évben,⁶⁶ van-e előrelépés ebben a vonatkozásban; ezt a kérdést a települési önkormányzatoknak is feltettük, és összevetettük a kapott eredményeket.

50. diagram

⁶⁶ Csak valószínűsíteni lehetett az adatokat, mivel a felvétel 2003 nyarán készült.

A kisebbségi önkormányzatok optimistán vélekedtek, átlagosan 100 ezer forint feletti bevételben reménykedtek. Településtípusok szerint vizsgálva a kérdést, leginkább a megyeszékhelyek és a kisközségek kisebbségi testületei voltak bizakodók.

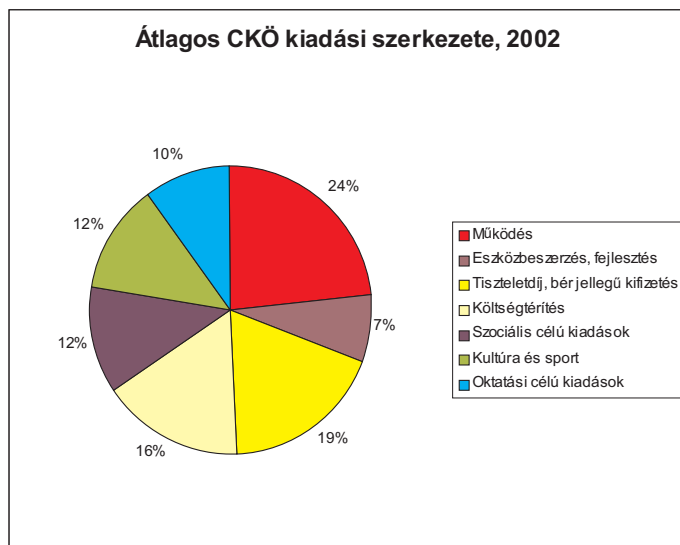
51. diagram

Az önkormányzati plusztámogatások tekintetében is történt átlagosan 30 ezer forint előrelépés, és ez már nem csupán vélekedés, hiszen ekkor már ismertek voltak a települési költségvetések, bár a megyeszékhelyek itt is általában többről nyilatkoztak, mint az adott települések kisebbségi önkormányzatai.

Mindezek alapján elmondható, hogy évente kismértékű előrelépés tapasztalható a költségvetési tételek nagyságában is – különösen, ha összevetjük az első ciklus adataival –, de mindezek mellett rendkívül nagyok a különbségek mind a bevételek nagyságában, mind a bevételek szerkezetében. Így különösen a kisebb települések esetében fordul elő, hogy kizárólag az állami normatívából kell gazdálkodniuk.

A kiadási oldal

A bevételek után vizsgáljuk meg a kiadási oldalt. Különösen arra voltunk kíváncsiak, hogy a nagyobb költségvetésű települések mire költik a megszerzett összeget. Az állami normatívával gazdálkodók esetében a dolog nem lehetett kérdéses, hiszen az összeg legfeljebb csak a vegetálásra elegendő. Előre kell bocsátanunk azt is, hogy szándékosan nem az összegek pontos megnevezését kértük a CKÖ-vezetőktől, hiszen korábbi kutatásaink alapján tudtuk, hogy ettől nagyon idegenkednek, vagy bizonytalanok ezen a téren. Ezért a legtöbb esetben azt kértük, hogy mondják meg, a teljes költségvetésük hány százalékát fordították bizonyos típusú kiadásokra. Így nagyon készséges volt mindenki, mi pedig a bevételi adatokból számoltunk visszafelé az elemzés során. Ebben az esetben az értékek természetesen nem forintba pontos összegeket, hanem nagyságrendeket jelölnek.

52. diagram

Hétféle tételt különíthetünk el, ha megnézzük a kisebbségi önkormányzatok átlagos kiadási szerkezetét. Elsőként a működésre fordított összeggel, átlagosan is a legnagyobb kiadási tétellel találkozunk. Ez nem véletlen, mivel ezek a kiadások a működés alapjai, ezek nélkül nem nagyon lehetne még megfelelő irodai működésről sem beszélni. Tartalmilag ez elsősorban a CKÖ-iroda fenntartásával és működtetésével kapcsolatos költségeket takarja. Idetartozik a bérleti díjtól kezdve a telefonszámla és az egyéb közüzemi számlák kifizetése, a nyomtatópapír beszerzése stb. 44 település esetében a költségvetés 10–30%-a között költenek ezekre a dolgokra, de volt 11 olyan CKÖ is, amelyek szinte teljes költségvetésüket erre a célra fordították. Fontosnak tűnő

adat az is, hogy 26 településen szinte semmit nem fordítanak működési költségekre. Ennek két oka van: vagy a települési önkormányzat nem nagyon kér semmit az általában a Polgármesteri Hivatalban elhelyezkedő irodák fenntartásáért, vagy sokkal fontosabbnak tartják másra fordítani a meglevő költségvetést. Mi mindkettővel találkoztunk.

Második tétel az eszközbeszerzés, -fejlesztés, amelyre igen nagy szükség is lenne, tekintetbe véve például a számítógépes ellátottságot. Ennek ellenére átlagosan a költségvetések 7 százalékát fordítják erre a célra, ami igen kis összegnek tűnik, legfeljebb egy közepes minőségű számítógép árának felel meg. Még érdekesebb, hogy a települések felénél egyáltalán nincs ilyen típusú kiadás. Ennek szintén oka lehet a pénzhiány, de találkoztunk más nézetekkel is. Interjú kutatásunk során az egyik CKÖ-elnök arra a kérdésre, hogy mikor szereznek be számítógépet a korszerűbb munkavégzéshez, azt válaszolta: „Nincs rá szükségünk, úgysem ért hozzá senki. A múltkor is kitanítattunk egy fiatalasszonyt, aki munkanélküli volt, de miután megszerezte a szakmát, kapott állást, és nem foglalkozott velünk. Ezért nem érdemes erre költeni, hiszen közülünk senki nem ért hozzá.” Így a jövőbe mutató befektetésekre sok esetben még nincs lehetőség, vagy még nem is ismerték fel ennek szükségességét.

Országosan is széles körű érdeklődésre tart számot a bér jellegű kifizetések, a tiszteletdíjak kérdése. Idetartozik még az ún. költségtérítés is, amelyet sokan szintén a képviselőknek juttatott rejtett pénzeknek tartanak.⁶⁷ Gyakran elhangzó vélemény, hogy erről, az állami pénzek felvételéről szól az önkormányzati rendszer, amit igazi „etnobiznisznek” gondolnak. Az átlagos költségvetésben a két tétel a teljes költségvetések egyharmadát jelenti. Ha ezt összehasonlítjuk a későbbiekben ismertetendő, a képviselőkre lebontott tiszteletdíj és költségtérítés összegével – figyelembe véve a körülményeket –, akkor az itteni átlag megfelel az ott megjelölt átlagos összegnek. Mindezek mellett valóban elgondolkodtató, hogy a működés – ha kiterjesztve hozzáadjuk még a tiszteletdíjak és a költségtérítések összegét is – felemésztí egy átlagos CKÖ költségvetésének felét. És a jogszabályokban megfogalmazott célok még csak ezután következnek.

Három tétel maradt még a kiadási oldalon. Az oktatási célú kiadások, amelyek alapesetben nemzeti iskolák fenntartására, finanszírozására, esetleg különböző, nemzeti iskolai oktatási programok (nyelvoktatás, népművelési oktatás, tanárok továbbképzése stb.) támogatására szolgálnának. Reálisan azonban afféle bújtatott szociális támogatásról van szó, ami elsősorban füzetcsomagok, tankönyvek és tanszerek megvásárlását, illetve jobb esetben ösztöndíj juttatását jelenti a cigány tanulók számára. Ennél bevallottan többet, azaz 12 százalékot költenek nyíltan is szociális típusú támogatásokra. A kutatás szerint idetartozik a gyógyszervásárláshoz nyújtott gyorssegély, a tüzelő beszerzésének segítése, a munkahely-teremtési kísérletek, valamint a mindenki által rendkívüli fontosságúnak tartott Mikulás-csomag finanszírozása is. Pedig en-

⁶⁷ Idetartoznak még az alkalmazottaknak járó bér jellegű kifizetések is, de ők igen kis számban vannak csak. Kérdésükre a későbbiekben még kitérünk.

nél az utóbbi két kategóriánál egyáltalán nem a kisebbségi önkormányzat feladatairól van szó, hanem ezeknek rászorultsági alapon, a települési önkormányzattól járó juttatásoknak kellene lenniük. Ezek finanszírozására a kisebbségi jogi szabályozás nem ad lehetőséget, és forrásokat sem rendel hozzá. A CKÖ-k azonban ilyen kiadásokat is vállalnak, ami azt jelenti, hogy a települési önkormányzat valamilyen oknál fogva nem képes vagy nem akar eleget tenni ilyen irányú kötelezettségeinek. Sok esetben szinte áthárítja a gondot: „menjetelek a cigány önkormányzathoz, ez az ő feladatuk” felkiáltással. A CKÖ-k pedig szeretnének megfelelni a roma lakosság elvárásainak, bár erre sem jogszabályi, sem anyagi lehetőségük nincs.⁶⁸

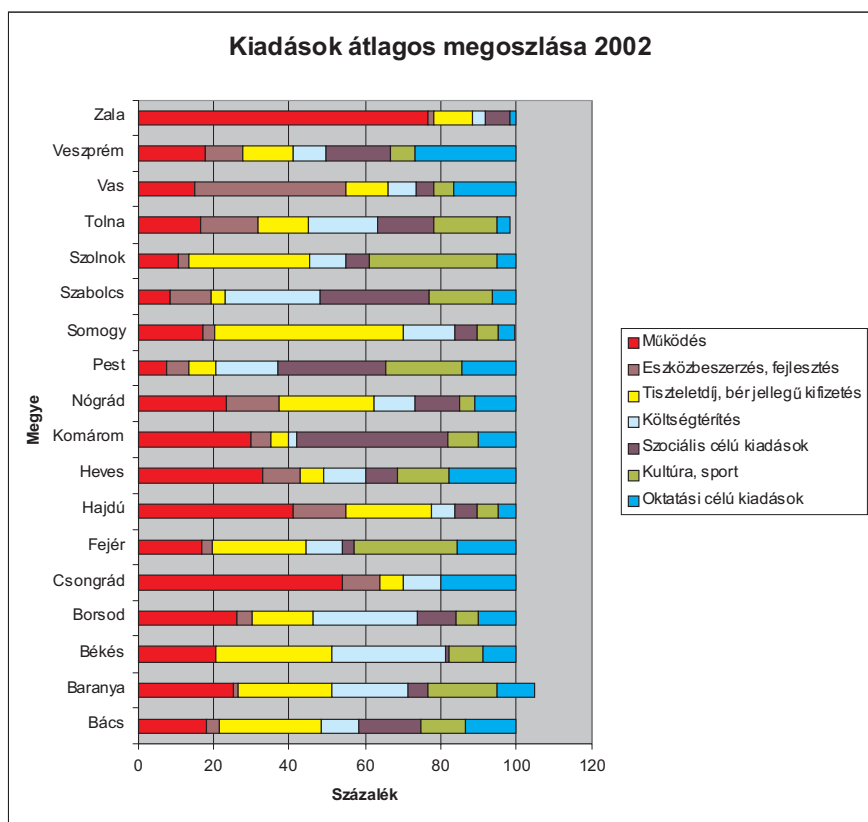
Végül röviden foglalkozunk a jogszabályi előírások szerinti legfontosabb feladattal, a kulturális célokra fordított kiadásokkal. Amint a törvényi szabályozás ismertetéséből világosan kitűnt, a CKÖ-knek – más nemzetiségekhez hasonlóan – ezen a területen kellene a fő tevékenységüket kifejezniük, a kulturális identitás megőrzésén, erősítésén munkálkodva. Ennek ellenére átlagosan csak a költségvetés 12 százalékát fordítják erre a célra. Tapasztalataink szerint ezek a rendezvények általában a települési önkormányzattal közösen megtartott majálisok, cigánybálok, valamint a kölcsönös ellenérzések leküzdését szolgáló cigány–rendőr labdarúgó-mérkőzések. Szinte nem talákoztunk olyan esettel, amikor a kisebbségi önkormányzat például színházat vagy más kulturális csoportot hozna létre és támogatna, de ezen nincs nagyon mit csodálkozni, amikor az összehasonlíthatatlanul nagyobb költségvetéssel gazdálkodó Országos Önkormányzat sem igen tesz ilyet. Így az a furcsa eset áll elő, hogy a cigány kulturális identitásörzés támogatását alapvetően nem az erre a célra létrehozott cigány kisebbségi önkormányzatok látják el, hanem civil szervezetek.

Természetesen érdemes a kiadási szerkezetet megyei és településtípus szerinti bontásban is megnézni, mivel a bevételek tárgyalásakor talákoztunk olyan megyékkel is, amelyek kisebbségi önkormányzatai igen jelentős költségvetésűek. Meg kell vizsgálnunk, hogy az ő esetükben hasonló módon költik-e el a pénzt, esetleg tapasztalhatók-e eltérések közöttük.

Néhány kiugró értéktől eltekintve nem találunk túlságosan nagy eltéréseket, ha először a megyei átlagokat nézzük meg a működési költségek szerint, bár ezeknél a megyéknél viszonylag alacsony volt az esetszám. Inkább az a feltűnő, hogy a romák által sűrűn lakott Szabolcs-Szatmár megyében, de ez elmondható Pest megyéről is, igen keveset fordítanak erre a tételre. A szociális célú kiadások terén az előbb is említett Szabolcs-Szatmár és Pest megye jár az élen, de mindenképpen idesorolható még Bács-Kiskun és Komárom megye is. A jogszabályok rendkívül hiányos ismeretere utal néhány esetben, hogy Békés, Csongrád, Szolnok és Somogy megyében szinte egyáltalán nem fordítanak pénzt ilyen típusú kiadásokra. Érdemes felidézni a megelőző fejezetet, amelyben arról volt szó, hogy átlagosan a legjobban finanszírozott önkor-

⁶⁸ A tevékenységi szerkezet tárgyalásakor folytatjuk majd ezt a gondolatmenetet, továbbgöngyölítve a működés félresiklott szálait.

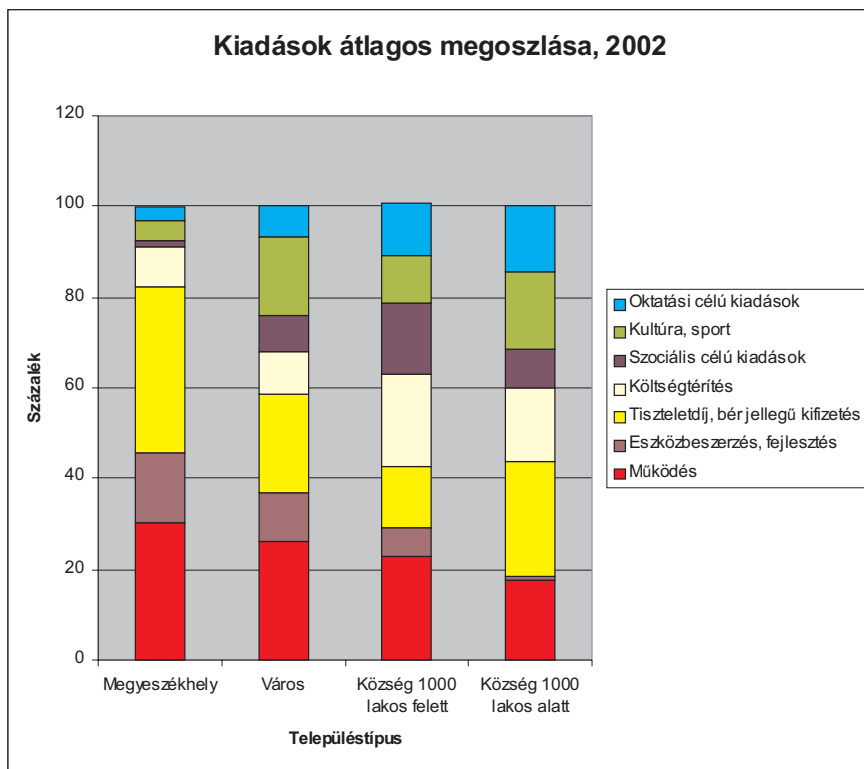
mányzatok is ezekből a megyékből kerültek ki. Hiszen például a Békés megyei testületek 2002-ben az átlagnak majdnem négyszeresével rendelkeztek, közel 6 és fél millió forinttal, de a Csongrád, a Somogy (közel 4 millió forinttal) és a Zala (több mint 3 millió forinttal) megyei CKÖ-k is igen szép összeggel gazdálkodhattak. Mire is költötték költségvetésük nagy részét? A mintába került Békés megyei CKÖ-k saját elmondásuk szerint 2002-es költségvetésük 60 százalékát, a Somogy megyeiek 65 százalékát, a Szolnok megyeiek több mint 40 százalékát tiszteletdíjra és költségértítésre fordították. Csak a példa kedvéért visszszámolva az általuk említett költségvetési összegekből: ez Békés esetében közel négymillió, Somogy esetében több mint két és fél millió forintot jelentett. Békés esetében nem is lehet ezen nagyon csodálkozni, hiszen a mintába került – nem túl nagy esetszám alapján – az ottani képviselők 75 százaléka inaktív. A Szolnok megyeiek esetében pedig mindenképpen ki kell emelni, hogy költségvetésük legnagyobb hányadát a törvényben meghatározott elsődleges célra, a kulturális identitás megőrzését szolgáló programokra fordították. Érdekes még utalnunk Borsod megyére is, mivel költségvetésük legna-

53. diagram

gyobb hányadát ők is tiszteletdíjra és költségtérítésre költötték, de ebben a megyében rendkívül alacsony volt az átlagos költségvetés – 987 ezer forint –, és a képviselők között közel 70 százaléka volt itt is inaktív. Tehát jó néhány esetben ezzel a szemponttal tudjuk magyarázni a kiadási oldalon levő aránytalanságokat, más esetekben nem tudjuk, miért így osztották fel a költségvetést.

Mindezek után megnéztük a kiadási szerkezetek alakulását településtípus szerint is.

54. diagram

A grafikonból jól látható, hogy a megyeszékhelyeken levő CKÖ-k esetében a működés költségei – és itt ismét beleértjük a fejlesztést, a tiszteletdíjat és a költségtérítést is – alapvetően a teljes költségvetést felemésztik. Így akár a szociális, az oktatási, de még inkább a kulturális programokra fordított összegek alacsony volta arra utalhat, hogy aktivitásuk meghatározó részét saját működésük köti le, és kisszámú programjaikkal nem jutnak el igazán a megyeszékhelyen lakó roma lakossághoz. Tehát alig van kapcsolat a képviselők és képviseltjeik között, ami talán az adott település nagyságával is magyarázható. Bár mint emlékeztetünk rá, ezeken a településeken a költségvetések is a legnagyobbak.

A települések nagyságának csökkenésével mérséklődnek a működésre fordított összegek is – bár a tiszteletdíjak és a költségterítések összege kiegyensúlyozottságot mutat –, és egyre többet fordítanak szociális, oktatási és kulturális célokra. Számunkra ezek az adatok – valamint az interjúk kutatásban szerzett tapasztalataink is – azt mutatják, hogy a kisebb településeken sokkal közvetlenebb a kapcsolat a roma lakosság és az őket képviselők között. Így van ez még akkor is, ha nagy összegeket fordítanak olyan kérdések megoldására, amelyek nem a CKÖ-k feladata lenne. De legalább létezik valamelyes kapcsolat. Mindezek alapján nehezen tudunk egyetérteni azokkal a véleményekkel,⁶⁹ amelyek szerint a helyi kisebbségi önkormányzatokat kellene megszüntetni, és az országosakat meghagyni. A kisebb települések esetében ugyanis legalább konkrétan ismerhető a testületek tevékenysége.

Végezetül itt is megpróbáljuk az átlagos – ezért nem létező – kisebbségi önkormányzat gazdálkodását modellezni. Így elmondható, hogy – 2002-es adatok alapján – egy CKÖ 1 712 000 forinttal rendelkezik évente. Ennek a bevételnek nagy részét a 655 000 forintos állami normatíva képezi, de átlagosan a helyi önkormányzatoktól 560 000 forint támogatást is kapnak. Valamivel több, átlagosan 650 000 forintot sikerül évente pályázaton is nyerniük, amelynek nagyobb része általában valamelyik minisztériumtól vagy a MACIKA-tól származik. Az így megszerzett összeget meglehetősen arányosan osztják szét a megvalósítandó feladatok finanszírozására. Tehát elköltönek több mint félmilliót a működési költségekre és fejlesztésre, további 600 ezret a tiszteletdíjakra és a költségterítésre. A megmaradó félmilliót pedig szinte egyenletesen szociális támogatásra, oktatási célúnak nevezett, bár inkább bújtatott szociális célú tételekre, valamint kulturális események megszervezésére költik el. Mindebből az a következtetés vonható le, hogy egyrészt költségvetésük több mint kétharmada felemésztí saját fenntartásukat, a megmaradó egyharmad részét pedig olyan célokra fordítják – szociális segélyezés –, amelyre nincs jogszabályi felhatalmazásuk.

3. SZEMÉLYI FELTÉTELEK: A CIGÁNY KISEBBSÉGI ÖNKORMÁNYZATI TAGOK JELLEMZÉSE

A sikeres működés harmadik, igen fontos feltétele a megválasztott képviselők személyes tudásának, valamint körülményeinek megfelelő volta. A CKÖ működése szempontjából alapvető fontosságúnak tartjuk, hogy a megválasztott képviselők milyen mértékben akarják és tudják ellátni vállalt feladataikat. Ezt pedig döntően személyes körülményeik határozzák meg: mennyi időt tudnak szentelni a tisztségükből adódó kötelezettségeiknek, életkörülményeik lehetővé teszik-e az intenzív munkát, vagy inkább a megélhetésre kell koncentrálniuk. Nem utolsósorban pedig az, hogy tudásuk színvonala, iskolai végzettségük alap-

⁶⁹ Vö. Rátkai Árpádnak az irodalomjegyzékben megtalálható művében kifejtett véleményével.

ján elég felkészültek-e a tisztségük ellátására. Így alapvető a megszerzett tudás mértéke, amelyet az iskolai végzettséggel, illetve a különböző továbbképzési lehetőségek kihasználásával próbálunk jellemezni. De ide tartozik a képviselők foglalkozása, munkahelyük típusa, illetve egyéb, meghatározó tulajdonságaik is. Ezért kutatásunkban különös figyelmet fordítottunk ezekre a körülményekre.

A Csefkó–Pálné-féle kutatás eredményeinek⁷⁰ is egyik sokat hivatkozott része volt a kisebbségi önkormányzatok tagjainak alapvető tulajdonságait felsoroló adatok bemutatása. Ekkor – e kutatás szerint –, az első ciklusban a cigány képviselők között a legfeljebb 8 általánost elvégzők aránya 63 százalék volt, és ebben a kategóriában legfeljebb a ruszinok lehettek még „versenyben” (56 százalék), a többi kisebbség esetében igen alacsony számokat mutatott a kutatás. A szakmunkás végzettségűeknél 25 százalékkal képviseltették magukat a romák, bár ezzel már nem sokkal előzték meg a szerbeket (22 százalék) és a szlovákokat (21 százalék). Középfokú végzettségű a roma képviselők 8 százaléka, ebben a kategóriában már teljesen utolsó helyre kerülve, és 3 százalék volt a felsőfokú végzettséggel rendelkező cigány képviselők aránya, ami már csak töredéke volt a többi kisebbség ebben a kategóriában meglevő adatainak. A foglalkozás jellege szerint a cigányok 92 százaléka fizikai, 3 százaléka adminisztratív, 5 százaléka szellemi dolgozó volt. A munkahely típusa szempontjából 32 százalékuk dolgozott közintézményben, 31 százalékuk a szolgáltató szektorban, 27 százalékuk vállalkozó, 4 százalékuk szövetkezeti, 5 százalékuk egyéb dolgozó volt. Mindezek mellett 32 százalékuk volt munkanélküli, 23 százalékuk nyugdíjas, 23 százalékuknak volt munkaviszonya, míg 4 százalékuk közhasznú munkásként tevékenykedett, 6 százalékuk jövedelempótló támogatásban részesült, 7 százalékuk volt vállalkozó és 3 százalékuk volt gyeden vagy gyesen. Összességében mindenkit meglepett a roma képviselőknek a többi nemzetiségihez képest sokkal nehezebb helyzete, pedig ezek az adatok csak a romákra vonatkozó akkori országos átlagot tükrözték, vagy inkább jobb helyzetet mutattak. Mégis megdöbbentő, hogy a cigány képviselők közel kétharmada legfeljebb általános iskolai végzettségű, és alig 3 százalékuknak volt felsőfokú végzettsége (pedig ez is jobb volt az országos átlagnál!). Egyharmaduk munkanélküli volt, és akinek volt munkája, azok is szinte kivétel nélkül fizikai munkásként tevékenykedtek. Eszerint elmondható, hogy egyrészt egzisztenciálisan kiszolgáltatott, másrészt szellemileg igen kevésbé felkészült képviselők próbálták megvalósítani a jogszabályok és a választók bizalma által rájuk ruházott feladatokat.

Az érdekesnek tűnő összehasonlítás lehetőségét kihasználva, mi is feltettünk hasonló kérdéseket kutatásunk során. Már a 30 településre kiterjedő kutatásunknak is fontos részét képezte az a kérdés, hogy mi változott a második ciklusra. Vizsgálatunkban ekkor 125 képviselő adatai szerepeltek. A 30 között 9 olyan település volt, ahol 3-ból, és 18, ahol 5 főből állt a CKÖ. Két település

⁷⁰ Csefkó Ferenc – Pálné Kovács Ilona (szerk.): *Kisebbségi önkormányzatok Magyarországon*. I. m.

esetében – Gyöngyös és Pétervására – 4-4 tag volt az adatfelvétel idején, az egyik esetben haláleset, a másik településen pedig lemondás miatt fogyatkozott meg az egyébként 5 fős testület. Érdekes, hogy az összes képviselőnek csak egyötöde volt nő: 4 nő elnök és 21 női tag volt. A megyénkénti arányok hasonlóan mutatkoztak. A mintában Borsod megyében nem volt ugyan női elnök, de a tagok száma hasonló arányt mutatott a többi megyéhez képest is. Szintén érdekes – bár ennek okára nem tudtunk választ adni –, hogy a keleti országrészből a főváros felé haladva növekedett a női tagok aránya.

A képviselők nemenkénti megoszlása, megyei bontásban:

Megye			Nem		Összesen
			Férfi	Nő	
BAZ	CKÖ	Elnökök száma	10		10
		% a megyei CKÖ-n belül	100,0		100,0
		% a megyei képviselőkön belül	22,7		22,7
		Tagok száma	27	7	34
		% a megyei CKÖ-n belül	79,4	20,6	100,0
		% a megyei képviselőkön belül	61,4	15,9	77,3
	Összesen	Képviselők száma	37	7	44
		% a megyei CKÖ-n belül	84,1	15,9	100,0
		% összesen	84,1	15,9	100,0
Szabolcs	CKÖ	Elnökök száma	8	2	10
		% a megyei CKÖ-n belül	80,0	20,0	100,0
		% a megyei képviselőkön belül	18,2	4,5	22,7
		Tagok száma	30	4	34
		% a megyei CKÖ-n belül	88,2	11,8	100,0
		% a megyei képviselőkön belül	68,2	9,1	77,3
	Összesen	Képviselők száma	38	6	44
		% a megyei CKÖ-n belül	86,4	13,6	100,0
		% összesen	86,4	13,6	100,0
Heves	CKÖ	Elnökök száma	5	1	6
		% a megyei CKÖ-n belül	83,3	16,7	100,0
		% a megyei képviselőkön belül	22,7	4,5	27,3
		Tagok száma	9	7	16
		% a megyei CKÖ-n belül	56,3	43,8	100,0
		% a megyei képviselőkön belül	40,9	61,8	72,7
	Összesen	Képviselők száma	14	8	22
		% a megyei CKÖ-n belül	63,6	36,4	100,0

		% összesen	63,6	36,4	100,0
Budapest	CKÖ	Elnökök száma	2	1	3
		% a megyei CKÖ-n belül	66,7	33,3	100,0
		% a megyei képviselőkön belül	13,3	6,7	20,0
		Tagok száma	9	3	12
		% a megyei CKÖ-n belül	75,0	25,0	100,0
		% a megyei képviselőkön belül	60,0	20,0	80,0
	Összesen	Száma	11	4	15
		% a megyei CKÖ-n belül	73,3	26,7	100,0
		% összesen	73,3	26,7	100,0

Életkor tekintetében a megválasztott képviselők 30 és 50 év közöttiek. Figyelemre méltó azonban, hogy több mint 11 százalékuk már 30 év alatti, tehát a helyi szintű politizálásban megjelent egy új, a rendszerváltozás ideje körül felnőttkorba lépő generáció. Mindezek mellett fontos megemlíteni, hogy a mintába került CKÖ-képviselők átlagéletkora akkor 42 év volt. Megítélésünk szerint ez annak is tulajdonítható, hogy generációváltás zajlik a helyi szintű cigánypolitikában: egyre kevesebben vannak az idős képviselők. A romák között megszokott, életkorból fakadó tekintély most már inkább csak a CKÖ-elnökök között érvényesül, ott jelenthet még fontos szempontot.

A CKÖ-képviselők tekintetében talán az egyik legfontosabbnak tartott mutató az iskolai végzettség. A helyi, települési vezetők közhelynek számító – de a kutatás során is gyakran hangoztatott – véleménye: a romák azért alkalmatlanok a fejlődésre, mert tanulatlanok, nem is ismerik a tudás értékét. Megítélésük szerint ez jellemző a cigányok vezetőire is, „nagy tolerancia” szükséges a közös munkához. A külső szemlélő is biztos abban, hogy a modernizálódó közigazgatásban csak megfelelő és sokrétű ismeretekkel felvértezett „ügyintézők” képesek a hatékony érdekérvényesítésre. És ma már egy gimnáziumi érettségi nyújtotta tudásnál jóval többre, olyan korszerű ismeretekre van szükség, amelyet a felsőoktatásban eltöltött idő alatt, de gyakran még ezeken a tanulmányokon is túlmutató továbbképzéseken lehetséges csak megszerezni.

Mindezek fényében valóban rendkívül alacsony szinten állnak a mintába került CKÖ-tagok adatai, az előző ciklushoz képest viszont bizonyos előrelépésnek lehettünk tanúi. Több mint 50 százalékuk legfeljebb általános iskolai végzettségű, több mint egytizedüknek még ennyi sincs. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya alig több mint 6 százalék, de ez már duplája a Csefkó-féle kutatásban mértnek. A CKÖ-elnökök között viszont nincs egyetlen diplomás sem. A legtöbb, még általános iskolai végzettséggel sem rendelkező önkormányzati tagot Heves megyében találtuk, Borsodban azonban még ilyen elnök is volt. A végzettség szempontjából kétségkívül legrosszabb helyzetet Szabolcsban tapasztaltuk, itt legfeljebb 8 általánossal rendelkező képviselő 63,1 százaléka. Szintén az átlag felett volt Borsod 54,5 százaléka. Ezzel szemben a fővárosban a legalacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők szá-

ma 35,7 százalék volt. Az érettségizettek aránya a vidéki megyékben 13-15 százalék körül mozogott, ehhez képest kiemelkedően magas volt Budapesten, itt több mint 42 százalék volt. Hasonlóan kiugróan magas volt a diplomások száma a fővárosban is: a vidéki, átlagosan 4,5 százalékkal szemben itt több mint 20 százalék volt.

Ha megnézzük az iskolai végzettség megoszlását az életkor és a megyei adatok szerinti bontásban is, jól látható, hogy Szabolcsban és Hevesben volt leginkább aggasztó a helyzet. Itt a legfiatalabb korosztály körében igen magas volt azoknak az aránya, akik az általános iskolát be sem fejezték, míg Borsodban és a fővárosban nem volt ilyen eset. Borsod megye kivételével a többi megye esetében érettségivel csak a 40 év fölöttiek rendelkeztek. Hasonlóan rossz értékeket mutatott a statisztika a diplomásokra vonatkozóan is: jellemző módon ugyanis nem a fiatalabb generációnak volt diplomája. Természeteszerű tehát, hogy az egyébként sem sok fiatal képviselő nem a legfelkészültebbek közül került ki; „hatalomátvitel” esetén egy alacsonyabban képzett vezető réteg látszik kinőni. Ez sok mindent jelenthet. Egyrészt várhatóan kevésbé színvonalas működést a következő években, persze csak abban az esetben, ha a jövőben is ők maradnak a helyi cigány politizálás reprezentánsai. Másrészt jelentheti ez azt is, hogy a fiatal cigány értelmiségi réteg egyre kevésbé vesz részt helyi szinten a kisebbségi politizálásban. Ennek okait pedig kereshetjük az asszimilációban is, amikor a diplomások a társadalmi körülmények miatt már nem szerencsés, ha magukat cigánynak tartják. Másrészt az is lehetséges, hogy ők a politikai ambícióikat nem helyi szinten, hanem a központi közigazgatásban vagy politikai életben kívánják kiélni.

Ezzel függ össze a továbbképzés kérdése is. Hiszen ha valakinek hiányosak az ismeretei, különböző, rövidebb ideig tartó „képzéseken” próbálja kiegészíteni meglevő tudását. Ebből a szempontból a képviselők aktívnak mondhatók. 42-en legalább egy alkalommal, míg 12-en négyszer is megpróbálták továbbfejleszteni tudásukat. Érdekes az is, milyen területeken érezték az érintettek úgy, hogy szükségük van további ismeretekre. Jól látható, hogy leginkább jogi, igazgatási, valamint kulturális és oktatási területeken igyekeztek magukat továbbképezni. Nagy igény mutatkozott azonban a pénzügyi, valamint a pályázatok elkészítésével kapcsolatos ismeretekre is. Persze alapvetően meghatározta a tanfolyamokon való részvételt az is, hogy kinek mire volt lehetősége. A képviselők akkor jutottak el valamilyen ismeretbővítésre, ha valaki megszervezte és felajánlotta számukra a részvételt. Tehát alapvető összefüggést látunk a „kínálat” és a „kereslet”, valamint az önképzés hiánya között. A leginkább aktív szervezőnek a civil szervezetek tűntek, de a megyei önkormányzat és a közigazgatási hivatal is igyekezett segítséget nyújtani a CKÖ képviselői számára munkájuk elvégzéséhez.

Az iskolai végzettséggel szoros összefüggésben van a munkaviszony és a foglalkozás kérdése is. A mintánkba került képviselők 22 százaléka az adatfelvétel idején munkanélküli volt. Foglalkozás tekintetében pedig – és itt az iskolai végzettséggel volt szoros összefüggés – alapvetően a fizikai jelleg (60 százalék) volt a meghatározó.

Szervező	Résztevők száma	Résztevők aránya (%)
Megyei önkormányzat	16	26,2
Közigazgatási hivatal	16	26,2
OCO	10	16,4
Népfőiskola	1	1,6
Helyi önkormányzat	12	19,7
Civil szervezet	25	41
Egyéb	14	24,6

Érdekesen alakult a munkanélküliség kérdése is. A teljes mintában 22 százalék volt a teljes munkanélküliség, a megyei megoszlás szerint Szabolcs megyében ez elsősorban a fiatalokra vonatkozik, de igen magas volt az egyéb inaktívák száma is. Borsod megyében hasonló számokat kaptunk. Itt azonban a közhasznú munkások száma volt igen magas, ami szintén nem a tartós foglalkoztatás jele. Talán a magas munkanélküliség is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a képviselők – elmondásuk szerint – igen aktívan vettek részt a kisebbségi önkormányzat munkájában, működtetésében. Kevés azok száma, akik egyáltalán nem működtek közre megválasztásuk után (2,5 százalék), és megközelítően ugyanannyian vettek részt az üléseken alkalmanként, mint napi gyakorisággal. A 30 településre vonatkozó adatok azt mutatják, hogy igen aktívan működő CKÖ-kről van szó. Az itt feltételezett aktivitás mellett (és figyelembe véve azt a szempontot is, hogy ismereteink szerint igen sok képviselőnek nem volt legális jövedelme, mert munkanélküli volt, vagy csak igen alacsony volt a bevétele, mert valamilyen más ellátási formában részesült) valóban csak jelképesnek mondható a megállapított tiszteletdíjak összege. A képviselők közel 27 százaléka ingyen látta el a feladatát, és a tagok több mint 70 százaléka legfeljebb tízezer forintot kapott havonta. Hozzá kell tennünk, hogy a költségtérítések aránya hasonló értékeket mutatott.

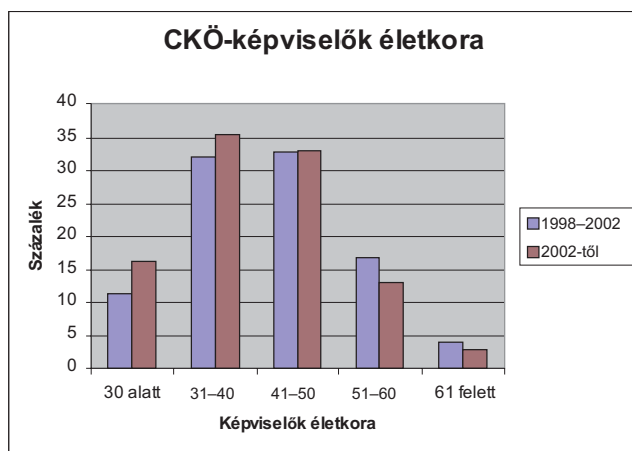
Még egyszer visszautalva az első ciklusban végzett vizsgálatra, elmondhatjuk, hogy néhány pozitív irányú elmozdulás mellett egy lassú, minőségi változásnak lehettünk tanúi a második ciklusban. Persze ezek a jellemző adatok még jelentős mértékben elmaradnak más nemzetiségek hasonló mutatóitól, de ezt a néhány év alatt lezajlott változást nem szabad lebecsülnünk. Különösen akkor nem, ha ez tendenciaszerűvé válik, mert hosszabb távon valóban minőségi változást eredményezhet. Ezért is voltunk kiemelten kíváncsiak a harmadik ciklus adataira, amelyeket az egész országra kiterjedő, 100-as mintán felvett kérdőíves felméréssel kívántunk megszerezni. Reményeink szerint így sokkal pontosabb adatok birtokába juthattunk, mint a 30 település vizsgálat során.

A 2003-as adatfelvételünk után 452 megválasztott cigány kisebbségi önkormányzati képviselő adatait tudjuk elemezni. A nemek megoszlása hasonló a 30-as minta esetében tapasztaltnak, a képviselők 79 százaléka férfi és 21 százaléka nő. Néhány megyében azonban kiugróan magas arányban képviseltetik magukat a nők. Így ebben a vonatkozásban érdemes megemlíteni Bács-Kis-

kun vagy Hajdú-Bihar megyét. Az elnöki pozícióban azonban még nem érik el az átlagot, mindössze 11 százalékban töltik be ezt a tisztséget.

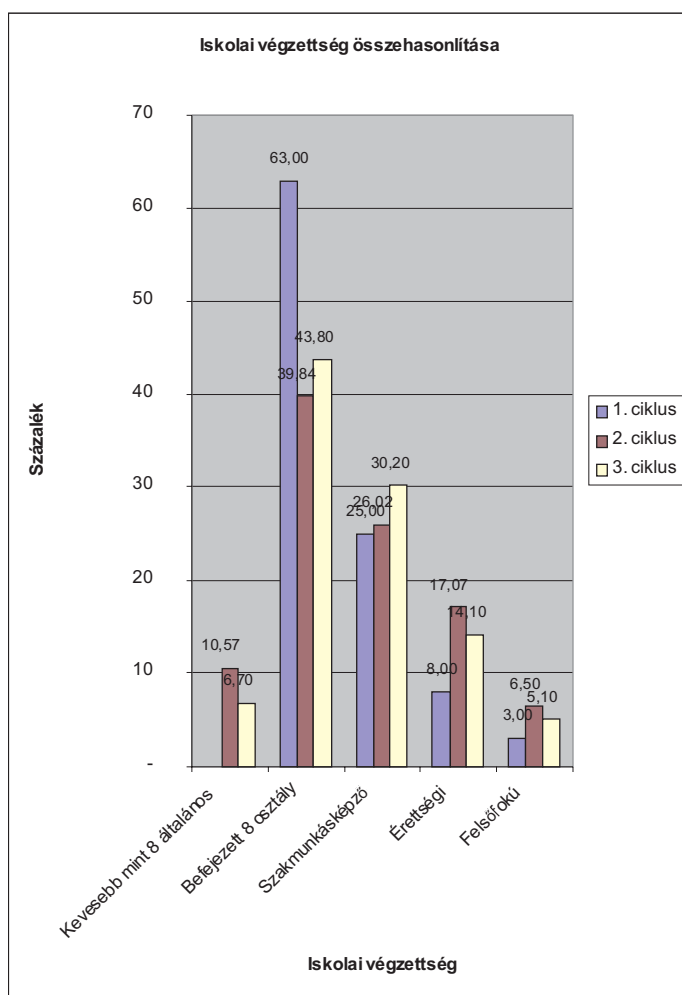
Megkérdeztük azt is, hogy a cigány kisebbségi önkormányzatnak van-e nem cigány származású képviselője. Természetesen – mint a jogszabályi elemzésből látható volt – az identitás szabad megvallásának nincsenek korlátai, bárki romának is vallhatja magát. Bár ennek vállalását csak igen fontos ok indokolhatja, mivel nem ez az a társadalmi státus, amelyre sokan vágnak. Ahhoz pedig, hogy valaki kisebbségi képviselő legyen, még a származás megvallására sincs szükség. Mindezek mellett úgy gondoljuk, azért szerencsésebb, ha a cigányok ügyeiben eljáró, elvileg a cigányok által megválasztott, cigány kisebbségi önkormányzatnak cigányok a tagjai. Kutatásunkban 100 településből 8 helyen mondták, hogy nem roma képviselő is tevékenykedik a kisebbségi önkormányzatban. Ebből hat helyen egy-két tagról van szó, míg két helyen gyakorlatilag az egész cigány kisebbségi önkormányzat nem cigányokból áll. Ez utóbbi két település egy Heves megyei község és egy Komárom megyei nagyváros. Érdekes volt az így kapott adatokat összevetnünk a települési önkormányzatoktól ugyanerre a kérdésre kapott válaszokkal, és nagyon hasonló adatokhoz jutottunk. Ők hat helyet neveztek meg, ahol szerintük nem roma kisebbségi képviselő is található, illetve két helyen nem válaszoltak. A hatból négy hely megegyezik a CKÖ-k által megnevezettekkel is. Érdekesség, hogy a települési vezetők azt a két helyet nem említették, ahol a CKÖ-k – saját bevallásuk szerint – szinte csak nem romákból állnak. De az is lehetséges, hogy valaki félreértette a kérdést. A válaszok többségének egyezése viszont tájékozottságra utal a település vezetői körében is.

Az életkor tekintetében – természetesen – még mindig a 30 és 50 közöttiek adják a képviselők derékhatát, de egyértelműen folytatódott a fiatalodási tendencia az előző ciklushoz képest. Így a képviselők már több mint 16 százaléka 30 év alatti.

55. diagram

Az iskolai végzettséget illetően is folytatódott a nagyon lassan javuló tendencia, bár nem minden területen, illetve adódhatnak bizonyos hibák az elemszámok eltéréseiből is.

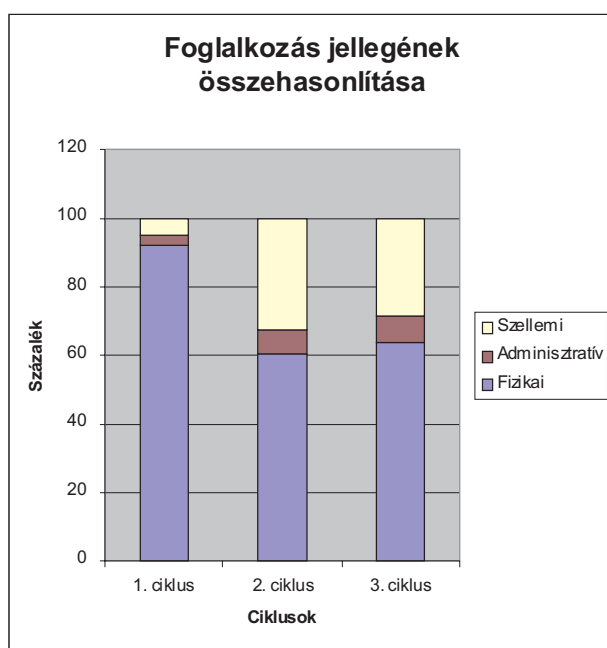

56. diagram

Az elemzés alapján úgy tűnik,⁷¹ hogy a felsőfokú végzettségűek és érettségizettek aránya kissé csökkent – 5,1 százalék és 14,1 százalék –, bár ez lehet az ingadozás mellett mintavételi hiba is, viszont többen vannak, akik már elvégezték a nyolc általánost, illetve szaktanácsképzéssel rendelkeznek az előző cik-

⁷¹ A Csefkő-féle kutatásban nem adják meg bontásban a 8 általánost befejezettek és be nem fejezettek arányát. Így a kiugró eltérés ebből adódik. Lásd i. m. 73.

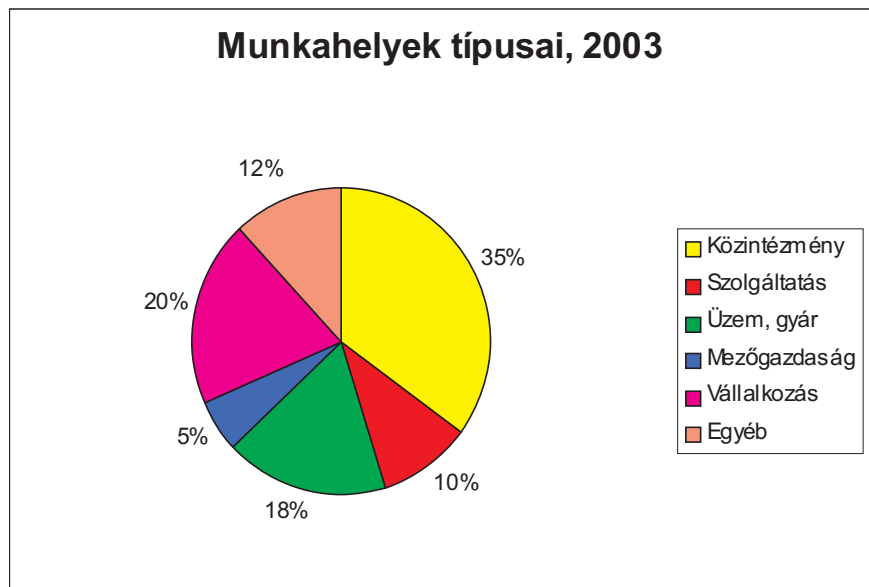
lushoz képest. Itt már találunk – ha nem is nagy számban – felsőfokú végzettségű CKÖ-elnököt is, bár az egyértelmű többséget – közel 70 százalékot – hasonló arányban az általános iskolát befejezett, illetve szakmunkás végzettségű emberek teszik ki. Még mindig van 5 olyan elnök is, aki nem fejezte be az általános iskolát, ők kisebb településen tevékenykednek. A felsőfokú végzettség azonban – elemzésünk szerint – nem függ a település nagyságától, és a megyék tekintetében is igen szórt eredményt tapasztalhatunk. A tagok esetében a település nagyságával emelkedik az iskolai végzettség színvonala is. Érdekes, hogy a 10 elnöki pozíciót betöltő hölgy esetében hárman felsőfokú végzettségűek, ketten érettségizettek, és nincs olyan közöttük, aki nem fejezte volna be az általános iskolát. Így arányukhoz képest a női elnökök iskolázottabbak, de ez vonatkozik az egyéb tagok esetére is.

57. diagram

Foglalkozás tekintetében a képviselők több mint 63 százaléka fizikai, közel 8 százalékuk adminisztratív és 28,5 százalékuk szellemi dolgozó. A „szegényebbnek” tartott megyék esetében talákoztunk több fizikai dolgozóval, míg a településtípus szerinti megoszlásban a megyeszékhelyek a szellemi dolgozók tekintetében voltak felülreprezentáltak. A női tagok esetében alapvetően az adminisztratív foglalkozás volt a meghatározó. Igazi elmozdulást csak az első ciklushoz képest regisztrálhatunk.

A munkahely típusa szempontjából első helyen a közintézmény állt, majd 20 százalék körüli volt a gyári munkások és a vállalkozók száma is.

58. diagram

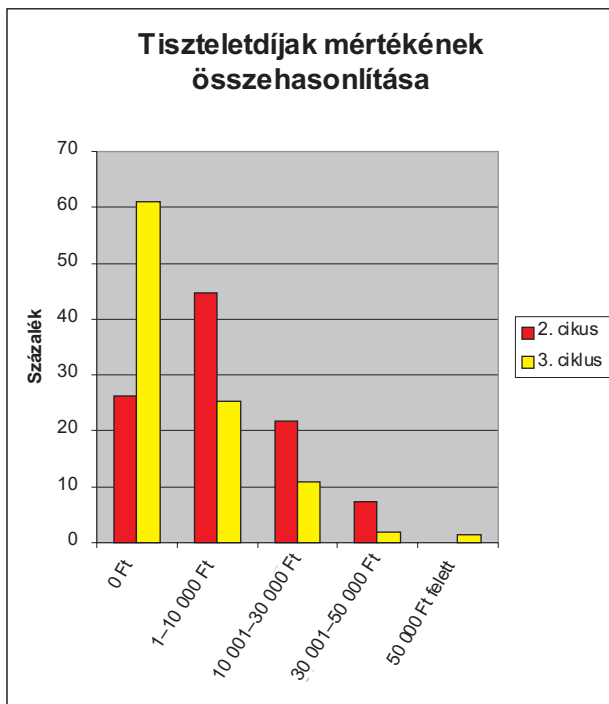
A megyei eloszlás tekintetében olyan megyék is találhatók, ahol kiemelkedően nagy számban közigazgatási intézmény jelentette a képviselők munkahelyét, regionálisan pedig a főváros körüli megyék esetében legnagyobb ez a szám.

A CKÖ-képviselők közel 18 százaléka – meghaladva az országos átlagot – volt munkanélküli, különösen kiugró nagy számban Fejér, Nógrád és Szabolcs megyében. Továbbá 41 százalékuknak volt munkaviszonya, illetve igen jelentős számban voltak további inaktívak is.

Megye	Van munkaviszonya	Munkanélküli	Nyugdíjas	Közhasznú munkás	Jövedelem-pótló támogatásban részesül	Vállalkozó	Gyesen, Gyeden van	Szabadfoglalkozású	Egyéb
Bács	40,00%		13,30%	26,70%				20,00%	
Baranya	52,60%	5,30%	23,70%	2,60%	13,20%				2,60%
Békés	25,00%	25,00%	50,00%						
Borsod	25,60%	25,60%	17,90%	5,10%	11,50%	5,10%	2,60%	1,30%	5,10%
Csongrád	50,00%	20,00%	10,00%			20,00%			
Fejér	10,00%	60,00%	20,00%						10,00%
Győr	25,00%	25,00%				12,50%			37,50%
Hajdú	40,00%	16,70%	16,70%		3,30%	3,30%	3,30%	6,70%	10,00%
Heves	38,50%	23,10%	17,90%	2,60%	5,10%	5,10%			7,70%
Komárom	60,00%		10,00%			20,00%		10,00%	
Nógrád	25,00%	37,50%	4,20%			16,70%	8,30%		8,30%
Pest	74,20%	3,20%	9,70%	6,50%		6,50%			
Somogy	60,60%	15,20%	12,10%			3,00%	3,00%	3,00%	3,00%
Szabolcs	48,00%	32,00%	16,00%						4,00%
Szolnok	40,00%	2,90%	25,70%	14,30%		8,60%	2,90%		5,70%

Megye	Van munka- viszonya	Munka- nélküli	Nyugdíjas	Köz- hasznú munkás	Jövedelem- pótló támo- gatásban részesül	Vállal- kozó	Gyese- n, Gyeden van	Szabad- foglal- kozású	Egyéb
Tolna	18,80%	18,80%	6,30%	25,00%		18,80%		6,30%	6,30%
Vas		25,00%	37,50%	12,50%			12,50%		12,50%
Veszprém	46,70%	6,70%	20,00%			6,70%	13,30%		6,70%
Zala	80,00%	20,00%							

Az inaktívak nagy száma miatt is különösen kíváncsiak voltunk a tiszteletdíjak összegére is.

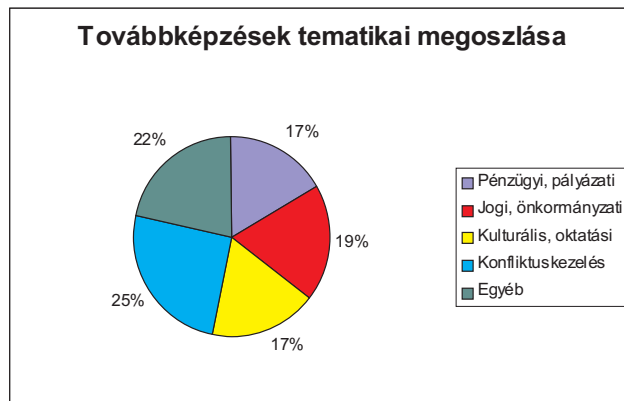

59. diagram

Így azt tapasztaltuk – a CKÖ-elnökök elmondása szerint –, hogy a képviselők több mint 60 százalékának nem volt tiszteletdíja, és közel 70 százalékuk még költségterítést sem kapott. És ha részesültek is, döntő többségük (35 százalék) maximum harmincezer forintot kapott havonta, amit legfeljebb tízezer forint költségterítés egészít ki. Szinte természetesnek tűnik, hogy Borsod, Szabolcs és Nógrád megyében van a legtöbb olyan helység, ahol nincs pénzügyi juttatás. Érdekes jelenség az is, hogy a település nagyságával ellentétes módon növekszik a tiszteletdíjban részesülők száma. Tehát a megyeszékhelyeken vannak a legkevesebb rászoruló erre az összegre – bár tudjuk, hogy ott nagyobbak a költségvetések –, míg a kistépülés kis költségvetéséből is megpróbálnak ki-

szorítani valamit maguknak a tagok, hiszen sok esetben ez az egyetlen jövedelmük más megélhetési forrás hiányában.⁷²

Kíváncsiak voltunk arra is, hogy hiányos ismereteit hány képviselő próbálja különböző továbbképzéseken kiegészíteni mandátumának évei során. Tapasztalatunk szerint a CKÖ-tagoknak mindössze egyharmaduk próbálja fejleszteni tudását. Az érdeklődőbb emberek általában egy alkalommal (76%), míg kettő, három, négy vagy akár öt alkalommal is részt vesz a más tudásra vágyók 7-8%-a. Általában a városi képviselők a legaktívabbak, de a többi településtípus esetében is egyenletes az eloszlás.

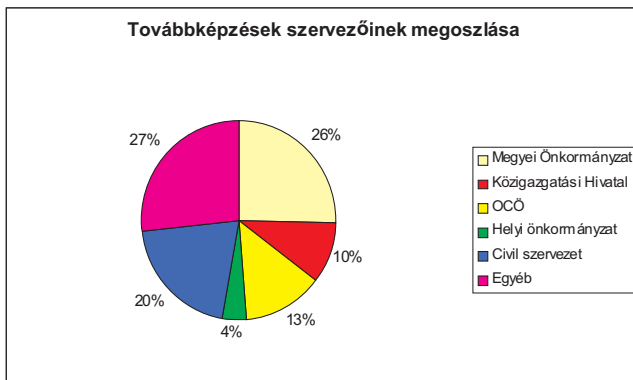

60. diagram

Az általuk felsorolt, összesen 231 továbbképzésből tematika szempontjából egyértelműen a konfliktuskezelés áll az első helyen, míg megközelítőleg hasonló arányban látogatják a pénzügyi, a pályázati, a jogi, az önkormányzati vagy a kulturális témákat felölelő tudásfejlesztéseket. Érdeemes kiemelni, hogy a konfliktuskezelés iránt leginkább Pest és Nógrád megyében érdeklődtek, míg Fejér megyében (Zámoly!) senki sem volt erre kíváncsi. Ennek okait azonban azonnal megértjük, ha megnézzük megyei bontásban a megszervezett továbbképzéseket. Ebből látható, hogy például Fejér megyében is alig volt ilyen.

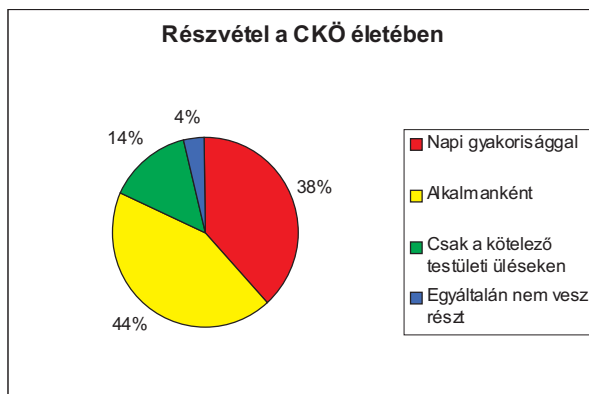
A tematika kiválasztása során – az előbb ismertetett összefüggések fényében – meghatározó a kínálat is, elsősorban az, hogy ki szervezi az adott programot, és értesíti-e a lehetőségről az érdeklődő képviselőt. Ebben a kérdésben, úgy tűnik, hogy a megyei önkormányzatok és a civil szervezetek a legaktívabbak, míg a helyi önkormányzatok nem érdeklődnek intenzíven a kérdés iránt.

⁷² Némi ellentmondásnak látszik, hogy a második ciklusban lényegesen kevesebben voltak, akik nem kaptak tiszteletdíjat. Ne felejtjük el azonban, hogy a 30 településre kiterjedő adatfelvétel a „szegényebb” megyékben készült, így a fentieket elolvasva már nincs is igazi ellentmondás.

61. diagram

Végezetül kíváncsiak voltunk, hogy mindezen szempontok függvényében milyen aktivitást mutatnak a megválasztott képviselők a CKÖ működtetése során. Az adatok azt mutatják, hogy a képviselők közel 18 százaléka nem tekinthető aktívnek, hiszen soha vagy legfeljebb a kötelező üléseken jelenik csak meg. Legnagyobb számban azok vannak (44 százalék), akik alkalmanként – a testületi üléseken kívül általában valamilyen nagy program alkalmával – és több mint egyharmaduk napi gyakorisággal vesz részt a CKÖ életében. Ez utóbbi kategória esetében egyáltalán nem csak az elnökökről van szó, ez a megállapítás csak a vezetők kevesebb mint felére érvényes.

62. diagram

Érdeemes néhány szót ejtenünk az interjú kutatásunk során szerzett tapasztalatainkról is. A polgármesterek személyes megnyilatkozásakor igen rossz véleményeket hallhattunk a CKÖ-tagokkal kapcsolatban. Megítélésük szerint a sikeres együttműködés legnagyobb hátráltatója a kisebbségi tagok felkészületlensége, alacsony képzettsége.

„Ha az önkormányzatuk működését kell megítélni, akkor nagyon szerencsétlen dolog lenne, mert a kisebbségi önkormányzatba olyanokat szavaztak be, akiknek nem feltétlenül ott lenne a helyük. Ez az elnök úrra is igaz, akivel fog találkozni. Emberileg megkérdőjelezhető az ő hozzáállásuk. Ezt alátámasztja az is, hogy számtalan vitájuk volt, a mostani elnök is ki tudja hányadik már, egymást folyton leváltogatják. De az elmúlt egy évben már mintha dolgoznának is.”

Még ennél is radikálisabb véleményt fogalmazott meg egy másik polgármester:

„[...] Ez a három, aki itt volt, most a kisebbségi önkormányzat 3 tagja, ezek végigveszekedtek az elmúlt két hetet. Azon, hogy nem tudtak lopni, se egy szelet kenyeret, semmit a majálisra felajánlott dolgokból... Valahol tehát meg kellene húzni egy limitet, hogy sógorra, komára szavazok, vagy népszerű strici voltam a településen, és ezért lettem vezető. Addig ez a cigány ember semmit nem tud az önkormányzatiságról, nincs is továbbképzés nekik, hogy valamit megtudjon. Egy önkormányzatilag analfabéta ember kerül olyan pozícióba, aki azt sem tudja, hogy eszik vagy isszák ezt az adminisztrációt. Jogtalan, törvénytelen dolgokat csinál, nem szándékosan, hanem mert nem tudja, hogy kell csinálni. [...] A jegyzőnővel csak kiabálnak, vitatkoznak mindennap, hogy a segélyt adja már. [...] Nem lehet nekik megmagyarázni, hogy nem azért van a kisebbségi önkormányzat, hogy az etesse a cigányt. [...] Ehhez azonban olyan kisebbségi vezetők kellenének a településen, aki tiszta fejű, tiszta eszű, jól jelenik meg, ha valahol meg kell jelenni, és tárgyalóképes a település polgármesterével. [...] A kisebbségi önkormányzat mindig a hibát keresi a nagy önkormányzat munkájában, és ha valamit kitalálnak a kis eszűkkel, akkor ország-világ elé próbálják kürtölni [...] analfabéta, tudatlan elnökkel nem lehet kisebbségi önkormányzatot vezetni.”

Összegezve ismereteinket elmondhatjuk, hogy szinte minden kategóriában lassú és egyenletes, de pozitív irányú változásnak vagyunk tanúi, különösen az első ciklushoz képest, bár a települési vezetők a legtöbb esetben nem osztják ezt a véleményt. Úgy tűnik azonban, azoknak volt igaza, akik ezt a fejlődési folyamatot prognosztizálták. Még nagyon hosszú utat kell bejárniuk a roma képviselőknek, hogy iskolai végzettségben is tükröződő erős tudással, valamint munkaviszonyban állva, biztos egzisztenciát nyújtó foglalkozást űzve és ezáltal a körülményeknek nem kiszolgáltatva, megfelelő tárgyalópartnernek tekintse őket a település vezetése.

Mindezek után itt is kísérletet teszünk az átlagos CKÖ-tag meghatározására. Kutatásunk alapján az átlagos cigány kisebbségi képviselő 40 év körüli férfi, aki befejezte általános iskolai tanulmányait, és esetleg szakmunkás-bizonyítványt is szerzett, fizikai dolgozó, akinek van munkaviszonya, és legnagyobb valószínűséggel közintézményben vagy gyárban dolgozik, esetleg vállalkozó. Nem kap tiszteletdíjat és költségtérítést a költségvetésből, a nagyobb városokban lakók erre nincsenek is igazán rászorulva. Valószínűleg részt vett már valamilyen továbbképzésen, és a CKÖ életében pedig a testületi ülésen túl alkalmanként vesz részt.

IX. A CIGÁNY KISEBBSÉGI ÖNKORMÁNYZATOK FELADATAI ÉS MŰKÖDÉSE

A kisebbségi törvény a CKÖ-k számára alapvető feladatként fogalmazza meg a kulturális autonómia megvalósítását, a hagyományőrzéshez, a kulturális értékek átörökítéséhez, az identitás ápolásához kapcsolódó feladatok végzését. Azonban az általunk bemutatott kutatások, valamint saját tapasztalataink is azt mutatják, hogy a valóságban sok minden mással is foglalkoznak a kisebbségi önkormányzatok, sőt úgy tűnik, hogy az eredeti céloktól gyakran igen messze kerültek a gyakorlatban. Mindennek okait ott kereshetjük, hogy a romák döntő többségének közismerten válságos helyzete miatt a kisebbségi önkormányzatok nem lehetnek azzal elfoglalva, vajon szükséges-e még egy néptáncsoport vagy zenekar létrehozása, vagy egy ilyen támogatása. A roma emberek nagy része is azt várja el ezektől a testületektől, hogy megfelelő válaszokat találjanak azokra a hétköznapi gondokra, amelyek alapvetően befolyásolják életminőségüket. Így azt igénylik, hogy legyen elképzelésük a munkahelyteremtésről, az átképzésekről, vagy ha erre nincs lehetőség, akkor a segélyezés terén próbáljanak megoldásokat találni. És a kisebbségi testületek igyekeznek is megfelelni mindennek, de gyakran csak működésük megkezdésekor döbbenek rá arra, hogy erre nincs megfelelő jogszabályi felhatalmazásuk. Sok képviselő azonban már a választások során programjában nem kulturális, hanem sokkal inkább a fentebb felsorolt területekhez kapcsolódó célkitűzéseket fogalmaz meg. Ezért aztán amikor az igényeket nem tudják az elvárt módon teljesíteni, gyakran ellenségesseé fajul a viszony a CKÖ-k és a roma lakosság között. A képviselők erőlködnek, igyekeznek minden lehetőséget megtalálni, és hálátlannak tartják az embereket, akik nem értékelik erőfeszítéseiket. A roma emberek pedig úgy gondolják, hogy akiket megválasztottak, csak a pénzért vállalták el a tisztséget, és nem segítik a közösségüket.

1. TESTÜLETI ÜLÉSEK

Kutatásunkban a CKÖ-k működésével kapcsolatban elsőként a kisebbségi testület munkáját vizsgáltuk. Már első kérdésünk – évente hány alkalommal tart ülést a CKÖ? – elemzésekor érdekes dolgokat tapasztaltunk. Úgy gondoltuk, hogy az ülések száma valószínűsíti a munka intenzitását is. Ebben azonban csalatkoznunk kellett. Minden CKÖ átlagosan 9 ülést tart évente – volt olyan testület, amely évi 30 hivatalos ülésről is beszámolt –, azonban több tes-

tület is 4 alkalomban határozta meg ezen összejövetelek számát. Köztudomású, hogy a törvényes működéshez minimálisan 6 alkalommal, jegyzőkönyvvel is dokumentálható testületi ülést kell tartaniuk a kisebbségi önkormányzatoknak. A tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy a kisebbségi képviselők ezt a jogszabályi előírást inkább csak korlátozó tényezőnek tekintik. Interjúk kutatásunk szerint az alapvető munka a valóban dolgozó, tényleges munkát végző CKÖ-tagok informális együttműködése során zajlik. Meglepő példákat is tapasztaltunk azonban. Egyik CKÖ-elnök szavaival:

„...nálunk bizalmi alapú az együttműködés, ritkán mondhatják el ezt kisebbségi önkormányzatok. Én húzom a szekeret, és ők, ha kell, megtolják, meg utólagos beleegyezésüket adják a dolgokhoz. Olyan dolgokkal ruháztam fel magam, hogy elődöntési jogom van mindenhez, ha valamire szükség van, vagy határozat kell, akkor megcsinálom, és lehet, hogy nem törvényes, de utólag döntünk benne, és többnyire egyetértés van. Kaptam tőlük olyan szóbeli felhatalmazást, hogy »H., amit akarsz, csináld. Tudod, hogy melletted állunk«. Nem is volt még semmi probléma, remélem, továbbra sem lesz.”

A jogszabály „lazább” értelmezésére máshol is találtunk példát:

„– Milyen gyakran ülnek össze megbeszélni a dolgokat?
– Attól függ, hogy van-e idő. Hogyha már a közigazgatási hivatal ránk szól, akkor igen. Van egy szabályzatunk, amiben szabályozva van, hogy évente hatszor kötelesek vagyunk összeülni, év elején persze mindig nagy a láz, hogy most ezt fogjuk csinálni, meg azt. [...] Most nemsokára megint lesz egy ilyen helyzet, meg a pályázati dolgokban is határozatokat kell hozni, [...] és nekünk nincs olyan ügymenetünk, meg olyan dolgok, ami indokolná, hogy havonta összeüljünk, de 2-3 havonta össze szoktunk azért jönni. És hogyha az év végén problémás a 6 testületi ülés, hogy nem volt megtartva, akkor kettőt megtartunk úgy, hogyha egyet kellene csinálni, akkor kettőt tartunk meg, egymást követő időpontban.”

Vagyis egyes esetekben tehát a dokumentálható testületi ülés csupán a Közigazgatási Hivatal előtti kötelezettség formális teljesítése.

2. KÜLSŐ SEGÍTSÉG

Sokkal inkább jellemzi a CKÖ működésének színvonalát az, hogy a többségre jellemző informális ügyintézés mellett vannak-e „professzionizálódott” tevékenységet is felmutató testületek; ennek egyik megnyilvánulási formája lehet – ismerve és visszaulva a képviselők gyakran hiányos felkészültségére –, hogy külső szakembereket vonnak be a munkába. Ennek egyik lehetséges formája a bizottsági rendszer megszervezése, amely lehetővé teszi külső erők bevonását is. Ennek nyomára 16 testületnél bukkantunk. E bizottságok tevékenységi köre azonban igen vegyes volt. Megtalálható volt közöttük az ügyrendi bizottságtól kezdve az oktatási, szociális, foglalkoztatási bizottságokon keresztül egészen a területfejlesztési bizottságig szinte minden. Az is lát-

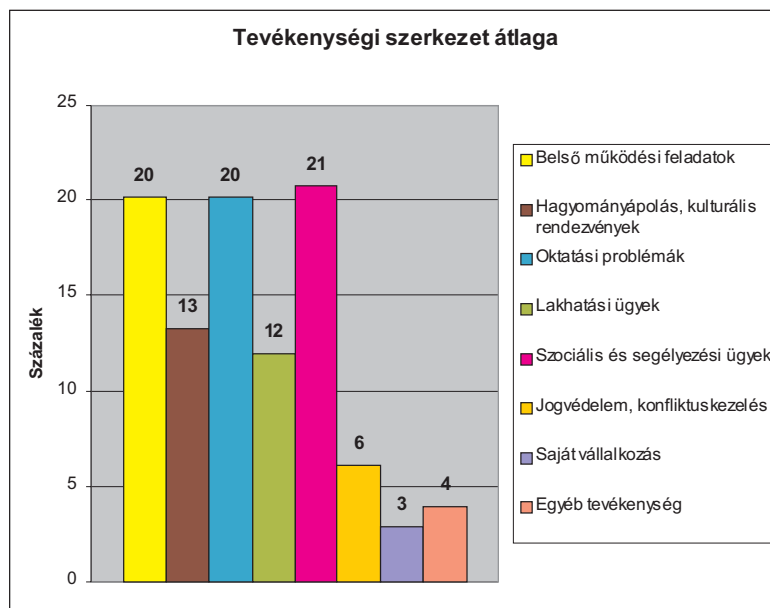
hatóvá vált, hogy ezek a segítő testületek alapvetően nem a külső szakemberek bevonásának lehetőségét teremtik meg, hiszen mind a 16 esetben egy külső tagról tettek csak említést, és ebből 13 esetben roma származású volt az illető, míg a maradék három személy ún. „települési szakember” volt, akik támogatják a romák törekvéseit, a többi tagot pedig maguk a képviselők jelentették. Sok esetben tehát – valószínűleg a települési önkormányzat mintáját követve – csak „tematikus beszélgetések” folytatására ad lehetőséget az ilyen bizottsági rendszer, hiszen gyakorlatilag itt is azok az emberek vesznek részt, akik a testületi üléseken is.

A külső szakemberek bevonásának másik módja az alkalmazottként történő foglalkoztatás. Erre a formára már 27 esetben találtunk példát. Alapvetően megbízási szerződéssel álltak alkalmazásban, de volt 9 főállású, 3 mellékállású, illetve jelentős számban a települési önkormányzat által odavezényelt közmunkát végző személy is. Volt közöttük pénzügyi és pályázati kérdésekkel foglalkozó szakember, valamint 2 esetben jogász is – általában a pályázati pénzből finanszírozott, regionális méretekben jogvédő tevékenységet is folytató testületeknél alkalmazták őket –, de ők általában csak kis töredékét alkották a többieknek. Az alkalmazottak döntő többségét két nagy csoportra oszthatjuk. Egyrészt adminisztrátorként tevékenykedtek a nagyobb és tehetősebb CKÖ-knél, ezzel valóban szolgálva a folyamatos működést, bár munkájuk igen messze állt a kisebbségi törvényben megfogalmazottaktól. Például ők voltak azok, akik mintegy „ügyfélszolgálatként” nyújtottak segítséget a roma embereknek különböző ügyes-bajos dolgaik intézésében, elkészítették a települési önkormányzathoz benyújtandó beadványokat, kérelmeket. Sok ilyen esetben volt tetten érhető az a települési elképzelés – és ennek szívesen tettek eleget a kisebbségi testület tagjai is –, hogy több pénzt adtak a CKÖ-nek, így nem kellett alapidolgozban bajlódni a roma lakossággal, mivel ebből az összegből egy képzett adminisztrátort tudtak foglalkoztatni, aki „előszűri” az ügyeket. A másik tipikus alkalmazott a szociális munkás és a családgondozó, akik – szintén a települési önkormányzat elvárásainak megfelelően – általában a cigány gyerekek iskolába, óvodába járásának folyamatosságát ellenőrizték, illetve egyéb ügyeiket intézték.

Összegezve az ebben a kérdésben megszerzett tapasztalatainkat, úgy látjuk, hogy két tanulsággal is gazdagodtunk. Egyrészt a kisebbségi testületek hiányos felkészültségük kompenzálására minimális mértékben vonnak be külső szakembereket a munkába, mert a legtöbb esetben erre egyáltalán nincs anyagi lehetőségük. Azokon a helyeken azonban – tipikusan a városokban – ahol van erre forrás, ott a CKÖ-k olyan ügyintézőt vagy szociális munkást foglalkoztatnak, akik valójában a roma emberekkel kapcsolatos települési önkormányzati feladatok ellátásában segítkeznek. Ebből következik második meglátásunk is. Sok esetben a települési önkormányzattól kapott magasabb költségvetési támogatás – a jelentősebb tiszteletdíjak mellett – valószínűleg, de nem kimondva „címkézett támogatás”, amit a település éppen e feladatok megoldásáért ad a CKÖ-knek.

3. TEVÉKENYSÉGI SZERKEZET

Mindezek után nézzük meg, hogyan oszlik meg a cigány kisebbségi önkormányzatok tevékenységi köre az éves működés során.

63. diagram

Elsőként figyeljük a belső működésre fordított időt, vagyis a saját üléseik megszervezését, „stratégiai tanácskozásaikat”, az irodafenntartással és annak működtetésével kapcsolatos feladataikat. Ezt a feladatot átlagosan 20 százalék körülre becsülték, szinte a legnagyobb arányúnak az összes tevékenységükből, ami a szükségleteknek akár meg is felelhetne, ha a többi tevékenység már valóban a jogszabályokban meghatározott kérdések megoldásából állna. Így vannak olyan önkormányzatok, ahol a működéssel kapcsolatos feladatok a tevékenység meghatározó részét jelentik. Ez leginkább a kisebb települések esetén figyelhető meg, ami szoros összefüggést mutat a pénzügyi finanszírozással is, hiszen anyagiak nélkül legfeljebb „csak működnek”.

A CKÖ-vezetők válaszaik szerint a hagyományápolásra, kulturális programok szervezésére a működésük 13 százalékát fordítják, bár fő profiljukat e tevékenységeknek kellene jelenteniük. Az ilyen típusú feladatokat leginkább a hagyományos cigánybál, a cigánymajális vagy a cigány–rendőr labdarúgó–mérkőzés megszervezésével pipálják ki a munkatervükben. Igazi, komoly művészeti tevékenységre nem nagyon találtunk példát.

Az oktatási területet átlagosan 20 százalékra becsülték. Ez jelenthet iskolalátogatást, sőt némely esetben – és erről maga a település vezetője panaszkodott –

annyira aktívak a képviselők, hogy állandóan részt vesznek a tanítási órákon, sőt több esetben igyekeznek tanáccsal is ellátni a pedagógusokat. Ezzel kapcsolatban interjú kutatásunk egyik nem igazán cigánybarát polgármestere megjegyezte:

„[...] azért cserélődtek gyakran a tanárok, mert a kisebbségi elnök meg a helyettese félrészezen bementek ordítózni a tanári karral, hogy márpedig úgy tanítsanak, ahogy a cigányok akarják. Az elnök behugyozva ment be kiabálni az igazgatóval, mert a gyereket egyessel küldték haza, meg azzal, hogy mondja meg az apjának, hogy mit csinált. Bemegy és ordít, mindenféle pedagógiai ismeret nélkül próbálnak beleszólni az iskola irányításába. Holott a polgármester meg a testülete a munkáltatója az iskolának, óvodának, közük nincs hozzá, és beleszólásuk nem lehet. És amikor én ezt megmondtam, hogy nem mehetnek be, azóta egyben van a tanári kar. A tanári kart a cigány szülők meg a kisebbségi elnök együtt, karöltve zavarták el. És melyik az a fiatal tanárnő, aki ezt eltűri, és nem megy el?”

Az oktatási problémák megoldásához tartozik a tanév kezdetén a füzetcsomagok ajándékozása, a tankönyvvásárláshoz nyújtott segítség is, de segítséget nyújtanak ösztöndíjak megpályázásához is. Az igazán fajsúlyos oktatási kérdésekben azonban – az elkülönített oktatás, a cigány gyerekek magas felülreprezentáltsága a speciális iskolákban és tagozatokon – nem nagyon tapasztaltunk aktivitást. Több esetben nem is igen értették, miért fontos ez a kérdés. Többségük megítélése szerint nem lehet annyira rossz iskola az, ahol a gyerekek ingyen kapnak tanszereket és ebédet.

A legnagyobb arányban, 21 százalékkal a szociális kérdések vannak jelen a kisebbségi önkormányzatok életében. Ezek a szociális, segélyezési ügyek a CKÖ életében – mivel sem jogi lehetőségük, sem forrásuk nincs ilyen tevékenység folytatására, bármennyire is sajnálják ezt – három tevékenységi formában merülnek ki: egyrészt bizonyos szolgáltató irodaként gyakran nyújtanak segítséget a roma lakosoknak a megfelelő kérvények, nyomtatványok elkészítésében, amit közvetítésükkel nyújtanak be a települési önkormányzatokhoz. Ez leginkább a külső szakemberek bevonásakor ismertetett módon valósul meg, tehát abban az esetben, ha van állandó, a segítségre szorulóknak számára rendelkezésre álló alkalmazottjuk.

Másrészt szociális, segélyezési ügynek számít az is, amikor a települési önkormányzat kérésére „véleményezik” a megfelelő települési bizottság elé került kéréseket. Így nemcsak a szociális segélyek ügyét, hanem például a téli tüzelősegély elosztásának a megszervezését vagy a folyamatos étkeztetést, a „jegyrendszerből”⁷³ részesülők lehetőségeit. Ezt rendkívüli fontosságúnak tartották a CKÖ-vezetők, hiszen – megítélésük szerint – így elkerülhető az a gyakran előforduló eset, hogy nem kapnak megfelelő támogatást a cigány emberek. Interjú kutatásunk során ezt csak megerősítették az elhangzott vélemények: „Addig, míg nem volt kisebbségi önkormányzat, számtalan kérelemmel fordultak az önkormányzathoz, és a romák beküldték, és nem kaptak csak 20 százalék vagy

⁷³ Sok helyen elmondták, hogy nem pénzt adnak a rászorulóknak, hanem a helyi boltban levásárolható, illetve tüzelőre beváltható jegyeket.

30 százalék segélyt az önkormányzattól, de miután megalakultunk, ez emelkedett 80-90 százalékra” – fogalmazta meg egy CKÖ-elnök. Harmadrészen pedig – a lehető legtávolabbra kerülve a kisebbségi jogalkotás céljaitól – saját maguk lesznek a tényleges segélyezők, amikor a települési önkormányzat segítségével híján ők maguk próbálnak meg hozzájárulni a roma emberek gyógyszer-, temetési költségeihez vagy akár fűtési problémáinak megoldásához.

„Más célok is vannak, igen. Mindig vannak olyan ügyek, amiknek sajnos utána kell járni, például szociális otthoni elhelyezés. 6 hónapig kellett utánajárni, hogy valakit el tudjunk helyezni szociális otthonba, mert meghalt volna... mégiscsak sikerült. [...] Szociális helyzetekben intézkedni, gyógyszereket kiváltani, ha nincs pénz. [...] Akkor, ha nincs a tanácsnak, akkor a saját keretünkől adunk, nekünk sincs, de hogy meg ne haljon, még azt is adjuk, ami nincs.”

Egyébként ez a terület az igazán neuralgikus pontja a roma képviselők és roma lakosok közötti viszonyoknak is. Hiszen, ha válsághelyzetben van valaki, és sehonnan sem kap gyors segítséget, súlyosan csodódik az általa is megválasztott képviselőkben. Ezt érzik a CKÖ tagjai is, és ezért erősen sérelmezik, hogy ezekben a kérdésekben nincs igazán mozgásterük. A vezetők akkor elégedettek önmagukkal, ha ezen a területen eredményeket tudnak felmutatni:

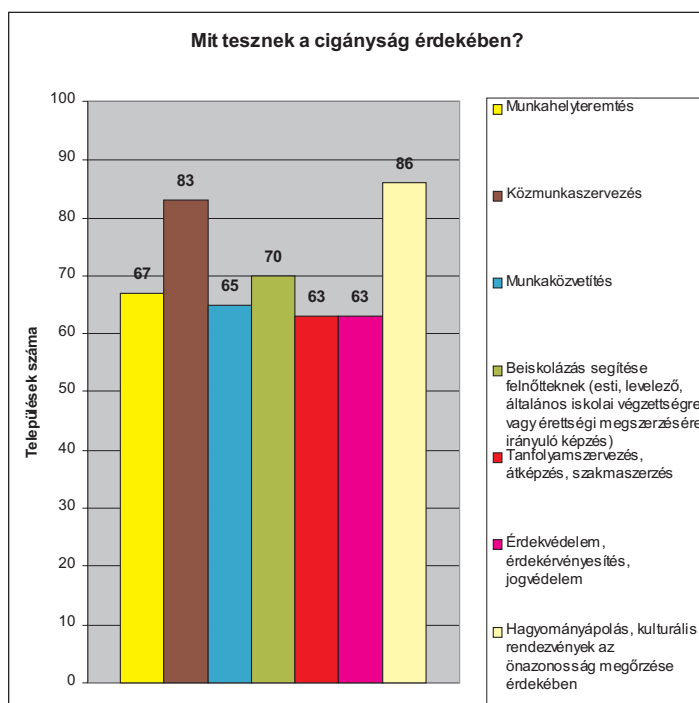
„Nagyrészt jó szemmel nézik, hogy mi itt vagyunk, megalakultunk, segítünk rajtuk, minden évben kapnak iskolai támogatást is, tankönyv, füzet, tornacipő, kirándulások, és ezt jó néven veszik a szülők.”

Speciális, főleg a nagyvárosokra és a főváros kerületeire jellemző tevékenység a lakhatási ügyekkel való foglalkozás. Itt jelenik meg ugyanis az önkényes lakásfoglalás és a nagyobb arányú kilakoltatás problémája. Az utóbbi időben azonban már vidéken is problémává vált – ez különösen a kilakoltatásokat jelenti a szükséglakásokból mostanában, és egyre gyakrabban fordul elő. Ebben az esetben legfeljebb közvetítésre vállalkozhatnak a CKÖ-k, bár mint láthatuk, azért sokszor foglalkoznak a kérdéssel. Még arra is volt példa – nem témánk, de gondoljunk az Országos Cigány Önkormányzat lakásépítési tevékenységére –, hogy a jogtalanul kilakoltatott cigány emberek lakhatási gondjait a kisebbségi önkormányzat kívánta megoldani, ezzel egyrészt a települési önkormányzat feladatkörébe ártották magukat, másrészt valóban etnicizáltak egy olyan problémát, amely csak ez után az eset után lett „cigánykérdés”. A CKÖ-k megjelenése ezen a területen több mint figyelmeztető a valóban szociális kérdések megoldásával foglalkozó testületek számára is.

Jelen van a kisebbségi önkormányzatok életében a jogvédő tevékenység is. Mint már utaltunk rá, ebben az esetben általában nagyobb, országos civil szervezetek odatelepített vagy pályázati pénzből finanszírozott jogvédő irodáit jelenti, ahol időnként egy megbízott ügyvéd tart fogadóórát. Sokéves, személyes tapasztalataink alapján azt mondhatjuk, hogy ténylegesen a diszkriminációs ügyek töredéke jut el csupán ezekbe az irodákba, helyette inkább jogi felkészültséget is igénylő vagy éppen az eredményességi mutatókat javító – például

lakhatási, számlatartozási – ügyek kerülnek. Gyakran attól sem riadnak vissza a hatóságok – és sok esetben a kérésnek eleget tesznek a kisebbségi képviselők is –, hogy például egy körözött bűnöző elfogásakor segítséget kérjenek a rokonság megnyugtatósához, vagy – aminek személyesen is tanúi voltunk – egy motoros találkozó kapcsán kialakult „cigányozós” beszélgetés után az összeverődött emberek szétválasztásához. Mindezeket riasztó perspektívának tartjuk, hogy már ilyen típusú, hatósági feladatokat is el kell látniuk a CKÖ-knek.

Mindezek mellett a kisebbségi önkormányzatok még átképző tanfolyamok szervezésével próbálkoznak, illetve saját vállalkozások révén munkahelyteremtéssel is. Ez gyakran a települési önkormányzat vagy a munkaügyi központ és a munkanélküli romák közötti közvetítő tevékenységben merül ki. Azonban igen sok példa van arra is – és mostanában egyre inkább törekednek is erre –, hogy maguk a CKÖ-k pályázzanak meg olyan lehetőségeket, amely révén több cigány embernek sikerül ideiglenes megélhetéshez jutnia. A későbbiek során láthatjuk: ezek a Magyarországi Cigányokért Közalapítvány vagy az Autonómia Alapítvány megélhetési programjait jelentik. Emellett ugyanakkor nem egy esetben találkoztunk saját próbálkozásokkal, raklapüzem vagy varroda elindításával. Különösen jellemző ez például Szabolcs megyére, ahol az átlagot meghaladó mértékben próbálkoznak ilyen vállalkozásokkal, így próbálják segíteni a cigány lakosság megélhetését.

64. diagram

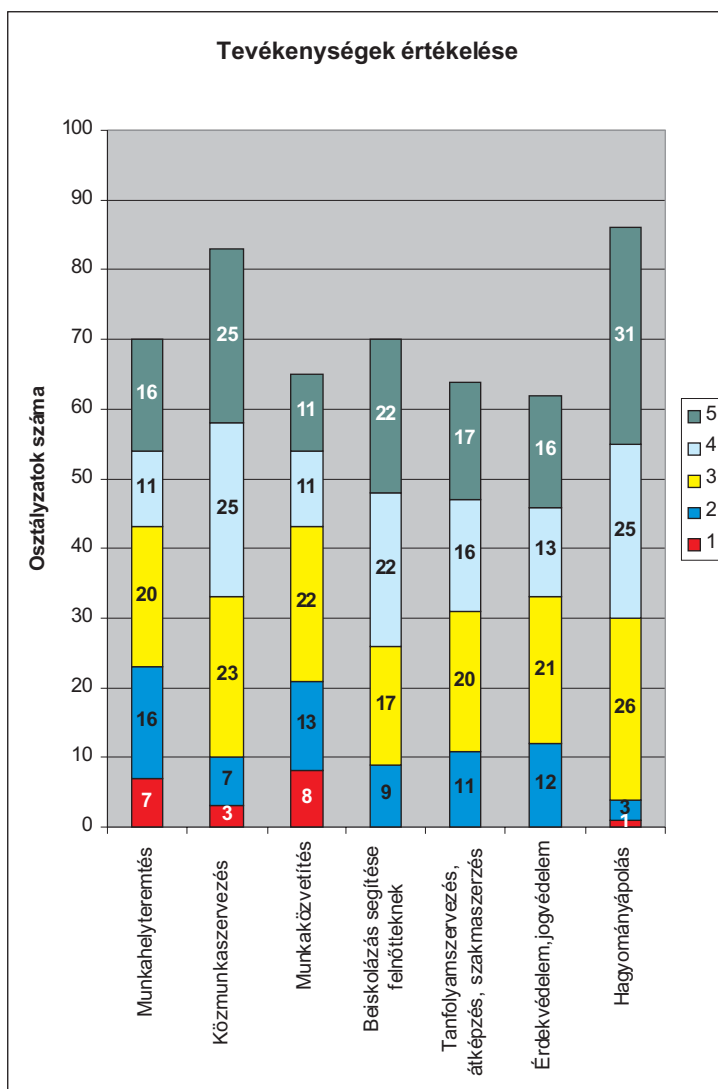
Összegezve a tevékenységi szerkezetre vonatkozó tanulságokat, megállapíthatjuk, hogy a cigány kisebbségi testület sok olyan dolgot is megold vagy legalábbis próbálja megoldani, ami egyáltalán nem lenne a feladata. A roma lakosság élethelyzete azonban determinálja működésüket. A későbbiekben ellenőrzésképpen ismét rákérdeztünk erre a problémára, csak most már más formában: Melyek azok a tevékenységek, amelyeket a cigány lakosság érdekében tesznek?

Grafikonunkból látható, hogy a települések döntő többségében foglalkoznak hagyományápolással, hiszen ez lenne a fő feladatuk. Szinte ugyanennyi helyen ugyanakkor meghatározó tevékenységük a munkahelyteremtés, ezzel is jelezve a cigány lakosság legfontosabb problémáját. Mindezek mellett – legalább a települések kétharmadában – részt vesznek a fentebb már ismertetett kérdések megoldási folyamatában. Megítélésünk szerint több oldalról is megvilágítható, hogy a cigány kisebbségi önkormányzatok többsége alapvetően sok energiát fordít a cigány lakosság létező problémáinak megoldására. Teszik ezt talán azért, mert mások, intézmények részéről nem tapasztalható ilyen mértékű gondoskodás és megoldási készség. Erre a szerepzavarra hívta fel a figyelmet és foglalta össze jól a lényeget az egyik települési vezető is:

„Nálunk már az előző önkormányzati ciklusban is választottak és működik, az 1998-ban létrejöttben is cigány kisebbségi önkormányzat, amely időnként szerepzavarban van. Ez abból ered, hogy már megvan a nemzetiségi kisebbségek jogairól szóló törvény [...] nem tudnak különbséget tenni a települési önkormányzat feladatai és a kisebbségi önkormányzat feladatai között. Ez a kisebbségi önkormányzat nemcsak a cigányoknak szól, hanem működik ebben az országban, emlékeztetem szerint 13 nemzetiség, illetve etnikum, amely kisebbségi önkormányzatot alakíthat, vagy alakíthattak, és hát a kisebbségi önkormányzatok közül, legjobb tudomásom szerint, csak a cigány kisebbségi önkormányzatokkal vannak gondok, azoknál vannak működési zavarok, leginkább azt mondanám, hogy szerepzavarok, minekutána olyan ügyekben kívánnak döntést hozni, amiben a jogszabály, a törvény, a települési önkormányzat testületét ruházza fel. És a kisebbségi önkormányzatnak nem ugyanazok a feladatai, mint a települési önkormányzatnak, nekik saját, jogszabályban előírt feladataikat kell, kellene ellátni, a települési önkormányzat pedig az itt élők, nemzetiségtől függetlenül, az itt élő lakosság egészéért vállalt felelősséggel végzi a munkáját, függetlenül attól, hogy mennyi benne a cigány és a magyar. Míg a helyi kisebbségi önkormányzatnak saját hagyományaik megőrzésével, kultúrájuk ápolásával, hasonló feladatokkal kellene foglalkozniuk és nem elsősorban azzal, ami elsősorban a települési önkormányzat feladata. Ehhez is az előbbiekhez hasonlóan a fejekben kellene rendet rakni, a képzésüket megszervezni, nemcsak az általános iskoláskorúaknak, hanem akik a kisebbségi önkormányzatban, elsősorban azt mondanám, a cigányoknál, mondhatom, 120 fokkal kellene megfordítani. Hogy legyenek tisztában a feladataikkal. Tehát ebből vannak összetűzések, de ez is jobbára egyoldalú, hogy a cigány kisebbségi önkormányzat tagjai azt teszik szóvá, hogy nem azokban az ügyekben dönt a települési önkormányzat, amit ők kérnek, vagy nem olyan döntést hoznak, amivel ők azonosulni tudnának. Ebben tehát – az előbb említett legalább 120 fokal – fordulatra lenne szükség. Egyébként igyekeznek ők a maguk körében is rendet rakni, némi cigányokra jellemző nekifutással, kampányszerűen, és ha nem azokat az eredmé-

nyeket hozzák vagy látják viszont, amit elképzelték, akkor saját magukon vagy maguk között is konfliktusok alakulnak ki a kisebbségi önkormányzat tagjai között, mint testület és a cigány lakosság között is.”

Kérdés persze az is, hogy az ilyen mértékű energiabefektetésnek milyen értéke van, hasznosul-e annyira, hogy a cigány lakosság számára is érzékelhető javulást hozzon, ha már ezek a testületek önként vállalkoznak ilyen feladatok megoldására.

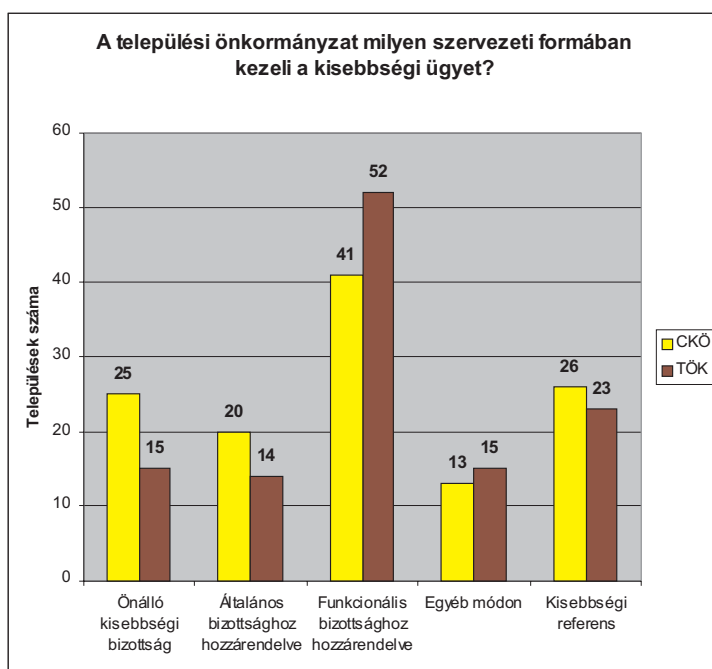

65. diagram

Az ötfokú skálán kért értékelés során a leginkább sikeresnek a kulturális tevékenységet mondták, és sokadszor kell furcsa módon kijelentenünk, hogy ez lenne igazán a természetes. Hasonlóan értékelik a közmunkaszervezésben elért sikereiket is, ami alapvetően a települési önkormányzat befolyásolását jelenti. Alapvetően és döntő többségében azonban jó közepesre értékelték a CKÖ-k saját munkájukat. Megítélésünk szerint a személyi és pénzügyi körülményeket figyelembe véve nem rossz eredmény. Egyetlen szépséghibája a dolognak, hogy a kisebbségi testületek alapvetően olyan kérdéssel foglalkoznak többségében, amelyek nem tartoznak a jogszabályokban deklarált köteleességeik közé, és jogi felhatalmazásuk sincs, hogy belefolyjanak ezekbe az ügyekbe.

4. EGYÜTTMŰKÖDÉS A TELEPÜLÉSI ÖNKORMÁNYZATTAL

A „belső” működés után megvizsgáltuk, hogy milyen együttműködési formát sikerült kialakítania a kisebbségi testületnek a települési önkormányzattal. Hiszen a jó együttműködés nélkül nem sok esélye van a CKÖ-nek sem a kisebbségi jogszabályban meghatározott, sem a maguk számára kijelölt feladatok megoldására. Mindebben számunkra különösen érdekesnek tűnő összehasonlításra is lehetőségünk volt, mivel ezeket a kérdéseket feltettük a település vezetőinek is, így két vélekedést hasonlíthatunk össze elemzésünkben.

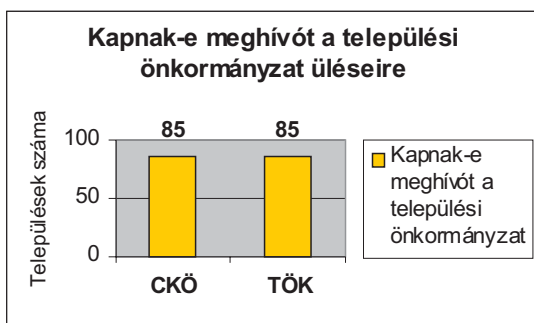

66. diagram

Az együttműködés első megközelítésében megkérdeztük, hogy a települési önkormányzat milyen formában kezeli a kisebbségi ügyeket.

Elemzésünkéből látható – és ezt sok tekintetben tapasztaltuk kutatásunk során is –, hogy a CKÖ-k saját kapcsolatrendszerükben kissé túlértékelték saját fontosságukat, ezzel bizonyítva, hogy ők is teljesen egyenrangú partnerei a település vezetőinek. Interjúk kutatásunkban a település vezetőivel rögzített beszélgetések ezt többségében nem erősítették meg. Kérdőíves vizsgálatunk eredményéből azonban kivehető, hogy a CKÖ több helyen tud önálló kisebbségi bizottságról, mint a települési vezetők, bár meggyőződésünk szerint ebben a kérdésben a polgármesterek látszottak tájékozottabbnak. Önálló kisebbségi bizottság általában a nagyobb városokra és megyeszékhelyekre jellemző, ahol a lakosság számából következően nagyobb apparátus áll rendelkezésre, és így a felmerülő kérdéseket sokkal inkább differenciálhatják. Általánosnak azonban az tekinthető, hogy valamely meglevő bizottsághoz – döntő többségében a szociálishoz – rendelik hozzá a kisebbségi kérdéseket is. Úgy gondolják, ez megfelelő forma a felmerülő problémák megoldására, illetve a cigánysággal úgyis a szociális bizottságnak kell a legtöbbet foglalkoznia. Jó néhány esetben alkalmaznak az önkormányzatok kisebbségi referenst is, elsősorban inkább a nagyobb településeken, illetve ott, ahol több nemzetiség él, és alakít önkormányzatot. Ilyenkor rajta keresztül lehet az ügyeket felterjeszteni.

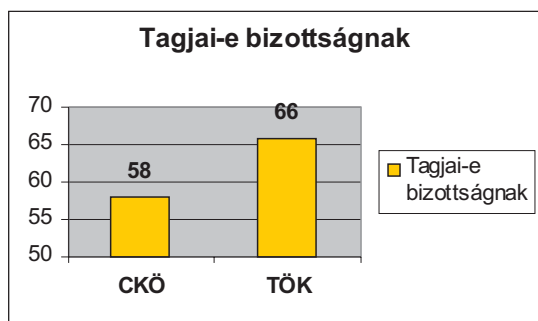
Köztudomású az is, hogy az adott település ügyei többségében ezekben a bizottságokban kerülnek előkészítésre, majd az önkormányzati képviselő-testületben döntenek róluk. Így korántsem mindegy – ha már ilyen feladatokat kívánnak megoldani a roma képviselők –, hogy a CKÖ-tagok kapnak-e meghívót ezekre az ülésekre, ahol első kézből tájékozódhatnak az ügyek állásáról.

67. diagram

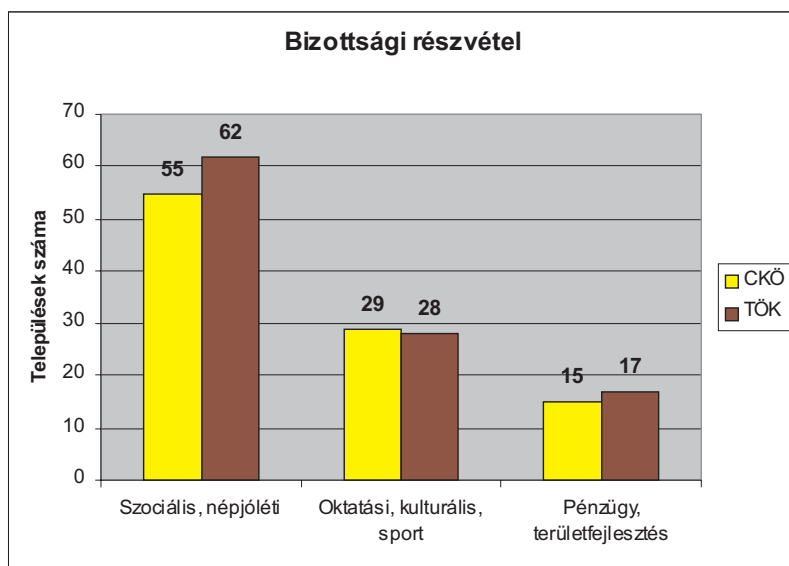
A grafikon alapján kijelenthető, hogy ebben a kérdésben igencsak megegyeznek a vélemények. Elgondolkodtató viszont, hogy a vizsgált települési önkormányzatok egy nem is jelentéktelen része még meghívásra sem érdekesíti a kisebbségi képviselőket. Pedig ez csak gesztus kérdése. Hiszen bárki részt vehet a képviselő-testület nyilvános ülésén, viszont a döntésekbe nincs beleszólása.

Interjúk kutatásunkból tudjuk, hogy a beleszólás hiánya igen nagy sérelme a roma képviselőknek, a település vezetőiből pedig nagy indulatot vált ki, ha „mindenbe bele akarnak szólni a cigányok és nincsenek tisztában korlátaikkal”. Ennél viszont sokkal fontosabb, ha bekerülhetnek valamelyik önkormányzati bizottságba akár külső tagként is.

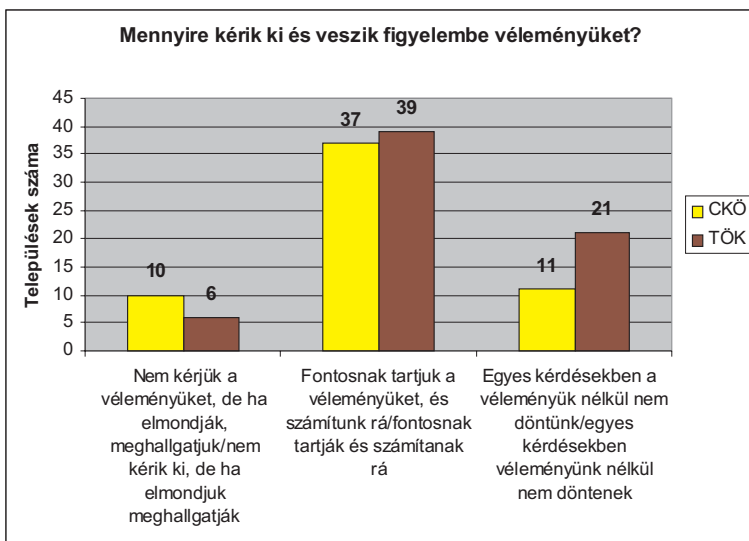
68. diagram

Ebben a kérdésben – mint látható – kismértékben eltért a két testület véleménye. Az viszont biztos, hogy a megvizsgált települések legalább felében jelen lehetnek a döntések előkészítése során a roma képviselők is. Ezután az a kérdés, hogy mely bizottságok ezek, hiszen csak úgy tudják befolyásolni az általuk is fontosnak tartott kérdésekben a munkát, ha a megfelelő helyen tehetik ezt.

69. diagram

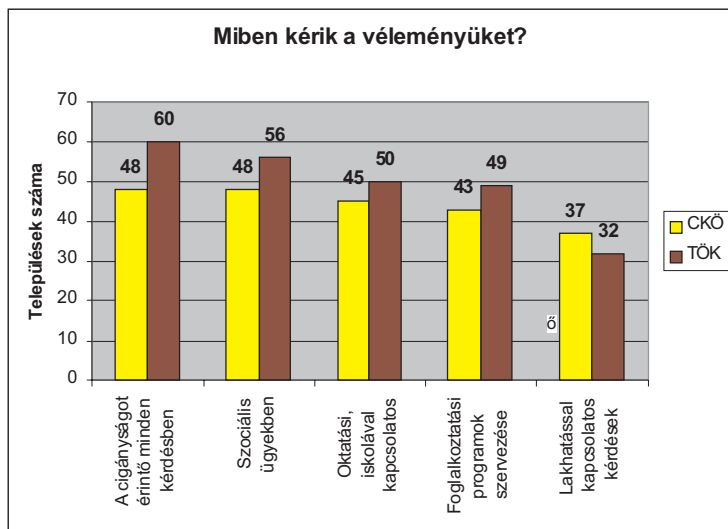
A települések felében – összhangban azzal, hogy melyik bizottságban kezelik a kisebbségi ügyeket – többségében a szociális bizottságba hívnak meg külső tagként cigány képviselőt, vagy ha önmaguk is települési képviselők, természetes, hogy itt kapnak bizottsági helyeket. A települések kevesebb mint egyharmadában a kulturális kérdésekkel foglalkozó bizottságnak is tagja lehet kisebbségi képviselő, bár ez még mindig kevés a sikerességhez. Fontos az is, hogy ebben a közegben a többségi tagok mennyire kíváncsiak a minden szempontból kisebbségben levő képviselők véleményére.

70. diagram

Az elemzés mutatja, hogy nem rossz a helyzet. Az természetes, hogy néhány kérdésben nem döntenek a véleményük nélkül – ezt elő is írja az önkormányzati törvény –, de az esetek többségében kíváncsiak a kisebbségi képviselők véleményére is, illetve meghallgatják azt. Az sem mindegy viszont, hogy melyek azok a kérdések, amelyekben számítanak a CKÖ-tagok véleményére, mert ha nem a cigányságot érintő kérdésekről van szó – és mint kisebbségi képviselőt hallgatják meg –, akkor ezzel legfeljebb csak a romák hiúságát legyezgetik.

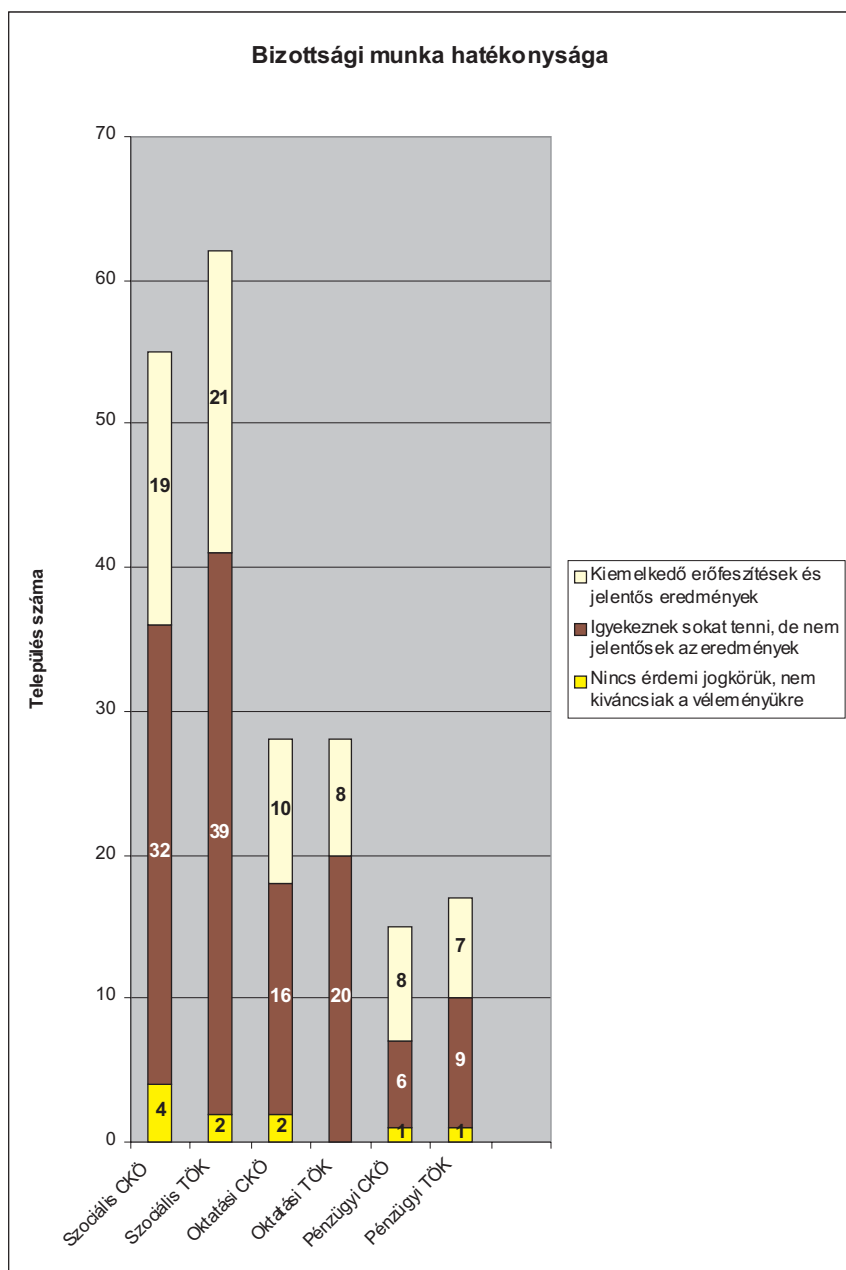
Az elemzésből látható – bár a települési vezetők fontosabbnak ítélték a CKÖ-tagok véleményét, mint azt saját maguk tették –, hogy szinte ideális az összhang, mivel pontosan azokról a kérdésekről van szó, amelyek területén a CKÖ is tenni szeretne a roma lakosság körülményeinek javítása érdekében. Az tűnik csak furcsának, hogy a kisebbségi jogszabályban megfogalmazott célok itt sem kerülnek előtérbe, a kulturális kérdéseket egyetlen esetben sem említették. Mindezek után már csak azt kell megnéznünk, mennyire hatékonyak a véleménykifejtések, a kisebbségi képviselők mennyire tudják érdemben befolyásolni a települési önkormányzat romákkal kapcsolatos döntéseit.

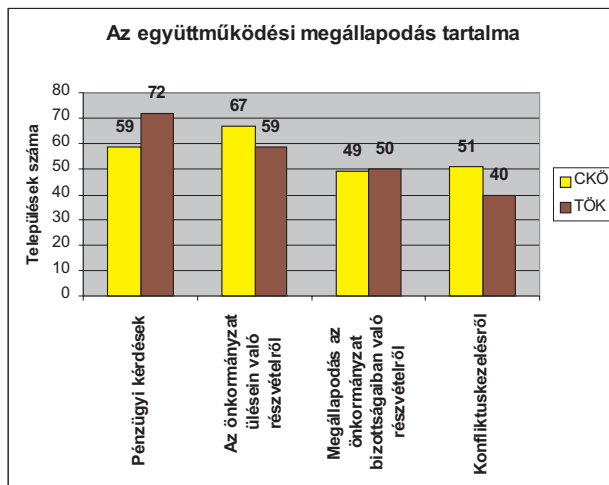
71. diagram

Ha összegezni kívánjuk a CKÖ és a települési önkormányzat együttműködésére vonatkozó tapasztalatainkat, akkor elmondhatjuk, hogy a megvizsgált települések jelentős részében a CKÖ-tagokat meghívják az ülésekre, sőt sok esetben tagjai lehetnek a települési önkormányzat általuk is favorizált bizottságainak is. Itt többségében kikérik, de legalábbis meghallgatják a véleményüket, ráadásul olyan kérdésekben, amelyek számukra és a cigány lakosság számára is fontosak, bár alapvetően nem tartoznak a kisebbségi önkormányzat feladatkörébe. A szépséghiba azonban abban rejlik, hogy a hatékonyság nem egészen átütő. 20 település esetében mondták, hogy kiemelkedők az eredmények a szociális kérdések területén, ami leginkább a segélyezésbe való beleszólást, illetve a közmunkaprogram lehetőségének megteremtését jelenti. A többségében azonban az jellemzi a CKÖ-tagok bizottsági működését – saját és a települési önkormányzati vezetők megítélése szerint is –, hogy erőlködnek, akarnak, de nincsenek látványos eredményeik. Ennek okait a CKÖ-tagok a tényleges hatáskör elégtelenségével, a települési vezetők pedig a romák felkészületlenségével magyarázták. Így a jövőben ebben az együttműködésben még további előrelépésnek kell következnie.

A település vezetőivel, illetve az önkormányzat hivatalával történő közös munka egy másik formája a CKÖ és a települési önkormányzat között létrejövő együttműködési megállapodás. Ennek szükségességét az államháztartásról szóló 1992. évi XXXVIII. törvény vonatkozó rendelkezései írják elő, amelyek alapvetően a kisebbségi testület gazdálkodására, pénzügyi működésére vonatkoznak. Kutatásunk adatai alapján a CKÖ és a települési önkormányzat szinte egyöntetű véleménye szerint 81, illetve 83 településen kötöttetett ilyen megállapodás. Az alapvető funkción, pénzügyi megállapodáson túl sok helyen más kérdésekről is beszámoltak a szerződés kapcsán.

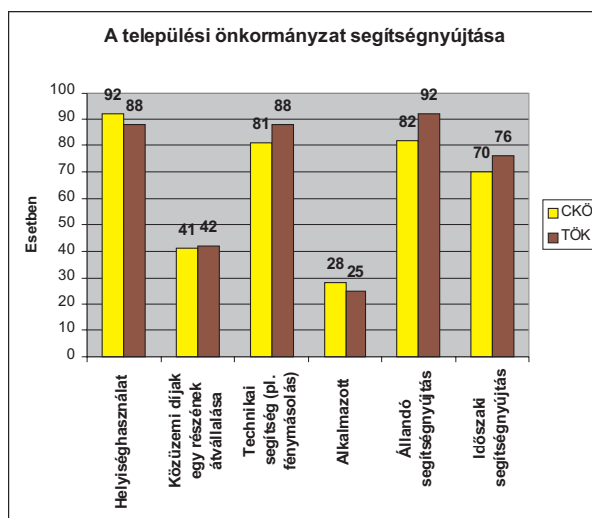

72. diagram

73. diagram

Sok helyen rögzítették az önkormányzat ülésein való részvétel rendjét, a bizottsági részvétel kérdéseit és az esetlegesen fellépő konfliktusok megoldásainak módjait is. Ezt mindkét oldal megfelelő formai eszköznek érezte az esetleges későbbi problémák kiküszöbölésére.⁷⁴

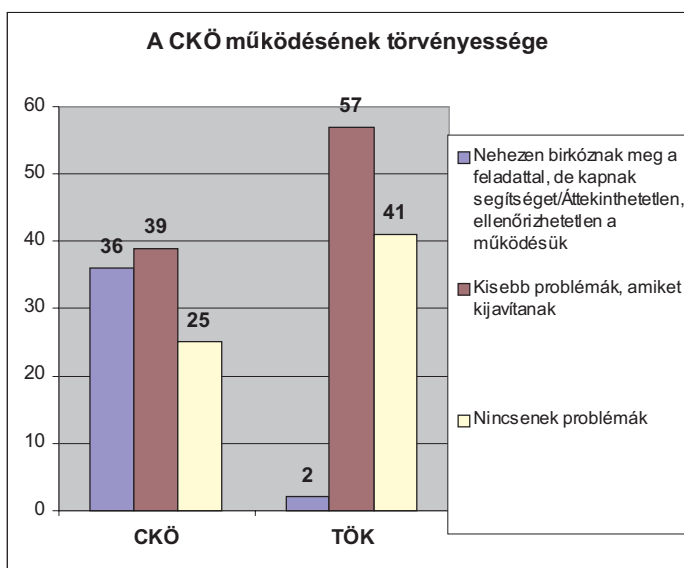
74. diagram

⁷⁴ Az együttműködési megállapodások tekintetében nem állt rendelkezésünkre több adat, viszont a meglévők fényében érdekes eredményt hozhatna néhány szerződés részletes elemzése.

Az együttműködés következő formáját jelenti a települési önkormányzat – pénzügyi és szakmai hiányosságokkal egyaránt küzdő – kisebbségi testületeknek szóló segítségnyújtása. Kíváncsiak voltunk arra, hogy a már korábban részletezett pénzügyi támogatás mellett milyen más segítségre számíthatnak a CKÖ-k.

Két nézőpontból is közel megegyező eredményeket tapasztaltunk. Így szinte elsőként említették az állandó, illetve időszakos segítségnyújtást, amely nem kerül sok pénzébe a települési önkormányzatoknak, hiszen mindig van olyan ügyintéző, aki ráér foglalkozni a kisebbségi képviselők ügyeivel. Hasonlóan sokan tettek említést a helyiséghasználatról is, bár itt valószínűleg – a különböző rendezvények lebonyolítására kölcsönadott rendezvénytermek mellett – a rendelkezésre bocsátott irodákra gondoltak. Ehhez kapcsolódik – különösen a Polgármesteri Hivatalokban levő irodák nagy száma miatt – a közüzemi díjak egy részének átvállalása is, valamint a technikai segítségnyújtás, ami különböző pályázati anyagok formába öntését vagy egyszerűen fénymásolást jelenthet.

A települési önkormányzattal kapcsolatos együttműködési formák bemutatása után az a feladatunk, hogy megmutassuk, miként értékelték mindkét oldalról az együttműködést, illetve a CKÖ működését.

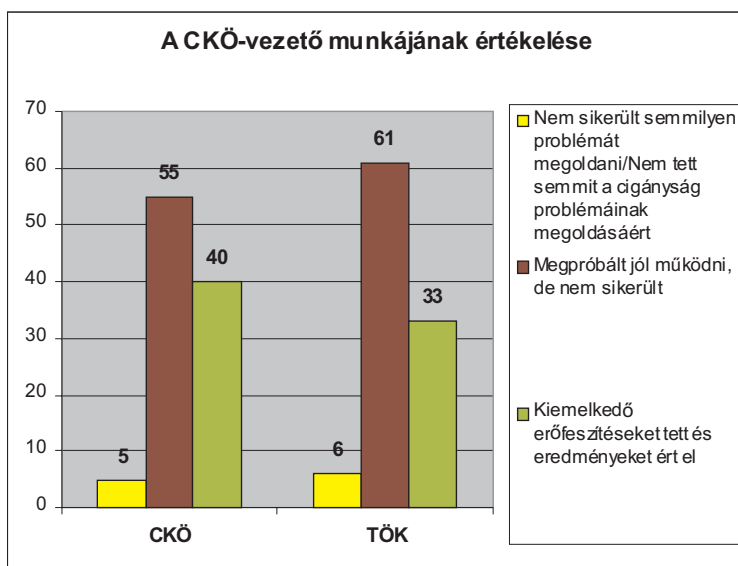

75. diagram

Elsőként azt tudakoltuk, hogy a kisebbségi testületeknek mennyire sikerült a jogszabályi formák betartásával működniük. Igen sokan önkritikusan bevallották, hogy igen nehezen birkóznak meg feladataikkal, és segítség nélkül ez elképzelhetetlen lenne. Mindössze két esetben nyilatkozták a települési veze-

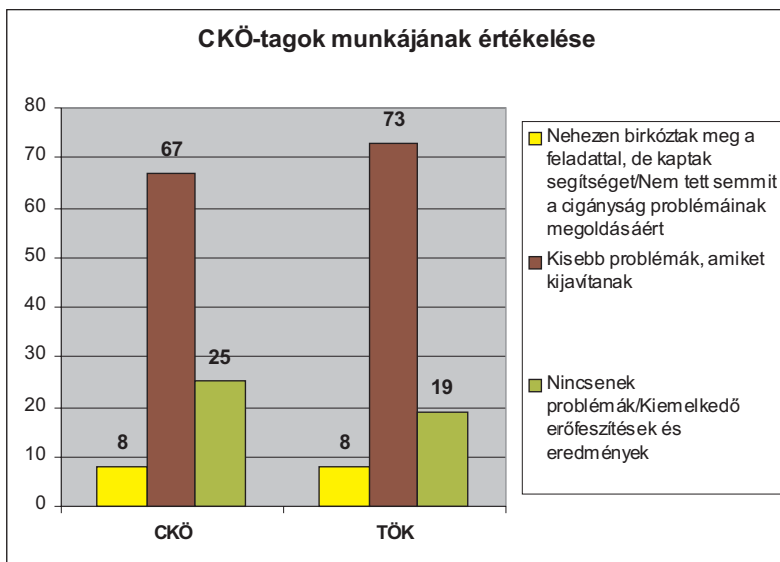
tők azt, hogy teljesen reménytelen küzdelmet folytatnak a CKÖ-képviselők. Megközelítőleg egyharmaduk szerint – és a települési vezetők ezt meg is erősítették – nincs baj a CKÖ-k működésével. Ezt a némiképp szép számot lerontják az interjúk kutatásunk során tapasztaltak. Burkolt vagy kevésbé burkolt formában igen sok polgármester vagy jegyző fogalmazott meg ugyanis meglehetősen lesújtó véleményt. „A kisebbségi önkormányzat működéséről annyit, hogy a formalitásáról: üléseket kell tartania, dokumentálnia kell. Ez nálunk úgy működik, hogy ne legyen probléma, minden ülésen részt veszünk, a kollégáim közül egy-két ember meg van ezzel bízva. Ők készítik el a jegyzőkönyveket, megadják az adminisztratív segítséget. Jellemzően akkor fordulnak elő problémák, amikor ad hoc jelleggel összehívták saját magukat, ezek azok a közgyűlések, amikor elkezdték leváltogatni egymást... Ebből számos probléma származott.” Az állandóan visszatérő panasz, hogy nem értenek hozzá, nem tudják, mik a feladataik, és ebből származnak a konfliktusok.

Hasonló eredmények mutatkoztak akkor is, amikor külön értékeltettük a CKÖ-vezető és a tagok működésének a hatékonyságát is.

76. diagram

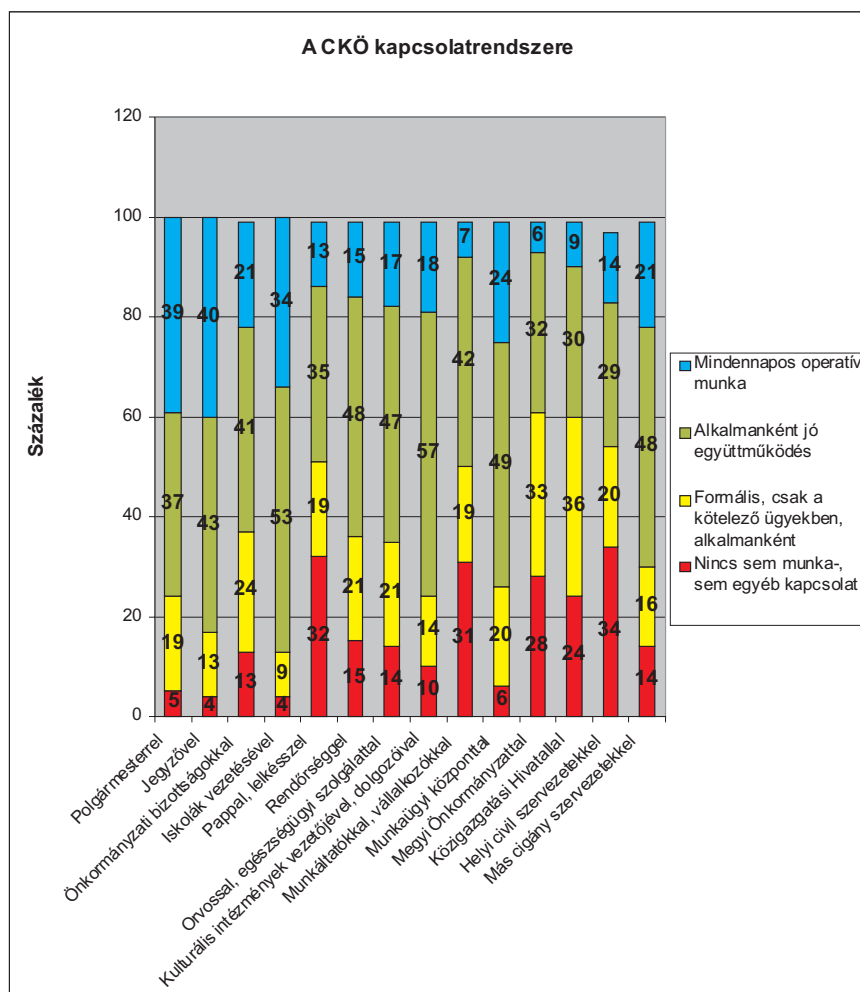
Ezek az arányok sok tekintetben a törvényességgel kapcsolatos vélekedés arányaihoz hasonlítanak. A CKÖ-tagok – akikkel kapcsolatban már elmondtuk, hogy nem mindegyikük vesz részt folyamatosan és következetesen a kisebbségi testület munkájában – valamivel rosszabb minősítést kaptak mindkét oldalról.

77. diagram

X. A CIGÁNY KISEBBSÉGI ÖNKORMÁNYZATOK KAPCSOLATRENDSZERE

1. KAPCSOLAT A HELYI INTÉZMÉNYEKKEL, SZEMÉLYEKKEL

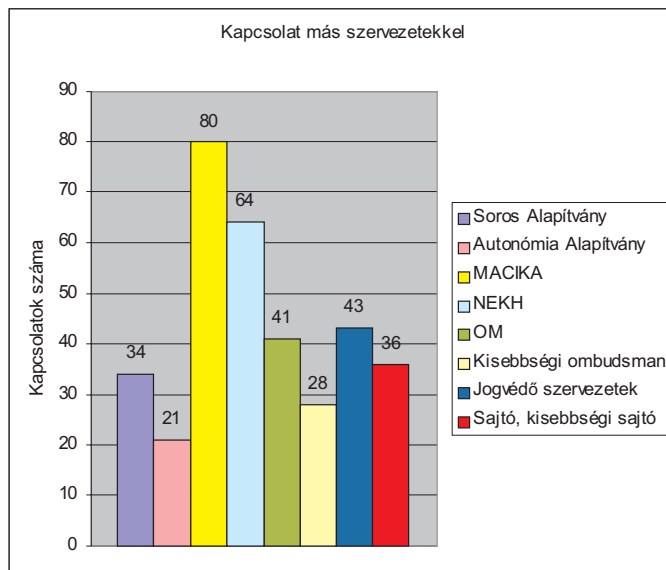
78. diagram

A kisebbségi képviselők a legszorosabb kapcsolatot a polgármesterrel és a jegyzővel ápolják. Ők azok, akik a mindennapi megoldandó feladatokban segítséget tudnak nyújtani, vagy legalábbis ők adhatnak utasítást a hivatal dolgozóinak a szükséges segítség megadására. Vonatkozik ez különösen a jegyzőre, a helyi közigazgatás gyakran jogi végzettségű vezetőjére, aki a jegyzőkönyvek elkészítésétől a gazdálkodással kapcsolatos teendőig mindenben a segítségükre siethet. Azokon a helyeken, ahol úgy értékelték, hogy nincs semmiféle kapcsolat ezekkel a tisztviselőkkel, ott már valójában elmérgesedett viszonyra utaló jelekkel találkozhatunk.

Érdemes még megemlíteni, hogy meglehetősen kiegyensúlyozottnak tartják a kapcsolatukat az iskolák vezetésével, jónak minősítették a rendőrséggel kialakult viszonyt, bár sokáig nem tudtuk elképzelni, hogy mit jelenthet ebben az esetben a mindennapos operatív együttműködés. Később aztán világossá vált, hogy több megyében is zajlanak olyan programok, amelyek során, külföldi rendőri szervek bevonásával, modellértékű továbbképzéseket tartanak, sok helyen a rendőrök a cigány kultúra és a lovári nyelv alapjaival ismerkednek. Nem tudjuk, hogy hosszú távon milyen eredményei lesznek az ilyen kezdeményezéseknek, az viszont érdekesnek tűnik, hogy ezen a területen a CKÖ-k a közreműködők. Itt is elmondható, hogy az eredeti akarat – kulturális értékek továbbadása, ápolása – mellett milyen tágan értelmezhető a kisebbségi törvény azon tétele, amelynek alapján a kisebbségi önkormányzat a helyi kisebbségi ügyekben különböző jogosítványokkal rendelkezik. Mindezekhez hasonlóan közepesnek mondható a többi helyi szereplővel való együttműködés színvonala is.

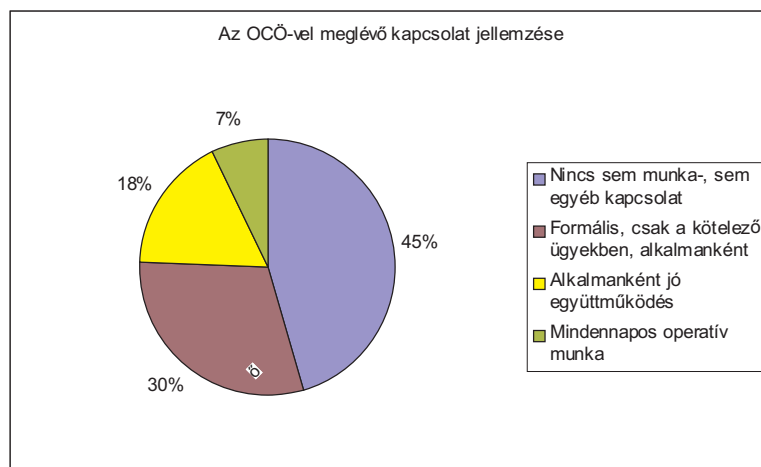
2. KAPCSOLAT ORSZÁGOS SZERVEKKEL

A megvizsgált települések kisebbségi önkormányzatai a legnagyobb mértékben a Magyarországi Cigányokért Közalapítvánnyal (MACIKA) álltak kapcsolatban. Ez egyrészt bizonyos megélhetési programok pályázat útján történő támogatását takarta, valamint még inkább, és a magas szám inkább ennek köszönhető, a CKÖ-k közreműködésével a gyerekek számára lebonyolított különböző tanulmányi ösztöndíjpályázatokat jelentett. Meglehetősen intenzív kapcsolatokat ápoltak a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatallal is, ami több esetben szintén pályázat útján történő támogatásban, sok esetben különböző rendezvényekre való meghívásban realizálódott. Vélt vagy valós diszkriminációs esetek meglétére utal a kapcsolatfelvételek viszonylag nagy száma a különböző jogvédő szervezetekkel, az Oktatási Minisztériummal, illetve a kisebbségi ombudsmannal. Sokan ápolnak kapcsolatokat a helyi sajtóval is, különösen a rendezvények bemutatása kapcsán. Jelentősnek tűnő szerepe van a magánalapítású Autonómia Alapítványnak is, amely alapvetően megélhetési és átképzési programokat támogatott.

79. diagram

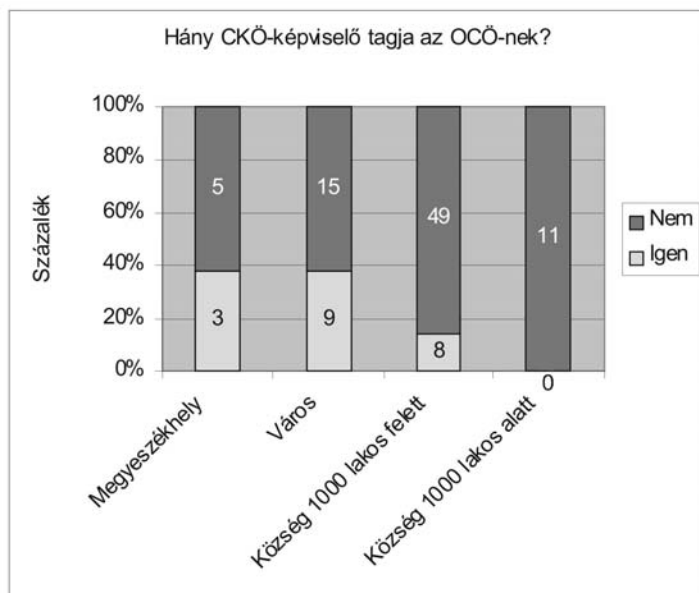
3. KAPCSOLAT AZ ORSZÁGOS CIGÁNY ÖNKORMÁNYZATTAL

80. diagram

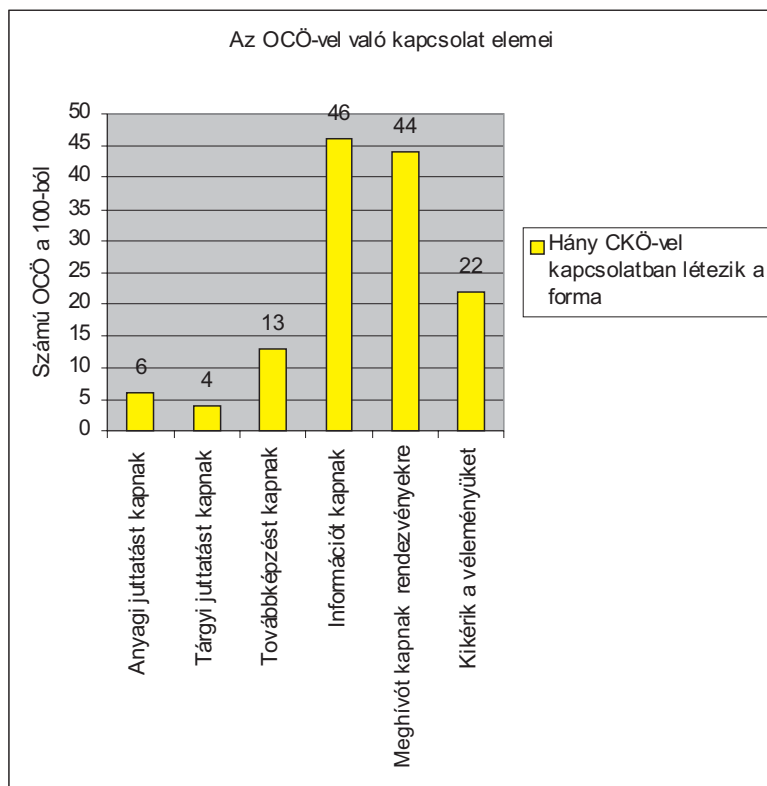
Kutatásunkban külön kérdéskör az Országos Cigány Önkormányzattal való kapcsolat minősége. A jogszabályok értelmében az Országos Önkormányzatnak nagy jelentőségű, országos ügyekben kell tevékenykednie az adott kisebbségnek.

ség érdekében, és a két szint között nincs alá-fölérendeltségi és irányítási viszony. Mégis úgy gondoltuk, hogy a „nagyobb testvér”, amely összehasonlíthatatlanul nagyobb költségvetéssel és ebből következőleg nagyobb mozgástérrel rendelkezik, figyelemmel kíséri, esetleg valamilyen módon támogatja a helyi testületeket. Ez a várakozásunk alapvetően nem bizonyosodott be. A megkérdezettek közel kétharmada szerint semmiféle kapcsolatuk nincs az országos testülettel, illetve csak bizonyos formalitásokra korlátozódik. A kivételt azok az esetek jelentették, ahol a helyi CKÖ-képviselők egyike volt tagja az Országos Önkormányzatnak is. De mindennapos, operatív kapcsolatról még ők sem számoltak be mindannyian.

81. diagram

Mindebből világosan kitűnik, hogy csak ott beszélhetünk igazán közvetlen kapcsolatról, ahol vagy maga a képviselő az OCÖ tagja, vagy személyes ismeretség révén kapcsolatban áll valamelyikükkel. Érdekes megfigyelni azt is, hogy a kisebb településekről nem voltak országos képviselők – innen valószínűleg nehezebb bekapcsolódni a nagypolitikába –, így valószínűsíthetőleg az ő szeparáltságuk egy fokkal még nagyobb lehet. Talán ennek kivédésére is léteznek úgynevezett megyei koordinátorok – ezzel talán a megyei szintet helyettesítve a két szint közötti szakadékot próbálják meg áthidalni –, de az ő szerepükről az interjúk kutatásban igen kevés említés történt, ha igen, akkor viszont nem túl pozitív értelemben. Mindezek után kíváncsiak voltunk, milyen formák és tartalmak jellemzik az egyébként nem túl sokra értékelt kapcsolatokat. Kérdőíves vizsgálatunk során a következőket tapasztaltuk.

82. diagram

A kapcsolat elemei közül a legfontosabb az információ, amely legtöbbször – interjúalanyaink szerint – a *Világunk* című újság továbbításából, illetve olyan információk továbbadásából állt, amelyet az OCÖ-képviselők egyébként is tudtak. Hasonló arányt mutatott a különböző rendezvényekre szóló meghívó is, bár ha megfigyeljük grafikonunkat, látható, hogy ez egyetlen tevékenység esetében sem érte el a megkérdezett helyi kisebbségi testületek felét. Hozzávetőlegesen a véleményadók száma is megegyezik az OCÖ-tagok számával, illetve nem sokkal kevesebben vannak azok, akik bekapcsolódtak az OCÖ valamely továbbképzésébe. A tárgyi és anyagi juttatásban részesülők pedig csak igazán elenyésző számban vannak.

Interjú kutatásunkban is két dologról számoltak be a megkérdezettek. Egyrészt beszéltek az információáramlásról, hiszen a pályázatokról való tájékoztatást alapvetően az OCÖ-től várták:

„...az országos cigány önkormányzattal közvetlen kapcsolatom nincsen, de kellő információt tudnak biztosítani. Igaz, hogy ez sokszor nem mindig folyamatos, de azért sok mindent megküldenek. Egyetlenegyet hiányolok bennük, hogy itt van az újság is előttem, hogy már lefutott pályázati kiírások vannak benne, most kaptam csak meg

a mai nap folyamán. Tehát ez a gond, hogy az információ nem kellően gyors, nem időbe kapják meg a kisebbségi önkormányzatok, hiszen ő az anyagi helyzetük megengedné, hogy időben megkapjuk, legalábbis úgy vélem.”

(Itt utalunk vissza az internet hiányára. A gyors tájékozódás helyett kénytelenek a „leküldött” anyagokra várni.) Kutatásunk során számos tapasztalatot szereztünk a formálisnak nevezhető kapcsolatok meglétére is, amelyek általában különböző rendezvényekben öltenek testet.

- „– A cigány kisebbségi önkormányzatnak milyen külső szervekkel van kapcsolata?
- Az Országos Cigány Önkormányzattal.
- Milyen velük a kapcsolat?
- Jó, tartjuk velük a kapcsolatot.
- Hányszor szoktak velük találkozni?
- Évente 2-3-szor, amikor van ünnepély, vagy meghívnak. Most is kaptunk egy meghívót Budapestre, össze kell hívni a fiúkat, hogy felmegyünk-e. Ez háromnapos lesz. Még nem tudom, hogy megyünk-e.”

A helyi kisebbségi önkormányzatok kapcsolatrendszeréről meglevő ismereteket összefoglalva elmondhatjuk, hogy a CKÖ-k elsősorban a helyi intézményekkel és szereplőkkel ápolnak közepes minőségűnek mondható kapcsolatot. Megítélésünk szerint a kérdőíves adatok kissé szépítenek a helyzeten, sok esetben inkább a CKÖ-k egyenlő bánásmódról szóló vágyait tükrözik, hiszen interjúk kutatásunkban inkább a kapcsolatok negatív oldaláról szereztünk tudomást a települési vezetőkől. A pályázati lehetőségek révén a helyi testületek viszonylag nagy számban ápolnak kapcsolatokat országos közalapítványokkal is, illetve a vélelmezett diszkriminációs ügyek miatt különböző jogvédő szervezetekkel, a kisebbségi ombudsmannal, az Oktatási Minisztériummal. A legnagyobb meglepetést az Országos Önkormányzattal való kapcsolat jelentette, amely az esetek többségében szinte csak a formalításokra – vagy még arra sem – szorítkozik. Együttműködésről, de legalább informális kapcsolatáról szinte csak azokban az esetekben beszélhetünk, ha a CKÖ valamelyik tagja egyben az OCÖ képviselője is.

XI. ÉRTÉKELÉS, MEGÍTÉLÉS

A személyi és infrastrukturális körülmények, valamint a működés megismerése után összességében is értékeltettük a kisebbségi önkormányzatokkal saját munkájuk eredményességét és az azt befolyásoló tényezőket, valamint a település vezetőit is megkértük erre a feladatra. A következőkben egy-egy településről szintén két álláspontot ismertetünk. Tanulságos lehet az önértékelés és a külső szemlélő megítélésének összehasonlítása ebben a kérdésben is.

A 30 településre kiterjedő kutatásunkban inkább csak arra kérdeztünk rá, hogy szükségesnek ítélik-e a CKÖ-k létét. A települési önkormányzat vezetőinek többsége (70 százalék) igennel válaszolt. Indoklásul nagyon változatos érveket hoztak fel. Említették a cigány lakosság beilleszkedésének elősegítését, az érdekképviselő fontosságát, az artikuláló szerepet a cigányság véleményének kifejtésében, illetve hogy a CKÖ-k kommunikációs csatornát jelenthetnek a cigány népesség felé. Az egyedüli dolog, amelyre nem gondoltak igazán: a kulturális autonómiára, a hagyományőrzés feladatára, miközben e jogszabályok szerint ez lenne a kisebbségi önkormányzatok fő profilja. Nemleges válasz, érdekes módon, kizárólag a kistelepülések vezetőinek körében fogalmazódott meg. Indokaik között szerepelt a feltételek hiánya, az érdemi munkavégzés hiánya és a „nincs hasznuk a gyakorlatban” érvelés is. A CKÖ-vezetők sokkal pozitívabbnak látták a helyzetet, mint az várható is volt. Mindössze 10 százalékuk nem tartotta szükségesnek ezt az érdekérvényesítési formát, de indoklásukban ők is inkább a feltételek hiányosságaiból adódó elégedetlenségüknek adtak hangot. (Érdekesség, hogy a most tárgyalt intézmény elvetői egy kisközség melletti két megyeszékhely képviselői voltak.) A CKÖ-nek fontos szerepet tulajdonító személyek indoklásul többek között a segítő szándékot, az érdekképviselőt, a települési vezetők érdektelenségét, az önvédelmet jelölték meg. Érdekes módon egyetlen képviselő sem említette a hagyományőrzés, a kulturális autonómia fontosságát, amely pedig a törvényben központi helyet kapott.

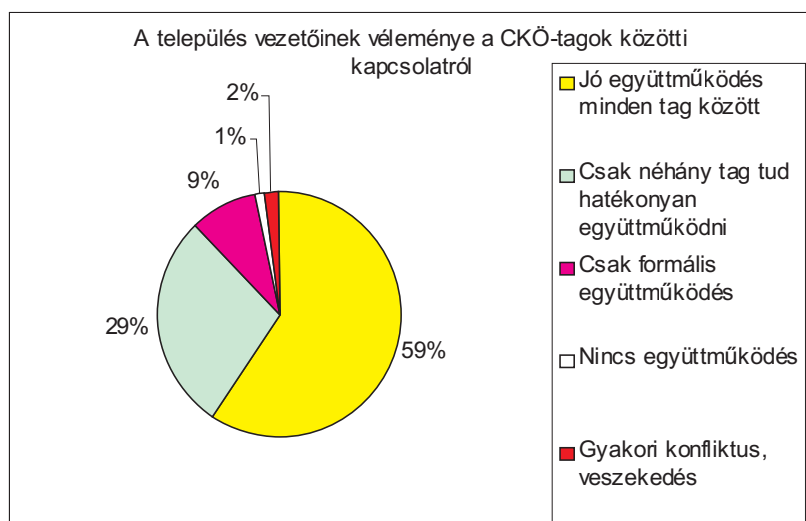
Nagymintás kutatásunkban már több részletre is rákérdeztünk. Elsőként arra, milyen az együttműködés a CKÖ-tagok között, hiszen az állandó ellentétek – erről többször is hallottunk interjúk kutatásunkban – szétzilálhatják a lelkesedést. Az adatok alapján azt mondhatjuk, hogy a CKÖ-k többségükben zavartalanul együtt tudnak működni minden megválasztott taggal, további 29 százalékukban pedig legalább néhány képviselővel. Mindössze 7 olyan esettel találkoztunk, amikor csak formális együttműködésről volt szó, 9 esetben gya-

kori konfliktusokról számoltak be, még 1 olyan eset is akadt, amikor a CKÖ elnökének megítélése szerint egyáltalán nem lehetséges az együttműködés képviselőtársaival. Érdeemes megfigyelni, hogy általában a nagyobb városokban jelentkeznek a konfliktusok, gyakoribbak az ellentétek. Úgy tűnik, a kis települések lakói jobban egymásra vannak utalva a mindennapokban, és valószínűleg régebben, illetve mélyebben is ismerik egymást, ami oldhatja a kiélezett helyzeteket.

A település vezetőitől – interjúink során – több ízben is hallottuk, hogy a CKÖ életét csak az állandó veszekedés jellemzi:

„Hogy miért működjön a községben kisebbségi önkormányzat? Nem látom, hogy harcolnának, hogy igyekeznének valamit letenni az asztalra saját érdekükben és a községük érdekében. Ezt nem látom. Egyáltalán nem hatékony a munkájuk, abban merül ki, hogy felveszik a havi tiszteletdíját. Ami jelen tudomásom szerint 6000 forint havonta. Ebben merül ki a cselekedetük, hogy ezt felveszik. És nagyon sokan visszaadták már a képviselői tagságot, mert egymással is civakodtak, és már most azt hiszem, hogy a mostani ciklusban is a 8-10. ember van benn a testületben, mert annyian összevesznek, akkor az mindjárt kilép, odahagyja, akkor jön helyette a következő. De kimondottan a település javára nem tevékenykednek.”

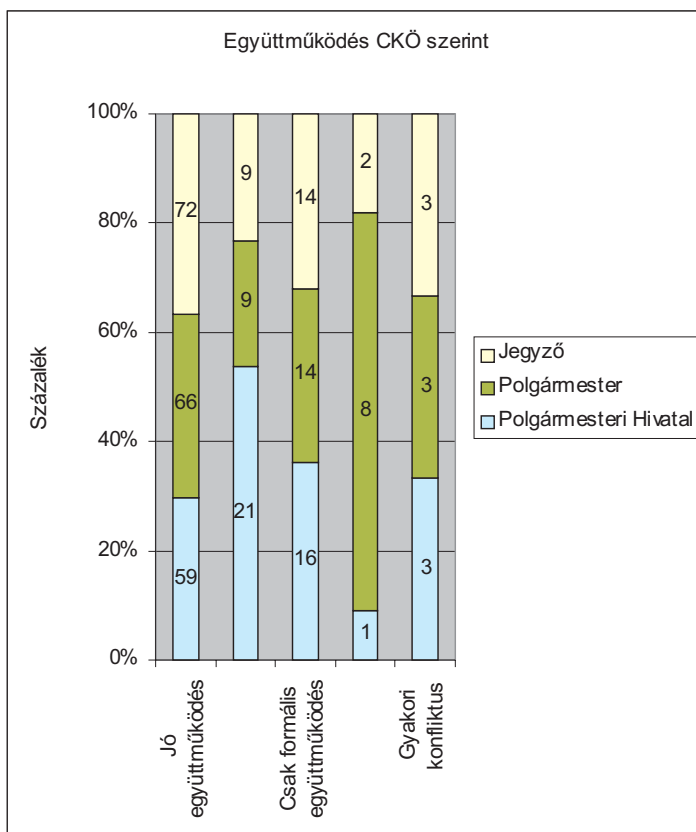
Kérdőíves adatfelvételünk értékelése során a következőket tapasztaltuk.

83. diagram

A 30 településre kiterjedő vizsgálatunkban szerzett adatok alapján nem tudjuk megerősíteni az egymással is együttműködni képtelen kisebbségi vezetőkről szóló elmarasztaló véleményt. A település vezetői normális munkakapcsolatnak nevezik a CKÖ-tagok munkáját.

A sikeres működés alapvetően meghatározó része, hogy milyen színvonalon, mennyire együttgondolkodva működnek a roma képviselők a település vezetőivel, intézményeivel, illetve hogy a gyakori konfliktusok ezt mennyire akadályozzák, vagy nem is teszik lehetővé.

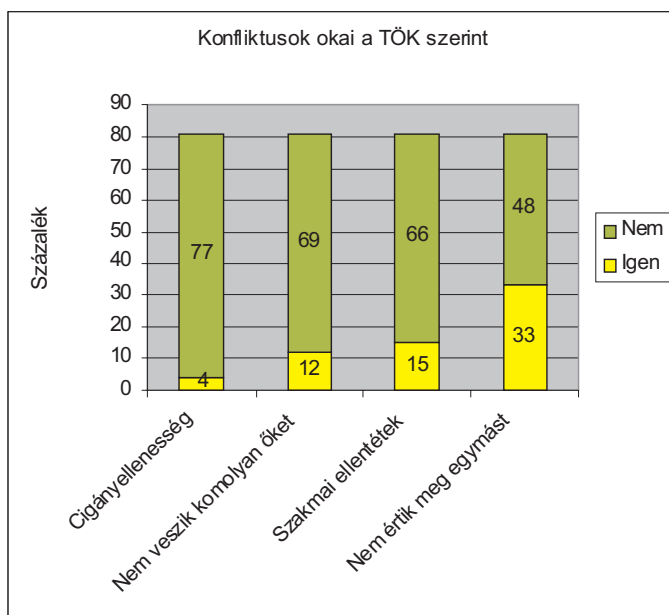

84. diagram

Elemzésünkéből világossá vált, hogy a CKÖ-k többsége (59 százalék) minden képviselőt illetően jó kapcsolatot és együttműködést alakított ki a Polgármesteri Hivatal apparátusával, 21 százalékban – ha nem is mindenki, de – a tagok egy része azért szintén ilyen kapcsolatot ápol. Meghatározónak mondható azon képviselők száma, akik csak formálisan tartják a kapcsolatot – ők valószínűleg az inaktív tagok közül kerülnek ki –, míg elenyésző kisebbség számolt be konfliktusos kapcsolatról. A polgármesterekkel való jó kapcsolatot mindenki fontosnak tartja, még nagyobb számban (66 százalék) számoltak be teljes harmóniáról, a kapcsolatok többi típusa az előző kérdésnél tapasztaltakhoz hasonló értékeket mutat. Itt érdemes megjegyeznünk, hogy a nagyobb városok-

ra, illetve elsősorban a megyeszékhelyekre jellemző leginkább a formális kapcsolat. Ez természetesen nem véletlen, hiszen egy nagyváros vezetése már nem „kézügyesség” kérdése, mint sok kisebb település esetében tapasztaltuk.

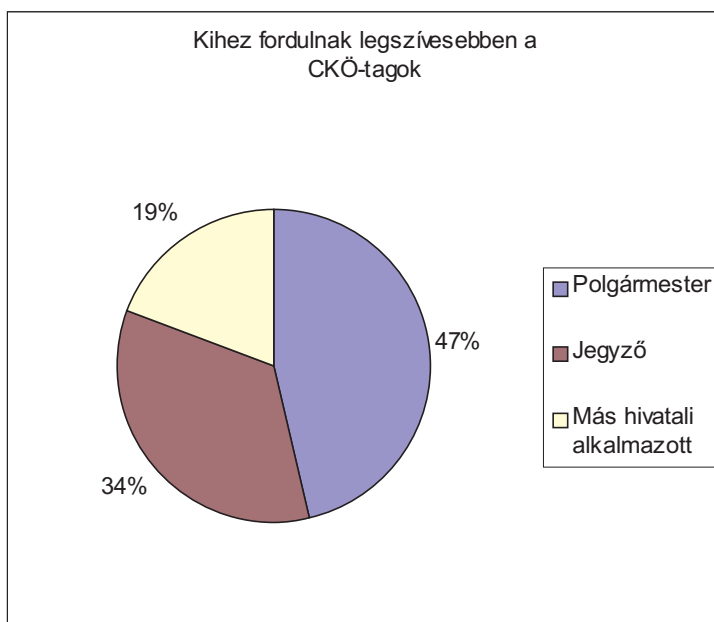
Az előbbieket még inkább fokozva elmondhatjuk, hogy a jegyzővel a leghatékonyabb a kapcsolat (72 százalék): ő az a személy, aki általában segítséget nyújt a jegyzőkönyvek elkészítéséhez, ülések levezetéséhez, és ellenjegyzí a kifizetéseket. Ha megnézzük grafikonunkat, az is látható, hogy egyvalakivel mégiscsak hiányzik a kapcsolat, vagy nem is tartják szükségesnek az együttműködést, és az nevezetesen a polgármester. Különösen a nagyobb településeken hiányzik a személyes kapcsolat, helyette hivatala jár el. A konfliktusok kialakulása pedig elsősorban a jegyzővel képzelhető el, mert ő az, aki a működés törvényességére ügyel, illetve beleszól a kifizetések ütemezésébe. De nem elhanyagolható az a szempont sem, hogy számos ügyben a jegyző az elsőfokú államigazgatási hatóság, és ezért könnyen konfliktusba keveredhet – például gyermekvédelem, szabálysértés, építkezés stb. – a lakossággal, és ezen belül a romákkal is, és ha a CKÖ segíteni próbál, elkerülhetetlen az összeütközés, hiszen olyasmibe próbálnak beleszólni, ami alapvetően nem feladatuk.

85. diagram

A település vezetői szerint még ennél is ideálisabb az állapot. A polgármesterek szerint mindhárom kategóriában 90 százalékosan tökéletes együttműködés áll fenn. Elenyésző azon esetek száma, amikor konfliktusos helyzet alakulna ki a kisebbségi képviselőkkel. Ez már olyan szép, hogy nem is hisszük el

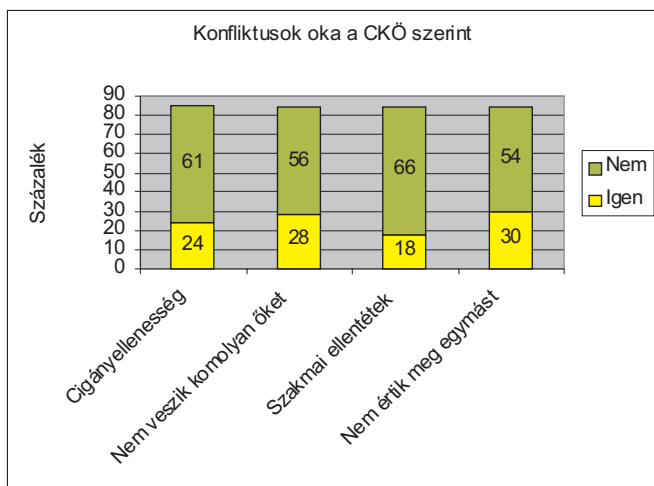
igazán. Megítélésünk szerint ezek az eredmények a kérdőíves módszerből következő személytelenség miatt alakultak így. Minden bizonnyal közelebb állnak az igazsághoz az interjúk kutatásból idézett benyomásaink.

86. diagram

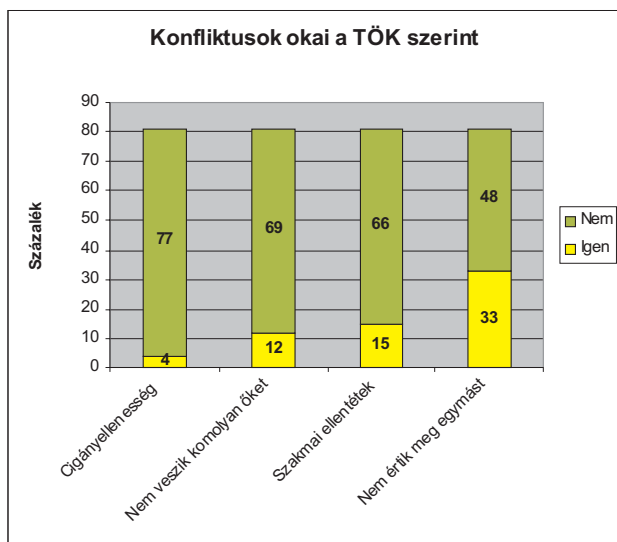
Arról is tudakolóztunk, kihez fordulnának elsősorban, ha a lehető legeredményesebben szeretnének elintézni egy ügyet. Ennél a kérdésnél – mint sok más esetben is – azt tapasztaltuk, hogy a személyes kapcsolatok a meghatározóak. Ezért, különösen kisebb településeken, a CKÖ-képviselők először a polgármestert keresik meg, de igen nagy számban bíznak a jegyzőkben is. Különösen nagyobb városokban fordul elő, hogy a hatékony ügyintézéshez szükségesnek ítélt személyes kapcsolat elsősorban a Polgármesteri Hivatal valamelyik alkalmazottjával alakul ki. A település vezetői gyakorlatilag megismételték az előbb felsorolt adatokat – 41, 40, 18 százalék –, így nincs okunk kételkedni a „bejáratott” utak valódiságában.

Érdekelt minket az is, hogy mi okozhatja az esetleges konfliktusos helyzetet a település vezetői, hivatalnokai és a kisebbségi képviselők között. Vajon ez esetben személyes, szakmai ellentétokról van-e szó: magát a kisebbségi intézményt nem tekintik partnernek, vagy valamilyen mélyen gyökerező előítéleteket éreznek bennük.

87. diagram

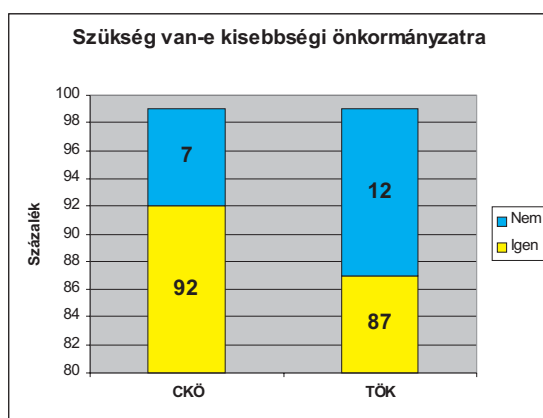
A válaszok – amellet, hogy 14 településen erről nem kívántak nyilatkozni – viszonylag egyenletesen oszlanak meg. Legkevésbé a szakmai ellentéteket érzik a konfliktusok okának, de elég magas arányban szerepel a cigányellenesség, még inkább az intézménynek is címzett lekezelés. A leginkább domináns oknak azonban az eltérő célokból és a meglevő kulturális különbségekből adódó meg nem értést nevezték meg. Lényeges eltérést tapasztaltunk azonban a települési vezetők válaszaiban.

88. diagram

Alapvetően elhatárolták magukat a cigányellenességtől, bár négy polgármester szerint ez igen is létező dolog, ami rányomja bélyegét az együttműködés minőségére. Nagyon kevesen mondták ki azt is, hogy az egész intézményrendszer a felkészületlen képviselőkkel együtt nem lehet igazán komolyan venni. Mivel ebben a két kategóriában a többség elhatárolódott a megállapításoktól, az utolsó két állítással magyarázták az esetlegesen felmerülő konfliktusok okait, hasonló nagyságrendben, mint a kisebbségi képviselők. Itt is domináns a más közegből és kultúrából érkező emberek ellentétének a feltételezése. Különösen a megyeszékhelyeken és a nagyvárosokban.

Végezetül ebben az adatfelvételben is megkérdeztük, vajon szükségesnek tartják-e a kisebbségi önkormányzatokat, és ha igen, akkor melyek azok az értékek, amelyek indokolják létüket.

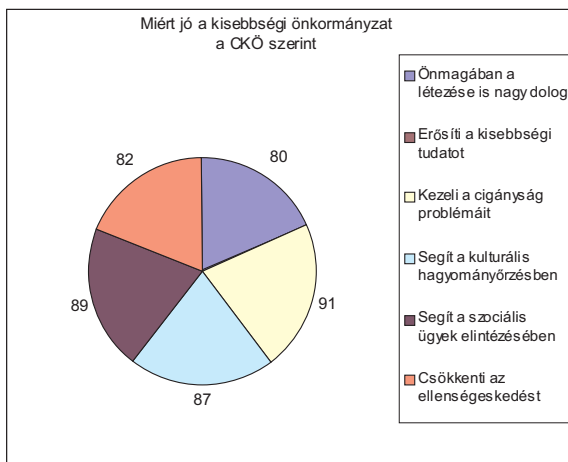

89. diagram

A válaszadók döntő többsége egyetértett abban, hogy jó az, ha létezik a cigány kisebbségi önkormányzat. Ezt így gondolták – szinte természetesen – a CKÖ-vezetők is, még ha valamivel alacsonyabb számban, de a települési vezetők is. A nemmel válaszoló cigány vezetők kizárólagosan a nagyobb községek-ből kerültek ki, míg a település vezetői közül az ellenzők – a megyeszékhelyek kivételével – minden településtípusból voltak, de legnagyobb számban a nagyobb községekben vélekedtek így. Ez jelenthet igazán személyes ellentéteket, de azt is jelezheti, hogy ilyen településnagyságnál jelentkeznek funkcionális problémák. A korábbi elemzésekből látható ugyanis, hogy a megyeszékhelyeken, tehát nagyvárosokban működő CKÖ-k kapcsolata a város vezetésével, valamint működésük sem rázza fel döntően a helyi cigány lakosságot. A nagy településeknek nem okoz gondot, hogy minden évben néhány millió forint plusztámogatást nyújtsanak, amit a kisebbségi vezetők alapvetően a működésre fordítanak. Így senkinek sem érdemes feszegetni a kérdést, a törvényt betartják, „jól elvannak”. A kisebbségi testület a kis települések esetében azért érzi szükségesnek – a következő kérdés bemutatásánál ez látható lesz majd –,

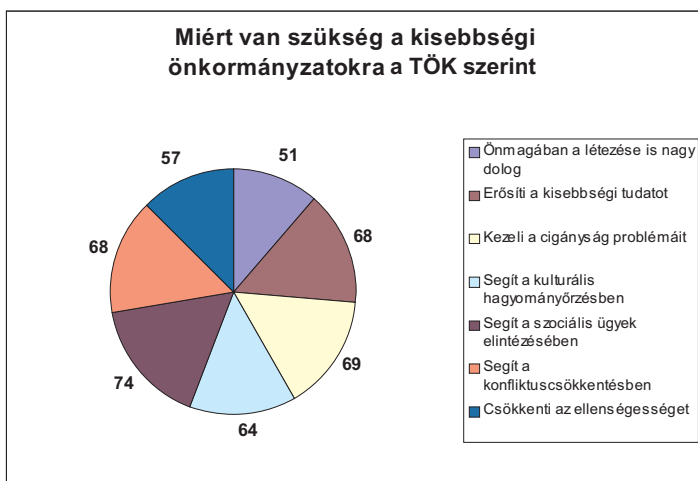
mert közvetítő szerepet tud betölteni a település vezetői és a roma lakosság között. A gond valahol „középen” lehet, mivel itt már olyan nagymértékben nem érzik szükségét a CKÖ hídszerepének, de a pénzügyi támogatás már megterhelő a település számára.

Melyek mégis azok az értékek, amelyek miatt a döntő többség a cigány kisebbségi önkormányzatok fenntartása mellett szavazott?

90. diagram

A kisebbségi képviselők között a feltett kérdésekre adott válaszok kiegyenlített eredményt hoztak. Kis különbségek csak az egyes kategóriák között mutatkoznak. A roma vezetők rendkívül optimistán és magabiztosan értékelték

91. diagram

saját testületük szerepét – 91 esetben szerintük „kezelik a cigányság problémáit”, tehát akár a kezükben is tarthatják a megoldás kulcsát. Sőt olyan kérdésekben is komoly kompetenciát tételeznek fel maguknál, amelyekben a jogszabályok alapján egyáltalán nincs hatáskörük. Így a szociális ügyintézésben betöltött szerepük erősen elgondolkodtató. Bizonyos szempontból igazat kell ezzel adnunk a Molnár-féle kutatásban⁷⁵ megfogalmazott következtetésnek, amely szerint a CKÖ-k szociális lobbizerepükben is meghatározzák önmagukat. Nézzük csak, mi erről a véleménye a települési vezetőknek, ők is ekkora jelentőséget tulajdonítanak-e a kisebbségi testületeknek.

A települési vezetők esetében adott válaszok elemzése során hasonlóan kiegyensúlyozott eloszlást tapasztaltunk, csak sokkal visszafogottabban. Míg általában a cigány vezetők több mint kétharmada értett egyet az állításokkal, a polgármesterek körében már a felére csökkent a lelkesedés a legtöbb kérdésben. Megítélésünk szerint ez már azt jelzi, hogy a települési vezetők közel a felének – kimondva-kimondatlanul – valamiféle problémája van a létrejött testületek hatékonyságát illetően. Erre a kérdésre válaszokat az interjúk kutatásunkban találtunk, ahol többféle módon értékelték a CKÖ-k szerepét. Az egyik községi CKÖ-vezető szerint akkor van értelme a munkának, ha valamit tenni is tudnak:

„Mindig azon az elven voltam, hogyha itt mi nem tudjuk a problémánkat megoldani, vagy úgy integrálódni a magyar lakosság közé, hogy nekünk jó legyen, és minket befogadjanak, tiszteljenek, akkor nem érdemes dolgozni.”

Az egyik terepmunkásunk azonban ennél pesszimistább véleménnyel is találkozott:

„Az elnök meglátása szerint bár a CKÖ egyáltalán nem képes a településen a cigányság problémáinak kezelését ellátni, kulturális téren pedig, ahogy mondja »nincs mit őrizni«, az együttélés terén legalább annyit elértek, hogy nincs »öldöklés« a faluban.”

A települési vezetők nagyon sokféle módon fogalmazták meg elégedetlenségüket az intézménnyel kapcsolatban. Volt, aki árnyaltan az egyéni érdekérvényesítés terepének tartotta a kisebbségi önkormányzatot:

„...szkeptikus vagyok az intézménnyel kapcsolatban. Mert nem túl jók a tapasztalataim. A legnagyobb gond az, hogy éppen azt nem teljesíti, amire hivatott. Tehát annak a kisebbségnek az érdekképviselete nem valósul meg általuk. Sajnos, másképp értelmezik a protekcionizmust, mint ahogy természetesen kellene, hiszen az egész roma lakosságot kellene képviselniük, ehhez képest sokkal szűkebb érdekeket nyilvánítanak meg.”

Más polgármester sokkal radikálisabban fejtette ki véleményét:

„Igazán elmondanám az én véleményemet és ez a település cigányainak a véleményével is megegyezik, hogy nincs szükség a településünkön cigány kisebbségi önkormányzatra. Mert igazán nincs is előttük megfogalmazva, hogy miért is jöttek ők lét-

re, mi volna a feladatuk? Hogyan tudnánk segíteni a cigányság helyzetén? Egyetlen, amit ők meg tudnak valósítani, hogyha valami sérelem éri őket, vélt vagy jogos, mindegy, akkor szaladgálnak az igazuk után. Ugyanannyi sérelem vagy még több is érheti a magyar lakosságot, de nekik nincs kihez szaladni! Azt hiszem, ha van Magyarországon egy törvény, egy alkotmány, és az mindenkire nézve kötelező, semmi sem jogosít fel senkit, hogy ő valamilyen kisebbséghez tartozik, és megpróbáljon nekik ezáltal több jogot kreálni, hogy ők még szaladjanak fűhöz-fához. Pont a magyar állam különbözteti meg őket ezzel, sokkal jobban megvoltak a tanácsai rendszerben. [...] Itt a diszkriminációt ezáltal a törvényhozás csinálja. Mi szükség van erre? Ha ők egyszer magyar állampolgárok, ez a törvény mindannyiunkra kötelező, akkor semmi szükség erre. Hasznát nem látom. Rengeteg pénzt kidob ezzel is az állam. Elég volna egy szószóló, az sem igazán szükséges.”

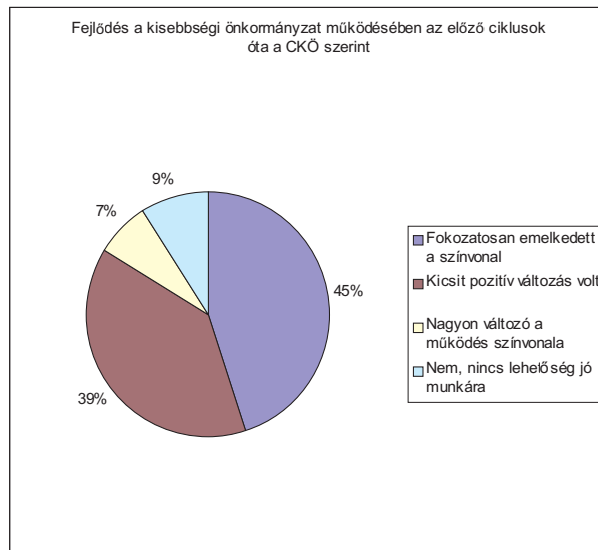
Természetesen voltak olyanok is, akik nagyon reálisan látták a helyzetet:

„Úgy gondolom, a cigány kisebbségi önkormányzat helyzete sajátos, mert a cigányok helyzetét a gyenge szociális körülmények eléggé meghatározzák, ami azt jelenti, hogy ők ezzel küzdenek. Tehát az önkormányzati szervezeti forma nem biztos, hogy a legjobb megoldás. Hiszen a lengyel és a görög kisebbségi önkormányzat működése sokkal zökkenőmentesebb, hiszen őnekik nem szociális problémáik vannak, hanem hagyományosan a kultúrájukat szeretnék ápolni a kisebbségi önkormányzat keretein belül. [...] Csak azt tudnám elképzelni, hogy jelentős anyagi ráfordítással, állami támogatással, óriási összegeket kell fordítani képzésre, oktatásra, ezáltal munkalehetőségek biztosítására, ezáltal lakhatási feltételek javítására, kulturáltabbá tételére. Ezek azok a területek, amelyeken tudunk előrelépni, mert nagyon sokan már felismerték, hogy a segélyezés mint olyan órákig tudja csak legfeljebb kezelni a problémákat, tehát itt nem azt látom én fontosnak, hogy működik vagy nem jól működik a kisebbségi önkormányzat, hanem hogy társadalmi összefogással hosszú időszakon keresztül, jelentős anyagi ráfordítást kellene...”

Visszatérve előbbi grafikonunkhoz, érdemes figyelni arra is, hogy a legmagasabb értéket a szociális ügyek elintézése kapta a válaszok közül. Ez arra hívja fel a figyelmet, hogy nemcsak a roma vezetők tartanak igényt a szociális ügyekbe való beleszólásba, hanem a települési vezetők szinte örülnek ennek, sok esetben – már a működésnél ismertetett módon – próbálják rájuk testálni a dolgot, hiszen ebben a kérdésben általában valóban a roma lakosság a leginkább érdekelt. Mindez azt jelzi, hogy sok esetben a települési önkormányzat „nem bír a problémával”, szívesen megszabadulna tőle, de ezt törvényesen nem teheti, hiszen éppen ez az önkormányzat alapfeladata. De jelezheti azt is, hogy szükség lenne törvényesen egy olyan közvetítő, mediációs közegre is, amely az emberek jobb ismerete révén segítene ezeknek az ügyeknek a kezelésében. Persze anélkül, hogy ezzel oly módon etnicizálnánk a problémát, amely könnyen kirekesztéshez vezethet.

Végezetül megkérdeztük, hogy beigazolódott-e az a jogalkotói és társadalmi várakozás, miszerint a rendszerváltozás után éledő közélet hosszú távon „belenő feladatába”, azaz egy hosszú tanulási folyamat után egyre sikeresebben fognak működni a kisebbségi önkormányzatok is. Ennek a folyamatnak a meglétére vagy hiányára is kíváncsiak voltuk, amikor olyan településeket vá-

lasztottunk mintánkba, amelyekben már a harmadik ciklusban alakult meg a cigány kisebbségi önkormányzat. Hiszen az első ciklus idején végzett kutatásunk során⁷⁶ is arra az egyöntetű véleményre jutottak a kisebbségi és települési vezetők, hogy az a ciklus csak a tanulás időszaka lehetett. Nézzük tehát, történt-e előrelépés. Az infrastrukturális és személyi kérdésekben ugyanis – ha nem is döntő áttörést, de azért lassú fejlődést jelentő – előrelépést tapasztaltunk.

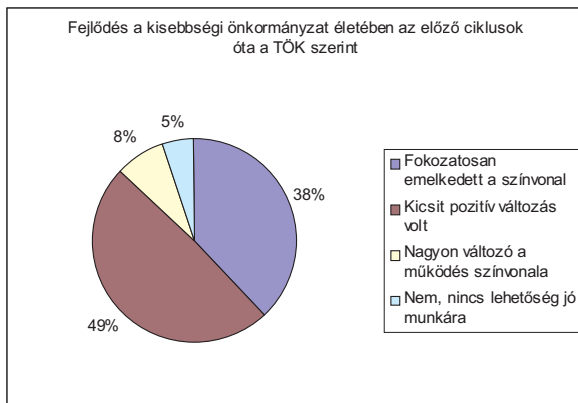

92. diagram

A kisebbségi önkormányzati vezetők pozitív értékelése alapvetően meghatározó véleménynek számít az értékelés során. Mindamellet – hasonlóan a kutatás során szerzett benyomásainkhoz – ők is csak egy nagyon szerény, lassú, fokozatos változást vélelmeztek, de azt nagyon határozottan. Azért nem hanyagolható el annak a 15 CKÖ-vezetőnek a véleménye sem, akik alapvetően reménytelen küzdelemnek érezték az eltelt éveket, és inkább csak helyben járásnak érezték munkájukat.

A települési vezetők szinte ugyanakkorának gondolták a lassú előrelépés tényét, bár az arányok belső eltolódására érdemes felfigyelni: náluk a „kicsit pozitív változás” volt a domináns, a fokozatosan emelkedő színvonal helyett. Tőlük megkérdeztük azt is, hogy a három ciklusban működő CKÖ-k közül melyikkel tudtak leginkább együttműködni. Válaszukban mindössze 7-en voltak, akik azt mondták, hogy egyikkel sem, 39-en pedig mindhárommal zavartalanul ítélték meg a kapcsolatot. A többiek esetében pedig ciklusonként emelkedett a jó együttműködést jelző szám – 5, 14, 35 –, tehát ez a lassú fejlődést jelezheti.

⁷⁶ Kállai 1998: i. m.

93. diagram

Végezetül, ha összegezni szeretnénk a cigány kisebbségi önkormányzatok működésére és fejlődésére vonatkozó külső, vagyis települési önkormányzati értékelések, illetve a belső, vagyis kisebbség önkormányzati önértékelések tanulságait, akkor a következő megállapításokra juthatunk. Mindkét vélemény szerint a kisebbségi képviselők között nagyon jó az összhang és az együttműködés. Ezt a megállapítást azonban – bár lényegesen kisebb mintán készült – interjú kutatásunk nem igazán támasztotta alá. Mottószerű az egyik települési vezető megjegyzése:

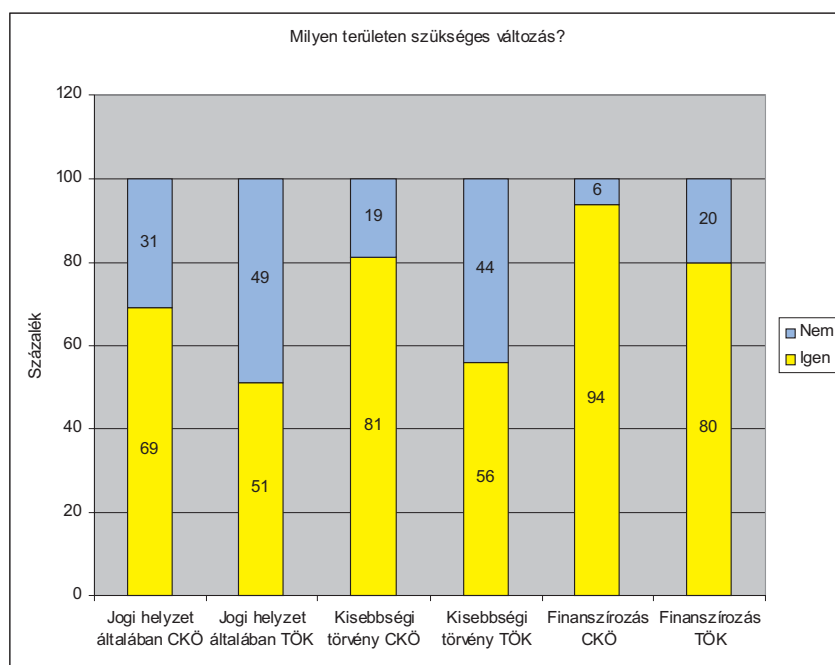
„Szerintem nincs szükség CKÖ-ra, mert ilyen szinten nem képesek tenni azért, amire működésük hivatott lenne. Állandó szakmai segítséggel természetesen képesek eredményeket elérni, de a hozzáértés hiánya alapvetően hátráltatja őket, amin változtatni sem lehet.”

Mindezek mellett a település vezetői gyakran beszámoltak konfliktusokról, és sok kisebbségi elnök a munkavégzésben betöltött saját szerepét emelte ki inkább. A helyi hivatali szervekkel és személyekkel a kapcsolat többségében jónak mondható, de ez nem is lehet nagyon másképp, hiszen a kisebbségi testületek sok tekintetben kiszolgáltatottak a településnek, ezért lehetőség szerint kerülnek a konfliktusokat. Ha viszont probléma adódik, akkor az akár a gyűlölködésig is fajulhat. E konfliktusok alapvető okaként sorolták fel a szakmai elmentéket, de meghatározó módon az „egymás meg nem értése” a kulturális, szocializációs indíttatás másságában és az elérendő célok különbségében jelentkezett leginkább. A roma képviselők hangsúlyosan említették a cigányellenességet és az egész intézményrendszer lenézését, mellőzését, a többségi vezetők viszont ettől kategorikusan elhatárolódtak, bár nem tagadták e jelenségek létezését sem. Abban a kérdésben mindenki egyetértett, hogy szükség van cigány kisebbségi önkormányzatokra – a roma képviselők határozottan képviselték ezt az álláspontot, a települési vezetők kevésbé voltak kategorikusak ebben a kérdésben, de azért többségük így nyilatkozott. A nagyobb községek

vezetői viszont fölöslegesnek érezték az intézményt. Annak pozitív indokait, hogy miért is van szükség kisebbségi önkormányzatokra, a törvényi elismertségben, a kulturális identitás megőrzésében, a konfliktuskezelésben, egymás jobb megismerésének elősegítésében, de leginkább a szociális problémák megoldásában történő közreműködésben jelölték meg. Ez utóbbi komoly funkcionális hiányt jelez a helyi önkormányzati rendszerben. Végezetül mindenki azon a véleményen volt, ha kis lépésekben is, de megindult a várva várt fejlődési folyamat, elmozdulás történt az első ciklus „csak a tanulás időszaka lehetett” állapotából. Tehát minden probléma ellenére, mindkét oldal többsége szükségesnek és jónak tartja a kisebbségi önkormányzati rendszer fenntartását. A következőkben azt próbáljuk bemutatni, milyen irányban kellene mégis változtatni.

XII. A JÖVŐRE VONATKOZÓ ELKÉPZELÉSEK

A kisebbségi törvény születése óta folyamatosan napirenden van a különböző változtatások szükségessége, mivel minden szereplő érzi, hogy a meglevő szabályozás sok kérdésben nem ad megfelelő válaszokat a cigányság problémáira. Sokadik változata készül a megreformált kisebbségi törvénynek, de az évek során – politikai konszenzus hiányában – még esély sem volt a változások véghezvitelére. Így nem túlhaladott dolog, ha megnézzük, milyen válaszokat adtak a helyi szereplők, hol érzik ők a változtatás sürgető szükségét.

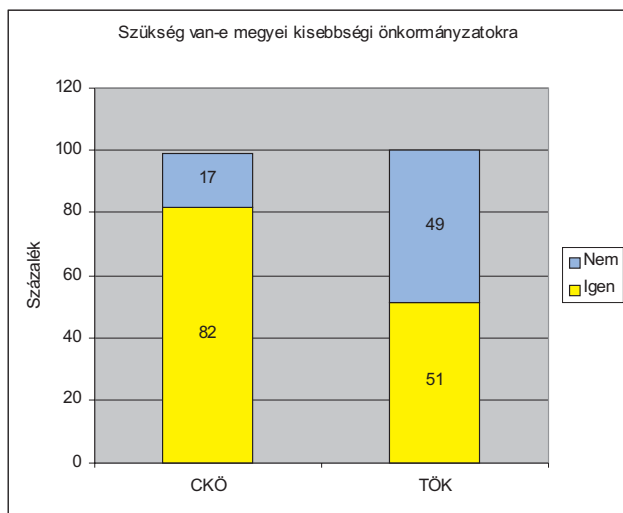
94. diagram

A válaszokból látható, hogy a CKÖ-k jelentős része változáspárti. Kiemelkedően sürgetőnek tartják a jogszabályi környezet átdolgozását, de még inkább a finanszírozás megváltoztatását. Elmondásuk szerint nagyobb hatásköröket

szeretnék, hogy hatékonyan meg tudják valósítani mindazokat az elképzeléseket, amelyek már most is meghatározzák működésük során. Így szeretnék hatékonyabban beleszólni a szociális kérdések megoldásába, a munkahelyteremtés kérdéseibe. Szeretnék, hogy ezekben az esetekben ne csak konzultációs, hanem döntési jogkörük is lehessen. Mindezen tervek megvalósításához viszont nevetségesen alacsonynak tartják a meglévő finanszírozási forma szerint juttatott költségvetést. A települési önkormányzatok ilyen mértékben legfeljebb abban értenek egyet, hogy valóban változtatni kell a finanszírozási rendszeren, és inkább hathatós állami támogatás révén kellene megoldani a felmerülő problémákat. A jogi helyzet tekintetében a települési vezetők fele nagyjából elégedett a jelenlegi helyzettel, a változást sürgetők inkább a kisebbségi önkormányzatok megregulázását szeretnék, ami által végre megtanulnák tényleges feladataikat. Egyik polgármester megfogalmazásában:

„Összel megint választás lesz, csak egyet kérek: hogy tárgyalóképes legyen. Nem kell tudnia a jogszabályt, majd én elmondom, hogy kell jogszerűen csinálni. Csak felfogja, amit mondok...”

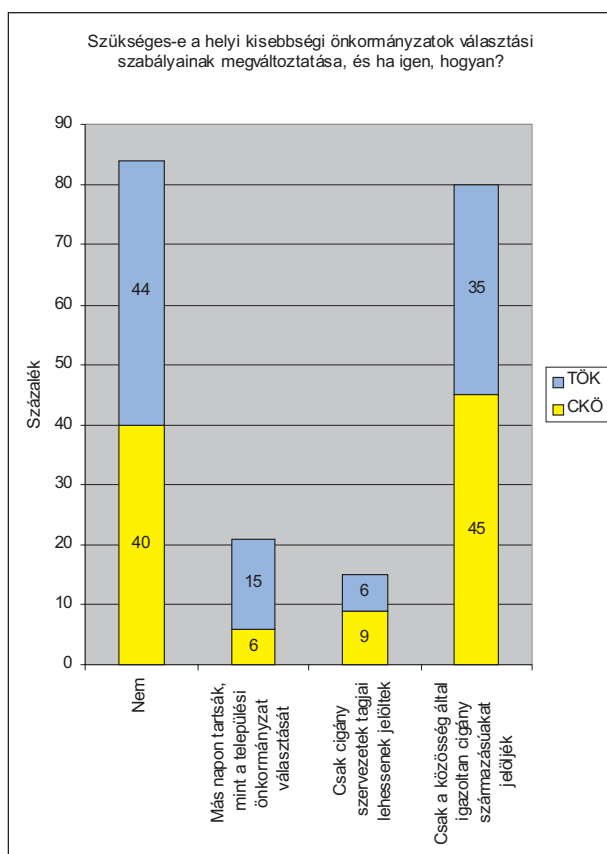
A kisebbségi testületek a megyei szint igénylésével is régi igényt fogalmaznak meg.

95. diagram

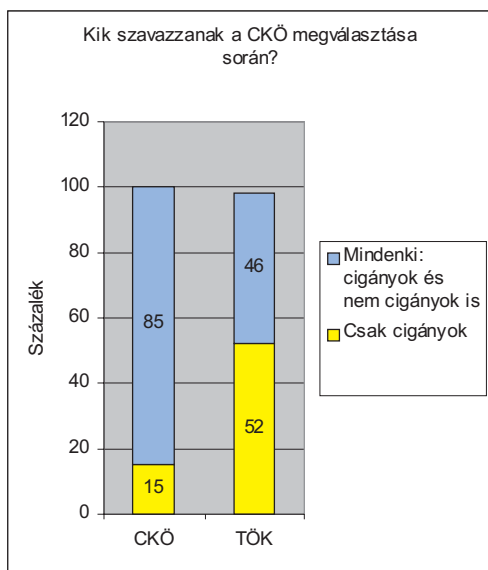
Alapvetően ennek a szintnek a hiányával magyarázzák a csekély kapcsolatot az Országos Önkormányzattal, illetve szemmel láthatóan igénylik, hogy valamilyen módon konkrét kapcsolati formákban megnyilvánuló, akár hierarchikusnak is nevezhető viszony épüljön ki közöttük. A települési önkormányzatok ebben a tekintetben is visszafogottabbak.

Rengeteget foglalkoztak az utóbbi években a kisebbségi önkormányzatok gyenge legitimációjával, amelynek alapvető okát a választási rendszerben találták meg. Gyakori jelenséggé vált – és nem csak a romák esetében – az ún. kakukkfióka-jelenség, amely sok esetben visszatetszést szült a külső szemlélőkben. Ezekben az esetekben ugyanis szinte biztosra mondható, hogy nem az adott kisebbséghez tartozók alakítanak önkormányzatot. Hasonló módon még az alkotmányellenesség gyanúja is felvetődött abban a kérdésben, hogy a kisebbségi testületek megválasztása során minden állampolgár leadhatja szavazatát, tehát léteznek „szimpátiaszavazatok”, de ez a gyakorlatban nem jelent mást, mint hogy egy adott kisebbség önkormányzatát döntő módon nem a kisebbséghez tartozók választják meg. Így előfordult, hogy egy elmérgesedő etnikai konfliktus után a településen a többség szavazataival egy nem cigányokból álló cigány kisebbségi önkormányzatot segítettek hatalomra. Mindezek a kérdések jól jelzik, hogy a választás szabályai körül sürgős változásokra volna szükség.

96. diagram

Nem kis meglepetésünkre a CKÖ-k és a települési vezetők közel fele elégedett a jelenlegi rendszerrel. Ennek valószínűsíthető okai közé tartozhat az is, hogy sok esetben a cigány politikusok inkább meggyőzhetőnek tartják a nem cigány választókat, tehát jobban bíznak befolyásolhatóságukban, mint saját roma közösségük tagjaiban. Ők attól félnek, hogy esetleg esélytelenül indulnának, ha olyan emberek szavazatára kellene számítaniuk, akiknek elvárásait nem tudták teljesíteni, hiszen arra, jogszabályi felhatalmazás hiányában, nem volt lehetőségük. A változást akarók igen kis százaléka tette le voksát a mai napig is napirenden levő elképzelés mellett, hogy más napon tartsák a kisebbségi és más napon a települési választásokat. A változást támogatók kategóriájában abszolút többségben vannak azok, akik szerint csak a közösség által igazoltan cigány származású jelöltekre lehessen szavazni. Ez, más megfogalmazásban, egyenértékű a jelenlegi legfontosabb tervszel, amely választói regisztráció vagy névjegyzék bevezetésének szükségességét mondja ki. Azonban döntés még erről sem született.

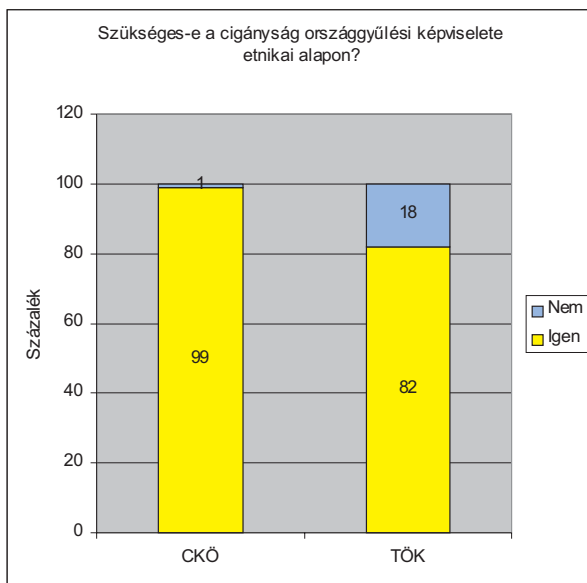

97. diagram

Az előbb felsorolt érvek arra a kérdésre adott válasza is vonatkoznak, hogy kik szavazhassanak a kisebbségi választások során. Látható, hogy a CKÖ-k döntő többsége igényli a többség szavazatait; megítélésünk szerint ebben érhető igazán tetten a saját közösségük értékítéletétől való félelmük. Hiszen könnyebb meggyőzni azokat, akiknek tulajdonképpen mindegy, ki lesz cigány kisebbségi képviselő.

Hasonló indulatokat kavart a cigányság országgyűlési képviselőjének kérdése is. A kisebbségi törvény ugyan tartalmazza az erre való jogot, de más jog-

szabály keretei közé utalja megvalósításának módozatát.⁷⁷ Ez a törvény azonban sohasem készült el, hiába mondta ki az Alkotmánybíróság már több alkalommal is a mulasztásban megnyilvánuló alkotmányértés tényét. Persze az más kérdés, hogy ebbe a parlamenti struktúrába beleillene-e effajta megoldás, de akkor viszont más formát kellene keresni ennek megvalósítására. Természetesen – vagy nem is annyira természetesen – vannak cigány származású országgyűlési képviselők a különböző parlamenti pártok frakcióiban, de ez korántsem fedi a hivatkozott törvényhelyen megfogalmazottakat.

98. diagram

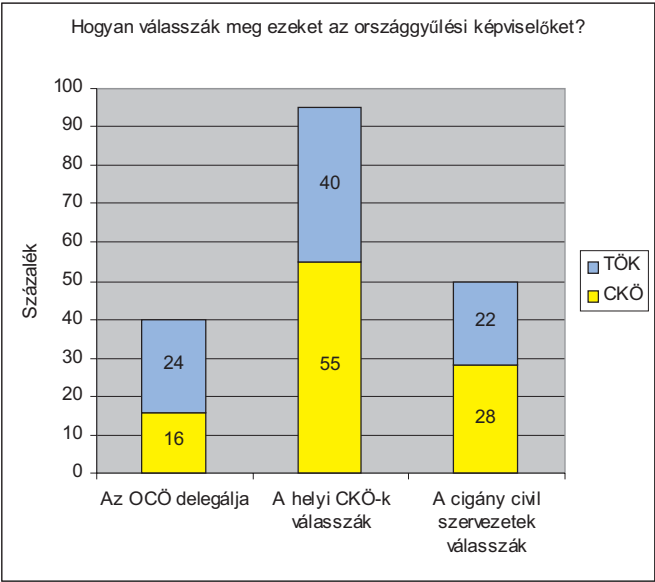
Felmérésünkben látható, hogy nemcsak a CKÖ-k vallják egyöntetű módon a parlamenti képviselet elvét, hanem a települési önkormányzatok is hasonlóképpen gondolkodnak a kérdésről. Arról is érdeklődtünk, hogy milyen módon kellene a képviselőt erre a tisztségre megválasztani.

16 helyen mondták azt, hogy az OCÖ-nek kellene delegálnia ezt a személyt (emlékeztetőül: 20 OCÖ-tag volt a helyi képviselők között), illetve közel harmaduk szerint a civil szervezeteknek kellene megválasztaniuk őket. Elsőprő többséget kapott az a javaslat, amely szerint a roma közösség országgyűlési képviselőjét a helyi CKÖ-knek kellene megválasztaniuk.

Érdekes összehasonlításra ad lehetőséget az a kutatás, amely során az Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány 2002 végén a MEDIAN

⁷⁷ „20. § (1) A kisebbségeknek – külön törvényben meghatározott módon – joguk van az országgyűlési képviseletre.”

Kft.-vel együttműködve, közvélemény-kutatási eszközökkel vizsgálta a magyarországi nemzetiségekkel kapcsolatos ismereteket, így többek között a választással kapcsolatos véleményeket is.⁷⁸ A felmérés a teljes felnőtt lakosságot reprezentáló 1200 fős mintán készült. Tanulságos néhány eredményét összevetni saját tapasztalatainkkal.

99. diagram

Részlet a kutatási jelentésből

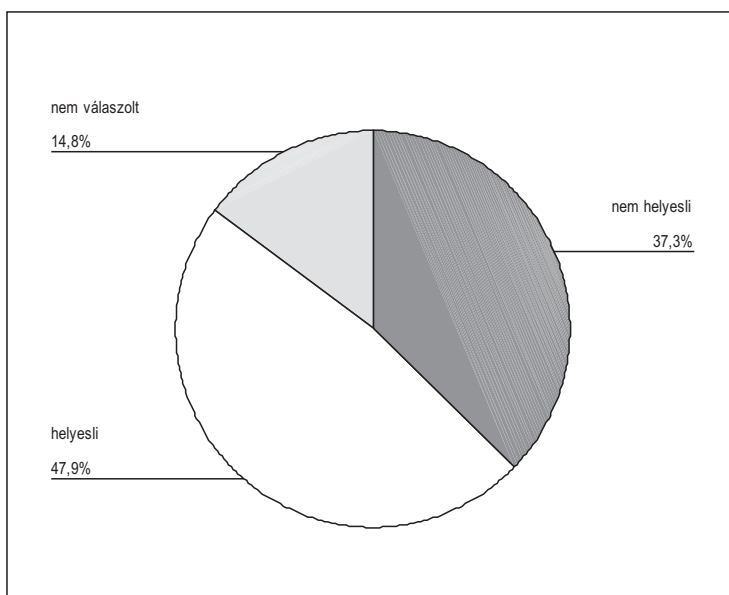
Hallott-e Ön arról, hogy Magyarországon kisebbségi önkormányzatok működnek?	nem	10,5%
	igen	89,5%
		N = 1197
A legutóbbi önkormányzati választáson a választókerületében voltak-e kisebbségi önkormányzati jelöltek?	nem	24,9%
	igen	75,1%
		N = 1048
Ön szavazott-e valamelyik kisebbségi jelöltre?	nem	73,1%
	igen	26,9%
		N = 907

⁷⁸ Kisebbségek, választások és önkormányzatok Magyarországon. Kézirat. 2002, EOKIK.

Ez az adat látszólag ellentmondásban van a tényleges választási részvétellel, de joggal feltételezhetjük, hogy a választástól távolmaradók egy része is „nem”-mel válaszolt.

Ugyanakkor arra a kérdésre, ha a következő vasárnap lenne a választás, vajon a kérdezett elmenne-e szavazni, mintegy 80 százalék válaszolt igennel.

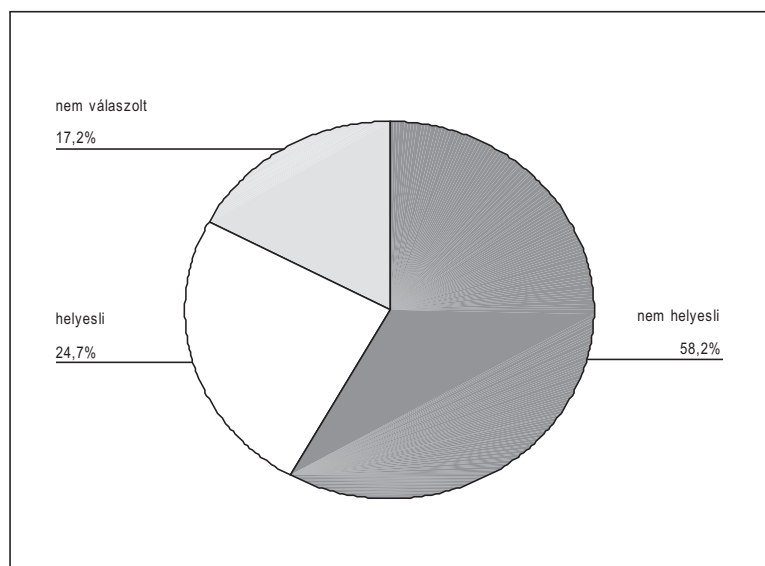
Továbbá 244 kérdezett állította, hogy szavazott valamelyik kisebbségi jelöltre, de 575-en helyeselték, hogy bárki szavazhat a kisebbségi választáson, ez – mint az alábbi ábrán is látható – a relatív többség.

100. diagram

Helyesli-e, hogy minden állampolgár szavazhat a kisebbségi önkormányzat megválasztásakor?
N=1200

Tehát a kérdezettek több mint negyede elvben támogatja, hogy bárki szavazhasson valamelyik kisebbségi listára is, de ő maga nem kíván élni e joggal. Ugyanakkor a jelöltek esetén az abszolút többség elvárja, hogy a jelölt az adott kisebbséghez tartozzon. Ezzel az a furcsa ellentmondás alakul ki, hogy a jelöltté válás kritériumainak meghatározásakor a kisebbségi önkormányzatokat az adott kisebbség szervének tartják, és elvárják, hogy csak ők vegyenek részt ügyeik intézésében. A testületek megválasztásakor azonban a többség jogos igénynek érzi (bár nem tartozik az adott kisebbséghez), hogy joga legyen beleszólnia a testület megválasztásába, ezzel erősen befolyásolva a kisebbségi közösségben kialakult értékeket, erőviszonyokat.

101. diagram
Helyesli-e, hogy bárki indulhat kisebbségi jelöltként?
N = 1200

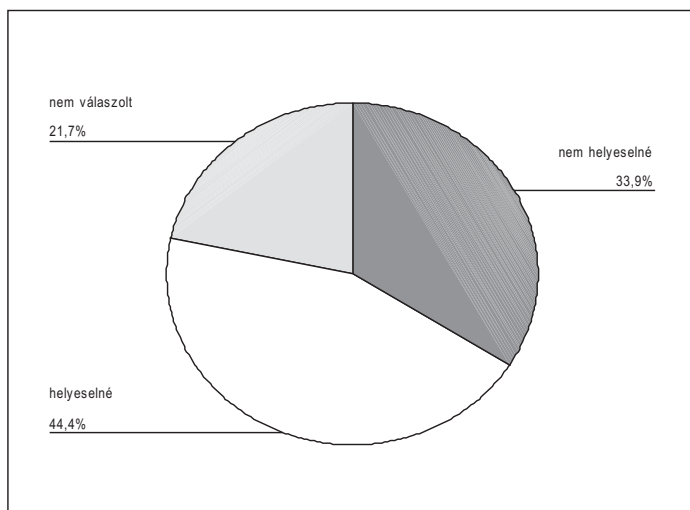
A kérdezettek 92,3 százaléka magyarnak, 5,1 százaléka romának vallotta magát, minden egyéb nemzetiségi önbesorolás 1 százalék alatt maradt – azaz mintegy 150 magát magyar nemzetiségűnek valló kérdezett szavazott valamelyik kisebbség listájára, ők a teljes minta 13 százaléka. A válaszok pontos megoszlása az alábbi:

	Magyar	Cigány	Horvát	Német	Szlovák	Zsidó	Összesen
Nem helyesli	639	47	2	4	3	3	698
	69,8%	82,5%	66,7%	100,0%	100,0%	75,0%	70,5%
Helyesli	276	10	1			1	292
	30,2%	17,5%	33,3%			25,0%	29,5%
Összesen	915	57	3	4	3	4	990
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tehát míg a magukat magyarnak vallók véleménye 70:30 arányban oszlik meg, a romáké 82:12 arányban. (További nemzetiségek tagjainak véleménye sem egységes, de a csekély elemszámok miatt ezek statisztikai módszerekkel nem értékelhetők.)

Az adatok alapján jól látható, hogy az adott kisebbséghez nem tartozó többség jelentős mértékben képes befolyásolni a megválasztandó kisebbségi önkormányzatok összetételét.

Kíváncsiak voltunk arra is, mi a véleménye a megkérdezetteknek a kisebbségek parlamenti képviseléről:

102. diagram

Helyeselné-e, hogy – a választási eredményektől függetlenül – a kisebbségeknek származási alapon legyen képviselte az országgyűlésben?
N = 1200

Számunkra is meglepő módon a megkérdezettek többsége helyeselné a származási alapon történő képviseletet. Kiemelkedően magas a helyeslők aránya (bár alacsony az elemszám) a megkérdezett és magukat cigánynak vallók körében:

	Magyar	Cigány	Horvát	Német	Szlovák	Zsidó	Összesen
Nem helyeselné	390	11	3	1		1	407
	45,1%	19,3%	100,0%	33,3%		25,0%	43,4%
Helyeselné	474	46		2	3	3	530
	54,9%	80,7%		66,7%	100,0%	75,0%	56,6%
Összesen	864	57	3	3	3	4	937
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Mindezekből az összehasonlításokból látható, hogy az „átlagmagyarok” is sok tekintetben hasonlóan gondolkodnak, mint a mi kutatásunk során megkérdezett CKÖ-, illetve települési vezetők.

Összegezve a változásokra irányuló kérdésekből megszerzett ismereteinket, arra a megállapításra juthatunk, hogy a CKÖ-k igen fontos változásokat szeretnének a jogi szabályozásban és a finanszírozás kérdésében, mert érzékelik, hogy a roma lakosság nem azon gondok megoldását várja tőlük, mint amelyre törvényi felhatalmazásuk van, és más mint ahogyan ez más nemzeti-ségek esetében történik. Ehhez pedig nincs megfelelő felhatalmazásuk. Az persze más kérdés, hogy nekik kellene-e megoldani a roma lakosság problém-

máit, nekik kellene teljesíteniük mindezen elvárásokat, de tény, hogy helyi szinten ők azok, akik próbálnak tenni valamit. Az is szinte egyöntetű, hogy a kisebbségi képviselők szorosabb kapcsolatot igényelnek a különböző szintek között, igény mutatkozik a megyei kisebbségi önkormányzatra is, ennek hiányát próbálják pótolni jelenleg a megyei koordinátor személyével. A sok vitát kiváltott választások kérdésében már azonban megoszlanak a vélemények. A CKÖ-vezetők fele azt még támogatná, hogy csak igazoltan cigány származású jelöltek lehessenek, azzal viszont többségükben nem értenek egyet, hogy csak romák adhassák le szavazatukat. Tartanak a romák tiltakozó szavazataitól, minden bizonnyal azért, mert nem képesek megfelelni a romák igényeinek. Nem beszélve arról, hogy egy másik kutatás szerint a többség igényli a beleszólást a kisebbségek belügyébe, így a kisebbségi önkormányzati testületek megválasztása során a képviselők személyének kiválasztásába.

XIII. A KUTATÁS TAPASZTALATAINAK ÖSSZEGZÉSE

Kutatásunk adatainak ismertetése után összegezzük kialakult véleményünket. Reményeink igazolódni látszanak abban a tekintetben, hogy bár forradalmian új dolgokat nem tudtunk meg mi sem a helyi cigány kisebbségi önkormányzatok működéséről, kutatásunkkal tovább árnyalhatjuk a már meglevő tudást, illetve új szempontok bevonásával gazdagíthatjuk a CKÖ-k működéséről meglevő ismereteinket.

Munkánk során kirajzolódott, hogy milyen körülmények, társadalmi viszonyok között kell vállalt feladataikat teljesíteniük a megválasztott testületeknek. Nyilvánvaló, hogy Magyarországon egyenletes ütemben fogy a népesség. Az általunk megvizsgált településeken is ennek voltunk tanúi, miközben tapasztaltuk, hogy az adott területen folyamatosan növekszik mind a cigány emberek száma, mind az aránya.⁷⁹ Tehát egyre nagyobb arányú cigány lakosság jellemzi az általunk vizsgált településeket, különösen igaz ez a kis településekre, miközben a roma lakosság lakhatási körülményei még közel sem olyan kedvezőek, mint a nem romák esetében. Ez világossá vált számunkra a különböző infrastrukturális lehetőségekhez való hozzájutás vizsgálatakor. Sok helyen már a teljes „elcigányosodás” víziójával küzdenek és riogatnak a polgármesterek, meggyőződésük szerint ez az egyik – a munkalehetőségek hiánya mellett – fő oka annak, hogy a nem roma lakosság folyamatosan elvándorol a településekről. Kutatásunk során igen erős cigányellenességet is regisztráltunk az adott településeken. Általánosságban és alapvetően cigányellenesnek tartotta a többségi lakosságot nemcsak az adott CKÖ vezetője, hanem maga a település vezetője is. Különösen igaz volt ez a kérdőívünkben szereplő „lumpen elemek” kategóriára, ami a megkérdezettek értelmezésében az általuk elvárt életvitel hiányát jelenti. Hasonlóan nagy ellenségeséggel szemlélték az „új beköltözőket” is. A saját, bejáratott kapcsolatok mellett az újtól való félelemnek már történelmi hagyományai vannak hazánkban is. És ez még a cigány lakosságra is jellemző. A cigányellenesség megnyilvánulási formái között döntő többségben a verbális aktusok állnak, de több helyen számoltak be a szegregáció különböző formáiról, sőt fizikai bántalmazás lehetőségéről is. Mindezekre a cigány népesség meglehetősen nehezen tud válaszokat találni. Többen próbálkoznak származásuk eltitkolásával, de ez a „láthatóság” miatt igen nehéz. Úgy tűnik azonban, hogy egyre elterjedtebb stratégiává válik a ve-

⁷⁹ Vö. Kállai: Gyorsjelentés. I. m.

gyes házasságok kötése, ami végső soron az integráció vagy akár az asszimiláció egyik lépése is lehet, habár a többségi társadalom nem feledkezik meg egyetlen cigány ember származásáról sem, és a vegyes házasságokat is alapvetően „cigány családoknak” tartják.

A helyi cigány kisebbségi önkormányzatoknak ebben a nem igazán befogadó közegben kell munkájukat végezniük. Az eredményes működéshez tehát kevésbé kedvezőek a feltételek. A testületek elhelyezése esetleges, a helyi lehetőségek függvénye, esetenként el is költöztetik őket, ezzel is nehezítve a folyamatos működést. Gyakran nem is iroda jellegű helyiséget kapnak, hanem valamilyen más funkciójú – kultúrház, tévész iroda – épületben kell időpontot egyeztetni rendezvényeik megtartása érdekében. Infrastrukturális téren sem túl kedvező a helyzet, ez különösen a számítógépes történő ellátottság hiányában jelentkezik, illetve számítógép megléte esetén is ritka az internet-hozzáférés. Ez pedig már szorosan kapcsolódik a finanszírozás kérdéséhez, hiszen a „többszatosnás finanszírozás” egyik alapja a sikeres pályázati munka, ahhoz pedig időben kell szert tenni a megfelelő információkra. A személyi kérdésekben az elmúlt ciklusokhoz képest lassú előrelépésnek vagyunk tanúi, bár ez még igen messze áll a hatékonyan működni tudó képviselő ideálképétől. Mindezekből adódóan, illetve abból a tényből következően, hogy a finanszírozásból egyedül az állami normatíva biztos, már alapjaiban inog a rendszer.

Az ellátott feladatokat vizsgálva azt tapasztaltuk, hogy a CKÖ-k legkevésbé a kisebbségi törvényben kitűzött céloknak, sokkal inkább a cigány lakosság várakozásainak szeretnének megfelelni. Mindezt részben magyarázzák a nehéz helyzetben levő etnikai csoport elvárásai, de ez ütközik a törvényi lehetőségekkel. Ebből következőleg a kisebbségi testületek frusztrációval küzdenek, és bár a lehetőségekhez képest sikeresnek ítélik meg a munkájukat, mégis aggodalommal szemlélik azt a perspektívát, hogy esetleg a jövőben kizárólag csak a roma lakosság válassza őket, mivel igen kevésbé tudják teljesíteni az elvárásokat. A települési vezetők pedig csak abból a megfontolásból tartják szükségesnek a CKÖ-k létét, hogy azok a cigány lakossággal kapcsolatos bizonyos terheket átvesszék tőlük, ami pedig nem is lenne feladatuk.

AZ „ÁTLAGOS” HELYI CIGÁNY KISEBBSÉGI ÖNKORMÁNYZAT

Kutatásunkból kirajzolódott egy „átlagos” – tehát nem létező – helyi cigány kisebbségi önkormányzat képe. Ebben több olyan képviselő van, aki már nem az első ciklusban látja el ezt a tisztséget. Egyre több képviselőjelölttel kell megküzdenie a választások során, de gyakran a nem cigány szavazóknak is köszönhetően tovább folytatja munkáját. A testület általában egy 30–50 négyzetméter nagyságú, általában egyetlen helyiségből álló irodában van elhelyezve, amely valószínűleg a helyi Polgármesteri Hivatalban található. Nincs számítógépe, ebből következőleg internet-hozzáférése sincs, sőt jó eséllyel még saját telefonvonal sem. Ezért a kisvárosokban, de még inkább a községekben levő CKÖ működése attól függ, hogy a Polgármesteri Hivatal megengedi-e az éppen szükséges

infrastruktúra használatát. A gazdálkodásuk és költségvetésük tekintetében 1 712 000 forinttal rendelkeztek 2002-ben. Ennek a bevételnek jelentős részét képezte a 655 000 forintos állami normatíva, de kaptak átlagosan 560 000 forint támogatást a helyi önkormányzatoktól is. Valamivel több, átlagosan 650 000 forintot sikerült pályázaton elnyerniük, amelynek legjelentősebb része általában valamelyik minisztériumtól vagy a MACIKA-tól származik. Az így megszerzett összeget meglehetősen arányosan osztják szét a megvalósítandó feladatok finanszírozására. Így elköltenek több mint félmilliót a működési költségekre és fejlesztésre, további 600 ezret a tiszteletdíjakra és költségtérítésre. A fennmaradó félmilliót pedig szinte egyenletesen szociális támogatásra, oktatási célúnak nevezett, bár inkább bújtatott szociális célú kiadásokra, valamint kulturális események megszervezésére költik el. Mindebből az a következtetés vonható le, hogy egyrészt költségvetésük több mint kétharmada felemészti saját fenntartásukat, a megmaradó egyharmad jelentős részét pedig olyan célokra fordítják – szociális segélyezés –, amire nincs jogszabályi felhatalmazásuk.

A tipikus kisebbségi képviselő 40 év körüli férfi, aki befejezte általános iskolai tanulmányait, és esetleg szakmunkás-bizonyítványt is szerzett, fizikai dolgozó, akinek van munkaviszonya, és legnagyobb valószínűséggel közintézményben vagy gyárban dolgozik, esetleg vállalkozó. Nem kap tiszteletdíjat és költségtérítést a költségvetésből, a nagyobb városokban lakók esetében erre nincsenek is igazán rászorulva. Valószínűleg részt vett már valamilyen továbbképzésen, és a CKÖ életében pedig a testületi üléseket leszámítva csupán esetlegesen vesz részt. A felkészültség hiányait pótolva elvileg lehetőség volna külső szakemberek bevonására, de erre csak minimális mértékben kerül sor, hiszen a legtöbb esetben ennek nincsenek meg az anyagi feltételei. Azokon a helyeken azonban – tipikusan a városokban –, ahol van erre forrás, ott inkább a települési önkormányzat roma emberekkel kapcsolatos kötelezettségeinek megoldásában segédkeznek ügyintéző és szociális munkás foglalkoztatásával. Sok esetben a települési önkormányzattól kapott magasabb költségvetési támogatás valószínűleg ún. „címkézett támogatás”, amelyet a települési önkormányzatok pontosan ezeknek a feladatoknak számukra egyszerűbb megoldása érdekében adnak a CKÖ-knek.

A tevékenységük keretében többnyire olyan, a törvényben nem a hatáskörükbe utalt feladatokkal foglalkoznak, mint például a szociális, a lakhatási vagy a munkahely-teremtési kérdések. A települési önkormányzatok azonban csak addig örülnek ennek, amíg az ő vállukról vesznek le – egyébként hatáskörükbe utalt – terheket. Mindez rányomja a bélyegét az együttműködésükre is. Így a CKÖ-tagokat meghívják az ülésekre, sőt sok esetben tagjai lehetnek a települési önkormányzat általuk is favorizált bizottságainak. Itt többségében kikérik, de legalábbis meghallgatják a véleményüket, ráadásul olyan kérdésekben, amelyek számukra és a cigány lakosság számára is fontosak, bár alapvetően nem tartoznak a kisebbségi önkormányzat feladatkörébe. A dolog szépséghibája azonban abban rejlik, hogy a hatékonyság nem megfelelő. A CKÖ a külső kapcsolatok tekintetében elsősorban a helyi intézményekkel és szereplőkkel ápol közepes minőségűnek mondható viszonyt. A pályázati le-

hetőségek révén viszonylag nagy számban ápolnak kapcsolatokat országos közalapítványokkal is, illetve a vélelmezett diszkriminációs ügyek miatt különböző jogvédő szervezetekkel, a kisebbségi ombudsmannal, az Oktatási Minisztériummal is. Az Országos Önkormányzattal szinte csak a formalitásokra – vagy még arra sem – szorítkozó kapcsolat áll fenn. Együttműködésről, de legalább informális kapcsolatról szinte csak azokban az esetekben beszélhetünk, ha a CKÖ valamelyik tagja egyben az OCO képviselője is.

A CKÖ-k igen jelentős változást szeretnének a jogi szabályozásban és a finanszírozás kérdésében, mert érzékelik, hogy a roma lakosság, a többi nemzetiségtől eltérően, másfajta gondok orvoslását várja tőlük, mint amire felhatalmazásuk van. Az persze más kérdés, hogy nekik kellene-e kielégíteniük a roma lakosság igényeit, de tény, hogy helyi szinten ők azok, akik próbálnak tenni valamit. Az is szinte egyöntetűnek látszik, hogy a kisebbségi képviselők intenzívebb kapcsolatot kívánnak a különböző szintek között, igény mutatkozik a megyei kisebbségi önkormányzatra is.

VÉGSŐ KÖVETKEZTETÉSEK

Biztosak vagyunk abban, hogy a magyarországi roma népesség társadalmi integrációját nem a helyi cigány kisebbségi önkormányzatok fogják megoldani, különösen nem úgy, hogy erre nincs is felhatalmazásuk. Meggyőződésünk szerint erre a szervezeti formára több okból is szükség van: egyelőre helyi szinten az alapvető problémák orvoslására nincs más, és később, amikor talán majd lesz, akkor már tényleges feladatát is képes lesz megoldani. Előnye továbbá, hogy tapasztalatunk szerint a települési vezetők kénytelenek valamilyen mértékben komolyan venni ezeket a testületeket, az egyszerű civil szervezetekkel történő együttműködésre nem kötelezi őket semmi. Enélkül helyi szinten igazán nem lenne semmilyen kényszerítő erő, amely arra készítené az önkormányzatokat, hogy próbáljanak megoldásokat találni a roma népesség égetővé váló gondjaira; a jogszabályok érvényesülésének határfokáról pedig kedvezőtlen tapasztalatokat szerezhettünk az elmúlt években. Számunkra nem tűnik úgy, hogy a kisebbségi szféra az „etnobiznisz” talaja lenne. Természetesen vannak arra utaló jelek, hogy sok embernek a néhány ezer forintos tiszteletdíj komoly segítséget jelent, hogy enyhítse családjá megélhetési gondjait, de helyi szinten alapvetően nincs olyan nagy összegű pénz, hogy ez komolyabb „biznisz” tárgyát képezhetné. Az általunk nem vizsgált országos szint esetében természetesen már más példák is lehetnek. Megítélésünk szerint a helyi képviselőket nem egyszerű „szereplési vágy” löki a szociális ügyek területére, hanem a kényszerűség. Hiszen ők is az adott közösségből származnak, hasonló színvonalon élnek, tudják, min kellene változtatni. Az inkább kérdéses, miként működik a többi jogszabály, ha a kisebbségi önkormányzatoknak kell ezekkel a kérdésekkel foglalkozniuk.

Persze sokan mondják erre, hogy e feladatokat mégiscsak a települési vezetésnek kellene megoldania, és ezzel csak etnicizálunk bizonyos problémákat.

Lehet, hogy így van. De az elmúlt évek tapasztalatai azt mutatják – bármennyire is féltő kimondani –, hogy célzott roma programok nélkül esély sincs a cigány lakosság felemelkedésére. Az persze más kérdés, hogy meg kell teremteni a sikeres tevékenység anyagi és szellemi alapjait is. Hiszen a jelenlegi kisebbségi vezetőktől még nem várható olyan szintű munka, amely döntő áttörést hozna a népcsoport életében. Mindenképpen elindult azonban egy politikai szocializációs folyamat: helyi szintről nőnek fel az országos cigány politikusok, őket néha már szinte komolyan veszi az ország vezetése. Az áttörés viszont a következő generációra marad. Mert meggyőződésünk: a cigány/roma népesség helyzetében csak akkor lesz látható változás, ha nem az aktuális hatalom kegyéből születik valamiféle intézkedés, hanem a cigány emberek és vezetőik, saját lehetőségeik, képességeik és igényeik felmérése után saját maguk képviselik érdekeiket, és teremtik meg a felemelkedéshez szükséges körülményeket.

XIV. FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM

1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmánya
1990. évi LXIV. törvény a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek választásáról
1990. évi LXV. törvény a helyi önkormányzatokról
1992. évi XXXVIII. törvény az államháztartásról
1992. évi LXIII. törvény a személyes adatok védelméről
1992. évi LXXXIX. törvény a helyi önkormányzatok címzett és céltámogatási rendszeréről
1993. évi LIX. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosáról
1993. évi LXXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól
1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról
1997. évi C. törvény a választási eljárásról
1999. évi XXXIV. törvény a Nemzeti Kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény kihirdetéséről
2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról
34/1990. (VIII. 30.) Korm. rendelet a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatalról
53/1990. (IX. 15.) Korm. rendelet a helyi önkormányzati választáson jelöltet állító kisebbségi szervezetek támogatásáról
116/1995. (IX. 28.) Korm. rendelet a Kisebbségek Napjáról
125/2001. (VII. 10.) Korm. rendelet a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatalról
107/2003. (VII. 18.) Korm. rendelet az esélyegyenlőségi tárca nélküli miniszter feladat- és hatásköréről
32/1997. MKM rendelet a nemzeti és etnikai kisebbségek óvodai nevelésének és iskolai oktatásának irányelveiről
28/1997. (III. 28.) OGY határozat a Magyar Köztársaságban élő nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetéről szóló beszámoló
44/2003. (IV. 16.) OGY határozat a kisebbségi szervezetek költségvetési támogatásáról
2187/1995. (VII. 4.) Korm. határozat a magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány létrehozásáról
1121/1995. (XII. 7.) Korm. határozat a Magyarországi Cigányokért Közalapítvány alapításáról
1066/1996. (VI. 19.) Korm. határozat az OCÖ elhelyezéséről
1107/1997. (X. 11.) Korm. határozat a cigány kisebbség helyzetének javítását célzó intézkedésekről
1005/1998. Korm. határozat a nemzeti és etnikai kisebbségek országgyűlési képviseléről
1048/1999. (V. 5.) Korm. határozat a Cigányügyi Tárcaközi Bizottság létrehozásáról
1047/1999. (V. 5.) Korm. határozat a középtávú intézkedéscsomagról
1078/2001. (VII. 13.) Korm. határozat a hosszú távú program társadalmi vitájáról
1051/2002. (V. 14.) Korm. határozat a középtávú intézkedéscsomagról
1140/2002. (VIII. 12.) Korm. határozat a Romaügyi Tanács létrehozásáról

- 1021/2004. (III. 18.) Korm. határozat a romák társadalmi integrációját elősegítő kormányzati programról és az azzal összefüggő intézkedésekről
- A cigányság helyzetének megjavításával kapcsolatos egyes feladatokról. Az MSZMP KB Politikai Bizottságának határozata, 1961. június 20. In Mezey Barna – Pomogyi László – Tauber István (szerk.): *A Magyarországi cigánykérdés dokumentumokban, 1422–1985*. Budapest, 1986, Kossuth, 240.
- Adatok a magyarországi kisebbségi önkormányzatok kialakulásáról és működéséről. *Regio*, 1997/1. sz., 127–164.
- A helyi kisebbségi önkormányzatok törvényességi ellenőrzésének tapasztalatai. *Önkormányzati Tájékoztató*, 1997, 64–67.
- A helyi önkormányzatok 1995. évi működésének törvényességi helyzete. *Önkormányzati Tájékoztató*, 1996, különszám, 3–67.
- A magyarországi cigányokról. In Demeter Zayzon Mária (szerk.): *Kisebbségek Magyarországon*. Budapest, 2000, Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal, 106–120.
- Az Európai Rasszizmus- és Intolerancia-ellenes Bizottság Második Jelentése Magyarországról. *Fundamentum*, 2000/2. sz., 57–66.
- Baka András: Az új magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségi törvény koncepciójáról. *Regio*, 1990. december, 59–66.
- Bandor-Kóté: Etnobiznisz. *Amaro Drom*, 1998. december.
- Bársony János: A cigányság és a rendőrség kapcsolatának összefüggései. In Csányi Klára (szerk.): *Szöveggyűjtemény a kisebbségi ügyek rendőrségi kezelésének tanulmányozásához*. Budapest, 1997, Alkotmány- és Jogpolitikai Intézet, 319–332.
- Bársony János: A kisebbségi önkormányzatok létrehozásának lehetőségei Budapesten. In Egyed A. – Tokaji Nagy E. (szerk.): *Kisebbségek és önkormányzat*. Az 1993. szept. 27–29. között Szentendrén tartott konferencia előadásai és vitái. Budapest, 1994, Drukker Kft., 113–117.
- Bíró Gáspár: A nemzeti és etnikai megegyezés esélyei Kelet- és Közép-Európában, összeegyeztethetetlen társadalom- és államszervezési elvek keveredése közepette. *Jogtudományi Közlöny*, 1992/10 (47.) sz., 459–463.
- Bíró Gáspár: A nemzetközi kisebbségvédelem alapfogalmairól és intézményeiről. *Regio*, 1992/4 (3.) sz., 3–26.
- Bíró Gáspár: A nemzetközi kisebbségvédelem legújabb fejleményei. *Regio*, 1993/1 (4.) sz., 32–53.
- Bíró Gáspár: Egyetemesség – emberi jogok – kisebbség. *Pro Minoritate*, 1996/1. sz., 58–62.
- Bíró G. – Taubner Z.: A nemzeti kisebbségek jogainak kodifikációs munkálatai az Európa Tanácsban. *Társadalmi Szemle*, 1993/11. sz.
- Bodáné Pálok J.: *A kisebbségek jogai Magyarországon*. Budapest, 1994, Közgazdasági és Jogi Kiadó.
- Bodáné Pálok J.: A kisebbségek jogérvényesítési lehetőségei a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvény alapján. In *Kisebbségek és Önkormányzatok*. 1994, 49–66.
- Bodáné Pálok J.: A kisebbségek önkormányzatai. Formáik, feladat- és hatáskörük, működésük, kapcsolódásuk a települési önkormányzatokhoz, finanszírozási rendszerek. *Kisebbségi Értésítő*, 1994/3. sz., 45–86.
- Bodáné Pálok J.: A kisebbségek önkormányzati képviselőinek választása. *Kisebbségi Értésítő*, 1994/3. sz., 87–129.
- Bodáné Pálok J.: A magyar kisebbségi törvény megszületésének körülményei. *Acta Humana*, 1993/12–13. sz., 26–45.
- Bodáné Pálok J. – Vánkosné Timár É.: *Mit kell tudni a kisebbségi önkormányzatok létrehozásáról?* Budapest, 1995, Auktor Kiadó.

- Bodáné Pálok J. – Vánkosné Timár É.: Országos kisebbségi önkormányzatok. *Kisebbségi Értesítő*, 1994/3. sz., 130–141.
- Böszörményi Jenő – Józsa Márta (szerk.): *A romakérdés az integráció csapdájában (Caught in the Trap of Integration)*. Budapest, 2000, EÖKIP.
- Bruhács J.: A kisebbségek védelmének nemzetközi jogi szabályozása az ENSZ keretében. In *Tanulmányok a nemzeti kisebbségek jogi védelméről*. Pécs, 1990, JPTE ÁJK Kisebbségvédelmi Munkaközössége, 191.
- Bruhács J. – Bokorné Szegő H.: A kisebbségek védelme és a nemzetközi jog. *Acta Humana, Emberi Jogi Közlemények*, 1993/12–13. sz., 64–81.
- Brunner, Georg: *Die rechtliche Lage der Minderheiten in Mittel-, Ost- und Südosteuropa. Osteuropa Recht*. NSZK, 1994.
- Búza László: A kisebbségek jogi helyzete. MTA, Budapest, 1930. (Idézi Kovács Péter: Az autonómia a nemzetközi jogban. In *Kisebbségi érdekérvényesítés, önkormányzatiság, autonómiaformák*. Budapest, 1997, Osiris Kiadó, 193.)
- Csányi Klára: A kisebbségi ügyek rendőri kezelése Magyarországon. *Belügyi Szemle*, 1999/7–8. sz., 111–119.
- Csefkó Ferenc: *A helyi önkormányzati rendszer*. Budapest–Pécs, 1997, Dialóg Campus Kiadó.
- Csefkó Ferenc – Pálné Kovács Ilona (szerk.): *Kisebbségi Önkormányzatok Magyarországon, 1994–1998*. Budapest, 1999, Osiris–MTA Kisebbségkutató Műhely–MTA Regionális Kutatások Központja.
- Demeter Zayzon Mária (szerk.): *Kisebbségek Magyarországon*. Budapest, 1999.
- Egyed A. – Tokaji Nagy E. (szerk.): *Kisebbségek és önkormányzat*. Az 1993. szeptember 27–29. között Szentendrén tartott konferencia előadásai és vitái. Budapest, 1994, Drukker Kft., 204.
- Eide, Asbjörn: Protection of Minorities. Possible Ways and Means of Facilitating the Peaceful and Constructive Solution of Problems Involving Minorities. [Idézi Kovács Péter: Az autonómia a nemzetközi jogban. In *Kisebbségi érdekérvényesítés, önkormányzatiság, autonómiaformák*. Budapest, 1997, Osiris Kiadó, 193.]
- Eiler Ferenc: *A kisebbségi önkormányzati rendszer és tapasztalatai. Eredmények kérdőjelekkel*. Kézirat.
- Emberi jogok a nemzetközi jogban. *Alapvető okmányok gyűjteménye*. Budapest, 1994, Emberi Jogok Magyar Központja (MTA Állam- és Jogtudományi Intézete).
- Fehér, György: *Struggling for ethnic identity. The Gypsies of Hungary*. New York–Washington–Los Angeles–London, 1993, Human Rights Watch.
- Ficzere Lajos (szerk.): *Magyar Közigazgatási Jog. Általános Rész*. Budapest, 1998, Osiris Kiadó.
- Fraeser, Angus: *A cigányok*. Budapest, 1996, Osiris Kiadó.
- Fürcht P. (szerk.): *A nemzeti és etnikai kisebbségek önkormányzatai*. Kézikönyv. Budapest, 1995, MB Kiadó, 197.
- Fürcht P. – Kara P. – Szabó L. (szerk.): *A helyi önkormányzati rendszer 1994. évi fejlesztése*. Budapest, 1995, Közlöny- és Lapkiadó, 399.
- Győri Elekné – Tiboldi Tiborné: A kisebbségi önkormányzatok képviselőinek nyújtott képzés. *Magyar Közigazgatás*, 1996/10 (46.) sz., 618–620.
- Győri Szabó Róbert: *Kisebbségpolitikai rendszerváltás Magyarországon a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Kollégium és Titkárság történetének tükrében (1989–1990)*. Budapest, 1998, Osiris Kiadó.
- Hajdú László: Cigány kisebbségi önkormányzatok működése Jász-Nagykun-Szolnok megyében. *Magyar Közigazgatás*, 1998. szeptember.
- Halász Iván – Majtényi Balázs (szerk.): *Regisztrálható-e az identitás?* Budapest, 2003, Gondolat–MTA Jogtudományi Intézet.
- Helyi Önkormányzatok Európai Chartája*. Európa Tanács, Strasbourg, 1985. X. 15.

- Herczeg G.: A kisebbségek nemzetközi jogi védelme a mai Európában. In Tóth K. (szerk.): *Emlékkönyv Kemenes Béla egyetemi tanár 65. születésnapjára*. Szeged, 1993, Acta Juridica et Politica, JATE Press, 145–154.
- Horváth Aladár: Etnikai konfliktusok kezelése és a cigányszervezetek. In Nagy Gábor Tamás (szerk.): *Félünk. Etnikai és szociális konfliktusok elkerülésének, feloldásának lehetőségei*. Budapest, 1993, Városháza.
- J/3670. sz. Kormánybeszámoló a Magyar Köztársaságban élő nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetéről. 1997. január.
- J/4637/1997. sz. Jelentés a 20/1997. (III. 19.) OGY határozat alapján az országos kisebbségi önkormányzatoknál tartott ÁSZ vizsgálatokról. www.mkogy.hu
- J/1397. sz. Kormánybeszámoló a Magyar Köztársaság területén élő nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetéről. 1999. június
- Jelentés a kisebbségi jogok érvényesüléséről a kisebbségi önkormányzatok 2002. évi működési tapasztalatai alapján.
- Kállai Ernő: A cigányság története 1945-től napjainkig. In Kállai Ernő – Törzsök Erika (szerk.): *Cigánynak lenni Magyarországon. – Jelentés 2000*. Budapest, 2000, EOKIP.
- Kállai Ernő: A magyarországi romák története 1945-től napjainkig. In Kemény István (szerk.): *A magyarországi romák*. Budapest, 2000, Press Publica.
- Kállai Ernő: Az abonyi cigány kisebbségi önkormányzat működése. In Csefkó Ferenc – Pálné Kovács Ilona (szerk.): *Kisebbségi Önkormányzatok Magyarországon, 1994–1998*. Budapest, 1999, Osiris–MTA Kisebbségkutató Műhely–MTA Regionális Kutatások Központja.
- Kállai Ernő: Az abonyi cigány kisebbségi önkormányzat működése. *Regio*, 1998/4. sz.
- Kállai Ernő: Cigány kisebbségi önkormányzatok Magyarországon. Kutatási gyorsjelentés. In Kállai Ernő (szerk.): *A magyarországi cigány népesség helyzete a 21. század elején. Kutatási gyorsjelentések*. Budapest, 2003, MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 27–91.
- Kállai Ernő: Cigány Kisebbségi Önkormányzatok Magyarországon. In Reisz T. – Andor M. (szerk.): *A cigányság társadalomismerete*. Pécs, Iskolakultúra, 2002.
- Kállai Ernő: Egy cigány kisebbségi önkormányzat működése. In Csefkó Ferenc – Pálné Kovács Ilona (szerk.): *Kisebbségi önkormányzatok Magyarországon, 1994–1998*. Budapest, 1999, Osiris–MTA Kisebbségkutató Műhely–MTA Regionális Kutatások Központja.
- Kállai Ernő: Kormányzati, politikai törekvések. In Kállai Ernő – Törzsök Erika (szerk.): *Cigánynak lenni Magyarországon. – Jelentés 2000*. Budapest, 2000, EOKIP.
- Kállai Ernő: Kormányzati, politikai törekvések. In Kállai Ernő – Törzsök Erika (szerk.): *Cigánynak lenni Magyarországon. – Jelentés 2002*. Budapest, 2000, EOKIP.
- Kállai, Ernő (szerk.): *The Gypsies/The Roma in Hungarian Society*. Budapest, 2002, T. L. Foundation.
- Kállai, Ernő: The Hungarian Roma Population During the Last-Half Century. In Kállai, Ernő (szerk.): *The Gypsies/The Roma in Hungarian Society*. Budapest, 2002, T. L. Foundation.
- Kállai, Ernő: *The Situation of the Roma in Hungary on the Threshold of the Third Millennium*. Budapest, 2001, Published by the Ministry of Foreign Affairs Hungary.
- Kállai Ernő – Törzsök Erika (szerk.): *Cigánynak lenni Magyarországon. – Jelentés 2000*. Budapest, 2000, EOKIP.
- Kállai Ernő – Törzsök Erika (szerk.): *Cigánynak lenni Magyarországon. – Jelentés 2002*. Budapest, 2003, EOKIP.
- Kállai Gabriella: Tereptapasztalatok Heves megyében. In Kállai Ernő (szerk.): *A magyarországi cigány népesség helyzete a 21. század elején. Kutatási gyorsjelentések*. Budapest, 2003, MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 93–103.

- Kálmán András: A magyar cigányok problémája. *Társadalmi Szemle*, 1946/8–9. sz.
- Kaltenbach Jenő: *A Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosának tájékoztatója az 1995-ös évről*. www.obh.hu
- Kaltenbach Jenő: *A Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosának tájékoztatója az 1996-os évről*. www.obh.hu
- Kaltenbach Jenő: *A Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosának tájékoztatója az 1997-es évről*. www.obh.hu
- Kaltenbach Jenő: *Beszámoló a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosának tevékenységéről, 1998*. www.obh.hu
- Kaltenbach Jenő: *Beszámoló a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosának tevékenységéről, 1999. január 1.–1999. december 31.* www.obh.hu
- Kaltenbach Jenő: *Beszámoló a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosának 2000. évi tevékenységéről*. www.obh.hu
- Kaltenbach Jenő: *Beszámoló a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosának 2001. évi tevékenységéről*. www.obh.hu
- Kaltenbach Jenő: *Beszámoló a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosának 2002. évi tevékenységéről*. www.obh.hu
- Kaltenbach Jenő: *Beszámoló a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosának 2003. évi tevékenységéről*. www.obh.hu
- Kaltenbach Jenő: Cigány konfliktusok és integrációs esélyek. *Belügyi Szemle*, 1999/7–8. sz., 93–101.
- Kaltenbach Jenő: *Európai szabályozású kisebbségi törvényt*.
- Kaltenbach Jenő: Kisebbségi jog az európai államokban. *Kisebbségi Értesítő*, 1994/3. sz., 1–44.
- Kardos Gábor: A kisebbségvédelem nemzetközi jogi kérdései és az átalakuló európai biztonság. *ELTE Acta*, 1992/32. sz., 181–186.
- Karsai László: *A cigánykérdés Magyarországon, 1919–1945*. É. n. Cserépfalvi Kiadása.
- Kemény István (szerk.): *A cigányok Magyarországon*. Budapest, 1999, MTA.
- Kemény István: A magyarországi roma (cigány) népességről. *Magyar Tudomány*, 1997/6. sz.
- Kemény István (szerk.): *A magyarországi romák*. Budapest, 2000, Press Publika.
- Kemény István: Tennivalók a cigányok/romák ügyében. In Kemény István (összeállította): *A cigányok Magyarországon*. Budapest, 1999, Magyar Tudományos Akadémia, 229–256.
- Kemény István – Havas Gábor – Kertesi Gábor: *Beszámoló a magyarországi roma népesség helyzetével foglalkozó 1993 októbere és 1994 februárja között végzett kutatásról*. Budapest, 1994, MTA Szociológiai Intézet.
- Kemény István – Rupp Kálmán – Csalog Zsolt – Havas Gábor: *Beszámoló a magyarországi cigányok helyzetével foglalkozó 1971-ben végzett kutatásról*. Budapest, 1976, MTA Szociológiai Kutató Intézet.
- Kisebbségek, választások és önkormányzatok Magyarországon*. Kézirat. Budapest, 2002, EOKIK.
- Kiss Csilla: A fővárosban megalakult kisebbségi önkormányzatok törvényessége 1995. évben. *Magyar Közigazgatás*, 1996. június.
- Korhecz Tamás, ifj.: A kisebbségi autonómiáról címszavakban. *Európai Utas*, 1999/4 (37.) sz.
- Kóté Antal – Kerényi György: Vizsgálatok az OCÖ-nél. *Amaro Drom*, 2000. március.
- Koulis, Rober E.: *What Roma want survey: Roma civic attitudes in Hungary*.
- Kovács Péter: *Nemzetközi jog és kisebbségvédelem*. Budapest, 1996, Osiris Kiadó.
- Kovalcsik Katalin (szerk.): *Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből*. Budapest, 1998, BTF–IFA–MKM.

- Kovats, Martin: Az Országos Cigány Kisebbségi Önkormányzat tevékenysége. In Csefkó Ferenc – Pálné Kovács Ilona (szerk.): *Kisebbségi Önkormányzatok Magyarországon, 1994–1998*. Budapest, 1999, Osiris–MTA Kisebbségkutató Műhely – MTA Regionális Kutatások Központja.
- Kymlicka, Will: Igazságosság és biztonság. *Fundamentum*, 2001/3. sz., 5–26.
- Loss Sándor: A romákkal szembeni diszkrimináció Magyarországon. In *Tanulmányok „A cigányság társadalmi helyzetének javítását célzó hosszú távú stratégia alapkérdéseiről”*. Budapest, Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal – Európa Tanács, 115–126.
- Majtényi Balázs: A magyarországi kisebbségi önkormányzati rendszer elvei és működése. *Fundamentum*, 2001/3. sz., 34–42.
- Majtényi Balázs (szerk.): *Merre visz az út? A romák politikai és emberi jogai a változó világban*. Budapest, 2003.
- Majtényi Balázs – Vizi Balázs (szerk.): *A kisebbségi jogok nemzetközi okmányai. Dokumentumgyűjtemény*. Budapest, 2003, Gondolat Kiadó – MTA Jogtudományi Intézet – MTA Kisebbségkutató Intézet.
- Measures taken by the state to promote the social integration of Roma living in Hungary*. Budapest, 2000.
- Mezey Barna (szerk.): *Magyar Alkotmánytörténet*. Budapest, 1996, Osiris Kiadó.
- Mezey Barna – Pomogyi László – Tauber István (szerk.): *A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban, 1422–1985*. Budapest, 1986, Kossuth.
- Modellértékű magyar szabályozás. Kisebbségvédelem Európában. Budapest, 1996, 7–8, *Autonómia*, 22–23.
- Molnár Emília: Atyáskodás és kizsorítósdi. Helyi intézmények, cigányok, kisebbségi önkormányzatok. *Beszélő*, 2002/1. sz., 74–86.
- Molnár Emília – Kai A. Schafft: A helyi roma/cigány kisebbségi önkormányzatok tevékenysége és céljai Magyarországon, 2000–2001-ben. *Szociológiai Szemle*, 2003/1. sz., 79–99.
- Nemes Dénes: A kisebbségi lét történelmi és társadalmi gyökerei Magyarországon 1993. *Acta Humana*, 1993/12–13. sz., 7–25.
- Nemzetközi okmányok gyűjteménye*. New York, 1998, Egyesült Nemzetek.
- Palásti Sándor: A diszkrimináció természete. A kisebbségek jogainak védelme a magyar jogrendszerben. *Társadalmi Szemle*, 1998/5. sz., 67–77.
- Páricsi V.: Eretnek vázlat a nemzeti kisebbségek térségünkbeli helyzetének a megoldására. *Jogtudományi Közlöny*, 1993/5 (48.) sz., 187–192.
- Páricsi V.: Kéttényezős modell? A modern állam a kisebbségi problematika szemszögéből. *Jogtudományi Közlemények*, 1994/6. sz., 248–256.
- Pénzes Zs.: A helyi kisebbségi önkormányzatok gazdálkodásának elméleti és gyakorlati kérdései. *Pénzügyi Szemle*, 1995/6 (40.) sz., 444–452.
- Péteri A. (szerk.): *A magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek fővárosi és országos önkormányzatainak választása, 1995*. Választási füzetek, 27. Budapest, 1995, Belügyminisztérium, Országos Választási Iroda 1995.
- Péteri A.: Országos kisebbségi önkormányzati választások, 1995. *Autonómia*, 1995, 7–8.
- Prugberger T.: A kisebbségi jogok rendezésének kérdései Közép-Európa térségében. *Gazdaság és Társadalom*, 1993/4 (4.) sz., 78–102.
- Prugberger T.: A közép-európai országok nemzetiségi és emberjogi problémáinak kezelése. *Gazdaság és Társadalom*, 1994/2–3 (5.) sz., 193–207.
- Puskás S.: A helyi kisebbségi önkormányzatok működésének tapasztalatai Bács-Kiskun megyében. *Magyar Közigazgatás*, 1997/4. sz., 223–228.
- Radó Péter: *Jelentés a magyarországi cigány tanulók oktatásáról*. Budapest, 1997, Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal.

- Rátkai Árpád: A kisebbségi önkormányzatok legitimációhiánya. *Regio*, 2000/3. sz., 113–132.
- Rytkó E. – Szabó L.-né (szerk.): *Az 1994. és 1995. évi helyi kisebbségi önkormányzati választások összefoglaló adatai*. Választási füzetek, 30. Budapest, 1995, Belügyminisztérium, Országos Választási Iroda.
- Sághy Erna: Cigánypolitika Magyarországon, 1945–1961. *Regio*, 1999/1. sz.
- Szabó Orsolya: *A magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetének jogi szabályozása – a kisebbségi törvény módosításának folyamata*. Kézirat.
- Szalai Júlia: Az elismerés politikája és a cigánykérdés. In Horváth Á. – Landau E. – Szalai J. (szerk.): *Cigánynak születni. Tanulmányok, dokumentumok*. Budapest, 2000, Aktív Társadalom Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó, 531–572.
- Tabajdi Csaba: *Láttelel a magyarországi cigányság helyzetéről*. Budapest, 1996.
- Tabajdi Cs. – Barényi S. (szerk.): *Kisebbségi érdekérvényesítés, önkormányzatiság, autonómiaformák. Nemzetközi konferencia. Budapest, 1995. november 9–10*. Budapest, 1997, Osiris Kiadó.
- Tóth Marcell: A felszabadult falu: Zalakomár. In Horváth Á. – Landau E. – Szalai J. (szerk.): *Cigánynak születni. Tanulmányok, dokumentumok*. Budapest, 2000, Aktív Társadalom Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó, 593–615.
- Tóth Z.: Nemzeti és etnikai kisebbségek országgyűlési képviselője. *Magyar Közigazgatás*, 1993/8. sz., 458–465.
- Udvaros M.: Kisebbségvédelem Európában. *Állam- és Jogtudomány*, 1992/1–4 (34.) sz., 210–225.
- Vági Péter: Cigányok Szekszárdon. In Horváth Á. – Landau E. – Szalai J. (szerk.): *Cigánynak születni. Tanulmányok, dokumentumok*. Budapest, 2000, Aktív Társadalom Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó, 573–592.
- Vánkosné Tímár Éva: A kisebbségi törvény a magyar jogrendben. *Acta Humana*, 1993/12–13. sz., 46–63.
- Vánkosné Tímár Éva: Gondolatok a kisebbségi jogokról, a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvény hatálybalépése kapcsán. *Magyar Közigazgatás*, 1994/9. sz., 546–556.
- Váradi Mónika Mária: „A rendszer működőképes, de...” A kisebbségi önkormányzatok működési és együttműködési modelljei. *Beszélő*, 2002/12. sz.
- Várfalvi Attila: *Egy alternatíva elemei*. <http://www.etnonet.hu>

XV. MELLÉKLET

TÁBLÁZATOS ADATOK A 100 TELEPÜLÉSES MINTÁBÓL

1. sz. táblázat

Cigányok átlagos száma a CKÖ-k szerint a mintába került településeken

Településtípus	Átlag (fő)	N	Minimum	Maximum
Megyeszékhely	6275,00	8	1500	14 000
Város	2592,61	23	600	6 000
Község 1000 lakos felett	700,44	57	180	1 800
Község 1000 lakos alatt	279,18	11	140	560
Összesen	1543,70	99	140	14 000

2. sz. táblázat

Cigányok átlagos száma a CKÖ-k szerint a mintába került településeken megyei összehasonlításban

Település megyéje	Átlag (fő)	N	Minimum	Maximum
Bács	1293,33	3	380	3 000
Baranya	2359,10	10	150	14 000
Békés	1055,00	4	300	2 000
Borsod	1260,00	16	180	6 000
Csongrád	1228,50	2	457	2 000
Fejér	200,00	1	200	200
Hajdú	1817,50	8	150	8 000
Heves	1186,25	8	480	2 560
Komárom	4300,00	2	3600	5 000
Nógrád	1843,33	6	140	6 000
Pest	855,71	7	225	2 800
Somogy	1062,40	5	240	2 700
Szabolcs	855,00	8	310	1 700
Szolnok	2927,14	7	440	10 000
Tolna	676,50	4	306	1 500
Vas	1625,00	2	250	3 000
Veszprém	1423,33	3	270	2 500
Zala	1923,33	3	350	5 000
Összesen	1543,70	99	140	14 000

3. sz. táblázat

Cigányok átlagos száma a települési önkormányzatok szerint a mintába került településeken

Településtípus	Átlag (fő)	N	Minimum	Maximum
Megyeszékhely	5187,50	8	2000	15 000
Város	2212,43	23	400	6 000
Község 1000 lakos felett	687,98	57	70	1 800
Község 1000 lakos alatt	276,73	11	120	560
Összesen	1360,05	99	70	15 000

4. sz. táblázat

Cigányok átlagos száma a települési önkormányzatok szerint a mintába került településeken megyei összehasonlításban

Település megyéje	Átlag (fő)	N	Minimum	Maximum
Bács	1256,67	3	350	3 000
Baranya	2090,50	10	145	15 000
Békés	1060,00	4	320	2 000
Borsod	1090,44	16	160	6 000
Csongrád	400,00	1	400	400
Fejér	665,00	2	130	1 200
Hajdú	1098,12	8	155	2 300
Heves	1121,00	8	450	2 900
Komárom	4250,00	2	4000	4 500
Nógrád	1745,33	6	120	6 000
Pest	874,29	7	270	3 000
Somogy	1062,40	5	240	2 700
Szabolcs	917,25	8	280	1 700
Szolnok	1760,00	7	420	4 000
Tolna	869,50	4	380	2 000
Vas	2625,00	2	250	5 000
Veszprém	1456,67	3	70	2 500
Zala	1880,00	3	190	5 000
Összesen	1360,05	99	70	15 000

5. sz. táblázat

A cigányok aránya a CKÖ-k szerint a mintába került településeken megyei összehasonlításban

Település megyéje	Átlag (%)	N	Minimum	Maximum
Bács	9,2309	3	5,52	12,17
Baranya	35,8559	10	8,62	100,00
Békés	21,5746	4	9,23	33,22
Borsod	25,0808	16	8,97	65,48
Csongrád	17,4634	2	7,72	27,20
Fejér	7,8125	1	7,81	7,81
Hajdú	17,4603	8	3,86	39,46
Heves	34,3523	8	9,35	57,97
Komárom	8,1805	2	6,63	9,73

Település megyéje	Átlag (%)	N	Minimum	Maximum
Nógrád	36,3929	6	13,23	61,20
Pest	14,1458	7	4,98	24,74
Somogy	18,5770	5	3,95	36,35
Szabolcs	22,2628	8	10,24	31,62
Szolnok	26,5281	7	4,38	78,53
Tolna	21,1289	4	4,17	36,83
Vas	22,6359	2	3,67	41,60
Veszprém	15,9594	3	7,04	27,67
Zala	12,9273	3	8,94	20,33
Összesen	23,6157	99	3,67	100,00

6. sz. táblázat

A cigányok aránya a CKÖ-k szerint a mintába került településeken

Településtípus	Átlag (%)	N	Minimum	Maximum
Megyeszékhely	7,0990	8	3,67	13,23
Város	11,8834	23	4,38	21,69
Község 1000 lakos felett	26,8584	57	4,98	78,53
Község 1000 lakos alatt	43,3562	11	15,46	100,00
Összesen	23,6157	99	3,67	100,00

7. sz. táblázat

A cigányok aránya a települési önkormányzatok szerint a mintába került településeken megyei összehasonlításban

Település megyéje	Átlag (%)	N	Minimum	Maximum
Bács	8,4364	3	5,08	10,23
Baranya	35,3802	10	6,11	100,00
Békés	22,1283	4	9,23	35,44
Borsod	22,1819	16	4,25	66,67
Csongrád	23,8095	1	23,81	23,81
Fejér	7,6139	2	5,08	10,15
Hajdú	17,2992	8	1,11	39,46
Heves	31,7258	8	11,79	50,38
Komárom	8,3895	2	5,97	10,81
Nógrád	36,6874	6	13,23	75,02
Pest	14,6839	7	8,86	29,03
Somogy	18,5770	5	3,95	36,35
Szabolcs	22,9625	8	12,10	31,62
Szolnok	22,6573	7	5,00	66,63
Tolna	24,8214	4	5,56	36,65
Vas	23,8607	2	6,12	41,60
Veszprém	14,5517	3	3,41	33,20
Zala	10,0429	3	9,52	11,03
Összesen	22,7216	99	1,11	100,00

8. sz. táblázat

A cigányok aránya a települési önkormányzatok szerint a mintába került településeken

Településtípus	Átlag (%)	N	Minimum	Maximum
Megyeszékhely	6,2795	8	1,11	13,23
Város	10,0491	23	3,64	17,39
Község 1000 lakos felett	26,2246	57	3,41	75,02
Község 1000 lakos alatt	43,0244	11	15,98	100,00
Összesen	22,7216	99	1,11	100,00

9. sz. táblázat

A cigányok arányának változása az utóbbi tíz évben a CKÖ-k szerint a mintába került településeken

Település megyéje	A cigányok aránya az utóbbi tíz évben			Összesen
	Nőtt	Stagnált	Csökken	
Bács	3			3
Baranya	6	4		10
Békés	4			4
Borsod	10	4	2	16
Csongrád	2			2
Fejér	1	1		2
Hajdú	4	2	2	8
Heves	7	1		8
Komárom	1		1	2
Nógrád	6			6
Pest	6	1		7
Somogy	4	1		5
Szabolcs	7	1		8
Szolnok	6	1		7
Tolna	4			4
Vas	2			2
Veszprém	3			3
Zala		2	1	3
Összesen	78	18	6	100

10. sz. táblázat

A cigányok arányának változása az utóbbi tíz évben a CKÖ-k szerint a mintába került településeken

Településtípus	A cigányok aránya az utóbbi tíz évben			Összesen
	Nőtt	Stagnált	Csökken	
Megyeszékhely	7		1	8
Város	12	10	2	24
Község 1000 lakos felett	49	5	3	57
Község 1000 lakos alatt	8	3		11
Összesen	76	18	6	100

11. sz. táblázat

A cigányok–nem cigányok viszonya a mintába került településeken a CKÖ-k szerint

Településtípus	Nem cigányok–cigány viszony			Összesen
	Elutasítás az összes cigánnyal szemben	Elutasítás a cigányság bizonyos csoportjaival szemben	Cigányok elfogadása	
Megyeszékhely	2	6		8
Város	3	20	1	24
Község 1000 lakos felett	4	44	9	57
Község 1000 lakos alatt	1	6	4	11
Összesen	10	76	14	100

12. sz. táblázat

Milyen mértékben utasítják el az újonnan beköltözőket a mintába került településeken a CKÖ-k szerint?

Településtípus	Kapcsolatok – újonnan beköltözők elutasítása		Összesen
	Igen	Nem	
Megyeszékhely	4	1	5
Város	14	6	20
Község 1000 lakos felett	26	18	44
Község 1000 lakos alatt	4	2	6
Összesen	48	27	75

13. sz. táblázat

Hány településen tartják elutasítónak a teljes nem cigány lakosságot a mintába került településeken a CKÖ-k?

Településtípus	Elutasító a teljes nem cigány lakosság		Összesen
	Igen	Nem	
Megyeszékhely	6	2	8
Város	18	5	23
Község 1000 lakos felett	40	8	48
Község 1000 lakos alatt	5	2	7
Összesen	69	17	86

14. sz. táblázat

A CKÖ-k szerint már előfordult fizikai bántalmazás a mintába került településeken

Településtípus	Fizikai bántalmazás		Összesen
	Igen	Nem	
Megyeszékhely	4	4	8
Város	4	19	23
Község 1000 lakos felett	3	45	48
Község 1000 lakos alatt		7	7
Összesen	11	75	86

15. sz. táblázat

A CKÖ-k szerint már előfordult a mintába került településeken, hogy megakadályozták a cigányokat a többség által lakott helyekre költözésben

Településtípus	Többségi lakóhelyre költözés megakadályozása		Összesen
	Igen	Nem	
Megyeszékhely	5	3	8
Város	6	17	23
Község 1000 lakos felett	14	34	48
Község 1000 lakos alatt	1	6	7
Összesen	26	60	86

16. sz. táblázat

A CKÖ-k szerint már előfordult a mintába került településeken, hogy a cigányokat a többség által is látogatott szórakozóhelyekről kitiltották

Településtípus	Szórakozóhelyről való kitiltás		Összesen
	Igen	Nem	
Megyeszékhely	4	4	8
Város	10	13	23
Község 1000 lakos felett	13	35	48
Község 1000 lakos alatt		7	7
Összesen	27	59	86

17. sz. táblázat

A CKÖ-k szerint a mintába került településeken azért nem szeretik a cigányokat, mert felelőtlenek, csak a mának élnek – a nem cigányok szerint

Településtípus	Felelőtlenység (mának élés)		Összesen
	Igen	Nem	
Megyeszékhely	7	1	8
Város	14	9	23
Község 1000 lakos felett	35	13	48
Község 1000 lakos alatt	4	3	7
Összesen	60	26	86

18. sz. táblázat

A CKÖ-k szerint a mintába került településeken azért nem szeretik a cigányokat, mert lusták, nem akarnak dolgozni – a nem cigányok szerint

Településtípus	Lustaság (nem akarnak dolgozni)		Összesen
	Igen	Nem	
Megyeszékhely	8		8
Város	17	6	23
Község 1000 lakos felett	35	13	48
Község 1000 lakos alatt	4	3	7
Összesen	64	22	86

19. sz. táblázat

A CKÖ-k szerint a mintába került településeken azért nem szeretik a cigányokat, mert élőködnek (segélyből élnek, másokat kihasználnak) – a nem cigányok szerint

Településtípus	Élőködés (segélyből élés, mások kihasználása)		Összesen
	Igen	Nem	
Megyeszékhely	8		8
Város	20	3	23
Község 1000 lakos felett	31	17	48
Község 1000 lakos alatt	4	3	7
Összesen	63	23	86

20. sz. táblázat

A CKÖ-k szerint a mintába került településeken azért nem szeretik a cigányokat, mert nem akarnak alkalmazkodni – a nem cigányok szerint

Településtípus	Beilleszkedési problémák (nem akarnak alkalmazkodni)		Összesen
	Igen	Nem	
Megyeszékhely	8		8
Város	19	4	23
Község 1000 lakos felett	33	15	48
Község 1000 lakos alatt	3	4	7
Összesen	63	23	86

21. sz. táblázat

A CKÖ-k szerint a mintába került településeken azért nem szeretik a cigányokat, mert elhanyagoltak, piszkosak, rendetlenek – a nem cigányok szerint

Településtípus	Elhanyagoltság, piszok, rendetlenség		Összesen
	Igen	Nem	
Megyeszékhely	8		8
Város	19	4	23
Község 1000 lakos felett	35	13	48
Község 1000 lakos alatt	4	3	7
Összesen	66	20	86

22. sz. táblázat

A CKÖ-k szerint a mintába került településeken milyen mértékben jellemző a cigány emberekre, hogy nem szívesen vállalják cigányságukat?

Településtípus	A cigányokra jellemző, hogy nem vállalják cigányságukat		Összesen
	Igen	Nem	
Megyeszékhely	4	4	8
Város	8	16	24
Község 1000 lakos felett	9	48	57
Község 1000 lakos alatt	3	8	11
Összesen	24	76	100

23. sz. táblázat

A CKÖ-k szerint a mintába került településeken milyen mértékben jellemző a cigány emberekre, hogy vegyes házasságokat kötnek?

Településtípus	A cigányokra jellemző, hogy vegyes házasságokat kötnek		Összesen
	Igen	Nem	
Megyeszékhely	6	2	8
Város	16	8	24
Község 1000 lakos felett	44	13	57
Község 1000 lakos alatt	11		11
Összesen	77	23	100

24. sz. táblázat

A CKÖ-k szerint a mintába került településeken milyen mértékben jellemző a cigány emberekre, hogy elutasítanak más cigány csoportokat?

Településtípus	A cigányokra jellemző, hogy más cigány csoportokat elutasítanak		Összesen
	Igen	Nem	
Megyeszékhely	6	2	8
Város	8	16	24
Község 1000 lakos felett	15	42	57
Község 1000 lakos alatt	3	8	11
Összesen	32	68	100

25. sz. táblázat

A CKÖ elhelyezése 1994/95-ben

Településtípus	A CKÖ elhelyezése 1994/95-ben			Összesen
	Nincs helye	Polgármesteri hivatalban	Egyéb helyen	
Megyeszékhely		1	7	8
Város		5	19	24
Község 1000 lakos felett	1	26	29	56
Község 1000 lakos alatt		8	3	11
Összesen	1	40	58	99

26. sz. táblázat

A CKÖ elhelyezése jelenleg

Településtípus	A CKÖ elhelyezése jelenleg		Összesen
	Polgármesteri hivatalban	Egyéb helyen	
Megyeszékhely	1	7	8
Város	4	20	24
Község 1000 lakos felett	29	27	56
Község 1000 lakos alatt	7	4	11
Összesen	41	58	99

27. sz. táblázat**Költözött-e a CKÖ-iroda az előző ciklus óta?**

Településtípus	Költözött-e az iroda az előző ciklus óta?		Összesen
	Igen	Nem	
Megyeszékhely	3	5	8
Város	6	17	23
Község 1000 lakos felett	16	39	55
Község 1000 lakos alatt	1	10	11
Összesen	26	71	97

28. sz. táblázat**Hány helyen van önálló irodája a CKÖ-nek?**

	Esetszám	Százalék
Van	65	65,0
Nincs	26	26,0
Összesen	91	91,0
Hiány	9	9,0
Összesen	100	100,0

29. sz. táblázat**Hány helyen van önálló elnöki irodája a CKÖ-nek?**

	Esetszám	Százalék
Van	18	18,0
Nincs	73	73,0
Összesen	91	91,0
Hiány	9	9,0
Összesen	100	100,0

30. sz. táblázat**Hány helyen van önálló, nagyobb tárgyalásra is alkalmas helyisége a CKÖ-nek?**

	Esetszám	Százalék
Van	26	26,0
Nincs	65	65,0
Összesen	91	91,0
Hiány	9	9,0
Összesen	100	100,0

31. sz. táblázat**Hány helyen van önálló, ügyfélfogadásra is alkalmas helyisége a CKÖ-nek?**

	Esetszám	Százalék
Van	25	25,0
Nincs	66	66,0
Összesen	91	91,0
Hiány	9	9,0
Összesen	100	100,0

32. sz. táblázat**Hány helyen van önálló, nagyobb rendezvény megtartására is alkalmas helyisége a CKÖ-nek?**

	Esetszám	Százalék
Van	8	8,0
Nincs	83	83,0
Összesen	91	91,0
Hiány	9	9,0
Összesen	100	100,0

33. sz. táblázat**A fénymásológépek száma a CKÖ-irodákbán**

	Esetszám	Százalék
0	77	77,0
1	15	15,0
2	3	3,0
Összesen	95	95,0
Hiány	5	5,0
Összesen	100	100,0

34. sz. táblázat**A telefonvonalak száma a CKÖ-irodákbán**

	Esetszám	Százalék
0	54	54,0
1	35	35,0
2	6	6,0
Összesen	95	95,0
Hiány	5	5,0
Összesen	100	100,0

35. sz. táblázat**A számítógépek száma a CKÖ-irodákban**

	Esetszám	Százalék
0	61	61,0
1	27	27,0
2	5	5,0
3	1	1,0
10	1	1,0
13	1	1,0
Összesen	96	96,0
Hiány	4	4,0
Összesen	100	100,0

36. sz. táblázat**Az internet-hozzáférések száma a CKÖ-irodákban**

	Esetszám	Százalék
0	74	74,0
1	21	21,0
Összesen	95	95,0
Hiány	5	5,0
Összesen	100	100,0

37. sz. táblázat**A meglevő tárgyi és elhelyezési feltételek mennyire alkalmasak a kulturált ügyintézésre**

	Esetszám	Százalék
Alkalmasak a kulturált ügyintézésre	21	21,0
Még megfelelőek	52	52,0
A működés feltételeit sem biztosítják	26	26,0
Összesen	99	99,0
Hiány	1	1,0
Összesen	100	100,0

38. sz. táblázat**A CKÖ-irodák átlagos alapterülete**

Településtípus	Átlag (m ²)	N	Minimum	Maximum	Medián
Megyeszékhely	76,50	8	30	150	66,00
Város	65,87	23	6	300	50,00
Község 1000 lakos felett	43,56	43	12	150	30,00
Község 1000 lakos alatt	31,88	8	8	100	20,00
Összesen	51,89	82	6	300	40,00

39. sz. táblázat**A CKÖ-k helyiségeinek átlagos száma**

Településtípus	Átlag (darab)	N	Minimum	Maximum	Medián
Megyeszékhely	2,25	8	1	4	2,00
Város	1,87	24	0	5	1,50
Község 1000 lakos felett	1,40	48	0	4	1,00
Község 1000 lakos alatt	1,09	11	0	3	1,00
Összesen	1,56	91	0	5	1,00

40. sz. táblázat**A CKÖ-knek juttatott önkormányzati plusz támogatások átlaga 2002-ben**

Településtípus	Átlag (ezer forint)	N
Megyeszékhely	2228,38	8
Város	1043,96	23
Község 1000 lakos felett	200,16	51
Község 1000 lakos alatt	9,64	11
Összesen	560,77	93

41. sz. táblázat**A CKÖ-k egyéb bevételeinek átlaga 2002-ben**

Településtípus	Átlag (ezer forint)	N
Megyeszékhely	1383,33	6
Város	1307,94	17
Község 1000 lakos felett	367,20	40
Község 1000 lakos alatt	275,60	10
Összesen	657,25	73

42. sz. táblázat**A CKÖ-k összes bevételeinek átlaga 2002-ben**

Településtípus	Átlag (ezer forint)	N
Megyeszékhely	3696,88	8
Város	2431,00	22
Község 1000 lakos felett	1149,33	43
Község 1000 lakos alatt	881,89	9
Összesen	1712,38	82

43. sz. táblázat**A CKÖ-knek juttatott önkormányzati plusz támogatások átlaga 2003-ban**

Településtípus	Átlag (ezer forint)	N
Megyeszékhely	2280,13	8
Város	1141,26	23
Község 1000 lakos felett	233,84	55
Község 1000 lakos alatt	14,45	11
Összesen	592,89	97

44. sz. táblázat

A CKÖ-tagok iskolai végzettsége

Településtípus	Iskolai végzettség					Összesen
	Kevesebb, mint 8 általános	Befejezett 8 osztály	Szaktanulmányi képző	Érettségi	Felsőfokú	
Megyeszékhely		14	13	4	9	40
Város	8	40	32	28	5	113
Község 1000 lakos felett	21	119	84	28	8	260
Község 1000 lakos alatt	1	23	6	3	1	34
Összesen	30	196	135	63	23	447

45. sz. táblázat

A CKÖ-tagok foglalkozása

Településtípus	Foglalkozás			Összesen
	Fizikai	Adminisztratív	Szellemi	
Megyeszékhely	12	1	18	31
Város	42	9	28	79
Község 1000 lakos felett	121	13	39	173
Község 1000 lakos alatt	24	1	4	29
Összesen	199	24	89	312

46. sz. táblázat

A CKÖ-elnökök iskolai végzettsége

	Iskolai végzettség					Összesen
	Kevesebb, mint 8 általános	Befejezett 8 osztály	Szaktanulmányi képző	Érettségi	Felsőfokú	
Tagok	25	164	101	44	16	350
Elnökök	5	32	34	19	7	97
Összesen	30	196	135	63	23	447

47. sz. táblázat

A CKÖ-tagok munkahelyének típusa

	Munkahely típusa						Összesen
	Köztisztviselő	Szolgáltatás	Üzem, gyár	Mezőgazdaság	Vállalkozás	Egyéb	
Megyeszékhely	12	2	1	1	6	9	31
	38,7%	6,5%	3,2%	3,2%	19,4%	29,0%	100,0%
Város	29	10	7	2	17	5	70
	41,4%	14,3%	10,0%	2,9%	24,3%	7,1%	100,0%
Község 1000 lakos felett	45	13	36	9	28	9	140
	32,1%	9,3%	25,7%	6,4%	20,0%	6,4%	100,0%
Község 1000 lakos alatt	4	1	2	2	1	7	17
	23,5%	5,9%	11,8%	11,8%	5,9%	41,2%	100,0%
Összesen	90	26	46	14	52	30	258
	34,9%	10,1%	17,8%	5,4%	20,2%	11,6%	100,0%

48. sz. táblázat
A CKO-tagok jövedelemszerzése

	Munkaviszony								Egyéb	Összesen
	Van munka- viszonya	Munkanélküli	Nyugdíjas	Közhasznú munkás	Jövedelemptótló támogatás	Vállalkozó	Gyes, gyed	Szabadfog- lalkozású		
Megyeszékhely	15	6	4	1		5	1	3	5	40
	37,5%	15,0%	10,0%	2,5%		12,5%	2,5%	7,5%	12,5%	100,0%
Város	55	18	20	4	2	7		1	7	114
	48,2%	15,8%	17,5%	3,5%	1,8%	6,1%		0,9%	6,1%	100,0%
Község 1000 lakos felett	108	52	41	16	8	14	7	4	10	260
	41,5%	20,0%	15,8%	6,2%	3,1%	5,4%	2,7%	1,5%	3,8%	100,0%
Község 1000 lakos alatt	8	5	8	1	7		2	1	2	34
	23,5%	14,7%	23,5%	2,9%	20,6%		5,9%	2,9%	5,9%	100,0%
Összesen	186	81	73	22	17	26	10	9	24	448
	41,5 %	18,1%	16,3%	4,9%	3,8%	5,8%	2,2%	2,0%	5,4%	100,0%

49. sz. táblázat
A CKÖ-tagok tiszteletdíja

	Tiszteletdíj havi összege					Összesen
	0 Ft	1– 10 000 Ft	10 001– 30 000 Ft	30 001– 50 000 Ft	50 000 Ft felett	
Megyeszékhely	31	4	5			40
	77,5%	10,0%	12,5%			100,0%
Város	60	17	25	8	4	114
	52,6%	14,9%	21,9%	7,0%	3,5%	100,0%
Község 1000 lakos felett	170	75	15		2	262
	64,9%	28,6%	5,7%		0,8%	100,0%
Község 1000 lakos alatt	14	17	3			34
	41,2%	50,0%	8,8%			100,0%
Összesen	275	113	48	8	6	450
	61,1%	25,1%	10,7%	1,8%	1,3%	100,0%

50. sz. táblázat
A CKÖ-tagok továbbképzése

Településtípus	Részt vett-e továbbképzésen		Összesen
	Igen	Nem	
Megyeszékhely	27	13	40
	67,5%	32,5%	100,0%
Város	63	51	114
	55,3%	44,7%	100,0%
Község 1000 lakos felett	177	86	263
	67,3%	32,7%	100,0%
Község 1000 lakos alatt	27	7	34
	20,6%	100,0%	
Összesen	294	157	451
	65,2%	34,8%	100,0%

51. sz. táblázat
Tagja volt-e az előző kisebbségi testületeknek

	Tagja volt-e az előző CKÖ-knek				Összesen
	1994–1998 között	1998–2002 között	1994-től folyamatosan	Nem	
Megyeszékhely	1	10	9	16	36
	2,8%	27,8%	25,0%	44,4%	100,0 %
Város	16	27	29	42	114
	14,0%	23,7%	25,4%	36,8%	100,0 %
Község 1000 lakos felett	38	51	79	94	262
	14,5%	19,5%	30,2%	35,9%	100,0 %
Község 1000 lakos alatt	3	8	13	10	34
	8,8%	23,5%	38,2%	29,4%	100,0 %

	Tagja volt-e az előző CKÖ-knek				Összesen
	1994–1998 között	1998–2002 között	1994-től folyamatosan	Nem	
Összesen	58	96	130	162	446
	13,0%	21,5%	29,1%	36,3%	100,0%

52. sz. táblázat

A CKÖ évente hány alkalommal tart ülést?

Településtípus	Átlag (alkalom)	N	Minimum	Maximum
Megyeszékhely	9,13	8	6	12
Város	12,29	24	4	30
Község 1000 lakos felett	8,75	57	4	24
Község 1000 lakos alatt	6,91	11	6	12
Összesen	9,43	100	4	30

53. sz. táblázat

Vannak-e saját bizottságai a CKÖ-knek?

Településtípus	Vannak-e saját bizottságai a CKÖ-knek?		Összesen
	Igen	Nem	
Megyeszékhely	1	7	8
Város	5	19	24
Község 1000 lakos felett	10	47	57
Község 1000 lakos alatt		11	11
Összesen	16	84	100

54. sz. táblázat

Tevékenységük hány százalékát fordítják a belső működési feladatokra?

Településtípus	Átlag (%)	N	Minimum	Maximum
Megyeszékhely	10,25	8	5	30
Város	25,84	24	0	71
Község 1000 lakos felett	18,71	57	0	71
Község 1000 lakos alatt	22,27	11	10	60
Összesen	20,14	100	0	71

55. sz. táblázat

Tevékenységük hány százalékát fordítják hagyományápolásra, kulturális rendezvényekre?

Településtípus	Átlag (%)	N	Minimum	Maximum
Megyeszékhely	14,13	8	0	30
Város	20,92	24	10	50
Község 1000 lakos felett	19,54	56	0	50
Község 1000 lakos alatt	26,18	11	3	70
Összesen	20,17	99	0	70

57. sz. táblázat

Tevékenységük hány százalékát fordítják lakhatási kérdések megoldására?

Településtípus	Átlag (%)	N	Minimum	Maximum
Megyeszékhely	23,25	8	0	65
Város	14,50	24	0	60
Község 1000 lakos felett	9,36	56	0	30
Község 1000 lakos alatt	11,36	11	0	30
Összesen	11,95	99	0	65

58. sz. táblázat

Tevékenységük hány százalékát fordítják szociális és segélyezési ügyekre?

Településtípus	Átlag (%)	N	Minimum	Maximum
Megyeszékhely	22,51	8	0	40
Város	11,79	24	0	40
Község 1000 lakos felett	24,31	57	0	80
Község 1000 lakos alatt	20,91	11	0	50
Összesen	20,79	100	0	80

59. sz. táblázat

Tevékenységük hány százalékát fordítják jogvédelemre, konfliktuskezelésre?

Településtípus	Átlag (%)	N	Minimum	Maximum
Megyeszékhely	6,63	8	0	20
Város	7,83	24	0	20
Község 1000 lakos felett	5,33	57	0	40
Község 1000 lakos alatt	6,09	11	0	20
Összesen	6,12	100	0	40

60. sz. táblázat

A települési önkormányzat átenged-e döntési jogosítványokat?

Településtípus	A települési önkormányzat átenged-e döntési jogosítványokat		Összesen
	Igen	Nem	
Megyeszékhely		8	8
Város	3	21	24
Község 1000 lakos felett	16	41	57
Község 1000 lakos alatt	3	8	11
Összesen	22	78	100

61. sz. táblázat

A CKÖ foglalkozik-e munkahelyteremtéssel?

Településtípus	Munkahelyteremtés		Összesen
	Igen	Nem	
Megyeszékhely	4	4	8
Város	19	5	24
Község 1000 lakos felett	38	19	57
Község 1000 lakos alatt	6	5	11
Összesen	67	33	100

62. sz. táblázat

A CKÖ foglalkozik-e közmunkák szervezésével?

Településtípus	Közmunkák szervezése		Összesen
	Igen	Nem	
Megyeszékhely	7	1	8
Város	20	4	24
Község 1000 lakos felett	46	11	57
Község 1000 lakos alatt	10	1	11
Összesen	83	17	100

63. sz. táblázat

A CKÖ foglalkozik-e felnőttek beiskolázásának szervezésével?

Településtípus	Felnőttek beiskolázása		Összesen
	Igen	Nem	
Megyeszékhely	7	1	8
Város	21	3	24
Község 1000 lakos felett	39	18	57
Község 1000 lakos alatt	6	5	11
Összesen	73	27	100

64. sz. táblázat
A CKÖ értékelése: együttműködés a CKÖ tagjai között

	Együttműködés a CKÖ tagjai között					Összesen
	Jó együttműködés minden taggal	Csak néhány tag tud hálkonyan együttműködni	Csak formális együttműködés	Nincs együttműködés	Gyakori konfliktus, veszekedés	
Megveszékhely		5	2		1	8
Város	9	11	1		3	24
Község 1000 lakos felett	37	11	3	1	5	57
Község 1000 lakos alatt	8	2	1		11	11
Összesen	54	29	7	1	9	100

65. sz. táblázat
A CKÖ értékelése: együttműködés a Polgármesteri Hivatallal

	Együttműködés a Polgármesteri Hivatallal					Összesen
	Jó együttműködés minden taggal	Csak néhány tag tud hálkonyan együttműködni	Csak formális együttműködés	Nincs együttműködés	Gyakori konfliktus, veszekedés	
Megveszékhely	2	4	2			8
Város	13	7	2		2	24
Község 1000 lakos felett	37	8	10	1	1	57
Község 1000 lakos alatt	7	2	2			11
Összesen	59	21	16	1	3	100

66. sz. táblázat
A CKÖ értékelése: együttműködés a polgármesterrel

	Együttműködés a polgármesterrel				
	Jó együttműködés minden taggal	Csak néhány tag tud hatékonyan együttműködni	Csak formális együttműködés	Nincs együttműködés	Gyakori konfliktus, veszekedés
Megyeszékhely	2		2	4	
Város	15	3		3	3
Község 1000 lakos felett	41	6	9	1	
Község 1000 lakos alatt	8		3		
Összesen	66	9	14	8	3
					8
					24
					57
					11
					100

67. sz. táblázat
A CKÖ értékelése: együttműködés a jegyzővel

	Együttműködés a jegyzővel				
	Jó együttműködés minden taggal	Csak néhány tag tud hatékonyan együttműködni	Csak formális együttműködés	Nincs együttműködés	Gyakori konfliktus, veszekedés
Megyeszékhely	2	2	3	1	
Város	15	1	6		2
Község 1000 lakos felett	45	5	5	1	1
Község 1000 lakos alatt	10	1			
Összesen	72	9	14	2	3
					8
					24
					57
					11
					100

68. sz. táblázat

A konfliktusos kapcsolat oka a CKÖ szerint: cigányellenesség

Településtípus	A konfliktusos kapcsolat oka: cigányellenesség			Összesen
	0	Igen	Nem	
Megyeszékhely		2	5	7
Város		9	13	22
Község 1000 lakos felett	1	10	36	47
Község 1000 lakos alatt		3	7	10
Összesen	1	24	61	86

69. sz. táblázat

Szükség van-e kisebbségi önkormányzatokra a CKÖ-k szerint?

Településtípus	Szükség van-e CKÖ-re		Összesen
	Igen	Nem	
Megyeszékhely	8		8
Város	24		24
Község 1000 lakos felett	49	7	56
Község 1000 lakos alatt	11		11
Összesen	92	7	99

70. sz. táblázat

A kisebbségi önkormányzat jelentősége a CKÖ-k szerint: erősíti a kisebbségi tudatot

Településtípus	A kisebbségi tudatot erősíti		Összesen
	Igen	Nem	
Megyeszékhely	8		8
Város	21	2	23
Község 1000 lakos felett	45	12	57
Község 1000 lakos alatt	10	1	11
Összesen	84	15	99

71. sz. táblázat

A kisebbségi önkormányzat jelentősége a CKÖ-k szerint: képes kezelni a cigányság problémáit

Településtípus	A cigányság problémáit kezeli		Összesen
	Igen	Nem	
Megyeszékhely	8		8
Város	21	2	23
Község 1000 lakos felett	51	6	57
Község 1000 lakos alatt	11		11
Összesen	91	8	99

72. sz. táblázat

A kisebbségi önkormányzat jelentősége a CKÖ-k szerint: segít a kulturális hagyományőrzésben

Településtípus	Segít a kulturális hagyományőrzésben		Összesen
	Igen	Nem	
Megyeszékhely	8		8
Város	21	2	23
Község 1000 lakos felett	47	10	57
Község 1000 lakos alatt	11		11
Összesen	87	12	99

73. sz. táblázat

A kisebbségi önkormányzat jelentősége a CKÖ-k szerint: segít a szociális ügyek intézésében

Településtípus	Segít a szociális ügyek intézésében		Összesen
	Igen	Nem	
Megyeszékhely	8		8
Város	20	3	23
Község 1000 lakos felett	52	5	57
Község 1000 lakos alatt	9	2	11
Összesen	89	10	99

74. sz. táblázat

A kisebbségi önkormányzat jelentősége a CKÖ-k szerint: csökkenti a cigányokkal szembeni ellenségességet

Településtípus	Csökkenti az ellenségességet		Összesen
	Igen	Nem	
Megyeszékhely	7	1	8
Város	21	2	23
Község 1000 lakos felett	45	12	57
Község 1000 lakos alatt	9	2	11
Összesen	82	17	99

75. sz. táblázat

Fejlődés a kisebbségi önkormányzatok működésében a CKÖ-k szerint

Településtípus	Fejlődés a CKÖ működésében				Összesen
	Fokozatosan emelkedett a színvonal	Nem, nincs lehetőség jó munkára	Kevés pozitív változás volt	Nagyon változó a működés színvonala	
Megyeszékhely	2		6		8
Város	10	2	10	2	24
Község 1000 lakos felett	28	6	18	5	57
Község 1000 lakos alatt	5	1	5		11
Összesen	45	9	39	7	100

76. sz. táblázat

Szükséges-e a változás a CKÖ-k szerint a kisebbségi törvényben?

Településtípus	Változtatás szükségessége: kisebbségi törvény		Összesen
	Igen	Nem	
Megyeszékhely	7	1	8
Város	20	4	24
Község 1000 lakos felett	44	13	57
Község 1000 lakos alatt	10	1	11
Összesen	81	19	100

77. sz. táblázat

Szükséges-e a változás a CKÖ-k szerint a finanszírozásban?

Településtípus	Változtatás szükségessége: finanszírozásban		Összesen
	Igen	Nem	
Megyeszékhely	8		8
Város	23	1	24
Község 1000 lakos felett	53	4	57
Község 1000 lakos alatt	10	1	11
Összesen	94	6	100

78. sz. táblázat

Szükség van-e a CKÖ-k szerint megyei kisebbségi önkormányzatokra?

Településtípus	Szükség-e a megyei CKÖ		Összesen
	Igen	Nem	
Megyeszékhely	6	2	8
Város	17	7	24
Község 1000 lakos felett	49	7	56
Község 1000 lakos alatt	10	1	11
Összesen	82	17	99

79. sz. táblázat

Szükség van-e a CKÖ-k szerint a választási szabályok megváltoztatására?

Településtípus	Szükség van-e a kisebbségi önkormányzatok választási szabályainak megváltoztatására				Összesen
	Nem	Más napon tart-sák meg, mint a települési önkormányzatét	Csak cigány szer-vezetek tagjai lehessenek jelöltek	Csak a közösség ál-tal igazoltan cigá-nyokat jelöljék	
Megyeszékhely	1	2	1	4	8
Város	10		2	12	24
Község 1000 lakos felett	23	3	6	25	57
Község 1000 lakos alatt	6	1		4	11
Összesen	40	6	9	45	100

80. sz. táblázat

Kik szavazhatnának a CKÖ-k szerint a CKÖ-k megválasztásakor?

Településtípus	Kik szavazhatnának a CKÖ-k megválasztásakor?		Összesen
	Csak cigányok	Mindenki: cigányok és nem cigányok is	
Megyeszékhely	1	7	8
Város	4	20	24
Község 1000 lakos felett	9	48	57
Község 1000 lakos alatt	1	10	11
Összesen	15	85	100

81. sz. táblázat

Szükség van-e a CKÖ-k szerint a cigányság etnikai alapú országgyűlési képviseletére?

Településtípus	Szükséges van-e a cigányság országgyűlési képviseletére?		Összesen
	Igen	Nem	
Megyeszékhely	7	1	8
Város	24		24
Község 1000 lakos felett	57		57
Község 1000 lakos alatt	11		11
Összesen	99	1	100

Az MTA Kisebbségkutató Intézet koordinálásával 2001–2004 között nagyszabású kutatási program zajlott, amely a magyarországi cigány/roma népesség társadalmi viszonyainak minél szélesebb körű feltérképezését tűzte ki célul. A helyi cigány kisebbségi önkormányzatok vizsgálatát Kállai Ernő vezette.

Kérdőíves és mélyinterjúk módszer segítségével 130 település cigány önkormányzatait, s velük együtt a települések szociológiai jellemzőit, az ott élő romák és nem romák együttélési gyakorlatát, egymáshoz való viszonyát, a helyi cigány közösségek nyelvhasználati sajátosságait és az internetikus kapcsolatokat vizsgáltuk.

A kötet áttekintést ad a roma önkormányzatok működését meghatározó külső és belső feltételekről, infrastrukturális adottságokról, a testületek pénzügyi viszonyairól, gazdálkodásáról, a képviselők helyzetéről és felkészültségéről.

A magyarországi kisebbségi jogi szabályozás történeti és tartalmi elemzése után részletesen vizsgálja, hogy a helyi cigány kisebbségi önkormányzatok tényleges tevékenysége milyen mértékben felel meg a kisebbségi törvényben megfogalmazott elvárásoknak.

Bemutatja az önkormányzati testületek kapcsolatrendszerét, vizsgálja működésük hatékonyságát, ismerteti a jelenlegi rendszer módosítását célzó észrevételeket, javaslatokat.

1290 Ft
ISBN 963 9567 65 5

